

สารนิพนธ์

เรื่อง ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)
ของ จาง เจ้อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端)

โดย

นางสาวณัฐญา ศาลยาชีวิน
รหัสนักศึกษา 05600615

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิต
สาขาวิชาเอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

สารนิพนธ์

เรื่อง ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)
ของ จางเจอตวน (Zhang Zeduan, 張擇端)

โดย

นางสาว ณัฐญา ศาลยาชีวิน
รหัสนักศึกษา 05600615

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิต
สาขาวิชาเอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ชื่อสารนิพนธ์	ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของ จาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端)
ผู้เขียน	นางสาวณัฐญา ศาลยาชีวิน
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์	อาจารย์สุพิชฌาย์ แสงสุขเอี่ยม
สาขาวิชา	เอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
ปีการศึกษา	2563

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของ จาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบภาพเขียนในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ และเพื่อศึกษาเมืองไคเฟิงทั้งในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและการค้าในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือผ่านภาพเขียนม้วนนี้ โดยการศึกษาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วิเคราะห์หลักฐานภายในภาพ การเปรียบเทียบภูมิศาสตร์ของเมืองหลวงตงจิง (เมืองไคเฟิงในปัจจุบัน) และข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลทางโบราณคดีและวรรณกรรมเป็นหลัก

ผลการศึกษาพบว่าภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) เป็นภาพทิวทัศน์ที่วาดลงบนผ้าไหมในรูปแบบของภาพม้วน ซึ่งเป็นลักษณะที่นิยมในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แม้เป็นภาพที่เล่าเรื่องชีวิตคนชนชั้นล่างในเมืองหลวง แต่ก็ยังคงรักษาองค์ประกอบตามหลักภาพเขียนทิวทัศน์เอาไว้ ทั้งยังถือเป็นตัวอย่างที่ดีของภาพเขียนแบบสำนิยมซ่งเหนือที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ มีการลงสีและให้น้ำหนักของสีตามความเป็นจริง ทั้งยังแสดงถึงความตัดกันระหว่างเส้นกับน้ำหนักขาวดำอย่างชัดเจนตามรูปแบบของจิตรกรรมสกุลซ่งเหนือ ม้วนภาพแสดงให้เห็นถึงฉากชีวิตริมแม่น้ำเปียน (汴河) ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของเมืองหลวงตงจิงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งคึกคักและมั่งคั่ง เป็นยุคที่การค้ารุ่งเรืองทั้งทางน้ำและทางบกที่สามารถสังเกตเห็นได้ตลอดม้วนภาพ บนแม่น้ำเปียนมีเรือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่จำนวนมาก ส่วนพื้นที่บนบกนั้นสามารถสังเกตเห็นการปฏิรูประบบตลาดที่ประสบความสำเร็จ ยกเลิกระบบฝาง (Fang) ในราชวงศ์ถัง พื้นที่เชิงพาณิชย์กระจายอยู่ทั่วเมือง เกิดเป็นถนนการค้าและอาชีพบนท้องถนนเช่นในม้วนภาพ ภาพคนจำนวนมากที่ปรากฏในม้วนภาพนั้นสอดคล้องกับความหนาแน่นของประชากรที่ค่อนข้างสูงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ทั้งเครื่องแต่งกายยังสอดคล้องกับสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เมื่อวิเคราะห์เทียบรายได้กับอาชีพที่เห็นเป็นส่วนใหญ่ในม้วนภาพ นั่นคือแรงงาน แสดงให้เห็นว่าชาวเมืองตงจิงในสมัยนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขดังเช่นที่ปรากฏในม้วนภาพ ยังพบว่าภาพม้วนนี้ถูกวาดขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือระหว่างทศวรรษที่ 1101 และ 1110 โดยประมาณ ซึ่งตัดสินจากภูมิทัศน์ภายในภาพ ฉากใน

ภาพนั้นอยู่ในช่วงเวลาก่อนปี ค.ศ. 1079 ในฤดูใบไม้ผลิ วันใดวันหนึ่งหลังจากวันแรกของระยะชิงหมิง (清明节气) ในช่วงเวลาประมาณ 9-10 นาฬิกา อาจกล่าวได้ว่าภาพเขียนม้วนนี้สะท้อนภาพชีวิตในช่วงเวลานั้นอย่างซื่อสัตย์และมีรายละเอียด ฉากส่วนใหญ่สอดคล้องกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นภาพม้วนนี้จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงศิลปะและประวัติศาสตร์ ทั้งยังได้รับการขนานนามว่าเป็น 'สารานุกรม' ของราชวงศ์ซ่งเหนือ

คำสำคัญ: Qingming Shanghe Tu (清明上河图), ราชวงศ์ซ่งเหนือ, เมืองหลวงตงจิง, เมืองไคเฟิง

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เรื่องภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของ จาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) เป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา 450 112 การศึกษาเอกเทศ (INDEPENDENT STUDY) และสามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากหลายฝ่าย ทั้งผู้ที่ให้คำปรึกษาและให้กำลังใจ โดยเฉพาะบิดา มารดาที่คอยให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนและให้ความสำคัญกับการศึกษามาโดยตลอด ทั้งยังให้อิสระทางความคิดและเคารพการตัดสินใจของข้าพเจ้า ทำให้ตลอดชีวิตการศึกษาข้าพเจ้าได้เลือกทำในสิ่งที่ตนเองสนใจ

ขอขอบคุณ อาจารย์สุพิชฌาย์ แสงสุขเอี่ยม ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ผู้ซึ่งรับฟัง ให้คำแนะนำและจุดประกายความคิดจนสามารถพัฒนาความรู้และความสนใจไปสู่หัวข้อสารนิพนธ์นี้ได้ ทั้งยังกรุณาสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางและแก้ไขข้อผิดพลาดต่าง ๆ ด้วยความทุ่มเทและใส่ใจมาโดยตลอด เป็นเหตุให้สารนิพนธ์เล่มนี้สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีดังที่ผู้วิจัยปรารถนา

ขอขอบคุณมิตรสหายและพี่น้องทุกท่านที่คอยให้กำลังใจและคอยรับฟังในยามที่ประสบปัญหาต่าง ๆ ตลอดระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยและตลอด 4 ปีในรั้วมหาลัยแห่งนี้ ทั้งยังให้ความช่วยเหลือและคำแนะนำต่าง ๆ ที่ช่วยให้สารนิพนธ์เล่มนี้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของ จาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) ที่นอกจากจะมอบความสนุกและความน่าตื่นตาตื่นใจ ทั้งทำให้ผู้วิจัยได้ใช้จินตนาการและความรู้ความสามารถในการศึกษาและค้นคว้าข้อมูลแล้ว ยังมอบความรู้เกี่ยวกับรูปแบบศิลปะและสภาพสังคม รวมถึงวิถีชีวิตของผู้คนในช่วงเวลานั้นให้กับผู้วิจัยตลอดระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัย ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจว่าศิลปะภาพเขียนนั้นมีคุณค่ามากกว่าความงาม ทั้งยังสอดแทรกความตั้งใจและแนวคิดอันทรงคุณค่าของจิตรกรไว้ด้วย จึงเป็นเหตุให้ตลอดระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยผู้วิจัยอดทน พยายาม ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรค เมื่อทำผิดพลาดก็ยอมรับและให้อภัยตัวเองอยู่เสมอจนสามารถทำสารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสารนิพนธ์เล่มนี้จะสามารถนำไปต่อยอดทางความคิดให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจไม่มากนักน้อย หากมีข้อผิดพลาด ประการใด ผู้วิจัยต้องขออภัยมา ณ ที่นี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	ก
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญรูปภาพ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย.....	2
1.4 ขอบเขตการวิจัย.....	2
1.5 วิธีการดำเนินงานวิจัย.....	3
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
2.1 ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ.....	4
2.1.1 เมืองหลวงไคเฟิง.....	8
2.1.2 สังคม.....	10
2.1.3 เศรษฐกิจ.....	12
2.1.4 ความเจริญทางเทคโนโลยี.....	18
2.1.5 ศาสนา ปรัชญาและความเชื่อ.....	21
2.1.6 วรรณกรรม.....	22
2.1.7 จิตรกรรม.....	23
2.2 ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图).....	25
3 ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซ่งเหนือ : เมืองไคเฟิง.....	27
4 ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图).....	50
4.1 จิตรกร.....	50
4.2 บรรยายภาพเขียน.....	55
5 วิเคราะห์ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图).....	116
5.1 รูปแบบภาพเขียน.....	116
5.2 ความหมายของชื่อภาพ.....	121
5.3 องค์ประกอบในภาพ.....	124
5.3.1 เมือง.....	124
5.3.2 ประตูเมืองและกำแพงเมือง.....	127

5.3.3 แม่น้ำและเส้นทางน้ำ.....	133
5.3.4 สะพาน.....	138
5.3.5 ตลาดและการค้า.....	140
5.3.6 ผู้คน.....	149
5.4. ผู้ถือภาพ.....	155
5.5 ช่วงเวลาในภาพและช่วงเวลาที่ถูกวาดขึ้น.....	157
6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	159
บรรณานุกรม.....	162
ประวัติผู้วิจัย.....	165
แบบโอนลิขสิทธิ์สารนิพนธ์.....	166

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนที่ราชวงศ์ซ่งเหนือ.....	29
2	บันทึกท้ายภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของจาง จู่.....	51
3	แผนที่เมืองตงจิงในช่วงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ จาก (Shilin guangji 事林廣記).....	126
4	ภาพจำลองประตูเมืองซาซือ (沙市).....	128
5	ป้ายประตูเมืองในภาพ Qingming Shanghe Tu.....	129
6	ภาพจำลองความสัมพันธ์ของประตูเมืองและทิศทางการไหลของแม่น้ำเปี่ยน.....	130
7	แผนที่เมืองตงจิง.....	132
8	แม่น้ำและเส้นทางน้ำบริเวณเมืองหลวงตงจิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ.....	134
9	สะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹橋) ในภาพ Qingming shanghe tu.....	139
10	ผังเมืองฉางอันในสมัยราชวงศ์ถัง.....	141
11	พื้นที่เชิงพาณิชย์ในเมืองตงจิง.....	142
12	ซุ้มริมถนนในภาพ Qingming shanghe tu.....	143
13	ภาพจำลองพื้นที่การค้าภายในภาพ Qingming shanghe tu.....	144
14	โหนดการค้าต่าง ๆ ในเมืองตงจิง.....	145
15	ตลาดบนสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹橋) ในภาพ Qingming shanghe tu.....	146
16	กล่องป้ายไฟโฆษณาในภาพ Qingming shanghe tu.....	148
17	ทางเสื่อของเรือขนส่งสินค้าในภาพ Qingming shanghe tu.....	148
18	เกี้ยวแบบเก้าอี้หมอนในภาพ Qingming shanghe tu.....	149
19	ขบวนอูฐขนส่งสินค้าในภาพ Qingming shanghe tu.....	149
20	การแต่งกายของผู้หญิงในภาพ Qingming shanghe tu.....	151
21	การแต่งกายของสามัญชนชายในภาพ Qingming shanghe tu.....	151
22	คนใช้เปี่ยนเมี่ยน (bianmian 便面) ในภาพ Qingming shanghe tu.....	152
23	ขุนนางสวม Zhongdai 重戴 ในภาพ Qingming shanghe tu.....	152
24	ภาพทหารในภาพ Qingming shanghe tu.....	153

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ราชวงศ์ซ่งปกครองประเทศจีนระหว่างปี ค.ศ. 960-1279 แบ่งออกเป็นสองยุค คือ ราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ (ค.ศ. 960-1126) เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองตงจิง (เมืองไค펑 ในปัจจุบัน) และราชวงศ์ซ่งภาคใต้ (ค.ศ. 1127-1279) เมืองหลวงตั้งอยู่ที่เมืองหลินอัน (เมืองหางโจว ในปัจจุบัน) ราชวงศ์ซ่งได้ทำให้จีนกลับมามีเอกภาพอีกครั้งหลังจากการล่มสลายของราชวงศ์ถังและกลายเป็นดินแดนที่ร่ำรวยและมีฝีมือมากที่สุด อีกทั้งยังเป็นรัฐบาลชุดแรกในประวัติศาสตร์โลกที่ออกธนบัตรหรือเงินกระดาษ ทั้งยังเป็นรัฐบาลจีนแห่งแรกที่จัดตั้งกองทัพเรือถาวร อาจกล่าวได้ว่ายุคราชวงศ์ซ่งเป็นยุคแห่งการเปิดประตูสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่หรือยุคแห่งการฟื้นฟูศิลปะวิทยาของจีน เทคโนโลยีและวิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้ามาก ในขณะที่เดียวกันศิลปะก็เฟื่องฟูมาก โดยเฉพาะงานด้านจิตรกรรม

งานจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์ซ่งถือว่าเจริญสูงสุด มีจิตรกรผู้มีความสามารถและชำนาญการเฉพาะตัวอยู่จำนวนมาก ลักษณะรูปแบบและเรื่องราวของงานมีทั้งแบบสัจนิยมและจินตนิยมที่โดดเด่นที่สุดคือการวาดภาพทิวทัศน์ หรือเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของภาพเขียนทิวทัศน์จีน¹ ภาพวาดในยุคนี้มีความซับซ้อนของฉากหลังและมีความสมจริงมากขึ้น นักประวัติศาสตร์มักนิยมแบ่งจิตรกรรมในยุคนี้ออกเป็น 2 สกุล ได้แก่ สกุลจิตรกรรมภาคเหนือและสกุลจิตรกรรมภาคใต้ โดยใช้ลักษณะและรูปแบบของงานเป็นตัวแบ่ง²

จักรพรรดิในยุคนี้ยังเป็นผู้อุปถัมภ์ศิลปะ เช่น จักรพรรดิฮู่ยง (ค.ศ. 1100-1126) ถือเป็นจักรพรรดิผู้ที่มีความรู้ด้านศิลปะมากที่สุด³ และยังเป็นศิลปินที่มีชื่อเสียงอีกด้วย เป็นเหตุให้ภายในราชสำนักนั้นเต็มไปด้วยจิตรกรจำนวนมาก ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ จาง เจ๋อตวน ผู้วาดภาพพาโนรามาขนาดมหึมาที่มีชื่อว่า ‘Qingming Shanghe Tu (清明上河图)’ จาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) ชื่อในวงการคือ เจิ้งเต๋า (Zhengdao, 正道) คาดว่ามีชีวิตอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากราชวงศ์ซ่งเหนือไปยังราชวงศ์ซ่งใต้ ถือเป็นจิตรกรที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งและได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักซ่งเหนือ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ยุคต้น ๆ ของศิลปะภูมิทัศน์จีนที่รู้จักกันในชื่อชานชุย (Shan Shui) จาง เจ๋อตวนเป็นที่รู้จักในด้านการวาดภาพแสดงฉากในชีวิตประจำวัน เขาเก่งในการวาดภาพอาคารที่มีรายละเอียดมาก ฉากถนน ตลาด สะพาน กำแพงเมือง

¹ Sarah. (2019). Chinese Painting. Accessed September 16. Available from <https://www.chinahighlights.com/travelguide/culture/painting.htm>

² กัจจกร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

³ China online museum. (2019). Accessed September 17. Available from <https://www.comuseum.com/painting/history/>

บุคคลและสัตว์ภาพเขียนของเขามักสื่อถึงการวิพากษ์วิจารณ์สภาพแวดล้อมทางสังคมในสมัยราชวงศ์ซ่ง และภาพวาดที่มีชื่อเสียงที่สุดของจาง เจ๋อตวนคือภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ซึ่งถือเป็นหนึ่งในภาพวาดที่มีชื่อเสียงที่สุดในประวัติศาสตร์จีน

ภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) เป็นภาพพาโนรามาที่มีความสูง 25.5 เซนติเมตร (10.0 นิ้ว) และยาว 528.7 เซนติเมตร (5.74 หลา) ภาพนี้ได้รวบรวมชีวิตประจำวันของชาวจีนและภูมิทัศน์ของเมืองหลวงตงจิง (Dongjing) หรือ ไคเฟิง (Kaifeng) ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือหรือช่วงศตวรรษที่ 11-12 นักวิชาการจำนวนมากระบุว่าเป็นรูปนี้คือเพื่อเฉลิมฉลองจิตวิญญาณของเทศกาลและแสดงให้เห็นถึงความวุ่นวายของเมืองในเทศกาลเซงเม้ง ฉากที่ต่อเนื่องกันของม้วนภาพเผยให้เห็นวิถีชีวิตของคนทุกระดับชนชั้นในสังคม รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันในพื้นที่ชนบทและเมือง อีกทั้งยังนำเสนอเสื้อผ้าและสถาปัตยกรรมของยุคสมัย ภาพเขียนนี้จึงแตกต่างจากภาพวาดชาวบ้าน ภาพวาดพระราชวังและภาพวาดนักวิชาการทั่วไป เพราะไม่เพียงสร้างความประทับใจในด้านสุนทรียศาสตร์เท่านั้น แต่ยังให้ข้อมูลจำนวนมากอีกด้วย และถือเป็นหนึ่งในผลงานที่โด่งดังที่สุดในบรรดาภาพเขียนจีนทั้งหมด

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบภาพเขียนและเมืองไคเฟิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือผ่านภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) นี้ เพื่อให้เห็นถึงลักษณะวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและการค้าในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ศึกษาารูปแบบภาพเขียนในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ผ่านภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

1.2.2 ศึกษาเมืองไคเฟิงทั้งในด้านวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและการค้าในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ผ่านภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

1.3.1 ทำให้ทราบถึงลักษณะของงานจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

1.3.2 ทำให้ทราบถึงลักษณะของเมืองไคเฟิงทั้งในด้านวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและการค้าในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษารูปแบบภาพเขียนและเมืองไคเฟิงในด้านวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและการค้าในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ นั้น ผู้ศึกษาเลือกศึกษาจากภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของจาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) เท่านั้น

1.5 วิธีการดำเนินงานวิจัย

1.5.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และจิตรกรรมจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

1.5.2 เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ลักษณะเมืองไคเฟิงและจิตรกรรมจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

1.5.3 วิเคราะห์ลักษณะของจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจากภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

1.5.4 วิเคราะห์เมืองไคเฟิงทั้งในด้านวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คน ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองและการค้าในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจากภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

1.5.5 เรียบเรียงผลการศึกษาในรูปแบบของสารนิพนธ์

1.5.6 สรุปและนำเสนอผลการศึกษา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารที่ใช้ประกอบและเป็นกรอบความคิดที่ใช้วิจัย ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์ซ่งและจิตรกรรมจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง รวมถึงภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

2.1 ประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

J.A.G Roberts (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “A history of China” กล่าวว่า หลังจากราชวงศ์ถังล่มสลายในปี ค.ศ. 907 จีนจึงได้ประสบกับสมัยแห่งความแตกแยกอีกครั้ง แต่ในครั้งนั้นช่วงเวลาของการแบ่งแยกกินเวลาเพียงครึ่งศตวรรษ ในขณะที่หลังจากราชวงศ์ถังล่มสลายได้ใช้เวลากว่าสามศตวรรษในการสร้างอาณาจักรที่รวมศูนย์ขึ้นใหม่ ซึ่งนี่ถือเป็นหลักฐานของความเข้มแข็งของสถาบันทางการเมืองที่ราชวงศ์ถังได้สร้างเอาไว้ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองบ่อยครั้ง แต่สถานะชนชั้นสูงยังคงเหมือนเดิมและข้าราชการพลเรือนของรัฐยังคงดำรงตำแหน่งและทำหน้าที่อยู่ ดังนั้นนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาความคาดหวังที่ว่าจีนควรเป็นรัฐเอกภาพได้รับการยอมรับว่าเป็นบรรทัดฐานและช่วงเวลาแห่งความแตกแยกถูกมองว่าเป็นความผิดปกติ

จากปี ค.ศ. 907 จนถึงช่วงก่อตั้งราชวงศ์ซ่งในปี ค.ศ. 960 พื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือสุดของจีนถูกปกครองโดยราชวงศ์เหลียว ส่วนพื้นที่ที่เหลือของประเทศจีนถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน พื้นที่ทางตอนเหนือถูกปกครองโดยห้าราชวงศ์ พื้นที่ทางตอนใต้แบ่งออกเป็นสิบอาณาจักร ในปี ค.ศ. 960 จ้าว ควงยิ่น แม่ทัพจากราชวงศ์สุดท้ายของห้าราชวงศ์ แย่งชิงบัลลังก์และก่อตั้งราชวงศ์ซ่งขึ้น (หรือรู้จักในชื่อราชวงศ์ซ่งเหนือ) เมื่อถึงยุครุ่งเรืองสูงสุดของราชวงศ์ใน ช่วงกลางศตวรรษที่ 11 ราชวงศ์ซ่งได้ปกครองพื้นที่ส่วนใหญ่ของจีนแผ่นดินใหญ่ แต่บางส่วนของพื้นที่ทางตะวันออกเฉียงเหนือและแมนจูเรียถูกราชวงศ์เหลียวปกครอง และตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 1038 พื้นที่ทางตะวันตกเฉียงเหนือหรือพื้นที่ที่เป็นมณฑลกานสูในปัจจุบันถูกปกครองโดยอาณาจักรซีเซี่ย

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 12 ราชวงศ์ซ่งกำลังเข้าสู่ช่วงวิกฤต ด้วยความอ่อนแอจากการก่อกบฏภายใน จึงไม่สามารถที่จะต้านทานการรุกรานของอาณาจักรจินได้ ในปี ค.ศ. 1125 กองทัพอาณาจักรจินบุกจีนและปิดล้อมเมืองไคเฟิง ก่อนที่จะถอนกำลังออกไปบังคับให้ราชวงศ์ซ่งให้สละดินแดนและจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามจำนวนมหาศาล ในปี ค.ศ. 1127 อาณาจักรจินกลับมาอีกครั้ง ได้ยึดและปล้นเมืองไคเฟิง และนำตัวจักรพรรดิออกไปในฐานะนักโทษ ในอีกไม่กี่ปีต่อมาอาณาจักรจินได้ยึดพื้นที่ทางตอนเหนือและบังคับให้ราชวงศ์ซ่งต้องถอยลงไปทางใต้แม่น้ำแยงซีเกียง

John King Fairbank and Merle Goldman (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “China : a new history” กล่าวว่า ในปี ค.ศ. 960 เจ้า ควงยิ่น ผู้บัญชาการทหารรักษาพระองค์ภายใต้ห้าราชวงศ์สุดท้ายในจีนเหนือได้รับการยกย่องจากกองทหารของเขาในฐานะจักรพรรดิองค์ใหม่ ดังนั้นจึงกลายเป็นพลังให้เจ้า ควงยิ่นก่อตั้งราชวงศ์ซ่งขึ้น ทั้งตัวเขาและผู้สืบทอดเป็นนครรอบคอบและ

มีความสามารถ ได้มีการแทนที่ผู้ว่าการทหารด้วยเจ้าหน้าที่พลเรือน รวบรวมกองกำลังที่ดีที่สุด ในกองทัพไว้ในพระราชวัง สร้างระบบราชการจากผู้สำเร็จการตรวจสอบและรวบรวมรายได้เข้า ส่วนกลาง นับเป็นงานที่นายกองในการควบคุมกองทัพและการสร้างอำนาจใหม่ ช่วงเวลาศตวรรษ ครึ่งของราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ (ค.ศ. 960-1126) ถือเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดช่วงหนึ่งของจีน ตอนใน เช่นเดียวกับยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาที่จะเริ่มขึ้นในยุโรปในอีกสองศตวรรษต่อมา

Ong Siew Chey (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “China condensed : 5000 years of history and culture” กล่าวว่า สมัยของห้าราชวงศ์ สิบอาณาจักรได้รวมเป็นเอกภาพในที่สุด จ้าว ควงยิ่น แม่ทัพแห่งราชวงศ์สุดท้ายของห้าราชวงศ์ ได้ชิงบัลลังก์ในปี ค.ศ. 960 รวบรวมแผ่นดินเกือบทั้งหมด ของสิบอาณาจักร และก่อตั้งราชวงศ์ซ่งขึ้น ช่วงเวลานี้ตามประวัติศาสตร์จะรู้จักกันในชื่อราชวงศ์ ซ่งเหนือ เจ้า ควงยิ่นได้ตั้งเมืองหลวงที่เมืองไคเฟิง แต่อย่างไรก็ดี พื้นที่ส่วนใหญ่ของจีนถูกปกครองโดย ขนเผ่าเหลียว ซึ่งรุ่งเรืองมาจากแมนจูเรียตะวันตกและมองโกเลียตะวันออก เจ้า ควงยิ่นพบว่าการขับไล่ชนเผ่าเหลียวออกไปนั้นยากมากและสถานการณ์นี้ก็ดำเนินต่อมาจนถึงสมัยของจักรพรรดิ คนที่สองของราชวงศ์ซ่ง นั่นคือน้องชายของเจ้า ควงยิ่น ในช่วงเวลานี้ชนเผ่าเหลียวตั้งถิ่นฐาน อย่างมั่นคงทางเหนือ ทำให้จักรพรรดิยอมรับการยอมปลีกรตัวออกไปของชนเผ่าเหลียวและลงนามใน สนธิสัญญาสงบศึกกับชนเผ่าเหลียว ซึ่งในแต่ละปีราชวงศ์ซ่งจะต้องส่งเครื่องบรรณาการจำนวนมากไป ให้อาณาจักรเหลียว

ในช่วงเวลาที่ราชวงศ์ซ่งกำลังหมกหมุ่นอยู่กับชนเผ่าเหลียว อีกชนเผ่าหนึ่งซึ่งมีต้นกำเนิด มาจากชนเผ่าเฉียนก็ได้รุกเข้ามาทางดินแดนฝั่งตะวันตกและตั้งอาณาจักรที่ชื่อว่าซีเซียหรือ เซียตะวันตกขึ้น จักรพรรดิซ่งถูกบังคับให้ยอมรับอาณาจักรนี้และต้องส่งบรรณาการไปให้อาณาจักร ซีเซียทุกปีเพื่อหลีกเลี่ยงสงคราม ในสมัยของจักรพรรดิซ่งฮู่จง ซึ่งเริ่มในปี ค.ศ. 1101 ถือเป็น จุดเริ่มต้นของการล่มสลายของราชวงศ์ซ่งเหนือ จักรพรรดิซ่งฮู่จงแม้จะเป็นศิลปินที่มีพรสวรรค์ แต่ก็ เป็นผู้ปกครองที่ไร้ประโยชน์และแสวงหาแต่ความสุข ในไม่ช้ากลุ่มกบฏหลายกลุ่มก็ลุกฮือขึ้น รัฐจึง เหลือความสงบสุขเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ในช่วงปี ค.ศ. 1115 ชนเผ่าหนวี่เจินขึ้นมาอำนาจในแถบตะวันออกเฉียงเหนือของจีน ซึ่ง รู้จักกันในชื่อ แมนจูเรีย ได้ก่อตั้งอาณาจักรจินและเข้ายึดครองอาณาจักรซ่งเฉียงอย่างเหลือไว้ได้ สำเร็จในปี ค.ศ. 1125 บุคลากรทางใต้ในปีต่อมา ชนเผ่าหนวี่เจินได้ยึดครองเมืองไคเฟิง เมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งเหนือ จักรพรรดิซ่งฮู่จงและโอรสที่เฟิงจะได้ขึ้นครองราชย์ถูกจับและพาขึ้น เหนือ ราชวงศ์ซ่งเหนือจึงถึงจุดจบ

Li Shi (2012) เขียนหนังสือเรื่อง “Fun reading about China : History of China” กล่าวว่า ในปี ค.ศ. 959 หลังจากจักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์โหวโจวสิ้นพระชนม์ จักรพรรดิวัย 7 ขวบได้ขึ้นครองบัลลังก์ แต่อำนาจทางการเมืองและการทหารทั้งหมดอยู่ในมือของนายพล จ้าว ควงยิ่น ในปีที่สองที่จ้าวนำกองทัพออกเดินทางในนามของการต่อสู้กับการรุกรานจากประเทศ ทางตอนเหนือ เมื่อกองทัพของเขาไปถึงเมืองเฉินเฉียว (เมืองเฟิงฉิว ในมณฑลเหอหนานในปัจจุบัน)

จ้าวขอให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำให้เขากลายเป็นจักรพรรดิ โดยการแต่งกายให้เขาในชุดคลุมสีเหลืองของจักรพรรดิ เมื่อเขากลับไปที่เมืองหลวงโจว จ้าว ควงยิ่นบังคับให้จักรพรรดิสละราชบัลลังก์และเปลี่ยนชื่อราชวงศ์เป็น "ซ่ง" โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองตงจิงหรือเปียนจิง (เมืองไคเฟิง ในปัจจุบัน) เหตุการณ์นี้เรียกว่า "การก่อกบฏของกองทัพฉินเฉียว" ในประวัติศาสตร์จีน

ในช่วงต้นของราชวงศ์ซ่งเหนือ จ้าวควงยิ่นหรือจักรพรรดิซ่งไท่จูกลัวว่านายพลของเขาจะทำซ้ำในสิ่งที่เขาทำเพื่อแย่งชิงบัลลังก์ ดังนั้นเขาจึงค่อย ๆ เข้ายึดกองกำลังทหารภายใต้ นายพลเหล่านี้ โดยเสนอตำแหน่งสูงและเงินเดือนให้ หลังจากที่เขาวางกำลังทหารทั้งหมดไว้ภายใต้การควบคุมของเขาแล้วเจ้า ควงยิ่นก็ได้ดำเนินนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจหลายชุดเพื่อเสริมสร้างอำนาจที่รวมศูนย์มากขึ้น นโยบายของเขานำไปสู่ยุคแห่งความรุ่งเรืองของราชวงศ์ซ่งเหนือ

หลี่ เฉียน (2556) เขียนหนังสือเรื่อง "ประวัติศาสตร์จีนฉบับย่อ" กล่าวว่า ในปี ค.ศ. 960 เจ้า ควงยิ่นได้ก่อกบฏที่เมืองเฉียวแล้วสถาปนาราชวงศ์ซ่งขึ้นแทนที่ราชวงศ์ฮ่าวโจว พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อรัชกาลเป็นเจี้ยนหลง ในประวัติศาสตร์เรียกว่าราชวงศ์เป่ย์ซ่งหรือราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ในปี ค.ศ. 979 เจ้า ควงยิ่นก็สามารถโค่นล้มแคว้นต่าง ๆ ยุติสถานการณ์ความขัดแย้งจากการแบ่งแยกดินแดนของยุคห้าราชวงศ์ สิบอาณาจักรและรวมจีนเป็นปึกแผ่นได้สำเร็จ เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่อำนาจทางการเมืองของหัวเมืองต่าง ๆ มีมากเกินไป ซึ่งมีมาตั้งแต่ช่วงปลายราชวงศ์ถังและยุคห้าราชวงศ์ เจ้า ควงยิ่นจึงดำเนินนโยบายแย่งชิงอำนาจ ควบคุมภาษีที่นาและยึดเอาทหารที่แข็งแกร่งมา อีกทั้งยังเพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมขุนนางทุกระดับชั้น รวมถึงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น สิ่งแรกที่พระองค์ทำคือดำเนินนโยบายแยกทหารและนายพลออกจากกัน เชื่อมสัมพันธ์กับต่างประเทศ ตัดอำนาจท้องถิ่น เพิ่มอำนาจให้ส่วนกลาง รวบอำนาจของนายพลเข้าสู่ศูนย์กลางโดยให้อยู่ในการดูแลจักรพรรดิโดยตรง จากนั้นได้ใช้วิธีแบ่งอำนาจและหน้าที่ในการจัดการ จัดอำนาจให้เท่าเทียมกัน โดยให้อัครเสนาบดีควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ให้ขุนนางตำแหน่งสูงมีสื่อควบคุมงานของกองทัพและรัฐบาล ให้ชนชั้นสื่อควบคุมการคลัง ให้เสนาบดีย่นดูแลด้านตุลาการ นอกจากนี้ตามสายงานต่าง ๆ ยังมีการจัดตั้งขุนนางตำแหน่งจวนอวี่นสื่อไว้คอยจัดเก็บทรัพย์สิน สิ่งของและค่าภาษีที่เป็นของเมืองและอำเภอ หลังหักค่าใช้จ่ายประจำวันในราชสำนักแล้ว ที่เหลือจะถูกส่งให้ศูนย์กลางและเก็บเข้าท้องพระคลัง

ราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) เป็นราชวงศ์ศักดินาที่ก่อตั้งขึ้นมาบนรากฐานของราชวงศ์ฮ่าวโจว เมืองหลวงยุคแรกคือเมืองเปียนจิง (หรือเมืองไคเฟิง มณฑลเหอหนานในปัจจุบัน) เรียกว่าราชวงศ์เป่ย์ซ่งหรือราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ในปี ค.ศ. 1127 เกาจงเจ้าได้ก่อตั้งราชวงศ์ซ่งใหม่อีกครั้งที่เมืองหลินอัน (เมืองหางโจว มณฑลเจ้อเจียงในปัจจุบัน) เรียกว่าราชวงศ์หนานซ่งหรือราชวงศ์ซ่งภาคใต้ ราชวงศ์ซ่งภาคเหนือได้ยุติสถานการณ์ความขัดแย้งจากการแบ่งแยกดินแดนลงแล้วทำการรวมเขตที่ราบภาคกลางและภาคใต้ให้เป็นเอกภาพได้สำเร็จ ยุคต้นราชวงศ์ซ่งภาคเหนือนี้มีการเสริมระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เข้มแข็ง ดำเนินยุทธศาสตร์ลดอำนาจท้องถิ่น เพิ่มอำนาจให้รัฐบาลกลาง ขจัดปัจจัยที่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกดินแดนติดอาวุธตามท้องถิ่น แต่กองทัพก็ถูกตัดกำลัง

ลงไปมากด้วยเช่นกัน ในการสู้รบกับราชวงศ์เหลียวและซีเชียนนั้นก็ได้รับความพ่ายแพ้มากกว่าชัยชนะ จึงต้องใช้ทรัพย์สินและสิ่งของมาแลกกับความสงบสุข จนเกิดสถานการณ์ที่เรียกว่ายิ่งยากจนยิ่งอ่อนแอ

วีระชัย โขคมุกดา (2558) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จีน มหาอำนาจผู้กุมชะตาโลก จากโบราณถึงปัจจุบัน” กล่าวว่า ตอนปลายราชวงศ์ถังมีการก่อกบฏประชาชนตามชายแดน ชั้นที่ครองอำนาจบริหารบ้านเมืองอย่างเข้มเกริมมีการแย่งชิงอำนาจกัน แม่ทัพจูเอิน (จูเอี๋ยนจง) สंहารชั้นที่ทรงอำนาจในราชสำนัก แล้วสถาปนาตนเป็นจักรพรรดิ ทำให้ราชวงศ์ถังสิ้นสุด บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ มีการแบ่งอำนาจกันเป็นห้าราชวงศ์ สิบอาณาจักร คือ ราชวงศ์เหลียว ถัง จิ้น ฮั่น และโจว โดยปกครองแถบลุ่มน้ำฮวงโหติดต่อกันมาตามลำดับ ส่วนเขตลุ่มแม่น้ำแยงซีก็ยกกับดินแดนทางใต้ลงไป เกิดเป็นรัฐอิสระอีก 10 รัฐรวมเรียกว่า สิบอาณาจักร การแบ่งแยกอำนาจปกครองยุคนี้ขาดเสถียรภาพชีวิตของประชาชนเต็มไปด้วยความลำบากยากแค้น

ต่อมาในปี ค.ศ. 960 เจ้า ควงยิ่น ผู้บัญชาการทหารองครักษ์ชิงอำนาจจากราชวงศ์โจว ตั้งตนสถาปนาราชวงศ์ซ่งหรือซ้อง เป็นพระเจ้าซ่งไท่จู แล้วปราบปรามรวมอาณาจักรเรื่อยมา จนกระทั่งพระเจ้าซ่งไท่จูสิ้นพระชนม์ ผู้สืบทอดราชบัลลังก์สานต่อการรวมอาณาจักร ปิดฉากสภาพการแบ่งแยกดินแดนทั้งหมดลงสำเร็จโดยใช้เวลาเกือบ 20 ปี

กล่าวกันว่าภาวะกลียุคหลังราชวงศ์ถังสิ้นอำนาจมีอายุเพียง 53 ปี (ค.ศ.907-960) เมื่อเทียบกับช่วงกลียุคหลังการสิ้นอำนาจของราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น ที่ยาวนานถึง 350 ปีแล้ว ทำให้นักประวัติศาสตร์มองว่าเวลานี้ด้วยวัฒนธรรม และอายุธรรมของชาวจีนที่ได้ตั้งมั่น และเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนาน และต่อเนืองนั้นเริ่มยากที่จะทำลายได้ในระยะเวลาอันยาวนานแล้ว ด้วยฐานอำนาจการปกครองแบบรวมศูนย์มีรากฐานที่มั่นคงมากสามารถยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางภาวะกลียุค และสามารถพลิกฟื้นสถานภาพได้โดยไม่ถูกทำลายล้างได้ ดังนั้นราชวงศ์ใหม่ที่เข้ามารวบอำนาจจึงปรากฏขึ้นอย่างรวดเร็วในนามของราชวงศ์ซ่ง

ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แม้มีการศึกสงครามประปรายเป็นระยะ แต่เนื่องจากพื้นที่บางส่วนยังมีความสงบสุขอยู่บ้าง ดังนั้น วิทยาการความรู้ การผลิต ยังคงมีความก้าวหน้าอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เทคนิคการพิมพ์ ถือเป็นผลงานที่โดดเด่นในยุคนี้ นอกจากนี้ด้วยความจำเป็นของการศึกสงครามราชสำนักซ่งยังได้มีการผลิตดินปืนขึ้นเพื่อใช้ในการรบเป็นครั้งแรก ในด้านศิลปะและวรรณคดีก็มีอัจฉริยะที่โดดเด่นปรากฏขึ้นไม่น้อย บทกวี ในสมัยซ่งเหนือได้รับการยอมรับว่ามีความสำเร็จอย่างสูง เนื่องจากระบบการสอบจอหงวนทำให้กลุ่มปัญญาชนได้รับอิสระในการพัฒนาตนเองขึ้นมา อาทิ หวัง อันสือ ฟาน จ้งเยียน ซื่อหม่า กวง อีกทั้งยังได้ฝากผลงานภาพวาดฝีมือเยี่ยมไว้มากมาย ที่โดดเด่นเป็นที่รู้จักได้แก่ฝีมือของจักรพรรดิซ่งฮู่จง กษัตริย์องค์ที่แปดแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ นับแต่ราชวงศ์ซ่งเป็นต้นมา ประวัติศาสตร์การแบ่งแยกอันยาวนานของจีนในลักษณะนี้ก็ไม่เกิดขึ้นอีก หลังจากซ่งเหนือถูกล้มล้างโดยราชวงศ์ฉิน ได้เปิดกระแสการรุกรานจากชนเผ่านอกด่านเข้าครอบครองแผ่นดินจีนในเวลาต่อมา

2.1.1 เมืองหลวงไคเฟิง

Bradley Smith (1973) เขียนหนังสือเรื่อง “China : A History in Art” กล่าวว่า ในสมัยห้าราชวงศ์ของจีน ผู้ปกครองในราชวงศ์ซ่งทำเลือกเมืองไคเฟิงเป็นเมืองหลวง โดยย้ายออกจากเมืองหลวงตะวันออกโบราณลั่วหยางไปทางทิศตะวันออก จักรพรรดิ Shih-tsung ได้เป็นผู้เริ่มต้นในการสร้างเมืองนี้ให้กลายเป็นเมืองหลวงขนาดใหญ่ สิ่งให้มีการย้ายบริเวณที่ฝั่งศออกจากกำแพงด้านนอกไปมากกว่าสองไมล์ มีการวางผังเมือง ขยายถนนสายหลัก และให้ประชาชนก่อสร้างบ้านตามความต้องการ แต่จะจัดการแผนของประชาชนให้สอดคล้องกับผังเมืองโดยรวม การให้ความสำคัญกันอย่างเท่าเทียมนี้เป็นไปอย่างเป็นระบบ มีการปรับปรุงและขยายเส้นทางทางน้ำที่ไหลจากเมืองไคเฟิงไปสู่เส้นทางการค้าในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแยงซี คาบสมุทรชานตง เส้นทางภายในประเทศที่มุ่งไปทางทิศใต้โดยตรงและบริเวณท่าเรือของเมืองเจ้อเจียง (Zhejiang) การเป็นศัตรูกับดินแดนเอเชียกลางทำให้จีนถูกบังคับให้หันไปทางทิศตะวันออกเพื่อค้าขายกับโลกภายนอกผ่านทางทะเล และเมื่อทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือถูกคุกคามจากผู้รุกราน จีนจึงต้องพึ่งพาภาคใต้และตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองสำหรับระบบเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นการขยับศูนย์กลางทางการเมืองจึงมีความสำคัญมากกว่าการเปลี่ยนแปลงชั่วคราว ทำให้นับจากราชวงศ์ซ่งเป็นต้นมาเมืองฉางอันและเมืองลั่วหยางกลายเป็นตัวแทนของความรุ่งเรืองในอดีตและไม่เคยได้กลับมาเป็นศูนย์กลางทางอำนาจอีก

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองไคเฟิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ทำให้เกิดวัฒนธรรมเมืองชุดใหม่ ๆ ขึ้นจีน ในสมัยนี้อำเภอที่มีมากกว่า 100,000 ครัวเรือนมีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 13 แห่งในกลางศตวรรษที่ 8 เป็น 46 แห่งในช่วงปลายศตวรรษที่ 11 เมืองไคเฟิงถูกบันทึกว่ามี 260,000 ครัวเรือนในปี ค.ศ. 1105 เมืองไคเฟิงเป็นเมืองที่มีความซับซ้อน หลากหลาย มีความเชี่ยวชาญ และเป็นเมืองแห่งการค้า และยังคงแสดงถึงมุมมองของชีวิตที่รักษาความหรูหราและต่อต้านการทหาร เกิดขึ้นผู้ดีใหม่ซึ่งเพิ่มขึ้นจากการศึกษาที่ขยายตัวและการสอบแข่งขันเพื่อให้มีอิทธิพล มีชื่อเสียงในสังคมและมีสถานะทางการเมือง ได้กำหนดธรรมเนียมและ ความพึงพอใจในสิ่งต่าง ๆ ในมาตรฐานที่สูง อีกทั้งยังเพิ่มความรุ่งเรืองและความเป็นอิสระให้กับการใช้ชีวิตในเมืองหลวง

เมืองไคเฟิง เป็นเมืองที่เต็มไปด้วยความใส่ใจและมิตรภาพ เช่น หากคนภายนอกหรือครอบครัวใหม่ย้ายเข้ามาในเมือง เพื่อนบ้านก็มักจะให้ยืมสิ่งของหรือให้ความช่วยเหลือ และมักจะนำของขวัญอย่างสุภาพและซาไปให้ อีกทั้งยังช่วยแนะนำเกี่ยวกับการซื้อของต่าง ๆ อีกด้วย นอกจากนี้คนที่อยู่ละแวกบ้านเดียวกันมักจะไปมาหาสู่กัน เพื่อนั่งดื่มชาและพูดคุยเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นแต่ละวัน

John King Fairbank and Merle Goldman (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “China : a new history” กล่าวว่า ประชากรจีนมีมากถึง 60 ล้านคนในช่วงกลางราชวงศ์ซ่ง (ประมาณ ค.ศ. 2) และหลังจากที่น่าจะลดลงในยุคแห่งความแตกแยกดูเหมือนว่าจะเข้าใกล้ 50-60 ล้านอีกครั้งที่ในราชวงศ์ซ่ง ช่วงต้นทศวรรษที่ 700 และอาจเพิ่มขึ้นเป็น 100 ล้านในช่วงต้นราชวงศ์ซ่งหรือในราชวงศ์ซ่งเหนือ การเติบโตของประชากรทำให้ชีวิตในเมืองเพิ่มขึ้น เมืองหลวงไคเฟิง ซึ่งเป็นศูนย์กลางทาง

การเมืองและการปกครองของราชวงศ์ซ่งเหนือ มีขนาดเพียงสี่ในห้าของเมืองหลวงฉางอันแห่งราชวงศ์ถัง แต่มีขนาดเท่ากับกรุงโรมโบราณสามเท่า ในปี ค.ศ. 1021 มีประชากรภายในกำแพงเมืองประมาณ 500,000 คน และเมื่อรวมกับชานเมือง 9 แห่งจะมีจำนวนรวมกันประมาณหนึ่งล้านคน ในปี ค.ศ. 1100 คริวเรือนที่ลงทะเลเปียนมีจำนวน 1,050,000 คน หากรวมกองทัพด้วยจะอยู่ที่ 1,400,000 คน ความเข้มข้นของประชากรในเมืองเช่นนี้ เมืองไคเฟิงก็สามารถหาเลี้ยงได้ เนื่องจากเมืองไคเฟิงอยู่ใกล้จุดเชื่อมต่อของคลองตัยวินเหนือตอนต้นที่เชื่อมกับแม่น้ำฮวงโห มีเรือขนส่งสินค้ามาจากตอนล่าง ซึ่งการค้าภายในประเทศและระหว่างภูมิภาคของจีนก็ได้รับการอำนวยความสะดวกจากการขนส่งราคาถูกในคลองตัยวินเหนือด้วย คลองตัยวินเหนือ แยกซีและทะเลสาบ ตลอดจนระบบแม่น้ำและลำคลองอื่น ๆ ทางน้ำเหล่านี้ทอดยาวประมาณ 30,000 ไมล์และสร้างพื้นที่การค้าที่มีประชากรมากที่สุดในโลก

อุตสาหกรรมเติบโตขึ้นที่เมืองหลวงไคเฟิงเป็นที่แรก เพื่อตอบสนองความต้องการของรัฐบาล ตัวอย่างเช่น จีนตอนเหนือมีถ่านหินและเหล็กจำนวนมาก ซึ่งการขนส่งทางน้ำทำให้สามารถนำเข้าสู่สินค้าเมืองหลวงได้ในราคาถูก

จันทรฉาย ภักธนิคม (2550) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน (History of imperial China)” กล่าวว่า เมืองไคเฟิงซึ่งเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งภาคเหนือตั้งอยู่บริเวณหัวโค้งของต้นน้ำคลองตัยวินเหนือ ก่อนที่คลองตัยวินเหนือจะไปเชื่อมกับแม่น้ำฮวงโห เมืองไคเฟิงจึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจในที่ราบจีนภาคเหนือที่สามารถตั้งระบบป้องกันและตั้งรับอนารยชนที่จะเข้ามารุกรานจีนได้ อีกทั้งยังห่างจากหุบเขาแยงซีตอนล่างซึ่งเป็นอยู่อาศัยเพียง 300 ไมล์ ลักษณะที่ตั้งของเมืองได้แก้ปัญหาความยากลำบากในการเดินทางและการขนส่งระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ ซึ่งเคยอาศัยแม่น้ำฮวงโหมาก่อนได้ เส้นทางขนส่งสวย ภาษีและพืชผลมาสู่ไคเฟิงง่ายกว่าเดิม ไม่ต้องเดินทางไกลถึงเมืองหลวงเดิมในภาคเหนืออย่างเมืองลั่วหยางหรือเมืองฉางอัน

Li Shi (2012) เขียนหนังสือเรื่อง “Fun reading about China : History of China” กล่าวว่า ตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่น เนื่องจากการวางผังเมืองที่เข้มงวดของจีน พื้นที่การค้าและพื้นที่อยู่อาศัยถูกแยกออกจากกันอย่างเคร่งครัด แต่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือรอยแยกระหว่างสองย่านค่อย ๆ หายไปเนื่องจากเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วและอุตสาหกรรมหัตถกรรมเฟื่องฟู เมืองตงจิง (เมืองไคเฟิง) เมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งเหนือกลายเป็นศูนย์กลางของการขนส่งทางบกและทางน้ำและเป็นเมืองแห่งการพัฒนาเชิงพาณิชย์อันดับต้น ๆ ของประเทศ มีธุรกิจหลากหลาย เช่น ร้านค้า โรงละครโบราณ ตลาดนัดที่มีสถานที่จัดแสดง และมีแม่แต่ตลาดกลางคืน

Roberta Martin (2018) เขียนบทความเรื่อง “The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World” กล่าวว่า ในสมัยราชวงศ์ซ่งการเร่งตัวของเศรษฐกิจกระตุ้นการเติบโตของเมืองต่าง ๆ ในหลายสิบเมืองมีประชากร 50,000 คนขึ้นไปและมีไม่กี่เมืองที่มีประชากรมากกว่า 100,000 คน เช่นเดียวกับในราชวงศ์ก่อน ๆ เมืองที่ใหญ่ที่สุดของราชวงศ์ซ่งคือเมืองหลวง

นั่นก็คือเมืองไคเฟิง เป็นเมืองหลวงแห่งแรกทางตอนเหนือ ซึ่งมีผู้อยู่อาศัยประมาณล้านคน (ประชากรลอนดอนในเวลานั้นมีประมาณ 15,000 คน)

เมืองหลวงไคเฟิงมีชีวิตบนท้องถนนที่มีคึกคัก มีทั้งตลาด ร้านค้า ร้านอาหารและบ้านเรือนอยู่ริมถนน อาคารเหล่านี้บางหลังมีหลายชั้น เมืองไคเฟิงมีกำแพงด้านนอก แต่จำนวนประชากรล้นทะลักออกไป เมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งไม่มีกำแพงล้อมรอบ (walled wards) ซึ่งต่างจากเมืองหลวงก่อนหน้านี้ เช่น เมืองหลวงฉางอันของราชวงศ์ถัง เพื่อต่อสู้กับไฟในเมือง รัฐบาลได้ประจำการทหาร 2,000 นายที่สถานีดับเพลิง 14 แห่งในเมืองและนอกเมืองอีกหลายแห่ง

2.1.2 สังคม

John King Fairbank and Merle Goldman (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “China : a new history” กล่าวว่า หนังสือแบบพิมพ์ทำให้เกิดแรงกระตุ้นต่อการศึกษาทั้งในวัดของพุทธศาสนาและในครอบครัวอย่างมาก ในช่วงแรกรัฐบาลพยายามควบคุมการพิมพ์ทั้งหมดซึ่งเป็นที่แพร่หลาย แต่ในช่วงทศวรรษที่ 1020 ได้มีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียน โดยมอบเงิน บริจาคที่ดินและหนังสือ จุดมุ่งหมายคือการมีโรงเรียนรัฐบาลในทุกเขตปกครอง โรงเรียนได้ลงทะเบียนผู้สมัคร ทำพิธีกรรมของขงจื้อและจัดบรรยาย John W. Chaffee (1985) บอกเราว่าในช่วงต้นทศวรรษ 1100 ระบบโรงเรียนของรัฐบาลมีที่ดิน 1.5 ล้านเอเคอร์ที่สามารถเลี้ยงนักเรียนได้ประมาณ 200,000 คน

ระบบการสอบกลายเป็นสถาบันศูนย์กลางขนาดใหญ่และซับซ้อนของชีวิตชนชั้นสูง และได้เข้ามามีบทบาทมากมายที่เกี่ยวข้องกับความคิด สังคม การบริหารและการเมือง ในช่วงหนึ่งพันปีนับจากราชวงศ์ซ่งถึงปี ค.ศ. 1905

จันทรฉาย ภัคธิดา (2550) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน (History of imperial China)” กล่าวว่า โครงสร้างชนชั้นในสมัยราชวงศ์ซ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดจากที่สังคมจีนสมัยก่อนแบ่งเป็น 4 ชั้นชั้นคือ นักวิชาการ ขาวนา ช่างศิลป์และพ่อค้า แต่ในสมัยนี้ที่เห็นได้ชัดมี 2 กลุ่มคือ 1. กลุ่มข้าราชการเจ้าของที่ดินและขาวนา 2. กลุ่มพ่อค้าและช่างศิลป์ ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งผลประโยชน์จะเป็นตัวกำหนดชนชั้น

ศูนย์กลางชีวิตของคนในสมัยนี้อยู่ตามมหานครต่าง ๆ มีทั้งสถานบันเทิง ร้านสุรา ร้านอาหาร ร้านน้ำชา สถานหญิงบริการ ซึ่งถือเป็นอาชีพพิเศษที่มักจะมีร้านอาหารร่วมด้วย โรงมหรสพ และกวีตามท้องถนน ความบันเทิงเหล่านี้มีอยู่ทั่วไปและสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองที่แตกต่างกับวิถีชีวิตชนบท

สังคมสมัยนี้ได้กำหนดชนชั้นหนึ่งชั้นคือ ชนชั้นผู้ดี (Gentry) แม้ว่าจะมีมานานแล้วในประวัติศาสตร์ แต่ได้ปรากฏเป็นชนชั้นอย่างแท้จริงในสมัยนี้ ชนชั้นผู้ดีนี้พัฒนามาจากกลุ่มผู้รู้ (Shi) สถาบันการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างชนชั้นนี้ขึ้นผ่านระบบสอบคัดเลือกและระบบการศึกษา ทำให้ความเป็นชนชั้นผู้ดีมาจากการศึกษาและการสอบไล่เท่านั้น บางครั้งจึงมีการเรียกคนกลุ่มนี้ว่า ผู้มีคุณวุฒิหรือบัณฑิต อย่างไรก็ตามชนชั้นนี้ไม่ถือเป็นชนชั้นสูงในความหมายเดิม และเนื่องจากการปกครองของจีนไม่ได้แผ่ขยายครอบคลุมไปถึงชนบท ราชวงศ์จึงต้องอาศัยชนชั้นผู้ดีทำหน้าที่แทนรัฐในการเป็นผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่เสมือนผู้แทนในการปกครอง

โดยชนชั้นผู้ดีในชนบทจะเป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรและค่าธรรมเนียม ดำเนินกิจการสาธารณูปโภค ตลอดจนเป็นคนกลางทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐกับประชาชน

ในสมัยนี้การศึกษาอบรมถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด สถานภาพที่สืบต่อกันในวงศ์ตระกูลมีบทบาทน้อยลง สถานภาพทางสังคมขึ้นอยู่กับระดับปัญญามากกว่าชาติตระกูลและความมั่งคั่ง ในสังคมมหานครหรือสังคมของชาวเมือง ชนชั้นสูงมีวิถีชีวิตที่ใฝ่การศึกษาค้นคว้าวิชาการ ต็มตำในรสนวรรณคดี ศิลปกรรม และสนใจชนบทนิยมเพราะนิยมความสงบและความงามของธรรมชาติ ทั้งชนชั้นสูง ชาวนา พ่อค้า และช่างศิลป์ ต่างก็มีสังคมและโลกส่วนตัว มีวัฒนธรรมเฉพาะของชนชั้นตนเท่านั้น

สถานภาพของสตรีในสมัยราชวงศ์ช่งนี้เปรียบเสมือนเครื่องบำเรอบุรุษในครอบครัวและสังคมเท่านั้น ไม่ได้มีค่าเป็นมนุษย์ผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรีเท่ากับบุรุษ ความต่ำต้อยของสตรีปรากฏในการริเริ่มประเพณีมัดเท้าในตระกูลชั้นสูง ที่ทำให้เท้าเสียรูปจนแทบจะประคองกายตนเองให้เดินไม่ได้ ซึ่งประเพณีนี้เกิดจากความนิยมสตรีเท้าเล็กของบุรุษ และเท้าขนาดเล็กนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นสตรีชั้นสูง นอกจากนี้ในสมัยราชวงศ์ช่งครอบครัวที่มีฐานะสูงมักนิยมการมีภรรยาเป็นจำนวนมาก และเมื่อสตรีตกเป็นแม่ม่ายก็จะไม่สามารถแต่งงานใหม่ได้ แสดงให้เห็นว่าสตรีถูกบีบให้ตั้งตนอยู่ในกรอบจารีตที่ไม่ให้ความเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง อีกทั้งยังไม่สามารถตัดสินใจชีวิตของตนเองได้

คาร์ริงตัน กูตริช (2553) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จีน” กล่าวว่า ราชวงศ์ช่งไม่มีโอกาสได้รับวิทยาการใดจากตะวันตกเลยเพราะถูกศัตรูล้อมไว้โดยรอบ แต่ก็ยังเป็นสมัยที่เติบโตเต็มที่ มีข้อเขียนร้อยแก้วทางวิชาการเข้ามาแทนกวีโวหาร แนวความคิดทางปรัชญาเข้ามาแทนลัทธิทางศาสนา ถือได้ว่าระบบความคิดในสมัยนี้มีอิทธิพลต่อจีนมาจนถึงปัจจุบัน

ราชวงศ์ช่งได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นหลายเมืองและสร้างกำแพงเมืองขึ้นในปี ค.ศ. 1100 ในด้านประชากร มีอย่างน้อย 5 เมืองที่มีประชากรจำนวน 1 ล้านคนหรือมากกว่านั้น กิจการเพื่อสาธารณประโยชน์ก็เพิ่มขึ้น เช่น ทางน้ำ การควบคุมอุทกภัย โดยเฉพาะในมณฑลริมฝั่งทะเล คือ เกียงสูง เซเกียงและฮกเกี้ยน มีโครงการต่าง ๆ เหล่านี้ถึง 496 โครงการ ซึ่งในสมัยราชวงศ์ถังมีเพียง 91 โครงการเท่านั้น

งานวิศวกรรมที่สำคัญในสมัยนี้คือ กำแพงกั้นน้ำทะเล สร้างใน ค.ศ. 910 เริ่มจากเมืองฮังเจาทางเหนือ กินระยะทางทั้งสิ้น 180 ไมล์

บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของประชาชนมีหลังคาสูงชันและปูพื้นศิลา ในสมัยนี้เริ่มใช้เก้าอี้หมอนเป็นพาหนะ เดิมสวนเป็นของพุ่มเฟื่อยของเจ้านายหรือขุนนางเท่านั้น แต่ในสมัยนี้คนรวยเริ่มนิยมมีสวนกัน และเนื่องจากการปลูกรุกขชาติเมืองร้อนในทางใต้ของแม่น้ำแยงซีลงไป ทำให้คนยิ่งหันมานิยมมีสวนกันมากขึ้น

ในสมัยนี้ความเจริญด้านปัญญาจะกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น ตามหมู่บ้านในชนบทและทางชายแดน ยังมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ส่วนทางริมฝั่งทะเลเจริญรุ่งเรืองมากแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน อีกทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ ในสมัยราชวงศ์ถังก็ได้เจริญขึ้นอีกในสมัยนี้ วรรณกรรมจีนที่ดีในสมัยก่อนหน้า ล้วนได้ถูกตีพิมพ์ขึ้นอีกครั้งในสมัยนี้ เนื่องจากการพิมพ์หนังสือแพร่หลายขึ้น อีกทั้ง

ผู้คนก็มีเวลาว่างและร่ำรวยกันมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะในภาคกลางและใต้ เป็นเหตุให้นิยมศึกษาและอ่านหนังสือกันมากขึ้น

การศึกษาในสมัยนี้อยู่ในระดับที่ดีในทุก ๆ ทาง ไม่ว่าจะเป็นในวัด วิทยาลัยหรือการสอบไล่ของรัฐบาลก็ตาม ระบบการสอบแข่งขันที่มีขึ้นสมัยราชวงศ์ถังได้ถูกแก้ไขให้ดีขึ้นในสมัยนี้ และไม่พอใจอยู่แค่การศึกษาแบบโบราณที่ต้องท่องจำแล้วเอามาสอบเข้ารับราชการเท่านั้น ในสมัยนี้ได้มีการกำหนดการศึกษาภาคปฏิบัติขึ้นมาโดย หวาง อันซื่อ (ค.ศ. 1021-1086) กำหนดให้ผู้เข้ารับราชการต้องรู้กฎหมายและข้อบังคับทั้งเก่าและใหม่ หลักดาราศาสตร์ และผลของดาวที่จะเข้ามามีผลต่อการปกครองของรัฐ ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมืองและต้องรู้จักการเปลี่ยนแปลงและปรับใช้เมื่อจำเป็นอีกด้วย

การศึกษานอกระบบการรัฐก็เจริญขึ้นด้วย นักบวชทั้งในพระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋าและขงจื้อก็พากันเป็นอาจารย์จำนวนมาก อีกทั้งตามชนบทก็มีห้องสมุดเอกชนและเครื่องพิมพ์ ทำให้คนที่ยากจนไม่มีเงินเข้าศึกษาตามสถาบันต่าง ๆ สามารถค้นคว้าหาความรู้ได้

Roberta Martin (2018) เขียนบทความเรื่อง “The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World” กล่าวว่า สถานะของผู้หญิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ผู้หญิงจะต้องจากครอบครัวไปเมื่อแต่งงาน หากให้กำเนิดบุตรชาย ผู้หญิงจึงจะได้รับสถานะอันเป็นที่เคารพนับถือในครอบครัวที่แต่งงานด้วย และจะได้รับการปฏิบัติเหมือนกับบรรพบุรุษโดยบุตรชายและหลานชาย กล่าวคือแม่และย่าจะมีสถานะที่สำคัญและเป็นที่เคารพในครอบครัว

ราชวงศ์ซ่งเหนือมักถูกมองว่าเป็นช่วงเวลา สถานะของผู้หญิงลดลง ผู้หญิงมีบทบาททางการเมืองน้อยลงและไม่ค่อยพบเห็นตามท้องถนนเมื่อเทียบกับสมัยราชวงศ์ถัง ครูสอนขงจื้อในสมัยราชวงศ์ซ่งคัดค้านการที่หญิงม่ายจะแต่งงานใหม่ และการมดเท็จก็เริ่มขึ้นในสมัยนี้ ในทางกลับกัน สิทธิในทรัพย์สินของผู้หญิงค่อนข้างปลอดภัยในสมัยนี้ และผู้หญิงที่มีอายุมากมักมีอำนาจมากในตระกูล

ส่วนเด็ก ๆ นั้นมีค่ามากในระบบครอบครัวของจีน เพราะพวกเขาทำให้เกิดความต่อเนื่องของตระกูล แม้ว่าพวกเขาจะถูกคาดหวังให้เรียนรู้ที่จะเป็นคนกตัญญู แต่ก็ยังถูกตามใจ

2.1.3 เศรษฐกิจ

ไพโรจน์ โพธิ์ไทร (2517) เขียนหนังสือเรื่อง “ภูมิหลังของจีน” กล่าวว่า ในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคเหนือมีการบุกเบิกที่ดินใหม่ ๆ ปรับปรุงเครื่องมือเครื่องใช้การเกษตรให้ดีขึ้น ปรับปรุงวิธีการชลประทาน ปรับปรุงพันธุ์ข้าวและดำเนินการเกษตรกรรมให้มีผลดียิ่งขึ้น การค้าในสมัยนี้ก็มีผลดีขึ้นทั่วประเทศ มีการปรับปรุงการขนส่ง เพิ่มสินค้า จัดการธนาคารอย่างง่าย ๆ รวมทั้งมีการทำธนบัตร อีกทั้งยังมีการผลิตเกลือ ทองแดง ทองคำ เงิน ตะกั่ว ดีบุก สิ่งทอ เครื่องใช้ โลหะ การพิมพ์ แล็กเกอร์ เครื่องถ้วยชามหรือเครื่องลายคราม

การค้ากับต่างประเทศเจริญขึ้น จีนได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะกับชาวอาหรับ ชาวยิวจากอินเดีย และชาวอิหร่านหรือชาวเปอร์เซีย ตามบันทึกปี ค.ศ. 999 สินค้าที่จีนส่งออกไปจำหน่ายมี ทองคำ เงิน ทองแดง ตะกั่ว สีต่าง ๆ เครื่องถ้วยชามหรือเครื่องลาย

คราม ส่วนสินค้าขาเข้ามี เครื่องหอม (เช่น ชมดเชียง กายาน มดยอบ) ยารักษาโรค นอแรด งาช้าง ปะการัง อำพัน สร้อยไข่มุก ไม้แข็งสีดำ (ประเภทไม้มะเกลือ ไม้ดำตง) ไม้ฝาง ฝ้าย

J.A.G Roberts (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “A history of China” กล่าวว่า การเพิ่มขึ้นของรายได้จำนวนมากนี้เกิดจากเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัว ระหว่างศตวรรษที่ 8 และ 12 จีนได้ประสบกับ ‘การปฏิวัติทางเศรษฐกิจในยุคกลาง’ Mark Elvin ได้ระบุเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป 5 ด้าน ด้านแรกคือเกษตรกรรมซึ่งถือเป็นแรงผลักดันสำหรับการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ มีการปรับปรุงเทคนิคการปลูกข้าวแบบทน้ำ (wet-rice cultivation) ทำให้ผลผลิตอาหารเพิ่มขึ้นอย่างมากและทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า การพัฒนาที่สำคัญด้านที่สองคือการปฏิวัติการคมนาคมทางน้ำ ด้วยความสำเร็จของระบบทางน้ำภายในที่เป็นเอกภาพ ในเวลาเดียวกันได้มีการปรับปรุงเทคนิคสำหรับการเดินเรือ ประกอบด้วยกำแพงกันน้ำเข้าและเข็มทิศแม่เหล็กเพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางทั้งแถบชายฝั่งและในมหาสมุทร การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญด้านที่สามเกิดขึ้นในด้านการเงินและความพร้อมของเครดิต ในขณะที่ความขาดแคลนทองแดงของราชวงศ์ถังทำให้การทำธุรกรรมทางการเงินที่ถูกจำกัด แต่ภายใต้ราชวงศ์ซ่งทองแดงมีพร้อมใช้งานและผลผลิตประจำปีของทองแดงเพิ่มขึ้น 20 เท่า ในขณะเดียวกันการใช้เอกสารทางเครดิต (Credit Instruments)⁴ และตั๋วสัญญาใช้เงิน (Promissory Note)⁵ ก็เพิ่มขึ้น การเปลี่ยนแปลงด้านที่สี่คือการค้าที่ขยายตัวอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการเชื่อมโยงเศรษฐกิจในชนบทกับกลไกตลาด ในช่วงเวลานี้

การค้าไม่เพียงดำเนินการในด้านสินค้าฟุ่มเฟือยเท่านั้น แต่ยังมีสินค้าที่จำเป็นต่าง ๆ และมีตลาดระดับรัฐที่ถูกพัฒนาขึ้นสำหรับสินค้าบางประเภท ผลที่ตามมาประการหนึ่งคือการปฏิวัติเมือง โดยมีประชากรอย่างน้อย 10% อาศัยอยู่ในตลาดและในเมือง เมืองหลวงไคเฟิงทำการค้าซึ่งมีมูลค่ามากกว่าลอนดอนในปี ค.ศ. 1711 เกือบ 50% และการเปลี่ยนแปลงด้านสุดท้ายคือในช่วงเวลานี้จะเห็นการกระบวนกรทดลองอย่างเป็นระบบ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและการปรากฏตัวของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เช่น การผลิตเหล็ก Charles O. Hucker สังเกตเห็นว่าระดับการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนในศตวรรษที่ 11 นี้ไม่มีรัฐในยุโรปรัฐใดสามารถทำได้จนกว่าจะถึงศตวรรษที่ 18 อย่างเร็วที่สุด

Ong Siew Chey (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “China condensed: 5000 years of history and culture” กล่าวว่า แม้ว่าราชวงศ์ซ่งเหนือจะมีการทหารที่อ่อนแอและจำเป็นต้องอยู่ร่วมกับอีกสองอาณาจักร แต่ราชวงศ์ซ่งเหนือก็สามารถที่จะก้าวหน้าในหลาย ๆ ด้านอย่างน่าประทับใจ

การแลกเปลี่ยนเงินตราส่วนใหญ่ถูกตัดออกไปเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจการเงินที่ใช้เหรียญทองแดงและเหรียญเงิน เลตเตอร์ออฟเครดิตและธนบัตรหลายประเภท ซึ่งผลลัพธ์ก็คือการค้ารุ่งเรืองมาก

⁴ เอกสารทางเครดิต หมายถึง หลักฐานที่ใช้แสดงสภาพหนี้สินและเงื่อนไขต่าง ๆ ของหนี้สิน เช่น จำนวนเงินที่ค้างชำระ กำหนดเวลาที่จะชำระ อัตราดอกเบี้ยฯ

⁵ ตั๋วสัญญาใช้เงิน คือ หนังสือตราสารที่บุคคลผู้หนึ่งที่เรียกว่าผู้ออกตั๋ว ให้คำมั่นสัญญาว่าจะใช้เงินจำนวนหนึ่งให้แก่บุคคลอีกบุคคลหนึ่งหรือให้ใช้ตามคำสั่งของบุคคลอีกบุคคลหนึ่งเรียกว่า ผู้รับเงิน

จันทรฉาย ภักธอติคม (2550) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน (History of imperial China)” กล่าวว่า ราชวงศ์ซ่งยึดถืออุดมคติของขงจื้อที่ถือว่าความอุดมสมบูรณ์ของเศรษฐกิจจะทำให้สังคมมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการทำให้สังคมมีศีลธรรม รายได้หลักของราชวงศ์ซ่งมาจากการเกษตร จึงเห็นความสำคัญของการผลิตคือ ที่ดินและแรงงานมนุษย์

ในสมัยต้นราชวงศ์ ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การผลิตไม่ทันกับการเพิ่มขึ้นของประชากร ประชาชนแทบจะไม่สามารถยังชีพได้ จึงไม่สามารถจ่ายภาษีให้แก่รัฐได้อย่างเต็มที่ รายได้รัฐจากภาษีจึงลดลงมาก อีกทั้งยังส่งผลให้การถือครองที่ดินมีปัญหา พื้นที่เพาะปลูกมีขนาดเล็กลงสำหรับชาวนา ไม่เพียงพอสำหรับการยังชีพจนต้องขายที่ดินไป แล้วเช่าที่ดินแทนหรือไปรับจ้างเป็นแรงงาน ในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ชาวนาประมาณกึ่งหนึ่งต้องเช่าที่นาโดยชำระค่าเช่าเป็นผลผลิตกึ่งหนึ่ง ที่ดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในการครอบครองของตระกูลที่มั่งคั่งและทรงอำนาจในราชการ อีกทั้งยังมีอภิสิทธิ์มากพอที่จะไม่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาผู้เช่าที่ดินกับเจ้าที่ดินเปลี่ยนไป ชาวนามีสถานะกึ่งทาสติดที่ดิน

สภาพการเกษตรที่มีปัญหานี้ทำให้ราชวงศ์ซ่งต้องหาวิธีแก้ไข โดยเสนาบดีหวัง อันสือ ได้เข้าอาสา เขาได้เข้าควบคุมนโยบายการคลังและการค้าทั้งหมดไว้เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐและเสริมสร้างกองทัพให้เข้มแข็ง ได้กำหนดให้รัฐเป็นผู้ซื้อผลผลิตจากแหล่งหนึ่งไปขายอีกแหล่งหนึ่ง เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่การแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้ราคามั่นคงและก่อให้เกิดผลกำไร อีกทั้งยังให้ชาวนากู้ยืมเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้จนสามารถเสียภาษีให้แก่รัฐ ได้ให้มีการสำรวจที่ดินผืนใหม่เพื่อขจัดความไม่เสมอภาคและกำหนดภาษีตามขีดความสามารถของการผลิตต่อหน่วยพื้นที่ มีการตั้งโรงรับจำนำเพื่อขยายสินเชื่อถูกให้แก่ผู้ประกอบการรายย่อย และยังได้ดำเนินการบำรุงระบบควบคุมน้ำเพื่อส่งเสริมการเกษตรอีกด้วย การปฏิวัติของหวัง อันสือนี้ได้ผลอย่างรวดเร็ว ผลผลิตการเกษตรเพิ่มขึ้น มีการเพาะปลูกเพื่อการค้าเกิดขึ้น (Cash crops) อีกทั้งยังมีการเพาะปลูกยังมีกรรมวิธีที่ดีขึ้นเพราะมีการประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์เครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ

ในช่วงศตวรรษที่ 8-13 การพัฒนาการค้าของราชวงศ์ซ่งไปถึงขั้นการปฏิวัติการค้า การค้าภายในรุ่งเรืองตามเมืองใหญ่ ๆ เนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่นจนกลายเป็นชุมชนเมือง (Urban concentration) ซึ่งเป็นศูนย์การบริการราชการก็ได้กลายเป็นศูนย์การค้าด้วย เส้นทางขนส่งคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำสะดวกปลอดภัย อีกทั้งยังมีค่าบริการที่ถูกมาก การค้าจึงเจริญก้าวหน้ามาก รัฐเป็นผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยผ่านการจัดเก็บภาษี การผูกขาดและการควบคุมด้วยวิธีต่าง ๆ ส่วนพ่อค้าเป็นเพียงผู้ค้าปลีกย่อย (Dealer) จำหน่ายสินค้าฟุ่มเฟือย เจ้าภาษีมักเป็นผู้ทำหน้าที่ขายส่งหรือเป็นผู้แทนในการรวบรวมส่งสินค้าและบริการให้แก่พ่อค้าที่ดำเนินกิจการขนส่งสินค้าและบริการ (Transport merchants) พ่อค้าประเภทนี้มีตั้งแต่พ่อค้าสัญจร (Peddler) ไปจนถึงพ่อค้าที่ได้รับสิทธิผูกขาดการขาย พ่อค้ารายใหญ่มักเป็นพ่อค้าขายส่งให้กับผู้แทนในท้องถิ่นเพื่อนำไปจำหน่ายตามร้านค้า ส่วนพ่อค้ารายย่อยจะขายโดยตรงกับลูกค้า การค้าในสมัยนี้เป็นการค้าของเอกชนและมีการค้าส่งและค้าปลีกอย่างกว้างขวาง ตลอดจนมีการค้าสัญจรด้วย

ส่วนการค้าระหว่างประเทศในสมัยนี้มีทั้งทางบกและทางทะเล มีทั้งที่พ่อค้าจีนเดินทางไปขายโดยตรงและพ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายกับจีน ในทางบกจะค้าขายกับอนารยชนในเอเชีย

กลางและอนารยชนทางภาคเหนือของจีน สินค้าที่จีนต้องการคือ ม้า ทั้งจากทิเบต ชนกลุ่มเติร์ก มองโกลและกุนตัส สินค้าออก คือ ชา ไหม และผลผลิตจากภาคใต้ ส่วนการค้าทางทะเลได้พัฒนาขึ้นจากสมัยก่อนหน้า เพราะมีการผลิตสินค้าและบริการที่ต่างชาติต้องการมาก อีกทั้งยังมีเทคโนโลยีขั้นสูงในการต่อเรือขนาดใหญ่และสามารถข้ามมหาสมุทรโดยใช้เข็มทิศได้ การค้าทางทะเลนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองฉวนโจว มณฑลฝูเจี้ยน จีนได้ควบคุมเส้นทางการค้าระหว่างน่านน้ำทะเลจีนตะวันออกกับเกาหลี และระหว่างทะเลจีนใต้กับเกาะสุมาตรา นับเป็นชาติแรกในโลกที่เปิดการค้าทางทะเลอย่างกว้างขวาง การค้าระหว่างประเทศนี้จีนเป็นฝ่ายได้เปรียบดุลการค้ามากเพราะส่งออกมากกว่านำเข้า สินค้าเข้าที่สำคัญคือ เครื่องเทศ ม้าและแร่ธาตุ สินค้าออกที่ขึ้นชื่อคือ สินค้าฟุ่มเฟือย ทองแดง ไหม และเครื่องถ้วยเปลือกไข่ ลูกค้าของจีนมีทั้งชาวเอเชีย ชาวตะวันตกและชาวแอฟริกา

เศรษฐกิจจีนในต้นสมัยราชวงศ์ซ่งนับว่ามั่งคั่งมาก รัฐมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาเพียง 60 ปีแรก แต่หลังจากนั้นรายได้รัฐก็ลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากปัญหาประชากรล้นประเทศ การจัดเก็บภาษีที่ขาดประสิทธิภาพ รัฐมีรายจ่ายเกินรายรับและวงราชการมีความแตกแยกแบ่งฝ่ายกัน

คาร์ริงตัน กูตริช (2553) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จีน” กล่าวว่าในทางเครื่องปั้นดินเผาจีน พวกผู้รู้เชื่อว่าเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์ถัง แต่ฝีมือช่างในสมัยราชวงศ์ซ่งก็มีราคาแพงและส่งไปขายถึงญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ อินโดจีน อินเดีย และซีเรีย บางชิ้นส่งไปไกลถึงบางแคว้นในแอฟริกา ตลอดริมฝั่งทะเลคีสมาจนถึงแซนชิบาร์ ส่วนพัดด้ามจิวที่คนนิยมนั้น ญี่ปุ่นนำเข้ามาขายเมื่อปี ค.ศ. 988 ชาว อินเดียและหมู่เกาะมลายูได้ส่งผ้าฝ้ายมาเป็นเครื่องบรรณาการเป็นมาเวลายาวแล้ว แต่จีนเพิ่งจะมารู้ค่าในสมัยนี้เอง ผ้าฝ้ายเหล่านี้จึงกลายเป็นวัตถุทางการค้า และในศตวรรษที่ 11 เมื่อเกิดอุทกภัย จักรพรรดิได้โปรดให้สั่งข้าวเข้ามาจากจามปาและโปรดให้สั่งผักบางชนิดเข้ามาจากอินเดียอีกด้วย

การค้ากับต่างประเทศขยายตัวออก เนื่องจากทางแถบชายฝั่งทะเลภาคใต้มีประชาชนเพิ่มขึ้นและต่างสนใจในการหาเงิน นับเป็นครั้งแรกที่จีนได้ตั้งกองทัพเรือขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1127 และให้เป็นกองทัพอิสระกองหนึ่ง ระหว่างปี ค.ศ. 1673-1680 กองทัพเรือเจริญมาก เดิมมี 11 กองเรือกลายเป็นมีกองเรือถึง 20 กองเรือ ทำให้เกิดสถาปัตยกรรมทางทหารเรือขึ้นในสมัยนี้ เมื่อถึงปลายสมัยราชวงศ์ซ่ง จีนได้รู้จักการเดินเรือเลาะริมฝั่งทะเล ตลอดจนวิธีข้ามมหาสมุทรไปอินเดีย และเลยไปถึงอาหรับด้วย

ลักษณะเรือของจีนนั้น มีรูปพรรณสัณฐานเหมือนกับบ้านเรือน ทางเสียวหลายสิบศอกซึ่งเหมาะสมกับตัวเรือ ภายในเรือลำเดียวนี้สามารถบรรจุทุกคนได้จำนวนหลายร้อยคน บรรจุอาหารพอใช้ได้ถึง 1 ปี ใบเรื่อนั้นใช้ทั้งผ้าใบและลำแพน นอกจากนี้เรือเดินทะเลยังมีแจวอีก 4-5 คู่ คู่หนึ่งจะให้คนแจวอย่างน้อย 8 คน ส่วนเรือที่ไม่ออกทะเลมีระหัดให้ถีบ (รูวิธีนี้มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8) ที่หัวเรือทุกลำมีสมอศิลาผูกหวายติดอยู่ เวลาทอดสมอหรือเอาสมอขึ้นมักจะทำเอากันทะเลขึ้นมาดูด้วย เดิมนักเดินเรือจีนอาศัยดาวเหนือในการสังเกตทิศทาง แต่ในสมัยนี้ได้เปลี่ยนมาใช้เข็มทิศแทน

การค้ากับต่างประเทศทำให้จีนใช้สินค้าขาเข้ามากขึ้น เป็นเพราะรัฐบาลและราษฎรต่างร่ำรวยขึ้น แม้จะต้องเสียเงินตราต่างประเทศไปมากก็ตาม ทั้งนี้จีนได้ติดต่อกับต่างชาติมากขึ้น โดยเฉพาะชาวอาหรับและชาวยิวที่มาจากอินเดียและเปอร์เซีย ตามจดหมายเหตุสมัยราชวงศ์ซ่งนั้นมีรายการสินค้าขาเข้าและขาออกประมาณพันชนิด เช่น ทอง เงิน ทองแดง ตะกั่ว วัสดุสีต่าง ๆ และเครื่องปั้นดินเผา สินค้าที่ส่งออกไปแลกซื้อ คือ กายาน ศิลาผลึก ไช่มุก เหล็ก กระดองเต่า เบี้ยหยอ ไม้เนื้อแข็ง ผาง และผ้าฝ้าย นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 971 เป็นต้นไป รัฐบาลได้วางกฎเพื่อเรียกผลกำไรจากการค้าเหล่านี้ เมื่อถึงปี ค.ศ. 995 ได้มีการประกาศพระบรมราชโองการห้ามขุนนางมีตัวแทนทางการค้า แต่กลับไม่ได้เป็นผลอะไร พ่อค้าทั้งคนจีนและชาวต่างชาติบางคนยังร่ำรวยกันมาก พวกสลัดจีนและพวกฮวนตามเกาะต่าง ๆ ได้ปล้นสะดมแย่งทรัพย์สินจากรัฐบาลจีนจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ดี การที่รัฐบาลเข้ามาควบคุมการค้าโดยตรงนี้ เป็นผลให้มีเงินเข้ารัฐเพิ่มขึ้นจากครั้งล้านในศตวรรษที่ 11 มาเป็น 65 ล้านในปี ค.ศ. 1189 เงินจำนวนนี้จำเป็นอย่างมากสำหรับการใช้จ่ายในการทหารและการที่เข้ามาแทนส่วนที่สูญเสียไปเมื่อครั้งที่ถูกรุกรานจากทางเหนือ

Roberta Martin (2018) เขียนบทความเรื่อง “The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World” กล่าวว่า ระหว่างปี ค.ศ. 750 ถึง ค.ศ. 1100 ประชากรเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า ปริมาณเงินเพิ่มขึ้นสิบเท่า มีการนำเงินกระดาษเข้ามาใช้ การค้าและอุตสาหกรรมเติบโตอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีสาเหตุหลายประการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้เข้ามาช่วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเทคโนโลยีการเกษตร และความก้าวหน้าแต่ละด้านก็ได้ช่วยส่งเสริมให้เกิดความก้าวหน้าในด้านอื่น ๆ อีก

เกษตรกรจีนราชวงศ์ซ่งเหนือไม่ได้มุ่งหวังที่ความพอเพียง พวกเขาพบว่าการผลิตเพื่อตลาดทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้น เกษตรกรขายผลผลิตส่วนเกินในตลาดที่อยู่ใกล้ และซื้อถ่าน ชา น้ำมันและไวน์ได้ที่นั่น สินค้าบางอย่างที่วางขายในเมืองมาจากไร่ไกลเคียงและพื้นที่ที่ห่างไกล ในหลาย ๆ พื้นที่ เกษตรกรมีความเชี่ยวชาญในการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น น้ำตาล ส้ม ฝ้าย ไหมและชา

บทบาทของพ่อค้าในซ่งเหนือ (และตลอดประวัติศาสตร์จีน) ปฏิเสธแบบแผนดั้งเดิมของจีนที่ปราบปรามกิจกรรมของพ่อค้า ระบบตลาดของราชวงศ์ถังที่เก่าแก่ ซึ่งมีการจำกัดการค้าให้กับเมืองต่าง ๆ อย่างเคร่งครัด และภายในเมืองเองยังกำหนดสถานที่และเวลาที่เฉพาะเจาะจง ได้พังทลายลงอย่างสิ้นเชิงเนื่องจากการค้าของเมืองแพร่กระจายไปทั่วทั้งเมืองและเขตการค้าภายนอก ในระยะทางไกลเมืองใหญ่และภูมิภาคที่มีประชากรหนาแน่นนั้นหันมาพึ่งพาการค้าขายสินค้าหลักโดยเรือบรรทุกสินค้าจำนวนมากโดยเฉพาะข้าว ส่วนในระยะทางสั้น ๆ การค้าได้แทรกซึมเข้าไปในชนบทดึงเกษตรกรเข้าสู่ศูนย์กลางตลาดใหม่ ๆ และเมืองตลาดที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว

พ่อค้าในเมืองมีความเชี่ยวชาญและมีระบบมากขึ้น พวกเขาจัดตั้งห้างหุ้นส่วนและบริษัทร่วมหุ้น โดยแยกระหว่างเจ้าของ (ผู้ถือหุ้น) และผู้จัดการ ในเมืองใหญ่พ่อค้าถูกจัดเป็นสมาคมตามประเภทของสินค้าที่ขาย สมาคมจะจัดการการขายตั้งแต่ผู้ค้าส่งไปจนถึงเจ้าของร้านค้า และจะ

กำหนดราคาเป็นระยะ เมื่อรัฐบาลต้องการขอใบเบิกสินค้าหรือประเมินภาษีก็จะติดต่อกับหัวหน้าสมาคม

สิ่งที่ช่วยหล่อลื่นล้อการค้าในช่วงราชวงศ์ซ่งเหนือคือเงินกระดาษก้อนแรกของโลก เป็นเวลาหลายศตวรรษที่หน่วยสกุลเงินพื้นฐานในจีนคือเหรียญสัมฤทธิ์หรือทองแดงที่มีรูตรงกลางสำหรับร้อยเชือก การทำธุรกรรมจำนวนมากถูกคำนวณในรูปแบบของเหรียญ แต่เนื่องจากน้ำหนักของเหรียญเหล่านี้ทำให้ยากต่อการพกพาระยะทางไกล เมื่อการค้าเพิ่มขึ้น ความต้องการเงินก็เพิ่มขึ้นมากตาม ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องผลิตเหรียญมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี ค.ศ. 1085 ผลผลิตของเหรียญเพิ่มขึ้นสิบเท่าจากสมัยราชวงศ์ถัง เป็นจำนวนมากกว่า 6 พันล้านเหรียญต่อปี

การใช้เงินกระดาษริเริ่มโดยพ่อค้า เพื่อหลีกเลี่ยงการถือเหรียญจำนวนมากหลายพันเหรียญในระยะทางไกล พ่อค้าในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 900) เริ่มซื้อขายใบเสร็จรับเงินจากร้านรับฝากที่พวกเขาทิ้งเงินหรือสินค้าไว้ ทางการราชวงศ์ซ่งในยุคแรกได้ให้สิทธิ์ร้านค้าเล็ก ๆ จำนวนหนึ่งในการผูกขาดการออกบัตรเงินฝากเหล่านี้ และในช่วงทศวรรษที่ 1120 รัฐบาลได้เข้ามาควบคุมระบบนี้เอง โดยผลิตเงินกระดาษที่ออกโดยรัฐบาลเป็นครั้งแรกของโลก

เมื่อเศรษฐกิจมีการค้ามากขึ้น ความจำเป็นในการขนส่งก็เพิ่มขึ้น มีการบรรทุกสินค้าบนกระเปาะสะพายหลัง รถล้อลากขนาดใหญ่ เกวียน ลาและอูฐ อูฐบรรทุกสินค้ามาจากเอเชียตอนเหนือหรือข้ามทะเลทรายขนาดใหญ่จากทางตะวันตกที่ห่างไกล อย่างไรก็ตามการขนส่งทางน้ำนั้นถูกกว่า การขนส่งทางบกมาโดยตลอด ภาคใต้มีแม่น้ำและทางน้ำจำนวนมากจึงได้เปรียบในแง่นี้ แต่เมืองทางตอนเหนือก็มีการขนส่งทางน้ำเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเป็นลำคลอง คลองต้ายวินเหอ (大运河) เชื่อมพื้นที่ทางเหนือกับภูมิภาคแม่น้ำแยงซีเกียง

Roberta Martin (2018) เขียนบทความเรื่อง “The Song Dynasty in China : The Most Advanced Society in the World” กล่าวว่า การค้าระหว่างราชวงศ์ซ่งกับเพื่อนบ้านทางตอนเหนือได้รับการกระตุ้นจากรายจ่ายในข้อตกลงประจำปีที่ราชวงศ์ซ่งทำกับพวกเขา ราชวงศ์ซ่งตั้งตลาดตามแนวชายแดนภายใต้การดูแลของรัฐเพื่อส่งเสริมการค้านี้ สินค้าจีนที่ล้นไหลเข้าสู่ทางเหนือในปริมาณมาก ได้แก่ ชา ผ้าไหม เหรียญทองแดง (ใช้กันอย่างแพร่หลายในฐานะสกุลเงินนอกประเทศจีน) กระดาษและหนังสือสิ่งพิมพ์ เครื่องลายครามเครื่องเงิน เครื่องประดับ ข้าวและธัญพืชอื่น ๆ ขิงและเครื่องเทศอื่น ๆ ส่วนสินค้าที่ล้นไหลเข้าจีน ได้แก่ แร่เงินบางส่วนที่มีต้นกำเนิดมาจากรัฐตนเองและม้าที่ราชวงศ์ซ่งต้องการอย่างยิ่งสำหรับกองทัพ นอกจากนี้ยังมีสัตว์ชนิดอื่น ๆ เช่น อูฐและแกะ ทั้งยังมีสินค้าที่เดินทางข้ามเส้นทางสายไหมอย่าง และผ้าฝ้าย อัญมณี เครื่องหอมและน้ำหอมอย่างดีจากอินเดียและเปอร์เซีย

ในช่วงราชวงศ์ซ่งเหนือเป็นครั้งแรกที่การค้าต่างประเทศทางทะเลรุ่งเรืองกว่าทางบก รัฐบาลส่งคณะทูตไปยังประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อกระตุ้นให้พ่อค้ามาที่จีน เรือของจีนมีให้เห็นทั่วมหาสมุทรอินเดีย และเริ่มเข้าไปแทนที่พ่อค้าชาวอินเดียและชาวอาหรับในทะเลทางใต้ มีการพบชิ้นส่วนของเครื่องลายครามจีนสมัยราชวงศ์ซ่งไกลถึงแอฟริกาตะวันออก เรือของจีนมีขนาดใหญ่กว่า

เรือของคู่แข่งส่วนใหญ่อย่าง อินเดียหรืออาหรับ และมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามาก ในปี ค.ศ. 1225 ผู้อำนวยการกรมศุลกากรที่เมืองเฉียนโจวชื่อ จ้าว รุกัว (Zhao Rukua , Zhao Rugua หรือ Chao Ju-kua, 1170-1231) ได้เขียนบัญชีรายชื่อประเทศที่พ่อค้าชาวจีนค้าขายด้วยและสินค้าที่พวกเขาเสนอขาย หนังสือของจ้าวชื่อ จูฟานจื่อ (Zhufan Zhi, แปลโดยทั่วไปว่า "Description of the Barbarians" หรือ "บันทึกของอนารยชน") ซึ่งประกอบด้วยภาพวาดของเมืองการค้าที่สำคัญตั้งแต่ ศรีวิชัย (อินโดนีเซียสมัยใหม่) ไปจนถึงมาลาบาร์ ไคร์และแบกแดด ไซมุกถูกบันทึกว่ามาจาก อ่าวเปอร์เซีย งาม้างจากเอเดน มดยอบจากโซมาเลีย พริกไทยจากชวาและสุมาตรา ฝ้ายจาก อาณาจักรต่าง ๆ ของอินเดีย เป็นต้น

2.1.4 ความเจริญทางเทคโนโลยี

John King Fairbank and Merle Goldman (2006) เขียนหนังสือเรื่อง "China: a new history" กล่าวว่า เนื่องจากใช้พื้นที่ป่าจนหมดในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1000 จึงทำให้โรงถลุงเหล็ก จำเป็นต้องใช้ถ่านหินแทนถ่านไม้ ยิ่งไปกว่านั้นด้วยการใช้เหล็กหล่อที่ผลิตขึ้น ช่างเหล็กของช่งเหนือจึง ได้พัฒนาวิธีการแยกคาร์บอนสำหรับการผลิตเหล็ก โดยปี ค.ศ. 1078 จีนตอนเหนือผลิตเหล็กดิบได้มากกว่า 114,000 ตันต่อปี (ประเทศอังกฤษในอีก 700 ปีต่อมาจะสามารถผลิตได้เพียงครั้งเดียว เท่านั้น)

ในด้านเทคโนโลยีสงคราม ราชวงศ์ช่งเหนือได้สร้างชุดเกราะและอาวุธเหล็ก ขณะเดียวกันก็มีการใช้ปืนใหญ่โปรโตในรูปแบบของหนังสติ๊ก (Trebuchet) ในสงครามปิดล้อม และดินปืนถูกใช้เป็นครั้งแรกในหอกไฟ ลูกกระเบิดมือและการทิ้งระเบิด การปิดล้อมแบบโบราณมีความเสี่ยง เนื่องจากเมืองที่ถูกปิดล้อมพร้อมด้วยเสบียงจำนวนมากมักจะสามารถอยู่ได้นานกว่าผู้ปิดล้อมที่หาอาหารในชนบทที่แห้งแล้ง เป็นที่น่าเสียดายสำหรับราชวงศ์ช่งเหนือที่เทคโนโลยีสงครามเหล่านี้ถูกยึดครองโดยผู้รุกรานอย่างราชวงศ์จิน หลังจากยึดเมืองไคเฟิงได้ในปี ค. ศ. 1126

กุญแจสำคัญทางเทคโนโลยีในด้านการเติบโตของการศึกษาภายในสมัยราชวงศ์ช่งเหนือคือ หนังสือแบบพิมพ์ สำหรับการประดิษฐ์หนังสือแบบพิมพ์มีการพัฒนามาตั้งแต่ศตวรรษที่สองหรือแรก ก่อนคริสต์ศักราช แต่การพิมพ์แบบบล็อกมีขึ้นในช่วงปลายราชวงศ์ถัง ราชวงศ์ช่งเหนือถือเป็นสังคมแรกที่มีการพิมพ์หนังสือ ยุโรปในช่วงเวลานั้นถือได้ว่าล่าหลัง กระดาษที่ทำจากเส้นใยพืชในประเทศจีนมีราคาถูกกว่าเมื่อเทียบกับกระดาษที่ทำจากเศษผ้าในยุโรป เช่นเดียวกันกับการพิมพ์แบบบล็อกไม้ที่ง่ายกว่า ถูกกว่าและเหมาะสมกับตัวอักษรจีนมากกว่าการพิมพ์แบบตัวเรียง (Movable Type Printing) สิ่งพิมพ์ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการขยายตัวของชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาในสมัยราชวงศ์ช่ง

จันทรฉาย ภักอริคม (2550) เขียนหนังสือเรื่อง "ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน (History of imperial China)" กล่าวว่า ในสมัยราชวงศ์ช่งมีความเจริญก้าวหน้าล้ำยุคกว่าที่ใดในโลกด้านเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีด้านการปกครองพร้อมปรัชญาการเมืองและวัฒนธรรมการเมืองของชนชั้นปกครอง หรือเทคโนโลยีในการพัฒนาเศรษฐกิจ การพิมพ์และศิลปกรรมล้วนก้าวหน้าโลกตะวันตกทั้งสิ้น สมัยราชวงศ์ช่งเหนือเปรียบเสมือนเป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance)

ของจีน โดยเป็นการฟื้นฟูก่อนยุโรปถึง 200 ปี เทคโนโลยีที่โดดเด่นในสมัยนี้คือ การพิมพ์ จิตรกรรม และระบบสอบคัดเลือกเข้าเป็นข้าราชการ

เทคโนโลยีที่สำคัญ ได้แก่

1. เทคโนโลยีการผลิตสินค้า บริการและการจัดการธุรกิจการค้า เช่น ลูกคิด เป็นอุปกรณ์ในการคำนวณตัวเลขในวงการการค้า

2. เทคโนโลยีในการผลิตแร่โลหะต่าง ๆ ที่สำคัญคือ เหล็กและเหล็กกล้า ทำให้มีการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ด้วยเหล็กและเหล็กกล้า

3. การต่อเรือ ราชวงศ์ซ่งมีศักยภาพสูงในการต่อเรือขนาดใหญ่และในการเดินเรือ มีการเดินเรือข้ามมหาสมุทรได้ในสมัยนี้

4. การพิมพ์ จีนเป็นผู้ริเริ่มการพิมพ์ด้วยการใช้แม่พิมพ์ (Block Printing) ที่แกะสลักจากไม้ การพิมพ์เจริญยิ่งขึ้นเมื่อมีการผลิตกระดาษด้วยเยื่อไม้ใน ค.ศ. 1011 ต่อมาในปี ค.ศ. 1030 ได้พัฒนาแม่พิมพ์เป็นโลหะหรือกระเบื้องหรือทองแดง ซึ่งใช้ได้นานขึ้นและเป็นการลดต้นทุนการผลิต เทคโนโลยีการพิมพ์นี้ทำให้การศึกษาของจีนเติบโตขึ้นมาก เนื่องจากสามารถผลิตหนังสือได้จำนวนมาก ราชวงศ์ซ่งกลายเป็นสังคมแรกในโลกที่มีหนังสือจากการพิมพ์ โลกตะวันตกได้รับเทคโนโลยีการพิมพ์จากจีนผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียกลางในศตวรรษที่ 15

5. เทคโนโลยีการปกครอง ได้มีการพัฒนาระบบการสอบคัดเลือกเข้ารับราชการ ตั้งผู้ว่าราชการเป็นข้าราชการพลเรือน และมีการจัดระบบรายได้รัฐแบบรวมอยู่ที่ส่วนกลาง

6. การแพทย์ มีการใช้กระเบาเป็นยารักษาโรคเรื้อนในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคใต้

ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเกิดจากความคิดริเริ่มหรือพัฒนาการภายใต้การควบคุมของรัฐ แต่ความคิดริเริ่มเหล่านี้ไม่มีความต่อเนื่องและให้ประโยชน์ได้เท่าที่ควร เช่น จีนรู้จักการสร้างรถล้อเดียวสำหรับเป็นพาหนะบรรทุกสิ่งของ นับเป็นนวัตกรรมที่สำคัญและมีประสิทธิภาพกว่าที่ใดในโลก แต่การเกษตรก็ไม่ได้พัฒนาจากการสร้างนวัตกรรมนี้ จีนรู้จักประดิษฐ์เข็มทิศและต่อเรือขนาดใหญ่ รู้จักการเดินเรือข้ามมหาสมุทร แต่ก็ไม่ได้อาศัยประโยชน์ในการรู้จักโลกกว้างและสมาคมกับโลกภายนอก เทคโนโลยีของจีนมีการเปลี่ยนแปลงในระดับต่ำมาก เพราะจีนพึงพอใจที่จะคิดริเริ่มและเปลี่ยนแปลงเท่าที่จำเป็นและเพื่อประโยชน์เฉพาะหน้ามากกว่าที่จะคิดศึกษาให้ได้ผลประโยชน์ในระยะยาวแบบชาวตะวันตก

กัจจกร สุนพงษ์ศรี (2551) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน” กล่าวว่าในทศวรรษแรกของราชวงศ์ซ่ง ด้วยระบบการชลประทานที่ก้าวหน้า การนำที่ดินรกร้างมาใช้ประโยชน์และการทำการค้าขายระบบผูกขาดส่งผลให้จีนในช่วง ค.ศ. 1021 ได้รับการยกย่องว่าเป็นสมัยแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจสมัยหนึ่ง การกลสิกรรม หัตถกรรม และวิทยาศาสตร์ได้พัฒนาขึ้น เริ่มมีการปลูกฝ้ายอย่างจริงจัง ทำให้อุตสาหกรรมทอผ้าขยายตัวตามไปด้วย และเนื่องจากรอบชายแดนภาคพื้นดินถูกปิดล้อมด้วยศัตรูทำให้จำเป็นต้องค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล มีผลให้การเดินเรือเจริญรุดหน้า เกิดอุตสาหกรรมการต่อเรือ การตั้งกองทัพเรือและเกิดพาณิชย์นาวีขึ้น

ในปลายสมัย นักเดินเรือจีนสามารถรู้ร่องน้ำแถบริมทะเลของจีนได้ดีและสามารถแล่นเรือข้ามมหาสมุทรไปยังอินเดียและอาหรับได้ แม้จะเป็นเรือใบและใช้คนแจวแต่ก็เป็นเรือขนาดใหญ่ บรรจุนคนได้เป็นจำนวนหลายร้อยคน และยังมีที่ว่างสำหรับสะสมเสบียงไว้กินได้พอถึง 1 ปี จากความจำเป็นในการเดินเรือทำให้เกิดการคิดค้นและปรับปรุงเข็มทิศ ถึงแม้ว่าจะคิดค้นได้ก่อนหน้าแล้วก็ตามแต่ก็เพิ่งจะนำมาใช้ประโยชน์ในสมัยนี้

Roberta Martin (2018) เขียนบทความเรื่อง “The Song Dynasty in China : The Most Advanced Society in the World” กล่าวว่า ในสมัยราชวงศ์ซ่งอุตสาหกรรมหนักโดยเฉพาะอุตสาหกรรมเหล็กเติบโตขึ้นอย่างน่าตกใจ การผลิตเหล็กสูงถึงประมาณ 125,000 ตันต่อปี ในปี ค.ศ. 1078 เพิ่มขึ้น 6 เท่าจากผลผลิตใน ค.ศ. 800 เหล็กและเหล็กกล้าถูกนำไปใช้ประโยชน์มากมาย ตั้งแต่ตะปูและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปจนถึงโซ่สำหรับสะพานแขวนและรูปปั้นทางพุทธศาสนา กองทัพเป็นผู้บริโภครายใหญ่ เช่น ใช้ปลายเหล็กเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของลูกธนู การใช้วิธีการผลิตจำนวนมากเพื่อสร้างเกราะเหล็กทั้งขนาดเล็ก กลางและใหญ่ ส่วนเหล็กกล้าคุณภาพสูงใช้สำหรับดาบซึ่งทำด้วยโลหะอุณหภูมิสูง เครื่องสูบลมขนาดใหญ่ซึ่งมักขับเคลื่อนด้วยกังหันน้ำถูกใช้เพื่อให้แร่หลอมเหลวมีความร้อนมากขึ้น

ในด้านสิ่งทอ คนทั่วไปส่วนใหญ่สวมเสื้อผ้าที่ทำจากเส้นใยพืชเช่น ปอ ป่าน และในช่วงปลายยุคนั้นใช้ผ้าฝ้าย แต่ผ้าที่มีราคาสูงที่สุดในและต่างประเทศคือผ้าไหม การให้อาหารหนอนไหม (ซึ่งกินใบหม่อนจำนวนมาก) การทำความสะอาด การคลี่รังไหม การม้วนและการหมุนเส้นใยไหมทั้งหมดนี้เป็นงานของผู้หญิงเช่นเดียวกับการทอผ้าด้วยกี่ทอผ้าในบ้านธรรมดา ช่างทอผ้ามืออาชีพซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายจะทำงานในโรงงานของรัฐบาลหรือเอกชนเพื่อทำกี่ทอผ้าที่ซับซ้อนเพื่อทอผ้าตามาสก์ ผ้าไหมทองและผ้าแพรซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของชนชั้นสูง

ในด้านเซรามิก ในภาษาอังกฤษ "china" มีความหมายเหมือนกันกับภาชนะใส่อาหารเย็น ในสมัยราชวงศ์ซ่งจีนเป็นประเทศส่งออกเครื่องเคลือบ เตาเผาของราชวงศ์ซ่งผลิตถ้วยชามและจานรวมทั้งกล่อง แผ่นหมึกและหมอนหลายชนิด เทคนิคการตกแต่งมีตั้งแต่การทาสีและการแกะสลักไปจนถึงการปัดและการปั้น

ส่วนเทคโนโลยีการปลูกข้าว ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมีพัฒนาการใหม่ ๆ ในการปลูกข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดตัวข้าวสายพันธุ์ใหม่จากเวียดนามตอนกลาง พร้อมกับวิธีการควบคุมน้ำและการชลประทานที่ดีขึ้น ทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นอย่างมาก หลัก ๆ แล้วข้าวถูกใช้เป็นอาหาร แต่ยังใช้ในการทำไวน์ที่บริโภคในบ้านและโรงเตี๊ยมอีกด้วย ส่วนใหญ่แล้วจะปลูกข้าวทางตอนใต้ของแม่น้ำแยงซีเกียง พื้นที่บริเวณนี้มีข้อได้เปรียบมากกว่าพื้นที่ราบทางตอนเหนือของจีนหลายประการเนื่องจากอากาศอุ่นและมีฝนตกชุกมากกว่า อุณหภูมิที่ไม่รุนแรงของภาคใต้มักทำให้สามารถปลูกพืชสองชนิดบนที่ดินเดียวกันได้นั้นคือพืชฤดูร้อนและพืชฤดูหนาว

เทคโนโลยีการพิมพ์นั้น เมื่อถึงศตวรรษที่ 9 ช่างฝีมือชาวจีนได้พัฒนาวิธีการผลิตหนังสือจำนวนมากโดยการแกะสลักคำและภาพลงในบล็อกไม้ ใช้หมึกทาลงไป แล้วกดกระดาษลงบนบล็อก

แต่ละบล็อกประกอบด้วยข้อความและภาพประกอบ การเปิดตัวการพิมพ์ในจีนได้ลดราคาหนังสือลงอย่างมาก ซึ่งช่วยให้การรู้หนังสือแพร่หลายมากขึ้นเช่นเดียวกับในยุโรปหลายศตวรรษต่อมา หนังสือราคาไม่แพงยังช่วยส่งเสริมพัฒนาการของละครและวัฒนธรรมสมัยนิยมในรูปแบบอื่น ๆ และในศตวรรษที่ 11 มีการประดิษฐ์ประเภทที่เคลื่อนย้ายได้ (หนึ่งชิ้นสำหรับตัวอักษรหนึ่งตัว) ประเภทที่เคลื่อนย้ายได้ไม่ได้ถูกใช้กันอย่างแพร่หลายในจีน เนื่องจากแม่พิมพ์ทั้งบล็อกมีราคาไม่แพง แต่เมื่อประเภทที่เคลื่อนย้ายได้มาถึงยุโรปในศตวรรษที่ 15 มันได้ปฏิวัติแนวความคิดการสื่อสาร ประเภทที่เคลื่อนย้ายได้ถูกสร้างขึ้นครั้งแรกโดย ปี เชิง (ค.ศ. 990-1051) โดยใช้ดินเหนียวอบ ซึ่งบอบบางมากหวังเงิน ขุนนางของราชวงศ์หยวนได้รับการยกย่องในการนำเสนอประเภทเคลื่อนย้ายได้ที่ทำจากไม้ ซึ่งเป็นตัวเลือกที่ทนทานกว่าในราวปี ค.ศ. 1297 ที่ประเภทเคลื่อนย้ายได้แบบหล่อโลหะเริ่มใช้ในเกาหลีในช่วงต้นศตวรรษที่ 13 และเชื่อกันว่าแบบอักษรแรกถูกหล่อขึ้นที่นั่นในศตวรรษ 1230

เทคโนโลยีการต่อเรือจีน ราชวงศ์ซ่งเหนือถือเป็นผู้นำระดับโลกในการต่อเรือ กำแพงกันน้ำช่วยเพิ่มการลอยตัวและการป้องกันสินค้า ทางเสื่อแบบติดตั้งเรือ (Stern-mounted or stern-post) ช่วยพัฒนาการควบคุมท้ายเรือ ใช้เชือกผูกเครื่องถ่วงเพื่อวัดความลึกของน้ำ เรือบางลำขับเคลื่อนด้วยการพายและใบเรือ ทั้งยังมีขนาดใหญ่พอที่จะจุคนได้หลายร้อยคน และความก้าวหน้าครั้งสำคัญในการต่อเรือคือมีการปรับปรุงด้านความเร็ว ความปลอดภัยในการยับยั้งการอัปปาง การปรับตัวให้เข้ากับสภาพทะเลและความมั่นคงของเรือ

ส่วนเข็มทิศ เรียกได้ว่าสิ่งที่สำคัญสำหรับการเดินเรือคือความสมบูรณ์แบบของเข็มทิศการที่เข็มแม่เหล็กชี้ไปทางทิศเหนือ-ใต้นั้นคนจีนใช้กันมาระยะหนึ่งแล้ว แต่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือเข็มถูกลดขนาดและยึดติดกับก้านที่มั่นคง (แทนการลอยอยู่บนผิวน้ำ) ในบางกรณีเข็มจะถูกใส่ไว้ในกล่องขนาดเล็กที่ด้านบนเป็นกระบอก ซึ่งจะเหมาะสำหรับการเดินทางทางทะเล บันทึกการใช้งานของเข็มทิศลักษณะนี้มีขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1119

2.1.5 ศาสนา ปรัชญาและความเชื่อ

กัจจกร สุนพงษ์ศรี (2551) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน” กล่าวว่า ในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ พุทธปัญญาเจริญรุ่งเรือง ทั้งนี้ มีผลมาจากการศึกษาและการพิมพ์ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามศูนย์กลางทางปัญญายังคงอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ส่วนตามหมู่บ้านและเมืองเล็ก ๆ ในชนบทยังคงมีสภาพเหมือนเดิม ในสมัยนี้เมืองใหญ่ที่ศึกษากิจทางภาคเหนือ ได้แก่ เมืองลั่วหยาง เมืองไคเฟิงและเมืองเซ่งโตว ส่วนทางภาคใต้ ได้แก่ เมืองหยางโจว เมืองหนิงโป เมืองซูโจว เมืองฉวนโจวและเมืองกว่างตง ศาสนาพุทธที่เคยเจริญรุ่งเรืองในสมัยนี้ได้ตกต่ำลงและเกิดการต่อต้านศาสนาต่างชาติขึ้นมา หลักปรัชญาขงจื๊อกลับมาเฟื่องฟู มีการก่อตั้งลัทธิขงจื๊อใหม่ ซึ่งลัทธิขงจื๊อใหม่นี้นอกจากจะยึดถือขนบประเพณีดั้งเดิมแล้ว ยังเน้นการอธิบายความเลวร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย

Roberta Martin (2018) เขียนบทความเรื่อง “The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World” กล่าวว่า มีการฟื้นฟูลัทธิขงจื๊ออย่างจริงจังในสมัยราชวงศ์ซ่ง

เหนือ คำสอนของขงจื้อเป็นศูนย์กลางของระบบการสอบราชการ อัตลักษณ์ของชนชั้นขุนนาง นักวิชาการ ระบบครอบครัวและวาทกรรมทางการเมือง

ลัทธิขงจื้อมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติในช่วงหลายศตวรรษตั้งแต่สมัยของขงจื้อ (ประมาณ ค.ศ. 500) คำสอนของขงจื้อที่ถูกบันทึกโดยผู้ติดตามของเขาในคัมภีร์หลุนอวี่ (Analects) ยังคงเป็นองค์ประกอบสำคัญเช่นเดียวกับตำราที่เรียกว่าปรัชญาขงจื้อ ซึ่งประกอบไปด้วยบทกวีในยุคแรก บันทึกทางประวัติศาสตร์ คำสั่งทางศีลธรรมและพิธีกรรม และคู่มือการทำนาย แต่เรื่องที่ครูสอนขงจื้อเน้นได้เปลี่ยนไปเมื่อลัทธิขงจื้อมีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับรัฐตั้งแต่ประมาณ 100 ปีก่อนคริสต์ศักราชเป็นต้นมาและการลัทธิขงจื้อต้องเผชิญกับการแข่งขันกับพุทธศาสนาตั้งแต่ศตวรรษที่สองเป็นต้นมา ครูสอนขงจื้อจึงตอบสนองต่อความท้าทายของอภิปรัชญาทางพุทธศาสนาโดยการพัฒนาเรื่องราวของตนเองเกี่ยวกับโลกธรรมชาติและโลกมนุษย์ ด้วยรากฐานในช่วงปลายราชวงศ์ถัง การฟื้นฟูขงจื้อจึงเฟื่องฟูในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือและราชวงศ์ซ่งใต้ และยังคงดำเนินต่อไปในราชวงศ์หยวน ราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ลัทธิขงจื้อที่ได้รับการฟื้นฟูในสมัยซ่ง (มักเรียกว่าลัทธิขงจื้อใหม่) เน้นการฝึกฝนตนเองในเส้นทางที่ไม่เพียงแต่จะเติมเต็มตนเองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างสังคมและรัฐที่มีคุณธรรมและสงบสุข การฟื้นตัวของลัทธิขงจื้อในสมัยราชวงศ์ซ่งทำสำเร็จโดยการที่ครูและขุนนางนักวิชาการให้ลัทธิขงจื้อสอนประเด็นใหม่ ๆ ขุนนางนักวิชาการของราชวงศ์ซ่ง เช่น ฟาน จงเยียน (ค.ศ. 989-1052) และ ซือ หม่ากวง (ค.ศ. 1019-1086) เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของชายที่ยกงานราชการของรัฐอยู่เหนือผลประโยชน์ส่วนตัว

2.1.6 วรรณกรรม

Ong Siew Chey (2006) เขียนหนังสือเรื่อง “China condensed: 5000 years of history and culture” กล่าวว่า การพัฒนาได้ขยายไปสู่วงการวรรณกรรมด้วย ในขณะที่ราชวงศ์ถังมีชื่อเสียงในด้านบทกวีที่มีรูปแบบมาตรฐาน แต่ราชวงศ์ซ่งมีชื่อเสียงในด้านบทกวีที่มีชีวิตชีวาและน่าสนใจ ปัจจุบันโรงเรียนในประเทศจีนยังมีการสอนบางบทกวีที่มีชื่อเสียงในสมัยราชวงศ์ซ่งอยู่

จันท์ฉาย ภัคคิคม (2550) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน (History of imperial China)” กล่าวว่า การพิมพ์ที่ทันสมัยทำให้บทละครและนวนิยายแพร่หลายมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยเผยแพร่ความคิดแนวปรัชญา สืบทอดภูมิปัญญาต่อไปในสังคม ในสมัยนี้ความเจริญทางวิทยาการล้วนได้รับการเผยแพร่โดยการพิมพ์ทั้งสิ้น ที่สำคัญคือ สารานุกรม ตำราคลาสสิกและประวัติศาสตร์ฉบับหลวง

ในสมัยราชวงศ์ซ่งนิยมการละครและการแต่งเรื่องสั้นนิรมย์ (Fiction) ภาษาที่ใช้แต่งนิยมใช้ภาษาพูดประจำวัน มีการแสดงทรรศนะต่อวิถีชีวิตในเมือง แต่ก็ยังคงได้รับอิทธิพลของขงจื้อ ซึ่งได้กำหนดขอบเขตการแสดงออกทางความคิดความรู้สึกที่สมควรในบทละครและเรื่องนิรมย์

กำจร สุนพงษ์ศรี (2551) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน” กล่าวว่า วงการวรรณกรรมได้กลับมาคึกคักอีกครั้ง มีการรวบรวมตีพิมพ์บทกวีนิพนธ์และวรรณคดีเก่าขึ้นมาใหม่ การตีพิมพ์ใช้ทั้งแม่พิมพ์ไม้และโลหะ ซึ่งทั้งง่ายและรวดเร็วทำให้การเผยแพร่วรรณกรรมสู่ประชาชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ภาพยนตร์กลอนในสมัยนี้ได้พัฒนาสืบต่อจากราชวงศ์ถัง นอกจากนี้ยังมีงานเขียน

เกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่มีภาพประกอบอย่างสวยงาม เช่น ความรู้เรื่องเครื่องทองสำริดโบราณ ผ้าเครื่องใช้ในครัวเรือนและการก่อสร้าง แสดงให้เห็นถึงความนิยมของคนในยุคนี้ว่าเริ่มมีความสนใจที่จะศึกษาเพิ่มพูนความรู้อย่างเป็นระบบ

2.1.7 จิตรกรรม

จันทรฉาย ภัคอธิคม (2550) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน (History of imperial China)” กล่าวว่า คนจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งมีทัศนคติต่อศิลปะเปลี่ยนแปลงไปมา โดยเห็นว่าศิลปะต้องถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อศิลปะในตัวของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องตอบสนองจุดประสงค์ใดโดยเฉพาะเหมือนกับในอดีต เช่น ศาสนาความเชื่อ เครื่องอุปโภคบริโภค ศิลปะย่อมมีความหมายมากกว่านั้น และถูกสร้างสรรค์โดยแรงบันดาลใจมากกว่าจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ ศิลปกรรมในสมัยนี้ไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับอภิสตรี ชาวนาและชาวเมืองอีกต่อไป แต่เป็นความงดงามตามจินตนาการและอัจฉริยภาพของผู้สร้าง ผู้สร้างศิลปกรรมมีฐานะเป็นศิลปินในสมัยนี้ ไม่ได้เป็นเพียงช่างฝีมือเหมือนในอดีต และศิลปินก็เป็นผู้มีเกียรติและเป็นที่ยกย่องในสังคม

ศิลปะการใช้พู่กันเขียนตัวอักษร (Calligraphy) ที่แสดงพลังและความสวยงามของเส้นสายของพู่กันได้ส่งเสริมให้จิตรกรรมพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง จิตรกรหลงใหลไปกับศิลปะคลาสสิกมากกว่าแบบอย่าง (Style) และรูปทรงเรขาคณิตดั้งเดิมของจิตรกรรม จิตรกรรมสมัยราชวงศ์ซ่งนิยมภาพทิวทัศน์มากจิตรกรรมทิวทัศน์ของราชวงศ์ซ่งถือเป็นวิจิตรศิลป์ที่ไม่มียุคสมัยใดทั้งก่อนหรือหลังสมัยราชวงศ์ซ่งจะทัดเทียมได้ จิตรกรรมกลายเป็นวิจิตรศิลป์ของทางโลกไม่เน้นรูปและไม่นิยมเหตุการณ์ของมนุษย์ แต่เป็นจิตรกรรมทิวทัศน์ที่มนุษย์เป็นเพียงตัวประกอบ จิตรกรรมอีกประเภทที่นิยมมากคือ ภาพลวดลายเล็ก ๆ ที่พิมพ์แทรกในหนังสือเพื่อความสวยงาม ส่วนใหญ่เป็นภาพวาดทิวทัศน์และธรรมชาติ จิตรกรรมทิวทัศน์ย่อมมุ่งให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกประทับใจ จึงเป็นจิตรกรรมที่ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นจริงสมบูรณ์ ภาพวาดเต็มไปด้วยรายละเอียด สีกี่ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ จิตรกรรมนิยมใช้สีเดียวเป็นหลักที่เรียกว่า เอกรงค์ (Monochrome) แนวโน้มทางศิลปกรรมเช่นนี้เป็นที่นิยมมากในสมัยราชวงศ์ซ่ง

ภาพวาดทิวทัศน์สะท้อนธรรมชาติได้อย่างแยบยลและแสดงความหมายอันลึกซึ้ง เพียงลำไม้ไผ่ตามเส้นตัวดปลายพู่กัน หรือภาพธรรมชาติเล็กน้อยก็เพียงพอที่จะแสดงความหมายจุลจักรวาล (Microcosm) ชะลอมมาจากจักรวาลและชะลอมธรรมชาติลงสู่ภาพวาดได้อย่างงดงาม ให้ความหมายดลบันดาลให้เกิดความรู้สึกและก่อให้เกิดความคิดที่ลึกซึ้ง จิตรกรรมทิวทัศน์จึงมีความหมายเชิงปรัชญาและแสดงออกถึงอิทธิพลและแรงบันดาลใจที่มาจากลัทธิเต๋า ซึ่งเชื่อมั่นในความอัศจรรย์ของธรรมชาติ และเล็งเห็นสุนทรียภาพแห่งธรรมชาติที่มีความหมายสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ จิตรกรรมสมัยซ่งนั้นทันสมัย อีกทั้งยังดูแล้วเข้าใจได้ลึกซึ้งกว่าจิตรกรรมยุโรปในสมัยเดียวกัน และแสดงออกถึงอัจฉริยภาพของจิตรกรจีนอย่างมาก

กำจร สุนพงษ์ศรี (2551) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน” กล่าวว่า ทางด้านทัศนศิลป์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง จิตรกรรมนับว่าบรรลุถึงขั้นเจริญสูงสุด มีจิตรกรที่มีความสามารถและชำนาญเฉพาะตัวอยู่เป็นจำนวนมาก ลักษณะรูปแบบและเรื่องราวของเนื้อหาของงานมีทั้งที่เป็นแบบ

สัจนิยมและจิตนิยม ผลงานจิตรกรรมมีทั้งการวาดภาพแมลง นก ปลา ดอกไม้ ต้นไม้ กระท่อม พระราชวัง ชีวิตภายในราชสำนัก ชีวิตของสามัญชน ภาพบุคคลสำคัญและที่โดดเด่น ได้แก่ การวาดภาพทิวทัศน์ จิตรกรแต่ละท้องถิ่นมักวาดภาพทิวทัศน์ของท้องถิ่นตน คนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะวาดภาพหน้าผาอันสูงชัน ห้วยลำธาร และภูเขาที่สูงใหญ่ ส่วนทางภาคใต้และภาคตะวันออกจะวาดแม่น้ำลำคลอง มีเกาะแก่งหินตั้งระเกะระกะอยู่ในแม่น้ำเหล่านั้น บรรยากาศของภาพปกคลุมด้วยหมอกให้ดูสลัวเลือนราง สภาพของธรรมชาติได้กลายเป็นแหล่งแห่งความ دلใจให้กับจิตรกร นอกจากนี้พุทธศาสนานิกายเถรวาท หรือเถรวาท หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่าเซ็น และลัทธิเต๋า ทั้งสองลัทธิมีทรรศนะที่คล้ายกันเรื่องธรรมชาตินิยม และมีแนวโน้มในการประพฤติปฏิบัติตนไปทางการแสวงหาความวิเวกสันโดษและใช้ชีวิตอย่างสมถะ ซึ่งปรัชญาทั้งสองนี้ได้กลายเป็นพื้นฐานสำคัญแห่งการแสดงออกในจิตรกรรมจีนประเภทภาพเขียนทิวทัศน์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง

จิตรกรภาพเขียนทิวทัศน์ในสมัยราชวงศ์ซ่งได้ริเริ่มนำวิธีการวาดตกแต่งและระบายภาพภูเขา หน้าผา หรือโขดหินให้มีพื้นผิวขรุขระ ดูแข็งแกร่งตามสภาพที่เป็นจริง โดยนำวิธีการทึบรอยพู่กันแบบ ts'un⁶ มาใช้ เพื่อให้เห็นถึงความรู้สึกมั่นคงแข็งแรงและมีน้ำหนักเช่นเดียวกับสรรพสิ่งเหล่านั้นเป็นจริงอยู่ตามธรรมชาติ

ราชประเพณีที่ทาสืบสืบทอดจากราชวงศ์ถังคือการสนับสนุนและอุปถัมภ์จิตรกร ซึ่งจิตรกรทั้งในราชวงศ์ซ่งภาคเหนือและภาคใต้ต่างก็ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากความแตกต่างทางลักษณะภูมิประเทศของภาคเหนือและภาคใต้จึงทำให้ผลงานประเภททิวทัศน์ของจิตรกรสองภูมิภาคนี้แตกต่างกันไปด้วย

นักประวัติศาสตร์ศิลปะนิยมแบ่งจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์ซ่งนี้ออกออกเป็น 2 สกูลด้วยกันคือ สกูลจิตรกรรมภาคเหนือและสกูลจิตรกรรมภาคใต้ โดยยึดกฎเกณฑ์ในการพิจารณาที่ลักษณะแบบอย่างเป็นสำคัญ เช่น ถ้าผลงานใดสนใจที่จะแสดงถึงเรื่องโครงสร้าง มีการใช้เส้นที่หนักและหนา แสดงแง่มุมให้ดูเป็นเหลี่ยมและสัน มีการวาดอย่างฉับพลัน แสดงถึงการตัดกันระหว่างเส้นกับน้ำหนัก ขาวดำอย่างชัดเจนและดูไม่นุ่มนวล สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่จิตรกรสกูลภาคเหนือนิยมวาดกัน ทั้งนี้แม้ว่าจิตรกรบางคนไม่ได้มีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคเหนือแต่ก็สามารถอยู่ในสกูลภาคเหนือได้เช่นกัน เนื่องจากยึดลักษณะแบบอย่างของผลงานมากกว่าภูมิลำเนาของจิตรกร ส่วนจิตรกรภาคใต้ มีลักษณะรูปแบบและวิธีการวาดที่เกือบจะตรงกันข้ามกับสกูลภาคเหนือ เช่น นิยมให้ภาพแสดงความกลมกลืน นุ่มนวล ใช้เส้นที่ดูสงบและเบาบาง บรรยากาศของภาพสะท้อนถึงอารมณ์ที่เร็นลับและลึกซึ้งของธรรมชาติ มักปรากฏหมอกปกคลุมอยู่ทั่ว แสดงออกไปในทางความฝันและจินตนาการมากว่า

แม้คำว่าสกูลจิตรภาคเหนือและสกูลจิตรภาคใต้ ได้มาเรียกกันในศตวรรษที่ 16 แต่การแบ่งแยกลักษณะรูปแบบของผลงานได้ชัดเจนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งแล้ว เนื่องจากได้มีการแบ่งความเจริญออกเป็นสองภาคคือ ภาคเหนืออยู่ที่เมืองไคเฟิง ส่วนภาคใต้อยู่ที่เมืองหนานจิง ทั้งสองสกูลต่างก็มีการพัฒนาในตัวเอง โดยสกูลภาคเหนือกลายเป็นลักษณะของจิตรกรรมนักวิชาการและจิตรกร

⁶ Ts'un คือ เทคนิคการระบายภาพด้วยสีตะแต่มให้ป็นรอยต่าง

อาชีพ คำนี้ถึงกฎเกณฑ์และฝีมือเป็นสิ่งสำคัญ ส่วนสกุลภาคใต้นั้นได้กลายเป็นธรรมเนียม แสดงความรู้สึกรักของนักปราชญ์จิตรกรรมและอารมณ์ของกวี

จักรพรรดิซ่งฮุยจง (Hui Zhong, ค.ศ. 1082-1135) เป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในสี่จิตรกรเอกที่วาดภาพนก-ดอกไม้ (Hua-Niao) ได้ดีที่สุดในวงการของจิตรกรรมจีน และในรัชสมัยของจักรพรรดิซ่งฮุยจง ทรงได้ทำนุบำรุงศิลปกรรมอย่างเต็มที่ นอกเหนือจากการอุปถัมภ์จิตรกรโดยตรงแล้ว พระองค์ยังทรงก่อตั้งสถาบันจิตรกรรมขึ้นด้วย ได้กำหนดวิธีและการสร้างรูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งวิธีเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวงการจิตรกรรมจีนหลายร้อยปี

จิตรกรรมต้นไม้ เป็นงานจิตรกรรมประเภทหนึ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของจีนได้เด่นชัด จิตรกรในสมัยราชวงศ์ซ่งทำให้จิตรกรรมต้นไม้ปรากฏและถึงพร้อมด้วยคุณค่าทางศิลปะอย่างสมบูรณ์ เป็นวิธีการที่เหล่าบัณฑิตใช้แสดงอิสรภาพทางพุทธิปัญญาออกมา แสดงถึง ชีวิตลมหายใจ (ch'i) และวิญญาณ (shen) ของความเป็นมนุษย์และ ธรรมชาติ

จิตรกรรมภาพคน ในสมัยราชวงศ์ซ่งมีการวาดภาพคนที่มีเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวันในพระราชวังหรือตามคฤหาสน์ โดยเฉพาะการวาดภาพหญิงสาวและเด็ก

จิตรกรรมนิกายเซ็น ในสมัยราชวงศ์ซ่งพุทธศาสนานิกาย ฌาน หรือ เซ็น รุ่งเรือง จึงได้เกิดจิตรกรรมแบบใหม่ขึ้น โดยศิลปินจะใช้กรรมวิธีสร้างอย่างง่าย ๆ แปรและดูทันทีทันใด คล้ายกับคตินิยมแบบเอกซ์เพรสชันนิสต์ของศิลปะสมัยใหม่

จิตรกรรมภาพมังกร นับเป็นเรื่องราวของจีนโดยเฉพาะ ในสมัยราชวงศ์ซ่งมีจิตรกรหลายคนนิยมวาดภาพมังกร จนกลายเป็นเรื่องที่สามารถศึกษาได้อย่างเอกเทศ

คาริ่งตัน กูตรีช (2553) เขียนหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์จีน” กล่าวว่า ในสมัยราชวงศ์ซ่งนี้ขึ้นชื่อเรื่องจิตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ มีนักเขียนแมลง นก ปลา ทั้งที่เป็นจริงและจินตนาการขึ้น และยังมีการวาดดอกไม้ กระทั่งม้วน วัช รูปคน พระอรหันต์ เซียน และที่สำคัญที่สุดคือรูปทิวทัศน์ ซึ่งศิลปินได้รับแรงบันดาลใจจากลักษณะภูมิประเทศที่ประกอบไปด้วยหน้าผา ลำธาร ทั้งทางเหนือและตะวันตก ยังมีแม่น้ำกว้างใหญ่และหมอกที่ปกคลุมเนินเขาทางตะวันออก อีกทั้งพุทธศาสนาและลัทธิเต๋าต่างก็นิยมธรรมชาติที่อิสระจึงทำให้ศิลปินวาดรูปทิวทัศน์มากขึ้น

2.2 ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

Valerie Hansen (1996) เขียนรายงานวิจัยเรื่อง “清明上河图” กล่าวว่า ในศตวรรษที่ 12 ศิลปินมักจะใช้รูปแบบของ Handscroll ในการบรรยายทิวทัศน์ของเมือง ภาพเขียนจำนวนมากในสมัยนี้มักจะมีคำว่า Qingming 清明 (Clear-bright) หรือ เซงเม้ง ในชื่อภาพ เพื่อเป็นการบอกว่าศิลปินได้เลือกเทศกาลเซงเม้ง หรือ Qingming Festival ซึ่งเป็นวันหยุดในช่วงก่อนฤดูใบไม้ผลิและเป็นช่วงเวลาที่คุณจีนจะได้ไปทำความสะอาดหลุมศพของครอบครัว

ในปี ค.ศ. 1945 นักวิชาการชาวจีนได้ประกาศการค้นพบของภาพเขียนโบราณในพิพิธภัณฑ์พระราชวังปักกิ่ง ซึ่งเป็นสถานที่ที่ได้ภาพเขียนนี้คืนจากแมนจูเรียหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาพเขียนนี้มีชื่อว่า Qingming Shanghe Tu (清明上河图) นักวิชาการในปัจจุบันได้ให้การยอมรับว่าเป็น

ภาพเขียนม้วนที่เก่าแก่ที่สุด และกำหนดว่าเป็นภาพในสมัยศตวรรษที่ 12 หรือในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือของจีน

ภาพเขียนม้วนนี้สูง 25.5 เซนติเมตร (10.03 นิ้ว) และยาว 5.25 เมตร (5.74 หลา) ภาพเป็นสีขาวดำวาดด้วยหมึกลงบนผ้าไหม ภาพขึ้นตั้งเดิมสีจางลงเป็นสีน้ำตาลอ่อน และแม้ว่าภาพจะมีอายุมากกว่า 800 ปี แต่ก็ยังอยู่ในสภาพที่ดีอย่างไม่น่าเชื่อ โดยมีเพียงแค່รอยปะบนผ้าไหมเล็กน้อยเท่านั้น และในด้านมิติของภาพ ศิลปินทำออกมาได้ดีมาก โดยมีการวาดให้บางอย่างดูใกล้และบางอย่างดูไกลออกไป อีกทั้งภาพเขียนนี้ยังแสดงให้เห็นถึงชีวิตประจำวันของคนจำนวนมหาศาลในเมืองไคเฟิงในสมัยราชวงศ์ซ่งอีกด้วย

จิตรกร

นับว่ามีน้อยคนมากที่รู้จักศิลปินเจ้าของภาพเขียน Along the River During the Qingming Festival หรือ Qingming Shang he Tu (清明上河图) ที่โด่งดังนี้ ข้อมูลเดียวที่มีคือข้อมูลจากบันทึกถ่ายภาพเขียน ได้ให้ข้อมูลว่าศิลปินคือ จางเจ้อตัน (Zhang Zeduan, 張擇端) หรือ เจิ้งเต๋า (Zhengdao, 正道) เป็นคนเมืองตงอู ปัจจุบันคือเมืองจูเจิง มณฑลซานตง เมื่อตอนยังเด็กเขาได้เรียนรู้และท่องเที่ยวในเมืองหลวงเพื่อแสวงหาการเรียนรู้ที่มากขึ้น หลังจากนั้นเขาก็ได้ฝึกฝนการเขียนภาพ และได้แสดงความสามารถในด้านการเขียนภาพแบบมีเส้นกำกับ (Ruled-line painting) โดยเฉพาะภาพเรือและเกวียน ตลาดและสะพาน คูน้ำและทางเดิน นอกจากนี้เขายังเชี่ยวชาญในการเขียนภาพแบบอื่นอีกด้วย โดยบุคคลที่เขียนบรรณานุกรมถ่ายภาพนี้คือ จางจู (Zhang Zhu, 張著) เขียนขึ้นหนึ่งวันหลังเทศกาลเซ็งเม้ง

ในบันทึกถ่ายภาพเขียนได้ใส่คำว่า ฮันหลิน (Hanlin, 翰林) หน้าชื่อของศิลปิน ฮันหลินจึงอาจหมายถึงสถาบันฮันหลิน (Hanlin xueshi yuan, 翰林学士院) ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของรัฐบาล เนื่องจากทำหน้าที่ร่างเอกสารต่าง ๆ ให้องค์จักรพรรดิ อีกทั้งคนที่เข้าสมาชิกสถาบันนี้ถือว่ามีความสามารถเกี่ยวกับการประพันธ์ที่ดีเยี่ยม นอกจากนี้ ฮันหลินอาจหมายถึงสมาชิกสถาบันภาพเขียนของราชสำนัก (Hanlin tuhua yuan, 翰林图画院) ของจักรพรรดิฮู่จง (ค.ศ. 1100-1126) จักรพรรดิองค์ที่ 2 ของราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ผู้มีชื่อเสียงจากภาพเขียนนก-ดอกไม้ สถาบันของพระองค์ได้อุปถัมภ์ศิลปินในสมัยนั้นจำนวนมาก ซึ่งจะถูกเรียกว่าจิตรกรฮันหลิน

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซ่งเหนือ : เมืองไคเฟิง

ตอนปลายของราชวงศ์ถังประชาชนมีการก่อกบฏตามชายแนวแดน ขันทีครองอำนาจบริหารบ้านเมืองอย่างเหิมเกริมและมีการแย่งชิงอำนาจกัน แม่ทัพจูเหวิน (จูเฉวียนจง) สंहารขันทีทรงอำนาจในราชสำนัก แล้วสถาปนาตนเป็นจักรพรรดิ ทำให้ราชวงศ์ถังสิ้นสุด บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ มีการแบ่งอำนาจกันเป็นห้าราชวงศ์ สิบอาณาจักร ราชวงศ์ทั้งห้าคือ ราชวงศ์เหลียง ถัง จิ้น ฮั่น และโจว โดยปกครองแถบลุ่มน้ำฮวงโหติดต่อกันมาตามลำดับ ส่วนเขตลุ่มแม่น้ำแยงซีเกี่ยวกับดินแดนทางใต้ลงไปเกิดเป็นรัฐอิสระอีกสิบรัฐรวมเรียกว่าสิบอาณาจักร การแบ่งแยกอำนาจปกครองยุคนี้ขาดเสถียรภาพ ชีวิตของประชาชนเต็มไปด้วยความลำบากยากแค้น⁷

ในปี ค.ศ. 959 หลังจากจักรพรรดิโจวคังตี้ จักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์โห้วโจว (ราชวงศ์สุดท้ายในห้าราชวงศ์) สิ้นพระชนม์ ภายในราชสำนักตกอยู่ในภาวะตึงเครียด ภายนอกเผชิญภัยคุกคามจากอาณาจักรเหลียว จักรพรรดิวัย 7 ขวบ โจวคังตี้ ได้ขึ้นครองบัลลังก์ต่อ แต่อำนาจทางการเมืองและการทหารทั้งหมดอยู่ในมือของแม่ทัพ จ้าวควงยิ่น (赵匡胤) ผู้บัญชาการทหารรักษาพระองค์ กองกำลังที่เข้มแข็งที่สุดในเวลานั้น ในปี ค.ศ. 960 ขณะจ้าวควงยิ่น นำกองทัพออกเดินทางในนามของการต่อสู้กับการรุกรานจากประเทศทางตอนเหนือ เมื่อกองทัพของเขาไปถึงเมืองเฉินเฉียว (เมืองเพิงฉิว มณฑลเหอหนานในปัจจุบัน) ด้วยเหตุที่เขาได้รับการยกย่องจากกองทหารได้บังคับบัญชาในฐานะ “จักรพรรดิองค์ใหม่” จึงได้ก่อกบฏขึ้นที่เมืองเฉินเฉียว เมื่อเขาและกองทัพกลับไปเมืองหลวงโจว จ้าวควงยิ่นได้บังคับให้จักรพรรดิโจวคังตี้สละราชบัลลังก์และเปลี่ยนชื่อราชวงศ์เป็น “ซ่ง” สถาปนาราชวงศ์ซ่งขึ้นแทนที่ราชวงศ์โห้วโจว พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อรัชศกเป็นเจี้ยนหลง⁸ ในประวัติศาสตร์เรียกว่าราชวงศ์เป่ยซ่งหรือราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองตงจิงหรือเปียนจิง (เมืองไคเฟิง มณฑลเหอหนานในปัจจุบัน) เหตุการณ์นี้ในประวัติศาสตร์จีนเรียกว่า “การก่อกบฏของกองทัพเฉินเฉียว”¹⁰

ในช่วงแรกจ้าวควงยิ่นหรือจักรพรรดิซ่งไท่จู (宋太祖) ได้ดำเนินนโยบายทางการเมืองและเศรษฐกิจหลายชุดเพื่อเสริมสร้างอำนาจที่รวมศูนย์มากขึ้น ทั้งการดำเนินนโยบายแยกทหารและนายพลออกจากกัน รวบอำนาจของนายพลเข้าสู่ศูนย์กลางให้อยู่ภายใต้การดูแลของจักรพรรดิโดยตรง

⁷ วีระชัย โขคมุกดา. (2558). ประวัติศาสตร์จีน มหาอำนาจผู้กุมชะตาโลกจากโบราณถึงปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอส.เค.เอส. อินเทอร์เน็ต จำกัด.

⁸ Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

⁹ หลี่เฉวียน. (2556). ประวัติศาสตร์จีนฉบับย่อ. กรุงเทพฯ: มติชน.

¹⁰ Li Shi. (2012). Fun reading about China: History of China. Anhui: Huang Shan Publishing House.

เนื่องจากกลัวว่านายพลเหล่านี้จะกระทำซ้ำในสิ่งที่เขาเคยกระทำเพื่อแย่งชิงบัลลังก์ ดังนั้นจึงค่อย ๆ เข้ายึดกองกำลังทหารภายใต้การควบคุมแล้วจึงได้ใช้วิธีแบ่งอำนาจและหน้าที่ในการจัดการและจัดอำนาจให้เท่าเทียมกัน โดยให้อัครเสนาบดีควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ให้ขุนนางตำแหน่งสูงมีสื่อควบคุมงานของกองทัพและรัฐบาล ให้ชาวซือซือควบคุมการคลัง ให้เส้นสิ่งยวนดูแลด้านตุลาการ นอกจากนี้ตามสายงานต่าง ๆ ยังมีการจัดตั้งขุนนางตำแหน่งจวนยวันสื่อไว้วคอยจัดเก็บทรัพย์สิน สิ่งของ และค่าภาษีที่เป็นของเมืองและอำเภอต่าง ๆ ที่อยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์ซ่งเหนือ หลังหักค่าใช้จ่ายประจำวันในราชสำนักแล้ว ที่เหลือจะถูกส่งให้ขุนยกลางและเก็บเข้าท้องพระคลัง¹¹ นอกจากนี้เพื่อลดทอนอำนาจขุนนางที่อาจส่งผลกระทบต่อราชบัลลังก์ในภายภาคหน้า จึงออกกฎหมายระเบียบใหม่ ให้มีเพียงขุนนางระดับสูงเท่านั้นที่สามารถเข้าเฝ้าเพื่อปรึกษาราชการ โดยมีจักรพรรดิเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด ขุนนางเป็นเพียงผู้รับไปปฏิบัติ ไม่ได้มีหน้าที่ให้คำปรึกษาชี้แนะข้อราชการดังเช่นสมัยก่อนหน้า นอกจากนี้เจ้าควยยิ่นยังดำเนินนโยบายเชื่อมสัมพันธ์กับต่างประเทศ ตัดอำนาจท้องถิ่นเพื่อเพิ่มอำนาจให้ส่วนกลาง นโยบายต่าง ๆ ของเขาได้นำไปสู่ยุคแห่งความรุ่งเรืองของราชวงศ์ซ่งเหนือ

นโยบายของเจ้าควยยิ่นทำให้อำนาจเด็ดขาดทั้งหมดตกอยู่ในมือของจักรพรรดิแต่เพียงผู้เดียว แต่ในเวลานั้น รอบข้างยังประกอบด้วยแว่นแคว้นต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากสมัยห้าราชวงศ์สิบแคว้น อาทิ โห้วสู หนานฮั่น หนานถัง อุ๋เยว่ เป่ย์ฮั่น ดังนั้นภารกิจสำคัญของเจ้าควยยิ่นคือการเปิดศึกรวมแผ่นดินทัพซ่งมุ่งลงใต้ ทอยยรวรรวมดินแดนภาคใต้กลับมาอีกครั้ง หลังจากปราบแคว้นหนานถังอันเข้มแข็งได้สำเร็จในปี ค.ศ. 974 แว่นแคว้นที่เหลือต่างทยอยเข้าสวามิภักดิ์กับราชวงศ์ซ่ง และเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่อำนาจทางการทหารของหัวเมืองต่าง ๆ มีมากเกินไป ซึ่งมีมาตั้งแต่ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ถังและยุคห้าราชวงศ์ เจ้าควยยิ่นจึงดำเนินนโยบายแย่งชิงอำนาจ ควบคุมภาษีที่นาและยึดเอาทหารที่เข้มแข็งมา อีกทั้งยังเพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมขุนนางทุกระดับชั้นรวมถึงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ในช่วงปลายรัชกาล เจ้าควยยิ่นหันทัพมุ่งขึ้นเหนือ หวังรวมแคว้นเป่ย์ฮั่นที่หลงเหลือเพียงหนึ่งเดียว แต่แล้วสิ้นพระชนม์ลงระหว่างการศึกษาภาคเหนือในปี ค.ศ. 976 ซ่งไท่จงหรือเจ้าควยอี้ (ปี ค.ศ. 976 - ค.ศ. 997) พระราชอนุชาจึงขึ้นสืบราชบัลลังก์ สานต่อปณิธานรวมแผ่นดิน โดยรวมแคว้นเป่ย์ฮั่นได้สำเร็จในปี ค.ศ. 999 ราชวงศ์ซ่งจึงสามารถไค้้นล้มแคว้นต่าง ๆ ยุติสถานการณ์ความขัดแย้งจากการแบ่งแยกดินแดนของยุคห้าราชวงศ์ สิบอาณาจักร รวมเขตที่ราบภาคกลางและภาคใต้ให้เป็นเอกภาพได้สำเร็จ¹³

¹¹ Li Shi. (2012). Fun reading about China: History of China. Anhui: Huang Shan Publishing House.

¹² หลี่เฉียน. (2556). ประวัติศาสตร์จีนฉบับย่อ. กรุงเทพฯ: มติชน.

¹³ วีระชัย โชคมุกดา. (2558). ประวัติศาสตร์จีน มหาอำนาจผู้กุมชะตาโลกจากโบราณถึงปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอส.เค.เอส. อินเตอร์พรีนซ์ จำกัด.

ภาพที่ 1 แผนที่ราชวงศ์ซ่งเหนือ
ที่มา: Roberta Martin (2018)

กล่าวกันว่าภาวะกลียุคหลังราชวงศ์ถังสิ้นอำนาจมีอายุเพียง 53 ปี (ค.ศ. 907-960) เมื่อเทียบกับช่วงกลียุคหลังการสิ้นอำนาจของราชวงศ์ฉินและราชวงศ์ฮั่น ที่ยาวนานถึง 350 ปี ทำให้นักประวัติศาสตร์มองว่าเวลานี้ด้วยวัฒนธรรมและอายุธรรมของชาวจีนที่ได้ตั้งมั่นและเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนานและต่อเนื่องนั้นเริ่มยากที่จะทำลายได้ ด้วยฐานอำนาจการปกครองแบบรวมศูนย์ที่มีรากฐานมั่นคงมาก ทำให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางภาวะกลียุค และสามารถพลิกฟื้นสถานการณ์ได้โดยไม่ถูกทำลายล้าง ดังนั้นราชวงศ์ใหม่ที่เข้ามารวบอำนาจจึงปรากฏขึ้นอย่างรวดเร็วในนามของราชวงศ์ซ่งเหนือ¹⁴

ราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) เป็นราชวงศ์ศักดินาที่ก่อตั้งขึ้นมาบนรากฐานของราชวงศ์ไฮ่วโจว และนับเป็นอีกหนึ่งราชวงศ์ของจีนที่แบ่งช่วงเวลาการปกครองออกเป็น 2 ช่วง เรียกว่าซ่งเหนือและซ่งใต้ กล่าวคือนับแต่ปี ค.ศ. 960-1126 เป็นราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองไคเฟิง และนับปี ค.ศ. 1127- 1279 เป็นราชวงศ์ซ่งใต้ ตั้งเมืองหลวงที่เมืองหลินอัน (เมืองหางโจว มณฑลเจ้อเจียงในปัจจุบัน) ราชวงศ์ซ่งถือเป็นยุคแห่งความคิดสร้างสรรค์ที่ทำให้จีนโบราณล้ำหน้ารัฐต่าง ๆ ในโลกทั้งในด้านการประดิษฐ์เทคโนโลยี การผลิตวัสดุ ปรัชญาการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมชนชั้นสูง ใหม่ และช่วงเวลากว่าศตวรรษครึ่งของราชวงศ์ซ่งเหนือ (ค.ศ. 960-1126) จีนได้มีการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์จีนสมัยก่อนหน้าหรืออาจเป็นในประวัติศาสตร์โลกจนกระทั่งถึงช่วงเวลานี้ ซึ่งเป็นผลมาจากการค้า การกลายเป็นเมืองและอุตสาหกรรม ทำให้มีการเปรียบเทียบช่วงเวลานี้ในประวัติศาสตร์จีนกับการพัฒนาของยุโรปสมัยใหม่ตอนต้นในอีกหกศตวรรษต่อมา ราชวงศ์ซ่งเหนือถือเป็นช่วงเวลาที่สุดสร้างสรรค์ที่สุดช่วงหนึ่งของจีน

¹⁴ วีระชัย โชคมุกดา. (2558). ประวัติศาสตร์จีน มหาอำนาจผู้กุมชะตาโลกจากโบราณถึงปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอส.เค.เอส. อินเตอร์พรีนซ์ จำกัด.

คล้ายกับยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาของยุโรป¹⁵ ที่จะเริ่มในอีกสองศตวรรษต่อมา ซึ่งศูนย์กลางความเจริญของราชวงศ์ซ่งเหนืออยู่ที่เมืองหลวงไคเฟิง

ในสมัยห้าราชวงศ์ของจีน ผู้ปกครองในราชวงศ์ซ่งห้าแห่งเลือกเมืองไคเฟิงเป็นเมืองหลวง โดยย้ายออกจากเมืองหลวงโบราณล้วนหางไปทางทิศตะวันออก จ้าวควงยิ่นหลังจากสถาปนาราชวงศ์ซ่งก็ใช้เมืองไคเฟิงเป็นเมืองหลวง ไคเฟิงจึงกลายเป็นเมืองหลวงขนาดใหญ่ และเมืองที่ใหญ่ที่สุดในราชวงศ์ซ่งได้มีการย้ายบริเวณที่ฝังศพออกจากกำแพงด้านนอกไปมากกว่าสองไมล์ มีการวางผังเมือง ขยายถนนสายหลัก และให้ประชาชนก่อสร้างบ้านตามความต้องการ แต่รัฐจะจัดการแผนของประชาชนให้สอดคล้องกับผังเมืองโดยรวม การให้ความสำคัญกันอย่างเท่าเทียมนี้เป็นไปอย่างเป็นระบบ¹⁶

เมืองหลวงไคเฟิงมีขนาดเพียงสี่ในห้าของเมืองหลวงฉางอันในราชวงศ์ถัง แต่มีขนาดเท่ากับกรุงโรมโบราณสามเท่า แต่ไคเฟิงเป็นเมืองหลวงแห่งแรกทางตอนเหนือที่มีผู้อยู่อาศัยประมาณล้านคน (ประชากรลอนดอนในเวลานั้นมีประมาณ 15,000 คน)¹⁷ อำเภอที่มีมากกว่า 100,000 ครัวเรือนมีจำนวนเพิ่มขึ้นจาก 13 อำเภอในกลางศตวรรษที่ 8 เป็น 46 อำเภอในช่วงปลายศตวรรษที่ 11 เมืองไคเฟิงถูกบันทึกว่ามี 260,000 ครัวเรือนในปี ค.ศ. 1105 ในปี ค.ศ. 1021 ประชากรภายในกำแพงเมืองมีประมาณ 500,000 คน ประชากรในชานเมืองทั้งเก้าแห่งมีจำนวนรวมกันประมาณหนึ่งล้านคน ในปี ค.ศ. 1100 ครัวเรือนที่ลงทะเบียนมีจำนวน 1,050,000 คน หากรวมกองทัพด้วยจะอยู่ที่ 1,400,000 คน¹⁸ แม้ว่าจะมีประชากรจำนวนมากในเมืองหลวง แต่ราชวงศ์ซ่งเหนือก็ไม่เคยประสบปัญหาด้านการขาดแคลนอาหาร ซึ่งเป็นผลมาจากที่ตั้งของเมืองไคเฟิง

เมืองไคเฟิงตั้งอยู่บริเวณหัวโค้งของต้นน้ำคลองต้าวันเหอ (大运河) ก่อนที่คลองต้าวันเหอจะไปเชื่อมกับแม่น้ำหวงเหอ เมืองไคเฟิงจึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจของที่ราบจีนภาคเหนือที่สามารถตั้งระบบป้องกันและตั้งรับอารยชนที่จะเข้ามารุกรานจีนได้ อีกทั้งยังห่างจากหุบเขาแยงซีตอนล่างซึ่งเป็นอยู่อาศัยน้ำเพียง 300 ไมล์ ลักษณะที่ตั้งของเมืองได้แก้ปัญหาคความยากลำบากในการเดินทางและการขนส่งระหว่างภาคเหนือกับภาคใต้ ซึ่งเคยอาศัยแม่น้ำหวงเหอมาก่อน เส้นทางขนส่งส่วย ภาษีและพืชผลมาสู่ไคเฟิงง่ายกว่าเดิม ไม่ต้องเดินทางไกลถึงเมืองหลวงเดิมใน

¹⁵ Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

¹⁶ Smith, Bradley. (1973). China: A History in Art. New York: Harper & Row.

¹⁷ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

¹⁸ Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

ภาคเหนืออย่างลั่วหยางหรือฉางอัน¹⁹ และได้มีการปรับปรุงและขยายเส้นทางทางน้ำที่ไหลจากเมืองไคเฟิงไปสู่เส้นทางการค้าในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแยงซี คาบสมุทรชานตง เส้นทางภายในประเทศที่มุ่งไปทางทิศใต้โดยตรงและบริเวณท่าเรือของเมืองเจ้อเจียง (Zhejiang)

การเป็นศัตรูกับดินแดนเอเชียกลางทำให้จีนถูกบังคับให้หันไปทางทิศตะวันออกเพื่อค้าขายกับโลกภายนอกผ่านทางทะเล และเมื่อทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนือถูกคุกคามจากผู้รุกราน จีนจึงต้องพึ่งพาภาคใต้และตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองสำหรับระบบเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นการขยับศูนย์กลางทางการเมืองจึงมีความสำคัญมากกว่าการเปลี่ยนแปลงชั่วคราว ทำให้นับจากราชวงศ์ซ่งเป็นต้นมาเมืองฉางอันและลั่วหยางกลายเป็นตัวแทนของความรุ่งเรืองในอดีตและไม่เคยได้กลับมาเป็นศูนย์กลางทางอำนาจอีก²⁰

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองไคเฟิงในสมัยราชวงศ์ซ่ง ทำให้เกิดวัฒนธรรมเมืองชุดใหม่ ๆ ขึ้น เมืองไคเฟิงเป็นเมืองที่มีความซับซ้อน หลากหลาย มีความเชี่ยวชาญและเป็นเมืองแห่งการค้า และยังแสดงถึงมุมมองของชีวิตที่รักความหรูหราและต่อต้านการทหาร เกิดชนชั้นผู้ดีใหม่ซึ่งเพิ่มขึ้นจากการศึกษาที่ขยายตัวและจากการสอบแข่งขันเพื่อให้มีอิทธิพล มีชื่อเสียงในสังคมและมีสถานะทางการเมือง ได้กำหนดธรรมเนียมและความพึงพอใจในสิ่งต่าง ๆ ในมาตรฐานที่สูงขึ้น อีกทั้งยังเพิ่มความรุ่งเรืองและความเป็นอิสระให้กับการใช้ชีวิตในเมืองหลวง

1. สังคม

โครงสร้างชนชั้นในสมัยราชวงศ์ซ่งเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด จากที่สังคมจีนสมัยก่อนแบ่งเป็น 4 ชนชั้นคือ นักวิชาการ ชาวนา ช่างศิลป์และพ่อค้า แต่ในสมัยนี้ที่เห็นได้ชัดมี 2 กลุ่มคือ 1. กลุ่มข้าราชการ เจ้าของที่ดินและชาวนา 2. กลุ่มพ่อค้าและช่างศิลป์ ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมือง ซึ่งผลประโยชน์จะเป็นตัวกำหนดชนชั้น

ศูนย์กลางชีวิตของคนในสมัยนี้อยู่ตามมหานครต่าง ๆ มีทั้งสถานบันเทิง ร้านสุรา ร้านอาหาร ร้านน้ำชา สถานหญิงบริการถือเป็นอาชีพพิเศษที่มักจะมีร้านอาหารร่วมด้วย โรงมหรสพ และกวีตามท้องถนน ความบันเทิงเหล่านี้มีอยู่ทั่วไปและสะท้อนวิถีชีวิตชาวเมืองที่แตกต่างกับวิถีชีวิตชนบท

สังคมสมัยนี้ได้กำหนดชนชั้นหนึ่งขึ้นคือ ชนชั้นผู้ดี (Gentry) แม้ว่าจะมีมานานแล้วในประวัติศาสตร์ แต่ได้ปรากฏเป็นชนชั้นอย่างแท้จริงในสมัยนี้ ชนชั้นผู้ดีนี้พัฒนามาจากกลุ่มนักวิชาการ (Shi) สถาบันการศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างชนชั้นนี้ขึ้นผ่านระบบสอบคัดเลือกและระบบการศึกษา ทำให้ความเป็นชนชั้นผู้ดีมาจากการศึกษาและการสอบไล่เท่านั้น บางครั้งจึงมีการเรียกคนกลุ่มนี้ว่า ผู้มีคุณวุฒิหรือบัณฑิต อย่างไรก็ตามชนชั้นนี้ไม่ถือเป็นชนชั้นสูงในความหมายเดิม และเนื่องจากการปกครองของจีนไม่ได้แผ่ขยายครอบคลุมไปถึงชนบท ราชวงศ์จึงต้องอาศัยชนชั้นผู้ดีทำหน้าที่แทนรัฐในการเป็นผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมีหน้าที่เสมือนผู้แทนในการปกครอง

¹⁹ จันทรฉาย ภัคอธิคม. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

²⁰ Smith, Bradley. (1973). China: A History in Art. New York: Harper & Row.

โดยชนชั้นผู้ดีในชนบทจะเป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรและค่าธรรมเนียม ดำเนินกิจการสาธารณูปโภค ตลอดจนเป็นคนกลางทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐกับประชาชน (จันทรฉาย ภัคฉิม, 2550)

ส่วนสภาพภาพของสตรี ราชวงศ์ซ่งมักถูกมองว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีสถานะของผู้หญิงลดลง ผู้หญิงมีบทบาททางการเมืองน้อยลงและไม่ค่อยพบเห็นตามท้องถนนเมื่อเทียบกับสมัยราชวงศ์ถัง ครูสอนขงจื้อในสมัยราชวงศ์ซ่งคัดค้านการที่หญิงมาจะแต่งงานใหม่²¹ สตรีเปรียบเสมือนเครื่องบำเรอบุรุษ ในครอบครัวและสังคมเท่านั้น ไม่ได้มีค่าเป็นมนุษย์ผู้มีเกียรติและศักดิ์ศรีเท่ากับบุรุษ ความต่ำต้อยของสตรีปรากฏในการริเริ่มประเพณีมัดเท้าในตระกูลชั้นสูง ที่ทำให้เท้าเสียรูปจนแทบจะประคองกายตนเองให้เดินไม่ได้ ซึ่งประเพณีนี้เกิดจากความนิยมสตรีเท้าเล็กของบุรุษ และเท้าขนาดเล็กนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นสตรีชั้นสูง นอกจากนี้ในสมัยราชวงศ์ซ่งครอบครัวที่มีฐานะสูงมักนิยมการมีภรรยาเป็นจำนวนมาก และเมื่อสตรีตกเป็นแม่มา่ยกก็จะไม่สามารถแต่งงานใหม่ได้ แสดงให้เห็นว่าสตรีถูกบีบให้ตั้งตนอยู่ในกรอบจารีตที่ไม่ให้ความเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง อีกทั้งยังไม่สามารถตัดสินใจชีวิตของตนเองได้²² ในทางกลับกันสิทธิในทรัพย์สินของผู้หญิงค่อนข้างปลอดภัยในสมัยนี้ และผู้หญิงที่มีอายุมากก็มีอำนาจมากในตระกูล

ในสมัยนี้การศึกษาอบรมถือเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด สภาพภาพที่สืบต่อกันในวงศ์ตระกูลมีบทบาทน้อยลง สภาพภาพทางสังคมขึ้นอยู่กับระดับปัญญามากกว่าชาติตระกูลและความมั่งคั่งในสังคมมหานครหรือสังคมของชาวเมือง ชนชั้นสูงมีวิถีชีวิตที่ใฝ่การศึกษา ค้นคว้าวิชาการ ตีพิมพ์ในวรรณคดี ศิลปกรรม และสนใจชนบทนิยมเพราะนิยมความสงบและความงามของธรรมชาติ ทั้งชนชั้นสูง ชาวนา พ่อค้าและช่างศิลป์ ต่างก็มีสังคมและโลกส่วนตัว มีวัฒนธรรมเฉพาะของชนชั้นตน

การศึกษาในสมัยนี้อยู่ในระดับที่ดีในทุก ๆ ทาง ไม่ว่าจะเป็นในวัด วิทยาลัยหรือการสอบไล่ของรัฐบาลก็ตาม ระบบการสอบแข่งขันที่มีขึ้นในสมัยราชวงศ์ถังได้ถูกแก้ไขให้ดีขึ้นในสมัยนี้ และไม่พอใจอยู่แค่การศึกษาแบบโบราณที่ต้องท่องจำแล้วเอามาสอบเข้ารับราชการเท่านั้น ในสมัยนี้ได้มีการกำหนดการศึกษาภาคปฏิบัติขึ้นมาโดย หวัง อันฉือ (ค.ศ. 1021-1086) กำหนดให้ผู้เข้ารับราชการต้องรู้กฎหมายและข้อบังคับทั้งเก่าและใหม่ หลัการดาราศาสตร์ และผลของดาวที่จะเข้ามามีผลต่อการปกครองของรัฐ ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์การเมืองและต้องรู้จักการเปลี่ยนแปลงและปรับใช้เมื่อจำเป็นอีกด้วย

การศึกษานอกวงการรัฐก็เจริญขึ้นด้วย นักบวชทั้งในพระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋าและขงจื้อก็พากันเป็นอาจารย์จำนวนมาก อีกทั้งตามชนบทก็มีห้องสมุดเอกชนและเครื่องพิมพ์ ทำให้คนที่ยากจนไม่มีเงินเข้าศึกษาตามสถาบันต่าง ๆ สามารถค้นคว้าหาความรู้ได้

²¹ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

²² จันทรฉาย ภัคฉิม. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

หนังสือแบบพิมพ์ทำให้เกิดแรงกระตุ้นต่อการศึกษาในวัดของพุทธศาสนาและในครอบครัวอย่างมาก ในช่วงแรกรัฐบาลพยายามควบคุมการพิมพ์ทั้งหมดซึ่งเป็นที่แพร่หลาย แต่ในช่วงทศวรรษที่ 1020 ได้มีการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงเรียน โดยมอบเงิน บริจาคที่ดินและหนังสือ จุดมุ่งหมายคือ การมีโรงเรียนรัฐบาลในทุกเขตปกครอง โรงเรียนได้ลงทะเบียนผู้สมัคร ทำพิธีกรรมของขงจื้อและจัดบรรยาย ในช่วงต้นทศวรรษ 1100 ระบบโรงเรียนของรัฐมีที่ดิน 1.5 ล้านเอเคอร์ ซึ่งสามารถรองรับนักเรียนได้ประมาณ 200,000 คน

การปฏิรูประบบการคัดเลือกข้าราชการด้วยการริเริ่มการสอบคัดเลือก หรือการสอบจอหงวน เพื่อเป็นการคัดเลือกบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าที่ชาติตระกูลเริ่มมีขึ้นตั้งแต่ช่วงต้นของราชวงศ์ หรือในสมัยปฐมกษัตริย์ ช่งไท่จู ทั้งยังได้สร้างสำนักบัณฑิตเพื่อให้คำแนะนำ โดยให้อิสระภาพในการคิด และการวิจารณ์ ซึ่งการสร้างสำนักบัณฑิตนี้ทำให้วิทยาศาสตร์ก้าวหน้าไปมาก และยังทำให้เศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก อีกทั้งยังเกิดการเจริญรุ่งเรืองของศิลปะและวัฒนธรรม

ทั้งนี้ความเจริญด้านปัญญาจะกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ๆ เท่านั้น ตามหมู่บ้านในชนบทและทางชายแดน ยังมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ส่วนทางริมฝั่งทะเลเจริญรุ่งเรืองมากแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน อีกทั้งศิลปวิทยาการต่าง ๆ ในสมัยราชวงศ์ถังก็ได้เจริญขึ้นอีกในสมัยนี้ วรรณกรรมจีนที่ดีในสมัยก่อนหน้า ล้วนได้ถูกตีพิมพ์ขึ้นอีกครั้งในสมัยนี้ เนื่องจากการพิมพ์หนังสือแพร่หลายขึ้น อีกทั้งผู้คนก็มีเวลาว่างและร่ำรวยกันมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะในภาคกลางและภาคใต้ เป็นเหตุให้นิยมการศึกษาและอ่านหนังสือกันมากขึ้น

ราชวงศ์ช่งไม่มีโอกาสได้รับวิทยาการใดจากตะวันตกเลยเพราะถูกศัตรูล้อมไว้โดยรอบ แต่ก็ยังเป็นสมัยที่เติบโตเต็มที่ มีข้อเขียนร้อยแก้วทางวิชาการเข้ามาแทนกวีโวหาร แนวความคิดทางปรัชญาเข้ามาแทนลัทธิทางศาสนา ถือได้ว่าระบบความคิดในสมัยนี้มีอิทธิพลต่อจีนมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของประชาชนมีหลังคาสูงชันและปูพื้นศิลา หลังคาแบบ 'จีน' ที่มุมหลังคายกชันก็เป็นหลังคาแบบจีนสมัยราชวงศ์ช่ง²³ ในสมัยนี้เริ่มใช้เก้าอี้หามเป็นพาหนะ เดิมสวนเป็นของพุ่มเพื่อยุงของเจ้านายหรือขุนนางเท่านั้น แต่ในสมัยนี้คนรวยเริ่มนิยมมีสวนกัน และเนื่องจากการปลูกรุกขชาติเมืองร้อนในทางใต้ของแม่น้ำแยงซีลงไป ทำให้คนยิ่งหันมานิยมมีสวนกันมากขึ้น²⁴

เมืองไคเฟิงเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยความใส่ใจและมิตรภาพ เช่น หากคนภายนอกหรือครอบครัวใหม่ย้ายเข้ามาในเมือง เพื่อนบ้านก็มักจะให้ยืมสิ่งของหรือให้ความช่วยเหลือ และมักจะนำของขวัญอย่างสุปรุและซาไปให้ อีกทั้งยังช่วยแนะนำเกี่ยวกับการซื้อของต่าง ๆ อีกด้วย นอกจากนี้คนที่อยู่ละแวกบ้านเดียวกันมักจะไปมาหาสู่กัน เพื่อนั่งดื่มชาและพูดคุยเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นแต่ละวัน²⁵

²³ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available

from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

²⁴ คาร์ริงตัน กูตรีช. (2553). ประวัติศาสตร์จีน. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

²⁵ Smith, Bradley. (1973). China: A History in Art. New York: Harper & Row.

2. เศรษฐกิจ

ราชวงศ์ซ่งยึดถืออุดมคติของขงจื้อที่ถือว่าความอุดมสมบูรณ์ของเศรษฐกิจจะทำให้สังคมมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการทำให้สังคมมีศีลธรรม รายได้หลักของราชวงศ์ซ่งมาจากการเกษตร จึงเห็นความสำคัญของปัจจัยการผลิต นั่นคือที่ดินและแรงงานมนุษย์

ในต้นสมัยราชวงศ์ ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ระหว่างปี ค.ศ. 750 ถึง ค.ศ. 1100 ประชากรเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า ในปี ค.ศ. 742 จีนมีประชากรประมาณ 50 ล้านคน ส่งผลให้การผลิตไม่ทันกับการเพิ่มขึ้นของประชากร ประชาชนแทบจะไม่สามารถยังชีพได้ จึงไม่สามารถจ่ายภาษีให้แก่รัฐได้อย่างเต็มที่ รายได้รัฐจากภาษีจึงลดลงมาก อีกทั้งยังส่งผลให้การถือครองที่ดินมีปัญหา พื้นที่เพาะปลูกมีขนาดเล็กลงสำหรับชาวนา ไม่เพียงพอสำหรับการยังชีพจนต้องขายที่ดินไป แล้วเช่าที่ดินแทนหรือไปรับจ้างเป็นแรงงาน ในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ชาวนาประมาณกึ่งหนึ่งต้องเช่าที่นาโดยชำระค่าเช่าเป็นผลผลิตกึ่งหนึ่งของผลผลิตทั้งหมด ที่ดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในการครอบครองของตระกูลที่มั่งคั่งและทรงอำนาจในราชการ อีกทั้งยังมีอิทธิพลมากพอที่จะไม่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างชาวนาผู้เช่าที่ดินกับเจ้าของที่ดินเปลี่ยนไป ชาวนามีสถานะกึ่งทาสติดที่ดินอัน

สภาพการเกษตรที่มีปัญหานี้ทำให้ราชวงศ์ซ่งต้องหาวิธีแก้ไข โดยเสนาบดีหวัง อันฉือ ได้เข้าอาสา เขาได้เข้าควบคุมนโยบายการคลังและการค้าทั้งหมดไว้เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐและเสริมสร้างกองทัพให้เข้มแข็ง ได้กำหนดให้รัฐเป็นผู้ซื้อผลผลิตจากแหล่งหนึ่งไปขายอีกแหล่งหนึ่ง เพื่อการอำนวยความสะดวกแก่การแลกเปลี่ยนสินค้า ทำให้ราคามั่นคงและก่อให้เกิดผลกำไร อีกทั้งยังให้ชาวนากู้ยืมเงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้จนสามารถเสียภาษีให้แก่รัฐ ได้ให้มีการสำรวจที่ดินผืนใหม่เพื่อจัดความไม่เสมอภาคและกำหนดภาษีตามขีดความสามารถของการผลิตต่อหน่วยพื้นที่ มีการตั้งโรงรับจำนำเพื่อขยายสินเชื่อราคาถูกให้แก่ผู้ประกอบการรายย่อย และยังได้ดำเนินการบำรุงระบบควบคุมน้ำเพื่อส่งเสริมการเกษตรอีกด้วย การปฏิวัติของหวาง อันฉือนี้ได้ผลอย่างรวดเร็ว ผลผลิตการเกษตรเพิ่มขึ้น มีการเพาะปลูกเพื่อการค้าเกิดขึ้น (Cash crops) อีกทั้งการเพาะปลูกยังมีกรรมวิธีที่ดีขึ้นเพราะมีการประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์เครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ²⁶

คนจีนที่โลกรู้จักเป็นคนกินข้าวและดื่มชา แต่ชาวจีนส่วนใหญ่ในราชวงศ์ถังและราชวงศ์ก่อนหน้ากินข้าวสาลี ข้าวฟ่างและดืมไวน์ ในแง่นี้อาจดูเป็น "ตะวันตก" มากกว่า "ตะวันออก" แต่ข้าวและชากลายมาเป็นอาหารและเครื่องดื่มที่โดดเด่นในสมัยราชวงศ์ซ่ง²⁷ เนื่องจากเกษตรกรได้พัฒนาข้าวหลายสายพันธุ์ ทั้งพันธุ์ที่ทนแล้ง พันธุ์ที่สุกเร็วและเช่นเดียวกับที่เหมาะสมสำหรับวัตถุประสงค์พิเศษ เช่น

²⁶ จันทรฉาย ภัคธิดคม. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

²⁷ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

การต้มเปียร์ พวกเขายังปรับปรุงเทคนิคโดยการปรับพื้นที่บนเนินเขาเพื่อให้สามารถปลูกข้าวได้ คู่มือการเกษตรช่วยเผยแพร่เทคนิคที่ดีที่สุดในการปลูกข้าว

ในช่วงต้นของราชวงศ์ซ่ง ข้าวชนิดใหม่ที่สุกเร็วได้ถูกนำเข้ามาจากแคว้นจามปาซึ่งเป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่ใกล้กับสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ปัจจุบันคือเวียดนาม และในปี ค.ศ. 1012 ได้มีการนำมาใช้ในบริเวณตอนล่างของแม่น้ำแยงซีเกียงและแม่น้ำหวาย เนื่องจากข้าวพันธุ์นี้ค่อนข้างทนแล้งได้ดีกว่า และสามารถปลูกได้ในพื้นที่ที่พันธุ์เก่า ๆ นั้นล้มเหลว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนพื้นที่สูงและที่ดินชั้นบนโดบนเนินเขา อีกทั้งยังสุกเร็วกว่าพันธุ์สุกเร็วอื่น ๆ ที่เคยปลูกในประเทศจีน สิ่งนี้ทำให้การปลูกพืชต่อเนื่องสองครั้งต่อปีเป็นไปได้ในบางภูมิภาคและในบางพื้นที่ แม้กระทั่งการปลูกพืชต่อเนื่องสามครั้งต่อปีก็เป็นไปได้

ด้วยการขยายตัวของการเพาะปลูกข้าวในภาคกลางและภาคใต้ของจีน ทำให้อุปทานอาหารของรัฐเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ในปี ค.ศ. 1100 ประชากรมีจำนวนถึง 100 ล้านคน และจีนเป็นประเทศที่ใหญ่ที่สุดในโลกในเวลานั้น ประชากรของจีนอาจเกินจำนวนประชากรทั้งหมดของยุโรปแล้วดังที่เป็นมาตลาดหลายศตวรรษ²⁸

การปฏิวัติของหวาง อันฉือนี้ทำให้การค้ามีผลผลิตขึ้นทั่วประเทศ นอกเหนือจากที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ยังมีการทำธนบัตร อีกทั้งยังมีการผลิตเกลือ ทองแดง ทองคำ เงิน ตะกั่ว ดีบุก สิ่งทอ เครื่องใช้ โลหะ การพิมพ์ แล็กเกอร์ เครื่องถ้วยชามหรือเครื่องลายคราม

ในทางเครื่องปั้นดินเผา นั้น เหล่าผู้เชี่ยวชาญเชื่อว่าเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์ถัง แต่ฝีมือช่างในสมัยราชวงศ์ซ่งก็มีราคาแพงและส่งไปขายถึงญี่ปุ่น ฟิลิปปีนส์ อินโดจีน อินเดีย และซีเรีย บางชิ้นส่งไปไกลถึงบางแคว้นในแอฟริกา ตลอดจนมีงาช้างและศิลาไปจนถึงแซนชิบาร์ ส่วนพดด้วงที่คนนิยม นั้น ญี่ปุ่นนำเข้ามาขายเมื่อปี ค.ศ. 988 ชาว อินเดียและหมู่เกาะมลายูได้ส่งผ้าฝ้ายมาเป็นเครื่องบรรณาการเป็นมาเวลานานแล้ว แต่จีนเพิ่งจะมารู้ค่าในสมัยนี้เอง ผ้าฝ้ายเหล่านี้จึงกลายเป็นวัตถุทางการค้า และในศตวรรษที่ 11 เมื่อเกิดอุทกภัย จักรพรรดิได้โปรดให้สั่งข้าวเข้ามาจากจามปาและโปรดให้สั่งผักบางชนิดเข้ามาจากอินเดียอีกด้วย

นับตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่นเนื่องจากการวางผังเมืองที่เข้มงวดของจีนโบราณพื้นที่การค้าและพื้นที่อยู่อาศัยของผู้คนถูกแยกออกจากกันอย่างเคร่งครัด แต่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเห็นอรอยแยกระหว่างสองย่านค่อย ๆ หายไปเนื่องจากเศรษฐกิจเติบโตอย่างรวดเร็วและอุตสาหกรรมหัตถกรรมเฟื่องฟู เมืองหลวงไคเฟิงของซ่งเหนือกลายเป็นศูนย์กลางของการขนส่งทางบกและทางน้ำ อีกทั้งยังเป็น

²⁸ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

เมืองแห่งการพัฒนาเชิงพาณิชย์อันดับต้น ๆ ของจีน มีธุรกิจหลากหลาย เช่น ร้านค้า โรงละครโบราณ ตลาดนัดที่มีสถานที่จัดแสดงและแม้แต่ตลาดกลางคืน²⁹

การค้าภายในประเทศและระหว่างภูมิภาคของช่งเหนือได้รับการอำนวยความสะดวกจากการขนส่งราคาถูกลงในคลองตัยวีนเหอ แม่น้ำแยงซีเกียงและทะเลสาบ ตลอดจนระบบแม่น้ำและลำคลองอื่น ๆ ทางน้ำเหล่านี้ทอดยาวประมาณ 30,000 ไมล์และสร้างพื้นที่การค้าที่มีประชากรมากที่สุดในโลก³⁰

ได้แก่ ชา ผ้าไหม เหยี่ยวทองแดง เครื่องลายคราม ข้าวและธัญพืชอื่น ๆ ชิงและเครื่องเทศอื่น ๆ ส่วนสินค้าที่ลี้ภัยเข้าจีน ได้แก่ แร่เงินบางส่วนที่มีต้นกำเนิดมาจากรัฐช่งเองและม้า และยังมีสินค้าที่เดินทางข้ามเส้นทางสายไหม อย่างผ้าฝ้ายและอัญมณี

การค้ากับต่างประเทศเจริญขึ้นในสมัยนี้ การค้าขายมีทั้งทางบกและทางทะเล มีทั้งที่พ่อค้าจีนเดินทางไปขายโดยตรงและพ่อค้าต่างชาติเดินทางเข้ามาค้าขายกับจีน ในทางบกได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะกับชาวอาหรับ ชาวฮิวจากอินเดีย ชาวอิหร่านหรือชาวเปอร์เซียและอนารยชนทางภาคเหนือของจีน การค้าระหว่างราชวงศ์ช่งกับเพื่อนบ้านทางตอนเหนือได้รับการกระตุ้นจากรายจ่ายในข้อตกลงประจำปีที่ราชสำนักช่งทำกับพวกเขาเพื่อการซื้อสันติภาพ โดยตกลงที่จะจ่ายเงินและผ้าไหมให้กับพวกเขาทุกปีเพื่อแลกกับการไม่รุกรานจีน ราชวงศ์ช่งจึงได้ตั้งตลาดตามแนวชายแดนภายใต้การดูแลของรัฐเพื่อส่งเสริมการค้า³¹ สินค้าจีนจึงลี้ภัยเข้าสู่ทางเหนือในปริมาณมาก ตามบันทึกปี ค.ศ. 999 สินค้าที่ช่งเหนือส่งออกไปจำหน่าย ได้แก่ ชา ไหม ทองคำ เงิน ทองแดง (ใช้กันอย่างแพร่หลายในฐานะสกุลเงินนอกประเทศจีน) กระจกและหนังสือพิมพ์ ตะกั่ว สีต่าง ๆ เครื่องถ้วยชามหรือเครื่องลายคราม เครื่องเงิน เครื่องประดับและผลผลิตจากภาคใต้ ส่วนสินค้าขาเข้ามีม้าที่ราชวงศ์ช่งต้องการอย่างยิ่งสำหรับกองทัพ ทั้งจากทิเบต ขนกลุ่มเตอร์กมองโกลและกุนตุส นอกจากนี้ยังมีสัตว์ชนิดอื่น ๆ เช่น อูฐและแกะ เครื่องหอม (เช่น ชมดเชียง กำยาน มดยอบ) และน้ำหอมอย่างดีจากอินเดียและเปอร์เซีย ยารักษาโรค นอแรด งาช้าง ปะการัง อำพัน สร้อยไข่มุก ไม้แข็งสีดำ (ประเภทไม้มะเกลือ ไม้ดำดง) ไม้ฟาง ฝ้าย³² ส่วนการค้าทางทะเลได้พัฒนาขึ้นจากสมัยก่อนหน้า เพราะมีการผลิตสินค้าและบริการที่ต่างชาติต้องการมาก อีกทั้งยังมีเทคโนโลยีขั้นสูงในการต่อเรือขนาดใหญ่และสามารถข้ามมหาสมุทรโดยใช้เข็มทิศได้

²⁹ Li Shi. (2012). Fun reading about China: History of China. Anhui: Huang Shan Publishing House.

³⁰ Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

³¹ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

³² ไพโรจน์ โพธิ์ไทร. (2517). ภูมิหลังของจีน. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง.

ในช่วงสมัยนี้นับเป็นครั้งแรกที่การค้าต่างประเทศทางทะเลรุ่งเรืองกว่าทางบก รัฐบาลส่งคณะทูตไปยังประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อกระตุ้นให้พ่อค้าเข้ามาค้าขายที่จีน เรือของจีนมีให้เห็นทั่วมหาสมุทรอินเดีย และเริ่มเข้าไปแทนที่พ่อค้าชาวอินเดียและชาวอาหรับในทะเลทางใต้ มีการพบชิ้นส่วนของเครื่องลายครามจีนสมัยราชวงศ์ซ่งไกลถึงแอฟริกาตะวันออก เรือของจีนมีขนาดใหญ่กว่าเรือของคู่แข่งส่วนใหญ่อย่างอินเดียหรืออาหรับ และมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ากว่ามาก ในปี ค.ศ. 1225 ผู้อำนวยการกรมศุลกากรที่เมืองเฉียนโจวชื่อ จ้าว รู่คั่ว (Zhao Rukua , Zhao Rugua หรือ Chao Ju-kua, 1170-1231) ได้เขียนบัญชีรายชื่อประเทศที่พ่อค้าชาวจีนค้าขายด้วยและสินค้าที่พวกเขาเสนอขาย หนังสือของจ้าวชื่อ จูฟานจื่อ (Zhufan Zhi, แปลโดยทั่วไปว่า "Description of the Barbarians" หรือ "บันทึกของอนารยชน") ซึ่งประกอบด้วยภาพวาดของเมืองการค้าที่สำคัญ ตั้งแต่ศรีวิชัย (อินโดนีเซียในปัจจุบัน) ไปจนถึงมาลาบาร์ ไคร้และแบกแดด ไซมุกถูกบันทึกว่ามาจาก อ่าวเปอร์เซีย งาม้างจากเอเดน มดยอบจากโซมาเลีย พริกไทยจากชวาและสุมาตรา ฝ้ายจากอาณาจักรต่าง ๆ ของอินเดีย เป็นต้น (Roberta Martin, 2018)

การค้ากับต่างประเทศทำให้จีนใช้สินค้าขาเข้ามากขึ้น เป็นเพราะรัฐบาลและราชกรต่างร่ำรวยขึ้น แม้จะต้องเสียเงินตราต่างประเทศไปมากก็ตาม นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 971 เป็นต้นมา รัฐบาลได้วางกฎเพื่อเรียกผลกำไรจากการค้าเหล่านี้ เมื่อถึงปี ค.ศ. 995 ได้มีการประกาศพระบรมราชโองการห้ามขุนนางมีตัวแทนทางการค้า แต่กลับไม่ได้เป็นผลอะไร พ่อค้าทั้งคนจีนและชาวต่างชาติบางคนยังร่ำรวยกันมาก พวกสลัดจีนและพวกฮวนตามเกาะต่าง ๆ ได้ปล้นสะดมแย่งทรัพย์สินจากรัฐบาลจีนจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ดีการที่รัฐบาลเข้ามาควบคุมการค้าโดยตรงนี้ เป็นผลให้มีเงินเข้ารัฐเพิ่มขึ้นจากหนึ่งแสนในศตวรรษที่ 11 มาเป็น 65 ล้านในปี ค.ศ. 1189 เงินจำนวนนี้จำเป็นอย่างมากสำหรับการใช้จ่ายในการทหารและเข้ามาแทนส่วนที่สูญเสียไปเมื่อครั้งที่ถูกรุกรานจากทางเหนือ³³

การขนส่งในสมัยนี้นอกจากเรือบรรทุกสินค้าแล้ว ยังมีการบรรทุกสินค้าบนกระเปาะสะพายหลัง รถล้อลากขนาดใหญ่ เกวียน ลาและอูฐ อูฐบรรทุกสินค้ามาจากเอเชียตอนในหรือข้ามทะเลทรายขนาดใหญ่จากทางตะวันตกที่ห่างไกล อย่างไรก็ตามการขนส่งทางน้ำนั้นถูกกว่าการขนส่งทางบกมาโดยตลอด ภาคใต้มีแม่น้ำและทางน้ำจำนวนมากจึงได้เปรียบในแง่นี้ แต่เมืองทางตอนเหนือก็มีการขนส่งทางน้ำเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่จะเป็นลำคลอง และมีคลองต้ายวี่นเหอ (大运河) เชื่อมพื้นที่ทางเหนือกับภูมิภาคแม่น้ำแยงซีเกียง³⁴

อุตสาหกรรมเติบโตขึ้นที่เมืองหลวงไคเฟิงเป็นที่แรก เพื่อตอบสนองความต้องการของรัฐบาล ตัวอย่างเช่น จีนตอนเหนือมีถ่านหินและเหล็กจำนวนมาก ซึ่งการขนส่งทางน้ำทำให้สามารถนำเข้าสู่สินค้าเมืองหลวงได้ในราคาถูก และเนื่องจากใช้พื้นที่ป่าจนหมดในช่วงประมาณปี ค.ศ. 1000 จึงทำให้

³³ คาร์ริงตัน กูตริช. (2553). ประวัติศาสตร์จีน. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.

³⁴ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

โรงถลุงเหล็กจำเป็นต้องใช้ถ่านหินแทนถ่านไม้ ยิ่งไปกว่านั้นด้วยการใช้เหล็กหล่อที่ผลิตขึ้น ช่างเหล็กของช่งเหนือจึงได้พัฒนาวิธีการแยกคาร์บอนสำหรับการผลิตเหล็ก โดยปี ค.ศ. 1078 จีนตอนเหนือผลิตเหล็กดิบได้มากกว่า 114,000 ตันต่อปี (ประเทศอังกฤษในอีก 700 ปีต่อมาจะสามารถผลิตได้เพียงครึ่งเดียวเท่านั้น)³⁵

การแลกเปลี่ยนเงินตราส่วนใหญ่ถูกตัดออกไปเพื่อสนับสนุนเศรษฐกิจการเงิน เป็นเวลาหลายศตวรรษที่หน่วยสกุลเงินพื้นฐานในจีนคือเหรียญสัมฤทธิ์หรือทองแดงที่มีรูตรงกลางสำหรับร้อยเชือก การทำธุรกรรมจำนวนมากถูกคำนวณในรูปแบบของเหรียญ แต่เนื่องจากน้ำหนักของเหรียญเหล่านี้ทำให้ยากต่อการพกพาระยะทางไกล เมื่อการค้าเพิ่มขึ้น ความต้องการเงินก็เพิ่มขึ้นมากตาม ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องผลิตเหรียญมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี ค.ศ. 1085 ผลผลิตของเหรียญเพิ่มขึ้นสิบเท่าจากสมัยราชวงศ์ถัง เป็นจำนวนมากกว่า 6 พันล้านเหรียญต่อปี แต่สิ่งที่ช่วยหล่อลื่นล้อการค้าในช่วงราชวงศ์ซ่งคือเงินกระดาษก้อนแรกของโลก การใช้เงินกระดาษริเริ่มโดยพ่อค้า เพื่อหลีกเลี่ยงการถือเหรียญจำนวนมากหลายพันเหรียญในระยะทางไกล พ่อค้าในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 900) เริ่มซื้อขายใบเสร็จรับเงินจากร้านรับฝากที่พวกเขาทิ้งเงินหรือสินค้าไว้ ทางทหารราชวงศ์ซ่งในยุคแรกได้ให้สิทธิ์ร้านค้าเล็ก ๆ จำนวนหนึ่งในการผูกขาดการออกบัตรเงินฝากเหล่านี้ และในช่วงทศวรรษที่ 1120 รัฐบาลได้เข้ามาควบคุมระบบนี้เอง โดยผลิตเงินกระดาษที่ออกโดยรัฐบาลเป็นครั้งแรกของโลก³⁶

ในช่วงศตวรรษที่ 8-13 การพัฒนาการค้าของราชวงศ์ซ่งไปถึงขั้นการปฏิวัติการค้า การค้าภายในรุ่งเรืองตามเมืองใหญ่ ๆ เนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้นอย่างหนาแน่นจนกลายเป็นชุมชนเมือง (Urban concentration) ศูนย์บริการราชการก็ได้กลายเป็นศูนย์การค้าด้วย เส้นทางขนส่งคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำสะดวกปลอดภัย อีกทั้งยังมีค่าบริการที่ถูกมาก การค้าจึงเจริญก้าวหน้ามาก รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยผ่านการจัดเก็บภาษี การผูกขาดและการควบคุมด้วยวิธีต่าง ๆ ส่วนพ่อค้าเป็นเพียงผู้ค้าปลีกย่อย (Dealer) จำหน่ายสินค้าฟุ่มเฟือย เจ้าภาษีมักเป็นผู้ทำหน้าที่ขนส่งหรือเป็นผู้แทนในการรวบรวมส่งสินค้าและบริการให้แก่พ่อค้าที่ดำเนินกิจการขนส่งสินค้าและบริการ (Transport merchants) พ่อค้าประเภทนี้มีตั้งแต่พ่อค้าสัญจร (Peddler) ไปจนถึงพ่อค้าที่ได้รับสิทธิ์ผูกขาดการขาย พ่อค้ารายใหญ่มักเป็นพ่อค้าขนส่งให้กับผู้แทนในท้องถิ่นเพื่อนำไปจำหน่ายตามร้านค้า ส่วนพ่อค้ารายย่อยจะขายโดยตรงกับลูกค้า การค้าในสมัยนี้เป็นการค้าของเอกชนและมีการค้าส่งและค้าปลีกอย่างกว้างขวาง ตลอดจนมีการค้าสัญจรด้วย

เศรษฐกิจจีนในต้นสมัยราชวงศ์ซ่งนับว่ามั่งคั่งมาก รัฐบาลมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาเพียง 60 ปีแรก แต่หลังจากนั้นรายได้รัฐก็ลดลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากปัญหาประชากรล้น

³⁵ Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

³⁶ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

ประเทศ การจัดเก็บภาษีที่ขาดประสิทธิภาพ รัฐมีรายจ่ายเกินรายรับและวงราชการมีความแตกแยก แบ่งฝ่ายกัน³⁷

3. ความเจริญทางเทคโนโลยี

ในทศวรรษแรกของราชวงศ์ซ่งเหนือ ด้วยระบบการชลประทานที่ก้าวหน้า การนำที่ดินรกร้าง มาใช้ประโยชน์และการทำการค้าขายระบบผูกขาดส่งผลให้จีนในช่วงปี ค.ศ. 1021 ได้รับการยกย่อง ว่าเป็นสมัยแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจสมัยหนึ่ง การกลสิกรรม หัตถกรรม และวิทยาศาสตร์ได้ พัฒนาขึ้น เริ่มมีการปลูกฝ้ายอย่างจริงจัง ทำให้อุตสาหกรรมทอผ้าขยายตัวตามไปด้วย และเนื่องจาก ครอบขายแดนภาคพื้นดินถูกปิดล้อมด้วยศัตรูทำให้จำเป็นต้องค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล มีผลให้ การเดินเรือเจริญรุดหน้า เกิดอุตสาหกรรมการต่อเรือ การตั้งกองทัพเรือและเกิดพาณิชย์นาวีขึ้น³⁸

ราชวงศ์ซ่งมีความเจริญก้าวหน้าล้ำยุคกว่าที่ใดในโลกด้านเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยี ด้านการปกครองพร้อมปรัชญาการเมืองและวัฒนธรรมการเมืองของชนชั้นปกครอง หรือเทคโนโลยีใน การพัฒนาเศรษฐกิจ การพิมพ์และศิลปกรรมล้วนก้าวหน้าล้ำหน้าโลกตะวันตกทั้งสิ้น สมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เปรียบเสมือนเป็นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ของจีน โดยเป็นการฟื้นฟูก่อนยุโรปถึง 200 ปี เทคโนโลยีที่โดดเด่นในสมัยนี้คือ การพิมพ์ จิตรกรรมและระบบสอบคัดเลือกเข้าเป็นข้าราชการ เทคโนโลยีที่สำคัญ ได้แก่

1. เทคโนโลยีการผลิตสินค้า บริการและการจัดการธุรกิจการค้า เช่น ลูกคิด เป็นอุปกรณ์ใน การคำนวณตัวเลขในวงการการค้า เครื่องมือการเกษตรรูปแบบใหม่ การทำเซรามิกและการทอผ้า

ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือจีนเป็นประเทศส่งออกเครื่องเคลือบ ใช้เตาเผาผลิตถ้วยชามและจาน รวมทั้งกลอง แผ่นหมึกและหมอนหลายชนิด เทคนิคการตกแต่งมีตั้งแต่การทาสีและการแกะสลักไป จนถึงการปั้นและการปั้น³⁹

2. เทคโนโลยีในการผลิตแร่โลหะต่าง ๆ ที่สำคัญคือ เหล็กและเหล็กกล้า

ในสมัยนี้อุตสาหกรรมหนักโดยเฉพาะอุตสาหกรรมเหล็กเติบโตขึ้นอย่างน่าตกใจ การผลิต เหล็กสูงถึงประมาณ 125,000 ตันต่อปี ในปี ค.ศ. 1078 เพิ่มขึ้น 6 เท่าจากผลผลิตใน ค.ศ. 800 เหล็ก และเหล็กกล้าถูกนำไปใช้ประโยชน์มากมายตั้งแต่ตะปูและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ไปจนถึงโซ่สำหรับ สะพานแขวนและรูปปั้นทางพุทธศาสนา กองทัพเป็นผู้บริโภครายใหญ่ เช่น ใช้ปลายเหล็กเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพของลูกธนู การใช้วิธีการผลิตจำนวนมากเพื่อสร้างเกราะเหล็กทั้งขนาดเล็ก กลางและ

³⁷ จันท์ธนาย ภัคธิดคม. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

³⁸ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

³⁹ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

ใหญ่ ส่วนเหล็กกล้าคุณภาพสูงใช้สำหรับดาบ ซึ่งทำด้วยโลหะอุณหภูมิสูง เครื่องสูบลมขนาดใหญ่ซึ่งมักขับเคลื่อนด้วยกังหันน้ำถูกใช้เพื่อให้แร่หลอมเหลวมีความร้อนมากขึ้น⁴⁰ และยังได้สร้างชุดเกราะและอาวุธเหล็ก มีการใช้ปืนใหญ่โปรโตในรูปแบบของหนังสือ (Trebuchet) ในสงครามปิดล้อม⁴¹

3. การต่อเรือ ราชวงศ์ซ่งมีศักยภาพสูงในการต่อเรือขนาดใหญ่และในการเดินเรือ มีการเดินเรือข้ามมหาสมุทรได้ในสมัยนี้

ราชวงศ์ซ่งเป็นผู้นำระดับโลกในการต่อเรือ ลักษณะของเรือนี้คือมีรูปพรรณสัณฐานเหมือนกับบ้านเรือน ทางเสี้ยวหลายสิบศอกซึ่งเหมาะสมกับกับตัวเรือ ภายในเรือลำเดียวนี้สามารถบรรจุทุกคนได้จำนวนหลายร้อยคน บรรทุกอาหารพอใช้ได้ถึง 1 ปี มีกำแพงกันน้ำช่วยเพิ่มการลอยตัวและการป้องกันสินค้า ใช้เชือกผูกเครื่องถ่วงเพื่อวัดความลึกของน้ำ เรือบางลำขับเคลื่อนด้วยการพายและใบเรือ ใบเรื่อนั้นใช้ทั้งผ้าใบและลำแพน มีหางเสือแบบติดตั้งท้ายเรือ (Stern-mounted or stern-post) ช่วยพัฒนาการควบคุมท้ายเรือ นอกจากนี้เรือเดินทะเลยังมีแจวอีก 4- 5 คู่ คู่หนึ่งจะให้คนแจวอย่างน้อย 8 คน ส่วนเรือที่ไม่ออกทะเลมีระหัดให้ถีบ (วิธีนี้มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8) ที่หัวเรือทุกลำมีสมอศิลาผูกหวายติดอยู่ เวลาทอดสมอหรือเอาสมอขึ้นมักจะเอากันทะเลขึ้นมาดูด้วย เดิมนักเดินเรือจีนอาศัยดาวเหนือในการสังเกตทิศทาง แต่ในสมัยนี้ได้เปลี่ยนมาใช้เข็มทิศแทน ในสมัยนี้จะเห็นความก้าวหน้าครั้งสำคัญในการต่อเรือโดยมีการปรับปรุงด้านความเร็ว ความปลอดภัยในการยับยั้งการอัปปาง การปรับตัวให้เข้ากับสภาพทะเลและความมั่นคงของเรือ

4. เข็มทิศสำหรับการเดินเรือ

สิ่งที่สำคัญสำหรับการเดินเรือคือความสมบูรณ์แบบของเข็มทิศ การที่เข็มแม่เหล็กชี้ไปทางทิศเหนือ-ใต้นั้นคนจีนใช้กันมาระยะหนึ่งแล้ว แต่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเข็มถูกลดขนาดและยึดติดกับก้านที่มั่นคง แทนการลอยอยู่บนผิวน้ำแบบที่ใช้กันมาในสมัยก่อนหน้า ในบางกรณีเข็มจะถูกใส่ไว้ในกล่องขนาดเล็กที่ด้านบนเป็นกระจก ซึ่งจะเหมาะสำหรับการเดินทางทางทะเล บันทึกการใช้งานของเข็มทิศลักษณะนี้มีขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1119

5. การพิมพ์ ถือเป็นกุญแจสำคัญทางเทคโนโลยีในด้านการเติบโตของการศึกษาภายในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ สำหรับการประดิษฐ์หนังสือแบบพิมพ์มีการพัฒนามาตั้งแต่ศตวรรษที่สองหรือแรกก่อนคริสต์ศักราช จีนเป็นผู้ริเริ่มการพิมพ์ (Block Printing) ที่แกะสลักจากไม้ในช่วงปลาย

⁴⁰ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

⁴¹ Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

ราชวงศ์ถัง⁴² การพิมพ์เจริญยิ่งขึ้นเมื่อมีการผลิตกระดาษด้วยเยื่อไม้ในปี ค.ศ. 1011 กระดาษที่ทำจากเส้นใยพืชในจีนนั้นมีราคาถูกกว่าเมื่อเทียบกับกระดาษที่ทำจากเศษผ้าในยุโรป เช่นเดียวกันกับการพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์ที่ง่ายกว่า ถูกกว่าและเหมาะกับตัวอักษรจีนมากกว่าการพิมพ์แบบตัวเรียง (Movable Type Printing) ในศตวรรษที่ 11 มีการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ประเภทที่เคลื่อนย้ายได้ (หนึ่งชิ้นสำหรับตัวอักษรหนึ่งตัว) ถูกสร้างขึ้นครั้งแรกโดย ปี่ เิง (ค.ศ. 990-1051) โดยใช้ดินเหนียวอบ⁴³ ต่อมาในปี ค.ศ. 1030 ได้พัฒนาแม่พิมพ์เป็นโลหะ กระเบื้องหรือทองแดง ซึ่งใช้ได้นานขึ้นและเป็น การลดต้นทุนการผลิต เทคโนโลยีการพิมพ์นี้ทำให้การศึกษาของจีนเติบโตขึ้นมาก เนื่องจากสามารถผลิตหนังสือได้จำนวนมาก ราชวงศ์ซ่งกลายเป็นสังคมแรกในโลกที่มีหนังสือจากการพิมพ์ โลกตะวันตก ได้รับเทคโนโลยีการพิมพ์จากจีนผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียกลางในศตวรรษที่ 15

6. ดินปืนสำหรับสงคราม

วิศวกรทหารของราชวงศ์ซ่งพบว่าดินปืนมีประโยชน์ในการทำสงครามปิดล้อม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนา พลุ ปืนใหญ่ ระเบิดและทุ่นระเบิดรูปแบบแรก ๆ

อู๋จิง จงเย่า (Wujing zongyao, บทรวบรวมเทคนิคทางทหารที่สำคัญที่สุด) เป็นคู่มือทางทหารจากปี ค.ศ. 1044 ได้บันทึกสูตรดินปืนที่แท้จริงชนิดแรกและอธิบายถึงวิธีการผลิตในปริมาณมาก ดินปืนถูกใช้ในการทำสงครามเป็นครั้งแรกในฐานะวัตถุระเบิดและส่วนผสมในการวางเพลิง ดินปืนจะถูกห่อด้วยกระดาษหรือไม้ไผ่เป็นท่อนเล็ก ๆ ติดกับลูกธนูแล้วจึงจุดชนวน ระเบิดดินปืนที่ผสมกับเศษเหล็กจะถูกยิงด้วยเครื่องยิง การใช้งานอีกอย่างหนึ่งคือ ‘ธนูไฟ’ ซึ่งเป็นเครื่องยิงไฟชนิดหนึ่งที่ใช้ไม้ไผ่หรือท่อโลหะสำหรับทำถัง (Roberta Martin, 2018)

6. เทคโนโลยีการปกครอง ได้มีการพัฒนาระบบการสอบคัดเลือกเข้ารับราชการ ตั้งผู้ว่าราชการเป็นข้าราชการพลเรือน และมีการจัดระบบรายได้รัฐแบบรวมอยู่ที่ส่วนกลาง

ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเกิดจากความคิดริเริ่มหรือพัฒนาการภายใต้การควบคุมของรัฐ แต่ความคิดริเริ่มเหล่านี้ไม่ได้มีความต่อเนื่องและให้ประโยชน์ได้เท่าที่ควร เช่น จีนรู้จักการสร้างรถล้อเดียวสำหรับเป็นพาหนะบรรทุกสิ่งของ นับเป็นนวัตกรรมที่สำคัญและมีประสิทธิภาพกว่าที่ใดในโลก แต่การเกษตรก็ไม่ได้พัฒนาจากการสร้างนวัตกรรมนี้ จีนรู้จักประดิษฐ์เข็มทิศและต่อเรือขนาดใหญ่ รู้จักการเดินทางเรือข้ามมหาสมุทร แต่ก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการรู้จักโลกกว้างและสมาคมกับโลกภายนอก เทคโนโลยีของจีนมีการเปลี่ยนแปลงในระดับต่ำมาก เพราะจีนพึงพอใจที่จะคิดริเริ่มและเปลี่ยนแปลง

⁴² Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). China: a new history. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.

⁴³ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

เท่าที่จำเป็นและเพื่อประโยชน์เฉพาะหน้ามากกว่าที่จะคิดศึกษาให้ได้ผลประโยชน์ในระยะยาวแบบชาวตะวันตก⁴⁴

4. ศาสนา ปรัชญาและความเชื่อ

ในสมัยราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ แนวความคิดทางปรัชญาเข้ามาแทนลัทธิทางศาสนา ทั้งนี้ มีผลมาจากการศึกษาและการพิมพ์ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามศูนย์กลางทางปัญญายังคงอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ส่วนตามหมู่บ้านและเมืองเล็ก ๆ ในชนบทยังคงมีสภาพเหมือนเดิม ในสมัยนี้เมืองใหญ่ที่ศึกษากันทางภาคเหนือ ได้แก่ เมืองลั่วหยาง ไคเฟิง และเซ่งโตว ส่วนทางภาคใต้ ได้แก่ เมืองหยางโจว หงโป ชูโจว ฉวนโจวและกวางตง ศาสนาพุทธที่เคยเจริญรุ่งเรืองในสมัยถังได้ตกต่ำลงและเกิดการต่อต้านศาสนาต่างชาติขึ้นมา หลักปรัชญาขงจื๊อกลับมาเฟื่องฟู⁴⁵ มีการฟื้นฟูลัทธิขงจื๊ออย่างจริงจังในสมัยราชวงศ์ซ่ง คำสอนของขงจื๊อเป็นศูนย์กลางของระบบการสอบราชการ อัตลักษณ์ของชนชั้นขุนนางนักวิชาการ ระบบครอบครัวและวาทกรรมทางการเมือง มีการก่อตั้งลัทธิขงจื๊อใหม่ซึ่งลัทธิขงจื๊อใหม่นี้นอกจากจะยึดถือขนบประเพณีดั้งเดิมแล้ว ยังเน้นการอธิบายความเลวร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย

ลัทธิขงจื๊อมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติในช่วงหลายศตวรรษตั้งแต่สมัยของขงจื๊อ (ประมาณ ค.ศ. 500) คำสอนของขงจื๊อที่ถูกบันทึกโดยผู้ติดตามของเขาในคัมภีร์หลุนอวี่ (Analects) ยังคงเป็นองค์ประกอบสำคัญเช่นเดียวกับตำราที่เรียกว่าปรัชญาขงจื๊อ ซึ่งประกอบไปด้วยบทกวีในยุคแรก บันทึกทางประวัติศาสตร์ คำสั่งทางศีลธรรมและพิธีกรรม และคู่มือการทำนาย แต่เรื่องที่ครูสอนขงจื๊อเน้นได้เปลี่ยนไปเมื่อลัทธิขงจื๊อมีความเกี่ยวข้องกับอย่างใกล้ชิดกับรัฐตั้งแต่ประมาณ 100 ปีก่อนคริสตศักราชเป็นต้นมา และการลัทธิขงจื๊อต้องเผชิญกับการแข่งขันกับพุทธศาสนาตั้งแต่ศตวรรษที่สองเป็นต้นมา ครูสอนขงจื๊อจึงตอบสนองต่อความท้าทายของอภิปรัชญาทางพุทธศาสนาโดยการพัฒนาเรื่องราวของตนเองเกี่ยวกับโลกธรรมชาติและโลกมนุษย์

ด้วยรากฐานในช่วงปลายราชวงศ์ถัง การฟื้นฟูขงจื๊อจึงเฟื่องฟูในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ และยังคงดำเนินต่อไปในราชวงศ์ซ่งใต้ ราชวงศ์หยวน ราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง ลัทธิขงจื๊อที่ได้รับการฟื้นฟูในสมัยซ่งมักเรียกว่า “ลัทธิขงจื๊อใหม่” เน้นการฝึกฝนตนเองในเส้นทางที่ไม่เพียงแต่จะเติมเต็มตนเองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างสังคมและรัฐที่มีคุณธรรมและสงบสุข การฟื้นฟูตัวของลัทธิขงจื๊อในสมัยราชวงศ์ซ่งประสบความสำเร็จ เนื่องจากครูและขุนนางนักวิชาการให้ลัทธิขงจื๊อสอนประเด็นใหม่ ๆ ขุนนางนักวิชาการของราชวงศ์ซ่งเหนือ เช่น ฟ่าน จงเยียน (ค.ศ. 989-1052) และ

⁴⁴ จันท์ธฉาย ภัคธิดคม. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

⁴⁵ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชื่อ หม่ากวง (ค.ศ. 1019-1086) คือตัวอย่างของชายที่ยกงานราชการของรัฐอยู่เหนือผลประโยชน์ส่วนตัว (Roberta Martin, 2018)

5. วรรณกรรม

การพัฒนาในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือได้ขยายไปสู่วงการวรรณกรรมด้วย วงการวรรณกรรมได้กลับมาคึกคักอีกครั้ง มีการรวบรวมตีพิมพ์บทกวีนิพนธ์และวรรณคดีเก่าขึ้นมาใหม่ การตีพิมพ์ใช้ทั้งแม่พิมพ์ไม้และโลหะ ซึ่งทั้งง่ายและรวดเร็วทำให้การเผยแพร่วรรณกรรมสู่ประชาชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ภาพลักษณ์ในสมัยนี้ได้พัฒนาสืบต่อจากราชวงศ์ถัง นอกจากนี้ยังมีงานเขียนเกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่มีภาพประกอบอย่างสวยงาม เช่น ความรู้เรื่องเครื่องทองสำริดโบราณ ผ้า เครื่องใช้ในครัวเรือนและการก่อสร้าง แสดงให้เห็นถึงความนิยมของคนในยุคนี้ว่าเริ่มมีความสนใจที่จะศึกษาเพิ่มพูนความรู้อย่างเป็นระบบ⁴⁶

ทั้งนี้ด้วยการพิมพ์ที่ทันสมัยทำให้บทละครและนวนิยายแพร่หลายมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยเผยแพร่ความคิดแนวปรัชญา สืบทอดภูมิปัญญาต่อไปในสังคม ในสมัยนี้ความเจริญทางวิทยาการล้วนได้รับการเผยแพร่โดยการพิมพ์ทั้งสิ้น ที่สำคัญคือ สารานุกรม ตำราคลาสสิกและประวัติศาสตร์ฉบับหลวง

ในขณะที่ราชวงศ์ถังมีชื่อเสียงในด้านบทกวีที่มีรูปแบบมาตรฐาน แต่ราชวงศ์ซ่งมีชื่อเสียงในด้านบทกวีที่มีชีวิตชีวาและน่าสนใจ นิยมการละครและการแต่งเรื่องสั้น (Fiction) ภาษาที่ใช้แต่งนิยมใช้ภาษาพูดประจำวัน มีการแสดงทรรคนะต่อวิถีชีวิตในเมือง แต่ก็ยังคงได้รับอิทธิพลของขงจื้อซึ่งได้กำหนดขอบเขตการแสดงออกทางความคิดความรู้สึกที่สมควรในบทละครและเรื่องสั้น⁴⁷ ในปัจจุบันโรงเรียนในประเทศจีนยังมีการสอนบางบทกวีที่มีชื่อเสียงในสมัยราชวงศ์ซ่งอยู่⁴⁸

Li Qingzhao (ค.ศ. 1084-1151) เป็นกวีหญิงที่มีชื่อเสียงในช่วงราชวงศ์ซ่งเหนือ บทกวีรูปแบบใหม่ที่เธอเขียนได้รับความนิยมมากในเวลาช่วงนั้น⁴⁹

6. จิตรกรรม

คนจีนในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมีทรรคนะต่อศิลปะเปลี่ยนไปมา โดยเห็นว่าศิลปะต้องถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อศิลปะในตัวของมันเอง โดยไม่จำเป็นต้องตอบจุดประสงค์ใดโดยเฉพาะเหมือนกับ

⁴⁶ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁴⁷ จันทน์ฉาย ภัคอธิคม. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

⁴⁸ Ong, Siew Chey. (2006). China condensed: 5000 years of history and culture. Singapore: Marshall Cavendish Editions.

⁴⁹ Martin, Roberta. (2018). The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

ในอดีต เช่น ศาสนาความเชื่อ เครื่องอุปโภคบริโภค ศิลปะย่อมมีความหมายมากกว่านั้นและถูกสร้างสรรค์โดยแรงบันดาลใจมากกว่าจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์ ศิลปกรรมในสมัยนี้ไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิสตรี ชาวนาและชาวเมืองอีกต่อไป แต่เป็นความงามตามจินตนาการและอัจฉริยภาพของผู้สร้าง ผู้สร้างศิลปกรรมมีฐานะเป็นศิลปินในสมัยนี้ ไม่ได้เป็นเพียงช่างฝีมือเหมือนในอดีต และศิลปินก็เป็นผู้มีเกียรติและเป็นที่ยกย่องในสังคม⁵⁰

ด้านทัศนศิลป์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง จิตรกรรมนับว่าบรรลุถึงขั้นเจริญสูงสุด มีจิตรกรที่มีความสามารถและชำนาญเฉพาะตัวอยู่เป็นจำนวนมาก ลักษณะรูปแบบและเรื่องราวของเนื้อหาของงานมีทั้งที่เป็นแบบสัจนิยมและจิตนิยม ศิลปะการใช้พู่กันเขียนตัวอักษร (Calligraphy) ที่แสดงพลังและความสวยงามของเส้นสายของพู่กันได้ส่งเสริมให้จิตรกรรมพัฒนาได้อย่างสมบูรณ์ในสมัยราชวงศ์ซ่ง จิตรกรหลงใหลไปกับศิลปะคลาสสิกมากกว่าแบบอย่าง (Style) และรูปทรงเรขาคณิตดั้งเดิมของจิตรกรรม⁵¹

จิตรกรรมสมัยราชวงศ์ซ่งนิยมภาพเขียนทิวทัศน์มาก ด้วยพัฒนาการหลายร้อยปีตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ภาพวาดทิวทัศน์ได้เปลี่ยนจากการเป็นพื้นหลังในภาพบุคคลมาเป็นรูปแบบภาพเขียนรูปแบบหนึ่ง ด้วยรูปแบบการแสดงออกที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น⁵² ภาพเขียนทิวทัศน์ราชวงศ์ซ่งเหนือสืบทอดรูปแบบจิตรกรรมภาพทิวทัศน์แบบภูมิประเทศทางตอนเหนือมาจากสมัยห้าราชวงศ์สิบอาณาจักร นั่นคือภาพภูเขาที่สูงตระหง่าน มีเมฆหมอกที่เชิงเขาและมีต้นไม้ที่หงิกงอ อย่างไรก็ตามแม้รูปแบบการวาดภาพทิวทัศน์ในสมัยนี้จะยังคงสืบทอดต่อกันมาจากยุคก่อนหน้า แต่ก็มีกลิ่นอายใหม่ ๆ ด้วยที่สำคัญคือจิตรกรเริ่มคิดที่จะลงชื่อตัวเองในผลงาน แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของจิตรกรจีนที่เริ่มต้องการแสดงความเป็นปัจเจกของตัวเองให้ชัดเจนยิ่งขึ้น⁵³

จิตรกรรมทิวทัศน์ของราชวงศ์ซ่งถือเป็นวิจิตรศิลป์ที่ไม่มียุคสมัยใดทั้งก่อนหรือหลังสมัยราชวงศ์ซ่งจะทัดเทียมได้ จิตรกรรมกลายเป็นวิจิตรศิลป์ของโลกไม่เน้นรูปและไม่นิยมเหตุการณ์ของมนุษย์ แต่เป็นจิตรกรรมทิวทัศน์ที่มนุษย์เป็นเพียงตัวประกอบ การวาดภาพทิวทัศน์มีทั้งการวาดภาพแมลง นก ปลา ดอกไม้ ต้นไม้ กระท่อม พระราชวัง ชีวิตภายในราชสำนัก ชีวิตของสามัญชน ภาพบุคคลสำคัญและที่โดดเด่น จิตรกรแต่ละท้องถิ่นมักวาดภาพทิวทัศน์ของท้องถิ่นตน คนที่อยู่ทางภาคเหนือและภาคตะวันตกมักจะวาดภาพหน้าผาอันสูงชัน ห้วยลำธาร และภูเขาที่สูงใหญ่ ส่วนทาง

⁵⁰ จันทรฉาย ภัคธิดา. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

⁵¹ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁵² 中国文物学会专业委员会. (n.d.). Chinese Art History. 中国对外翻译出版有限公司, trans. Anhui: Huangshan Publishing House.

⁵³ อชิรัน ไซยพจน์พานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเกาะแก่งหินตั้งระเกะระกะอยู่ในแม่น้ำเหล่านั้น บรรยากาศของภาพปกคลุมด้วยม่านหมอกให้ดูสลัวเลื่อนราว

ภาพวาดทิวทัศน์สะท้อนธรรมชาติได้อย่างแยบยลและแสดงความหมายอันลึกซึ้ง เพียงลำ ไม่ไผ่ตามเส้นตัวคล้ายพู่กัน หรือภาพธรรมชาติเล็กน้อยก็เพียงพอที่จะแสดงความหมายจุลจักรวาล (Microcosm) ชะลอมาจากจักรวาลและชะลอธรรมชาติลงสู่ภาพวาดได้อย่างงดงาม ให้ความหมาย ดลบันดาลให้เกิดความรู้สึกและก่อให้เกิดความคิดที่ลึกซึ้ง สภาพของธรรมชาติได้กลายเป็นแหล่งแห่ง ความคลั่งใจให้กับจิตรกร จิตรกรรมทิวทัศน์จึงมีความหมายเชิงปรัชญาและแสดงออกถึงอิทธิพลและ แรงบันดาลใจที่มาจากลัทธิเต๋าและพุทธศาสนานิกายญาณ หรือฉาน หรือที่ญี่ปุ่นเรียกว่าเซ็น ทั้งสอง ลัทธิมีทรรศนะที่คล้ายกันเรื่องธรรมชาตินิยม และมีแนวโน้มในการประพฤติปฏิบัติตนไปทาง การแสวงหาความวิเวกสันโดษและใช้ชีวิตอย่างสมถะ เชื่อมั่นในความอัศจรรย์ของธรรมชาติและ เล็งเห็นสุนทรียภาพแห่งธรรมชาติที่มีความหมายสำคัญต่อชีวิตมนุษย์⁵⁴ ซึ่งปรัชญาทั้งสองนี้ได้ กลายเป็นพื้นฐานสำคัญแห่งการแสดงออกในจิตรกรรมจีนประเภทภาพเขียนทิวทัศน์ในสมัย ราชวงศ์ซ่ง

จิตรกรรมภาพเขียนทิวทัศน์ในสมัยราชวงศ์ซ่งได้ริเริ่มนำวิธีการวาดตกแต่งและระบายภาพภูเขา หน้าผา หรือโขดหินให้มีพื้นผิวขรุขระ ดูแข็งแกร่งตามสภาพที่เป็นจริง โดยนำวิธีการทิ้งรอยพู่กันแบบ ts'un⁵⁵ มาใช้ เพื่อให้เห็นถึงความรู้สึกมั่นคงแข็งแรงและมีน้ำหนักเช่นเดียวกับสรรพสิ่งเหล่านั้น เป็นจริงอยู่ตามธรรมชาติ⁵⁶ หลักการขั้นพื้นฐานของการวาดภาพทิวทัศน์จีนมีทั้งหมด 4 วิธีด้วยกันคือ 1. เส้น (line หรือ miao fa) 2. การระบายสีหมึกชุ่ม (ink wash) 3. รอยพู่กัน (texture stroke หรือ ts'un) และ 4. การแต้มเป็นจุดเป็นดวง (dot หรือ tien) จากวิธีที่ 1 และ 2 จิตรกรจีนได้เรียนรู้วิธีการ อย่างชำนาญมาตั้งแต่โบราณ จิตรกรในสมัยราชวงศ์ซ่งจะต้องศึกษาและฝึกปฏิบัติการระบายสีหมึกให้ มีน้ำหนักอ่อนแก่อย่างชำนาญ ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังได้ขยายวิธีการระบายออกไปอีก แต่ทั้งหมดสัมฤทธิ์ผลสูงสุดในสมัยราชวงศ์ซ่ง จิตรกรซ่งได้พัฒนาหลักที่มีอยู่เดิมให้พลิกแพลง หลากหลายขึ้น เช่น กรรมวิธีการวาดเส้น หลักเดิมกำหนดว่าควรจะต้องเรียบและมั่นคง ซึ่งอาจได้รับ อิทธิพลมาจากวิธีการเขียนตัวอักษร แต่ต่อมาจิตรกรซ่งได้พัฒนาการใช้เส้นในแตกพรวด การหักเส้นให้ เป็นเหลี่ยมเป็นแง่มุม สร้างเส้นให้ดูแข็งเคล้าไปกับเส้นที่อ่อนนุ่มและเส้นที่แตกพรวด

จิตรกรรมซ่งได้บรรลุถึงความเชี่ยวชาญอย่างสูงในการวาดภาพทิวทัศน์ เพียงพร้อมทั้งคุณค่า การใช้พู่กันและหมึก กรรมวิธีการวาดที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณที่ได้รับการขัดเกลาอย่างดีจาก พระพุทธศาสนา ลัทธิฉานหรือเซ็นและลัทธิเต๋า กลั่นออกมาเป็นภาพที่สะท้อนถึงสรรพสิ่งต่าง ๆ

⁵⁴ จันทรฉาย ภัคธิดา. (2550). ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

⁵⁵ Ts'un คือ เทคนิคการระบายภาพด้วยสีและแต้มให้เป็นรอยต่าง

⁵⁶ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

รอบตัว แสดงรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ดูไร้ค่าแต่มีความสลับซับซ้อนเช่นเดียวกับชีวิตของมนุษย์ จิตรกรช่างแสวงหาความมีชีวิตของจิตวิญญาณ (ch'i) ในภาพเขียน โดยที่ไม่จำเป็นต้องแสดงออกด้วยรูปแบบอันหรูหรา

Li Gonglin (ค.ศ. 1049-1106) เป็นตัวอย่างของบัณฑิตจิตรกรที่สร้างงานศิลปะเพื่อเข้าถึงสังคมในธรรมชาติ สัจนิยมในช่งเหนือนั้นมีลักษณะ แสดงความซื่อสัตย์ต่อเนื้อหาที่มีรูปร่างต่าง ๆ และลงสีให้ตรงกับสิ่งที่วาด การแสดงถึงสัจนิยมในเนื้อหาและสิ่งที่เป็นจริงในธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่จิตรกรจีนให้ความสนใจมานานแล้ว แต่เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์ช่งเหนือ จิตรกรหลายคนพยายามสร้างผลงานให้เป็นที่น่าพอใจตามลัทธิสัจนิยมแท้ ๆ ทั้งการวาดต้นไม้ โขดหิน ขุนเขา คน สัตว์ บ้านเรือน เรือและแม่น้ำ ตามสถานที่จริงในธรรมชาติ แต่ผลงานของจิตรกรช่งเหนือก็ยังไม่ถูกนับว่าเป็นสัจนิยม (realism) อย่างแท้จริง เพราะยังแฝงอารมณ์และจินตนาการของจิตรกรผู้วาดอยู่มาก ทั้งนี้ก็ต้องยอมรับว่าการถอดแบบธรรมชาติลงสู่กระดาษหรือผ้าไหมให้เหมือนจริงในสมัยโบราณนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย

นักวิจารณ์ศิลปะจีนในสมัยแรก ๆ ได้เน้นให้เห็นถึงความเป็นจริงในธรรมชาติ เพราะเป็นสิ่งยิ่งใหญ่เพียงสิ่งเดียวที่ทุกคนสามารถเข้าใจ รู้สึกซาบซึ้งและผูกพันกับชีวิต ก่อนสิ้นยุคสมัยราชวงศ์ฮั่น มีหลักฐานแสดงว่าจิตรกรในมณฑลเสฉวนค้นพบวิธีการวาดภาพให้ดูลึก ไกลไกลเช่นเดียวกับที่ตาเห็น แต่วิธีการในสมัยนี้เป็นเพียงแค่การจัดวางภาพให้ทับซ้อนกันหรือกำหนดตำแหน่งที่ตั้งและขนาด เพื่อให้ได้ผลดังกล่าว ยังไม่มีการใช้หลักทัศนียภาพวิทยา (perspective) เหมือนในปัจจุบัน ต่อมาจิตรกรสมัยราชวงศ์ถังได้เริ่มใช้หลักทัศนียภาพวิทยาที่ใกล้เคียงกับปัจจุบัน อย่างภาพในถ้ำตุนหวง จิตรกรวาดภาพบ้านเรือนโดยใช้หลักทัศนียภาพวิทยาอย่างถูกต้อง เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์ช่งความรู้ในหลักทัศนียภาพวิทยาก็ชัดเจนขึ้นอีก จิตรกรช่งสามารถนำหลักทัศนียภาพวิทยามาใช้วาดความลึกตื้นและใกล้ไกลในภาพเขียนก่อนที่จิตรกรยุโรปจะรู้จักวิธีนี้หลายร้อยปี ซึ่งจิตรกรช่งมักใช้เส้นเป็นหลัก เนื่องจากการแลงานั้นเป็นเรื่องยากสำหรับการใช้พู่กัน ไม่เหมาะกับการวาดและระบายด้วยสีน้ำแบบจีน จิตรกรจึงทำแต่เพียงเล็กน้อยให้พอรู้เท่านั้น ไม่นิยมทำอย่างชัดเจนเหมือนยุโรป

จิตรกรรมอีกประเภทที่นิยมมากคือ ภาพวาดลายเล็ก ๆ ที่พิมพ์แทรกในหนังสือเพื่อความสวยงาม ส่วนใหญ่เป็นภาพวาดทิวทัศน์และธรรมชาติ จิตรกรรมทิวทัศน์ย่อมมุ่งให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกประทับใจ จึงเป็นจิตรกรรมที่ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นจริงสมบูรณ์ ภาพวาดเต็มไปด้วยรายละเอียด สีสันไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ จิตรกรรมนิยมใช้สีเดียวเป็นหลักที่เรียกว่า เอกรงค์ (Monochrome) แนวโน้มทางศิลปกรรมเช่นนี้เป็นที่นิยมมากในสมัยราชวงศ์ช่ง⁵⁷

แม้ราชวงศ์ช่งเหนือไม่ใช่ยุคทองของการวาดภาพบุคคล แต่กลับเป็นยุคที่เกิดผลงานที่น่าสนใจประเภทหนึ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน นั่นคือการเขียนภาพวิถีชีวิตของคนชนชั้นล่าง ซึ่งภาพวาดลักษณะนี้แตกต่างจากภาพวาดเชิงจินตนาการอย่างสิ้นเชิง ทั้งยังสะท้อนถึงแนวคิดเชิงปรัชญาหรือสัจนิยมที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ พร้อม ๆ กับการเริ่มมีตลาดขนาดใหญ่ เพื่อเป็นแหล่งรวม

⁵⁷ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ความเจริญในเมืองต่าง ๆ ทำให้ชนชั้นล่างสามารถไต่เต้าเลื่อนชนชั้นขึ้นได้ คนกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ จนอาจส่งผลต่อความคิดในการนำเสนอวิถีชีวิตของคนเหล่านี้ผ่านงานศิลปะกรรมด้วย⁵⁸ สำหรับเทคนิคการวาด Li Gonglin แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือได้พัฒนาการวาดเส้นด้วยหมึกและพู่กัน (ink-and-brush line drawing) ในภาพวาดจีนแบบดั้งเดิมจนเป็นสมบูรณ์ ต่อมาเทคนิคนี้ก็กลายเป็นรูปแบบการแสดงออกที่สำคัญในการวาดภาพบุคคลของจีนโบราณ เทคนิคนี้เริ่มและพัฒนาขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง หลี่ได้เปลี่ยนในด้านความหนาบาง ทิศทางและความแน่นของเส้นเพื่อแสดงภาพวัตถุโดยไม่ต้องลงสีได้อีก⁵⁹

ราชประเพณีที่ทำสืบต่อกันจากราชวงศ์ถังคือการสนับสนุนและอุปถัมภ์จิตรกร ซึ่งจิตรกรทั้งในราชวงศ์ซ่งภาคเหนือและภาคใต้ต่างก็ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากความแตกต่างทางลักษณะภูมิประเทศของภาคเหนือและภาคใต้จึงทำให้ผลงานประเภททิวทัศน์ของจิตรกรสองภูมิภาคนี้แตกต่างกันไปด้วย

นักประวัติศาสตร์ศิลปะนิยมแบ่งจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์นี้ออกออกเป็น 2 สกูลด้วยกันคือ สกูลจิตรกรรมภาคเหนือและสกูลจิตรกรรมภาคใต้ โดยยึดกฎเกณฑ์ในการพิจารณาที่ลักษณะแบบอย่างที่สำคัญ เช่น ถ้าผลงานใดสนใจที่จะแสดงถึงเรื่องโครงสร้าง มีการใช้เส้นที่หนักและหนา แสดงแถมให้ดูเป็นเหลี่ยมและสัน มีการวาดอย่างฉับพลัน แสดงถึงการตัดกันระหว่างเส้นกับน้ำหนักราวอย่างชัดเจนและดูไม่นุ่มนวล สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่จิตรกรสกูลภาคเหนือนิยมวาดกัน ทั้งนี้แม้ว่าจิตรกรบางคนไม่ได้มีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคเหนือแต่ก็สามารถอยู่ในสกูลภาคเหนือได้เช่นกัน เนื่องจากยึดลักษณะแบบอย่างของผลงานมากกว่าภูมิลำเนาของจิตรกร ส่วนจิตรกรภาคใต้ มีลักษณะรูปแบบและวิธีการวาดที่เกือบจะตรงกันข้ามกับสกูลภาคเหนือ เช่น นิยมให้ภาพแสดงความกลมกลืนนุ่มนวล ใช้เส้นที่ดูสงบและเบาบาง บรรยากาศของภาพสะท้อนถึงอารมณ์ที่เร้นลับและลึกซึ้งของธรรมชาติ มักปรากฏหมอกปกคลุมอยู่ทั่ว แสดงออกไปในทางความฝันและจินตนาการมากกว่า

แม้คำว่าสกูลจิตรภาคเหนือและสกูลจิตรภาคใต้ ได้มาเรียกกันในศตวรรษที่ 16 แต่การแบ่งแยกลักษณะรูปแบบของผลงานได้ชัดเจนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ่งแล้ว เนื่องจากได้มีการแบ่งความเจริญออกเป็นสองภาคคือ ภาคเหนืออยู่ที่เมืองไคเฟิง ส่วนภาคใต้อยู่ที่เมืองหนานจิง ทั้งสองสกูลต่างก็มีการพัฒนาในตัวเอง โดยสกูลภาคเหนือกลายเป็นลักษณะของจิตรกรรมนักวิชาการและจิตรกรอาชีพ คำนึงถึงกฎเกณฑ์และฝีมือเป็นสำคัญ ส่วนสกูลภาคใต้นั้นได้กลายเป็นธรรมชาตินิยม แสดงความรู้สึกของนักปราชญ์จิตรกรรมและอารมณ์ของกวี⁶⁰

⁵⁸ อชิรัน ไชยพจน์พานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

⁵⁹ 中国文物学会专业委员会. (n.d.). Chinese Art History. 中国对外翻译出版有限公司, trans. Anhui: Huangshan Publishing House.

⁶⁰ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แม้ว่าภาพบุคคลและภาพวาดทิวทัศน์จะเป็นรูปแบบที่นักวิจารณ์ร่วมสมัยชื่นชอบมากที่สุด แต่ภาพวาดดอกไม้ พืช นก แมลงและสัตว์อื่น ๆ ก็เป็นที่นิยมอย่างมากในช่วงเวลานี้เช่นกัน⁶¹ จักรพรรดิซ่งฮุยจง (Hui Zhong, ค.ศ. 1082-1135) เป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ซ่งภาคเหนือ ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในสี่จิตรกรเอกที่วาดภาพนก-ดอกไม้ (Hua-Niao) ได้ดีที่สุดของวงการของจิตรกรรมจีน และในรัชสมัยของจักรพรรดิซ่งฮุยจง ทรงได้ทำนุบำรุงศิลปกรรมอย่างเต็มที่ นอกเหนือจากการอุปถัมภ์จิตรกรโดยตรงแล้ว พระองค์ยังทรงก่อตั้งสถาบันจิตรกรรมขึ้นด้วย ได้กำหนดวิธีและการสร้างรูปแบบใหม่ ๆ ซึ่งวิธีเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวงการจิตรกรรมจีนหลายร้อยปี

จิตรกรรมต้นไผ่ เป็นงานจิตรกรรมประเภทหนึ่ง que แสดงเอกลักษณ์ของจีนได้เด่นชัด จิตรในสมัยราชวงศ์ซ่งทำให้จิตรกรรมต้นไผ่ปรากฏและถึงพร้อมด้วยคุณค่าทางศิลปะอย่างสมบูรณ์ เป็นวิธีการที่เหล่าบัณฑิตใช้แสดงอิสรภาพทางพุทธิปัญญาออกมา แสดงถึง ชีวิตลมหายใจ (ch'i) และ วิญญาณ (shen) ของความเป็นมนุษย์และ ธรรมชาติ

จิตรกรรมภาพคน ในสมัยราชวงศ์ซ่งมีการวาดภาพคนที่มีเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตประจำวันในพระราชวังหรือตามคฤหาสน์ โดยเฉพาะการวาดภาพหญิงสาวและเด็ก

จิตรกรรมนิกายเซ็น ในสมัยราชวงศ์ซ่งพุทธศาสนานิกาย ฌาน หรือ เซ็น รุ่งเรือง จึงได้เกิดจิตรกรรมแบบใหม่ขึ้น โดยศิลปินจะใช้กรรมวิธีสร้างอย่างง่าย ๆ แปรและดูทันทีทันใด คล้ายกับคตินิยมแบบเอกซ์เพรสชันนิสม์ของศิลปะสมัยใหม่

จิตรกรรมภาพมังกร นับเป็นเรื่องราวของจีนโดยเฉพาะ ในสมัยราชวงศ์ซ่งมีจิตรกรหลายคนนิยมวาดภาพมังกร จนกลายเป็นเรื่องที่สามารถศึกษาได้อย่างเอกเทศ⁶²

จิตรกรรมสมัยราชวงศ์ซ่งนั้นทันสมัย อีกทั้งยังดูแล้วเข้าใจได้ลึกซึ้งกว่าจิตรกรรมยุโรปในสมัยเดียวกัน และแสดงออกถึงอัจฉริยภาพของจิตรกรจีนอย่างมาก ช่วงปลายสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือเริ่มมีปัญญาชนหันมาสนใจเขียนจิตรกรรมภาพม้ามากขึ้น บางท่านเรียกจิตรกรกลุ่มนี้ว่า ‘จิตรกรปัญญาชน’ โดยก่อนหน้านี้นักปัญญาชนจีนโบราณนิยมสร้างงานศิลปะในรูปแบบการเขียนตัวอักษรจีนด้วยหมึกดำหรืออักษรวิจิตร (Calligraphy) เมื่อปัญญาชนเริ่มหันมาวาดภาพจิตรกรรมมากขึ้น จึงนำสนิยมการเขียนตัวอักษรจีนที่คุ้นเคยมาปรับใช้ จุดประสงค์ที่แท้จริงของการวาดภาพไม่ใช่การวาดให้เหมือนจริง แต่เป็นการ ‘เล่นน้ำหมึก’ เพื่อแสดงอารมณ์ความคิดของจิตรกรมากกว่า⁶³

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แม้มีการศึกษาสงครามประปรายเป็นระยะ เนื่องจากพื้นที่บางส่วนยังมีความสงบสุขอยู่บ้าง แต่วิทยาการความรู้และการผลิตมีความก้าวหน้าอย่างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เทคนิคการพิมพ์ ถือเป็นผลงานที่โดดเด่นในยุคนี้ นอกจากนี้ด้วยความจำเป็นของการศึกษาสงครามราชสำนักซ่งยังได้มีการผลิตดินปืนขึ้นเพื่อใช้ในการรบเป็นครั้งแรก ในด้านศิลปะ

⁶¹ Cooper, Rhonda and Jeffrey. (1997). Masterpieces of Chinese Art. Twickenham: Tiger Books International PLC.

⁶² กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁶³ อชิรัน ไซพจน์พานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

และวรรณคดี ก็มีอัจฉริยะที่โดดเด่นปรากฏขึ้นไม่น้อย บทกวี ในสมัยช่งได้รับการยอมรับว่ามีความสำเร็จอย่างสูง เนื่องจากระบบการสอบจอหงวนทำให้กลุ่มปัญญาชนได้รับอิสระในการพัฒนาตนเองขึ้นมา อาทิ หวังอันสือ ฟานจิ้งเยียน ซือหม่ากวง เป็นต้น อีกทั้งยังได้ฝากผลงานภาพวาดฝีมือเยี่ยมไว้มากมายที่โดดเด่นเป็นที่รู้จักได้แก่ฝีมือของช่งฮุยจง กษัตริย์องค์ที่แปดแห่งราชวงศ์ช่งเหนือ นับแต่ราชวงศ์ช่งเป็นต้นมา ประวัติศาสตร์การแบ่งแยกอันยาวนานของจีนในลักษณะนี้ก็ไม่เกิดขึ้นอีก หลังจากช่งเหนือถูกล้มล้างโดยราชวงศ์จินในปี ค.ศ. 1126 จึงได้มีการย้ายเมืองหลวงลงใต้ที่เมืองหลินอัน ตั้งราชวงศ์ช่งใต้ปกครองต่อมา

บทที่ 4

ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

4.1 จิตรกร

แม้ว่าภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) จะเป็นที่รู้จักมาก แต่นับได้ว่ามีน้อยคนที่รู้จักจิตรกรเจ้าของภาพเขียนที่โด่งดังนี้ อีกทั้งในม้วนภาพเองก็ไม่ปรากฏชื่อของจิตรกร⁶⁴ ข้อมูลเดียวที่มีอยู่คือข้อมูลที่ได้มาจากบันทึกท้ายภาพเขียน 85 ตัวอักษร (ภาพที่ 2) ซึ่งเขียนขึ้นโดยจาง จู (Zhang Zhu, 張著, ศตวรรษที่ 12-13) ขุนนางชาวอาณาจักรจิน ในช่วงเวลา 50 ปีหลังจากอาณาจักรจินเข้ายึดดินแดนของราชวงศ์ซ่งเหนือ เขียนขึ้นหนึ่งวันหลังเทศกาลเซ่งเม้ง ในปีปิงอู่ (Bingwu) ของรัชสมัยต้าติง (Dading, ค.ศ. 1186) ในแง่หนึ่งเขาอาจเชื่อว่าภาพเขียนได้บรรยายเกี่ยวกับเทศกาล และอีกด้านหนึ่งคือการให้ความเคารพต่อจิตรกรผู้ล่วงลับ เนื่องจากเทศกาลเซ่งเม้งเป็นช่วงเวลาแห่งการรำลึกถึงผู้ที่จากไป⁶⁵ อย่างไรก็ตามบันทึกท้ายภาพของจาง จูถือเป็นฉบับที่ให้ข้อมูลมากที่สุดและเก่าแก่ที่สุดจากทั้งหมดที่เคยเขียนลงบนภาพเขียนนี้ (มีการประทับตราและเขียนบรรณานุกรมท้ายภาพไว้ไม่ถึงหนึ่งร้อยครั้ง) ซึ่งกล่าวไว้ดังนี้

翰林張擇端，字正道，東武人也。幼讀書，遊學於京師，後習繪事，本工其界畫，尤嗜舟車，市橋，郭徑。別成家數也。按向氏評論圖畫記云：西湖手標圖，清明上河圖選入神品，藏者宜寶之。

大定丙午清明後一日。燕山張著跋。⁶⁶

“จาง เจ้อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) สำนักชั้นหลิน ชื่อในวงการเจิ้งเต้า (Zhengdao, 正道) เป็นชาวเมืองตงอู่ (เมืองจูเฉิง มณฑลซานตงในปัจจุบัน) เขาได้เริ่มเรียนตั้งแต่วัยเด็กและเดินทางไปเรียนต่อที่เมืองหลวง ต่อมาเขาจึงฝึกฝนการวาดภาพ เขามีความสามารถในด้านการเขียนภาพแบบมีเส้นกำกับ

⁶⁴ Lin ci. (2017). Chinese Painting. Translated by Yan Xingjian and Ni Yanshuo. Beijing: China Intercontinental Press.

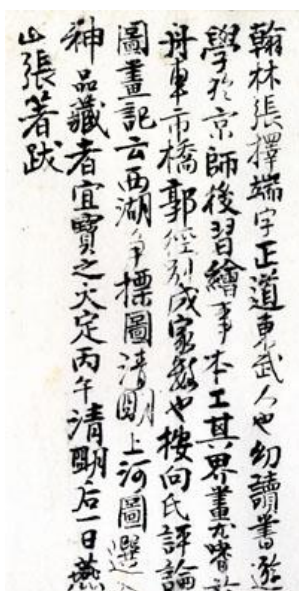
⁶⁵ Yu Hui. (2007). “Queries Prompted by Zhang Zhu’s Colophon on Along the River During the Qingming Festival.” The Pride of China, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.

⁶⁶ Tsao Hsingyuan. (2003). “THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING.” Journal of Song-Yuan Studies 33. 156-177.

(Ruled-line painting) โดยเฉพาะภาพเรือ เกวียน ตลาด สะพาน คุน้ำและทางเดิน นอกจากนี้เขายังเชี่ยวชาญในการเขียนภาพแบบอื่นอีกด้วย

จากหนังสือ Xiang's Comments on Paintings (Xiangshi Pinglun Tuhua Ji) ภาพ Along the River During the Qingming Festival และ Regatta on the West Lake ได้รับการจัดอันดับให้อยู่ในหมวดหมู่ภาพที่ให้แรงบันดาลใจผู้ถือภาพควรเก็บไว้เป็นสมบัติ

จารึกโดยจาง จู่ (Zhang Zhu, 張著) จากเหยียนซาน (Yanshan, 燕山) ในวันถัดจากเทศกาลเซ่งเม้ง ในปีปิงอู่ (Bingwu) ของรัชสมัยต้าติง (Dading) (ค.ศ. 1186)⁶⁷

ภาพที่ 2 บันทึกท้ายภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของจาง จู่
ที่มา: Tsao Hsingyuan (2003)

นอกจากนี้การมีแหล่งข้อมูลเดียวเกี่ยวกับจิตรกรนั้นเป็นเหตุให้นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากหันมาศึกษาทั้งตัวภาพเขียนและจิตรกรมากขึ้น เพราะบันทึกท้ายภาพเขียนของจาง จู่ นั้นนอกจากจะให้บทสรุปของจิตรกรแล้ว ก็ยังมีข้อมูลอีกมากมายที่สามารถถอดรหัสออกมาได้เมื่ออ่านเทียบกับหลักฐานและข้อมูลอื่น ๆ

เมื่อเราอ่านเทียบกับหลักฐานอื่น ๆ จึงสามารถกล่าวได้ว่าจิตรกรของภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) คือจาง เจ้อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) หรือ เจิ้งเต๋า (Zhengdao, 正道, ชื่อในวงการ) ทั้งสองชื่อถือเป็นรอยประทับของอุดมการณ์ขงจื้อที่ลึกซึ้ง ชื่อ

⁶⁷ Hansen, Valerie. (1996). 清明上河图. New York: Yale University.

เจ้อตวน นี้ตั้งมาจากบทความในคัมภีร์ขงจื๊อ 《孟子·离娄下》 จู ซื่อ (朱熹) ได้เขียนอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับตัวอักษร 端 (ตวน) ของคำว่าตวนไว้ว่า “端正也” หรือ “ตวน หมายถึง ความชอบธรรม” ด้วยเหตุนี้จึงสามารถอนุมานได้ว่าจางมาจากตระกูลที่ได้รับอิทธิพลขงจื๊อ บ้านเกิดของเขาคือเมืองตงอู่ หรือเมืองจูเฉิง มณฑลซานตงในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองชวีฟู่ (Qufu) บ้านเกิดของขงจื๊อ ดังนั้นบ้านเกิดของจางจึงเป็นพื้นที่ที่ลัทธิขงจื๊อตั้งมั่นอยู่และเป็นสถานที่ดั้งเดิมที่สอนคัมภีร์ขงจื๊อ⁶⁸ อย่างไรก็ตามในพื้นที่ซานตง การวาดภาพไม่ได้ถูกให้ความสำคัญ เนื่องจากขงจื๊อไม่ได้รวมภาพวาดไว้ในการเรียนรู้ 6 ประการ (Six Arts, liuyi) ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แม้มณฑลซานตงจะอยู่ใกล้กับเมืองหลวงตงจิง หรือไคเฟิงในปัจจุบัน แต่ก็มีจำนวนจิตรกรน้อยที่สุดภายใต้อิทธิพลของค่านิยมขงจื๊อ เมื่อตอนยังเด็กจางเริ่มเรียนเร็ว แสดงให้เห็นว่าเขาอาจเกิดมาในครอบครัวบัณฑิตในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ราชสำนักได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาของเด็กอย่างไม่เคยมีมาก่อน ได้ริเริ่มการสอบคัดเลือกเพื่อคัดเลือกเยาวชนที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องคลาสสิกและบทกวี การเริ่มเรียนเร็วถือเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับจางในการเดินทางไปศึกษาต่อที่เมืองหลวงในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามในชีวิตประวัติท้ายภาพของเขาไม่ได้ให้ข้อมูลไว้มาก ดังนั้นเราจึงไม่ทราบเวลาที่เขาเกิดและเวลาที่เขาเข้าไปศึกษาต่อที่เมืองหลวง บ้านเกิดของจางเป็นที่รู้จักจากการที่มีคนในเมืองจำนวนมากมาสมัครสอบรับราชการระดับสูงสุด แน่ใจว่าจางต้องเป็นหนึ่งในนั้น จากที่จาง จูเขียนไว้ในบันทึกท้ายภาพว่า ‘เดินทางมาเรียนในเมืองหลวง ภายหลังผันตัวไปวาดรูป 幼读书游学于京师，后学绘事’ คำว่า 游学于京师 ในสมัยนั้นมีความหมายพิเศษ มีบันทึกไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซ่ง 《宋史》 อย่างชัดเจนว่า ‘ชื่อหมา กวงได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิแล้วกล่าวว่า ความสามารถที่เป็นประโยชน์ของรัฐควรคัดเลือกจากผู้ที่ประสบความสำเร็จในการสอบรับราชการลำดับสูงสุด’ ดังนั้นคำว่า ไปเรียนต่อที่เมืองหลวง (游学于京师) หมายถึงการไปเรียนเขียนกวีนิพนธ์ (诗赋, ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง) การอภิปรายนโยบาย (论策)⁶⁹ และการตีความเรื่องคลาสสิก (Interpretations of the classics)⁷⁰ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการบริหารของรัฐในด้านต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม ดนตรี ความยุติธรรม การทหาร การจัดเก็บภาษีและอื่น ๆ สำหรับเตรียมสอบเข้ารับราชการ นอกจากนี้ยังสามารถอนุมานได้ว่า การที่จางเข้ามาเรียนต่อในเมืองหลวงเพื่อเตรียมสอบเข้ารับราชการระดับสูงสุดนั้น แสดงให้เห็นว่าเขาสอบผ่านระดับมณฑลแล้ว แม้ว่าจะไม่สามารถยืนยันได้ว่าจางเข้าสอบรับราชการหรือไม่ แต่ที่แน่นอนเลยก็คือการศึกษาของเขาไม่ได้ทำ

⁶⁸ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV 4. June, 29.

⁶⁹ 论策 คือการอภิปรายเกี่ยวกับนโยบายและการเขียนข้อโต้แย้งด้านนโยบาย ซึ่งมักถูกใช้เป็นหนึ่งในการสอบเข้ารับราชการในราชวงศ์ต่าง ๆ นับตั้งแต่ราชวงศ์ซ่งเป็นต้นมา

⁷⁰ Yu Hui. (2007). “Queries Prompted by Zhang Zhu’s Colophon on Along the River During the Qingming Festival.” The Pride of China, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.

ให้เขาได้รับตำแหน่งในเวทีการเมือง แต่เป็นการเตรียมความรู้เกี่ยวกับศิลปะและวรรณกรรมให้กับภาพเขียนของเขามากกว่า อีกทั้งเขายังได้สะสมความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดขงจื้อ ทำให้ภาพเขียนของเขามีรสวรรณกรรมที่ลึกซึ้ง ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นในภาพเขียนของเขา

เห็นได้ชัดว่าจางไม่ได้เริ่มต้นชีวิตด้วยการวาดภาพ การผันตัวจากการเรียนต่อไปฝึกฝนการวาดภาพนั้นทำให้ชีวิตของจางแตกต่างไปจากเดิมมาก ส่วนเหตุผลเบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงนี้อาจเป็นความไม่พอใจในการสอบเข้ารับราชการหรือในอาชีพขุนนาง หรือการขาดการสนับสนุนจากครอบครัว อย่างไรก็ตามหลังจากฝึกฝนการวาดภาพ ทำให้จางมีความสามารถในด้านการเขียนภาพแบบมีเส้นกำกับ (Ruled-line painting) ซึ่งคล้ายกับการวาดภาพแบบเทคนิคสมัยใหม่ (Modern technical drawing) และมีความเชี่ยวชาญในการวาดภาพสถาปัตยกรรม (Jiehua) โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพเรือ เกวียน เมือง สะพาน คุน้ำและถนน นอกจากนี้เขายังเชี่ยวชาญในการเขียนภาพแบบอื่นอีกด้วย อย่างไรก็ตามภาพวาดสถาปัตยกรรมได้กลายเป็นวิถีชีวิตใหม่ของจาง และถือเป็นหลักประกันชีวิตที่สุขสบายรูปแบบหนึ่ง เพราะเป็นภาพวาดที่คนรวยต้องการ ภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) และภาพ Regatta on the West Lake (西湖争标图) ของเขาได้รับการจัดอันดับให้อยู่ในระดับสูงสุดในหนังสือ Xiang's Comments on Paintings (Xiangshi Pinglun Tuhua Ji) และถือเป็นภาพเขียนที่โด่งดังมาก ผู้เขียนบันทึกทำภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ได้ยกย่องเพียงภาพวาดสถาปัตยกรรมของเขา แต่ในภาพเขียนนี้ภาพวาดคนได้รับการยกย่องจากผู้คนมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าจิตรกรภาพสถาปัตยกรรมจะถูกคาดหวังในมีความสามารถในด้านการวาดภาพคนร่วมด้วยอยู่แล้ว แต่ความสำเร็จของจางนั้นนับว่าไม่ธรรมดาเลย ภาพเขียนที่โด่งดังทั้งสองของเขาในแง่หนึ่งถือเป็นชิ้นส่วนร่วมกัน ภาพ Regatta on the West Lake (西湖争标图) นั้นบรรยายประเพณีของราชสำนัก นั่นคือประเพณี แข่งเรือมังกร (赛龙舟) บริเวณทะเลสาบตะวันตก (ในชื่อภาพ) หรือสระจินหมิง ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองหลวงตงจิงหรือเมืองไคเฟิง ซึ่งเป็นสวนของราชสำนัก ส่วนภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) นั้นสะท้อนประเพณีและวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไปในเมืองหลวงตงจิง

จากบันทึกทำภาพเขียนกล่าวว่าจาง เจ้อตวน เป็นสมาชิกสถาบันฮันหลิน ซึ่งอาจหมายถึงสถาบันฮันหลิน (Hanlin xueshi yuan, 翰林学士院) ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของรัฐบาล เนื่องจากทำหน้าที่ร่างเอกสารต่าง ๆ ให้องค์จักรพรรดิ อีกทั้งคนที่เป็สมาชิกสถาบันนี้ถือว่ามีความสามารถเกี่ยวกับการประพันธ์ที่ดีเยี่ยม นอกจากนี้ ฮันหลินอาจหมายถึงสมาชิกสถาบันภาพเขียนของราชสำนัก (Hanlin tuhua yuan, 翰林图画院) ของจักรพรรดิฮุยจง (ค.ศ. 1100-1126) แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ผู้มีชื่อเสียงจากภาพเขียนนก-ดอกไม้ สถาบันของพระองค์ได้อุปถัมภ์ศิลปินในสมัยนั้นจำนวนมาก ซึ่งจะถูกรเรียกว่าจิตรกรฮันหลิน⁷¹ เป็นคำเรียกทั่วไปที่มอบให้กับเจ้าหน้าที่ของ

⁷¹ Hansen, Valerie. (1996). 清明上河图. New York: Yale University.

สำนักอันหลินในช่วงราชวงศ์ถังและซ่ง อย่างไรก็ตามมีหลักฐานสนับสนุนน้อยเกินไปที่จะบอกว่าเขาเป็นสมาชิกสำนักจิตรกรอันหลิน (Hanlin Painting Academy) ในรัชสมัยชวนเหอตามที่ระบุไว้ในบทความมากมายเกี่ยวกับจิตรกร ถ้าจางเป็นสมาชิกจริง เขาก็ควรจะได้รับการกล่าวถึงในประวัติศาสตร์ภาพเขียนจีน และคำว่าอันหลินหน้าชื่อของจางในชีวประวัติทำยภาพนั้นทำให้เกิดความสับสน เพราะไม่ว่าเขาจะเป็นขุนนางหรือจิตรกร ชื่อที่ถูกตั้งก็ควรจะยาวกว่านี้

ส่วนช่วงเวลาที่ยาววาดภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) นั้นไม่มีหลักฐานแน่ชัด แต่มีการสันนิษฐานจากทักษะที่ยอดเยี่ยมและการบรรยายอย่างละเอียดที่แสดงให้เห็นในภาพ รวมถึงข้อมูลที่ว่าเขาได้ผันตัวมาวาดภาพในภายหลัง ดังนั้นเขาน่าจะอยู่ในวัยกลางคนหรืออายุประมาณ 40 กว่าปีตอนที่วาดภาพนี้ เพราะหากอายุน้อยกว่านี้ความเชี่ยวชาญในการวาดอาจน้อยกว่านี้ และหากอายุมากกว่านี้สายตาของเขาอาจไม่ดีเท่านี้

หากกล่าวว่าจางวาดภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) อย่างช้าที่สุดตอนอายุ 40 กว่าปี (ค.ศ. 1101-1110) เขาจะอายุ 50 กว่าปีตอนที่ราชวงศ์ซ่งเหนือถูกอาณาจักรจินยึด ซึ่งในช่วงเวลานั้นจิตรกรจำนวนมากหนีไปที่เมืองหลินอัน (Lin'an, เมืองหางโจว มณฑลเจ้อเจียง ในปัจจุบัน) และเป็นจิตรกรของราชสำนักซ่งใต้ มีจิตรกรกลุ่มเล็ก ๆ หนีไปอาณาจักรฉู่ตะวันตก (มณฑลเสฉวน ในปัจจุบัน) แต่จิตรกรส่วนใหญ่ของราชสำนักซ่งเหนือถูกจับและนำตัวไปอาณาจักรจิน อย่างไรก็ตามเราทราบว่ายางไม่ได้หนีไปที่เมืองหลินอัน เนื่องจากเขาไม่ได้ถูกกล่าวถึงในวรรณกรรมเกี่ยวกับจิตรกรสำนักอันหลินจากรัชสมัยชวนเหออย่าง The Lineage of Painting (Huaji) ของเต็งชุน (Deng Chun) และ A Supplement to the Lineage of Painting (Huaji Buyi) ของจวงซู (Zhuang Su, ศตวรรษที่ 13) แห่งราชวงศ์ซ่งใต้ และ A Precious Guide to Paintings (Tuhui Baojian) ของเซี่ยเวินเหยียน (Xie Wenyan, ศตวรรษที่ 14) แห่งราชวงศ์หยวน หากเขาอยู่ในเมืองหลินอันจริง ก็ไม่มีทางที่เขาจะถูกลี้ภัยได้ เนื่องจากทักษะในด้านสถาปัตยกรรมและการวาดรูปของเขานั้นยอดเยี่ยมมาก ดังนั้นหากเขายังมีชีวิตรอด เขาก็น่าจะไปอยู่ที่อาณาจักรจิน เนื่องจากวิธีการเขียนบันทึกทำยภาพของจาง จู้นั้นไม่ได้แสดงให้เห็นว่าเขาได้ชีวประวัติของจาง เจ้อตวนมาจากหนังสือ Xiang's Comments on Paintings ไม่อย่างนั้นเขาน่าจะเริ่มต้นด้วยประโยค 'จากหนังสือ Xiang's Comments on Paintings' ซึ่งเหมือนกับว่าจาง จู้นี้จะได้ข้อมูลมาจากแหล่งอื่นมากกว่าอย่าง เรื่องเล่าจากคนรุ่นก่อนหรือหนังสือที่ไม่เหลือรอดมาถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะกรณีใดจางเจ้อตวนก็ได้อาศัยอยู่ในอาณาจักรจิน ไม่อย่างนั้นจาง จู้นี้คงจะไม่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตของเขา⁷²

⁷² Yu Hui. (2007). "Queries Prompted by Zhang Zhu's Colophon on Along the River During the Qingming Festival." The Pride of China, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.

4.2 บรรยายภาพเขียน

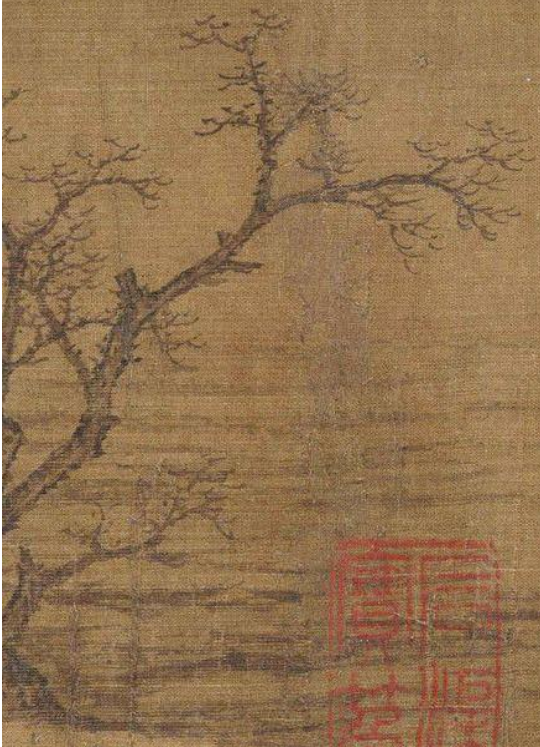
ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ม้วนนี้สูง 25.5 เซนติเมตร (10.03 นิ้ว) และยาว 525 เซนติเมตร (5.74 หลา) ซม. และยาว 528 ซม. บรรยายภาพเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ในเมืองตงจิง (เมืองไคเฟิงในปัจจุบัน) แบบพาโนรามา และเป็นรูปแบบ Handscroll หรือภาพม้วน ซึ่งในในศตวรรษที่ 12 มักจะใช้ในการบรรยายทิวทัศน์ของเมือง จิตรกรยังบรรยายภาพจากมุมมองของนกที่มุมสูงและสมจริงมากเท่าที่จะทำได้ ภาพนี้จึงถือเป็นผลงานศิลปะที่ไม่มีงานชิ้นไหนเทียบได้ในศตวรรษที่ 12⁷³ โดยเริ่มบรรยายจากพื้นที่ชานเมืองในด้านขวาสุดไปจนถึงพื้นที่ด้านในกำแพงเมืองในด้านซ้ายสุด ภาพเขียนม้วนนี้วาดด้วยสีชาวดำเป็นส่วนใหญ่และวาดด้วยหมึกลงบนผ้าไหม ตัวภาพฉบับจริงนั้นสีจางลงเป็นสีน้ำตาลอ่อน แม้ว่าภาพจะมีอายุมากกว่า 800 ปี แต่ก็ยังอยู่ในสภาพที่ดีอย่างไม่น่าเชื่อ โดยมีเพียงแค่อรอยปะบนผ้าไหมเล็กน้อยเท่านั้น และในด้านมิติของภาพศิลปินทำออกมาได้ดีมาก มีการวาดให้บางอย่างดูใกล้และบางอย่างดูไกลออกไป⁷⁴ อีกทั้งภาพเขียนนี้ นอกจากแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนจำนวนมากในเมืองหลวงตงจิงของราชวงศ์ซ่งเหนือ ยังแสดงให้เห็นถึงปัญหาทุกรูปแบบที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยนั้นไว้อีกด้วย ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ม้วนดั้งเดิมของจาง เจ้อตวนนี้แตกต่างไปจากภาพเขียนฉบับเลียนแบบจำนวนมากที่เน้นบรรยายทิวทัศน์เมืองและสังคมที่สงบสุขออกมาขายในหลาย ๆ ราชวงศ์หลังจากราชวงศ์ซ่งเหนืออย่างฉบับของฉิว หยิง (仇英) ในช่วงปลายสมัยราชวงศ์หมิง⁷⁵

โดยทั่วไปม้วนภาพจะถูกแบ่งออกเป็นสามส่วน เปิดส่วนแรกด้วยการบรรยายภาพชานเมืองที่สงบสุข ส่วนที่สองของม้วนภาพบรรยายฉากการสัญจรทางน้ำที่คึกคักและสะพานสายรุ้ง ในส่วนนี้จิตรกรจะให้ความสำคัญกับภาพคนและสถาปัตยกรรมมากขึ้น ไหลเข้าสู่ม้วนภาพจากด้านซ้ายบนในลักษณะโค้งงอและไหลออกจากม้วนภาพบริเวณด้านล่างขวา แม้ว่าม้วนภาพจะบรรยายจากขวาไปซ้าย แต่แม่น้ำในภาพกลับไหลในทิศทางตรงกันข้ามคือจากซ้ายไปขวา ส่วนที่สามเปิดฉากด้วยประตูเมืองตามด้วยภาพเมืองและจบลงอย่างไม่เป็นทางการต่างจากภาพเขียนทิวทัศน์ทั่วไป อย่างไรก็ตามในบทนี้ผู้วิจัยจะขอบรรยายภาพเขียนม้วนนี้อย่างละเอียด จึงขอแบ่งบรรยายทีละส่วน ทั้งหมด 30 ส่วน ดังนี้

⁷³ Lin ci. (2017). Chinese Painting. Translated by Yan Xingjian and Ni Yanshuo. Beijing: China Intercontinental Press.

⁷⁴ Hansen, Valerie. (1996). 清明上河图. New York: Yale University.

⁷⁵ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV. June, 29.

ส่วนที่ 1

ภาพเขียนม้วนนี้จะเริ่มเล่าเรื่องจากด้านขวาสุดของภาพ จากภาพที่เห็นด้านขวาสุดจะมีการต่อเติมด้วยผ้าไหมเพื่อใช้ประทับตราส่วนตัวของผู้ถือภาพ ด้วยภาพเขียนม้วนนี้ได้มีการส่งต่อให้กับคนหลายกลุ่มจึงมีตราประทับจำนวนมากบนภาพ ตราประทับบางตราแสดงให้เห็นว่าภาพเคยเป็นของสะสมส่วนพระองค์ของจักรพรรดิ อย่างไรก็ตามก็ตีภาพเขียนนี้ว่าเก่าแก่มาก แต่ตราประทับบนภาพทั้งหมดมีไม่ถึงหนึ่งร้อยตรา ตราประทับสี่ตราด้านซ้ายสุดถูกประทับในศตวรรษที่ 18 และ 19 เพื่อแสดงว่าภาพเขียนม้วนนี้เคยเป็นของสะสมของราชวงศ์ชิง⁷⁶

⁷⁶ Hansen, Valerie. (1996). 清明上河图. New York: Yale University.

ส่วนที่ 2

ภาพเขียนเริ่มเล่าเรื่องในเวลาเช้าตรู่ในบริเวณด้านนอกเมือง ด้วยภาพขบวนลาที่กำลังขนฟืนไปส่งในเมือง นำโดยชายตัดไม้หนึ่งคนและตามหลังขบวนอีกหนึ่งคน ขบวนขนฟืนที่กำลังจะเลี้ยวซ้ายเพื่อข้ามสะพาน ประกอบกับลำธารด้านล่างถูกใช้นำสายตาผู้ชมไปสู่ฉากต่อไปของม้วนภาพ

จะเห็นได้ว่าต้นไม้ทั้งสองข้างทางนั้นไม่มีใบทั้งยังไม่ได้เริ่มผลิยอดใหม่ แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวในภาพนี้อยู่ในช่วงฤดูหนาวหรือต้นฤดูใบไม้ผลิ ส่วนเรือเล็กในภาพนั้นแสดงให้เห็นว่ามีการขุดคูคลองเพื่อใช้สัญจรด้วย

ส่วนที่ 3

ลำธารจากฉากที่แล่นนำพาผู้ชมมาพบกับบ้านไม้หลังคากระเบื้องขนาดเล็ก มีโรงเก็บของและ ส่วนต่อขยายที่ใช้หลังคามุงจาก ด้านหน้ามีแผงไม้ปิดอยู่แสดงให้เห็นว่ายังไม่เปิดบ้านในเวลาเช้าที่แสนสงบนี้

ส่วนที่ 4

ลำธารยังทำหน้าที่พาผู้ชมมาสู่ส่วนต่อมาของม้วนภาพ ซึ่งเป็นฟาร์มขนาดเล็กด้านหลังบ้านใน ส่วนที่ 3 โรงเก็บของในฟาร์มใช้หลังคามุงจากทั้งหมด พื้นที่โล่งตรงกลางคือลานนวดข้าว เพราะมี เครื่องนวดข้าววางอยู่ นอกจากนี้ยังมีการทำปศุสัตว์ด้วย ฟาร์มแห่งนี้เราสามารถเห็นได้ผ่านช่องต้นไม้ เนื่องจากทางเข้าจะอยู่ทางหน้าบ้านในส่วนที่ 3

ส่วนที่ 5

เมื่อเลื่อนสายตามาถึงจุดคดเคี้ยวของลำธาร ม้วนภาพได้แสดงภาพพระยะใกล้ของต้นหลิวที่งดงามเหล่านี้ ซึ่งถือเป็นหนึ่งในสามจุดเด่นของม้วนภาพ ลำต้นที่เป็นผลแสดงให้เห็นว่าได้ถูกตัดกิ่งก้านบางส่วนออกเพื่อให้เหลือเพียงกิ่งใหม่ ๆ เท่านั้นที่จะได้เติบโตอย่างสมบูรณ์ในช่วงต้นฤดูใบไม้ผลิ การตัดแต่งกิ่งแบบนี้เรียกว่าการตัดไม้เรือนยอด (Pollarding)⁷⁷ ซึ่งจะทำให้รากของต้นไม้ยาวขึ้นเพื่อใช้เสริมความแข็งแรงให้ริมฝั่งแม่น้ำที่ต้นไม้ถูกปลุกอยู่ และเช่นเดียวกับที่กล่าวไปในส่วนที่ผ่านมادتต้นหลิวในม้วนภาพทั้งหมดจะไม่มีใบเหลือแต่กิ่งเช่นเดียวกับต้นไม้อื่น ๆ เนื่องจากเป็นช่วงฤดูหนาวหรือต้นฤดูใบไม้ผลิ

⁷⁷ 锵锵三人行. (2015). “曹星原：《清明上河图》反应北宋危机暗伏。” Broadcast on Phoenix Media Inv, Phoenix North America Chinese Channel. March, 3.

ส่วนที่ 6

เมื่อมองตามต้นหลิวที่สวยงามและลำธารที่คดเคี้ยวจากส่วนที่แล้วจะนำสายตาผู้ชมมาพบกับบ้านหลังคากระเบื้องขนาดเล็กซึ่งมีผู้ชายหนึ่งคนนั่งอยู่หน้าบ้านข้าง ๆ ตะกร้า ด้านหลังบ้านเราจะเห็นรั้วที่ทำจากกิ่งไม้มัดรวมกันเพื่อใช้บังสายตา ภาพในส่วนนี้เราจะเห็นสีของต้นหลิวชัดเจนกว่าส่วนที่แล้ว บริเวณก้านของต้นหลิวนั้นจิตรกรได้ลงสีออกเขียวไว้ด้วย เพื่อแสดงให้เห็นว่าต้นหลิวได้แตกใบใหม่เขียวชอุ่ม และทำให้ผู้ชมได้ทราบภาพเขียนม้วนนี้อยู่ในฤดูใบไม้ผลิ

ด้านบนของภาพจะเห็นขบวนของกลุ่มที่คาดว่าเพิ่งกลับมาจากชนบท หนึ่งในชุดยาวอยู่บนหลังม้า คนงานหกคนที่สวมกางเกงขาสั้นเดินเท้า และสองในหกกำลังแบกเกี้ยวที่มีไม้กวาดต้นหลิวเสียบอยู่ ชายคนที่ 4 นับจากด้านหลังแบกคันธูปยาวไว้บนบ่า เมื่อเราดูใกล้ ๆ เราจะเห็นว่าชายคนที่ 5 นั้นกำลังแบกท่อนไม้ที่ปลายทั้งสองฝั่งมีนกแขวนอยู่ ทำให้เราคาดว่ากลุ่มคนเหล่านี้ น่าจะเพิ่งกลับจากการไปเก็บเกี่ยวและล่าสัตว์ในชนบทมากกว่าไปทำความสะอาดหลุมศพ

ส่วนที่ 7

เมื่อมองตามขบวนกลุ่มคนมาจะเห็นคนงานเดินเท้าอีกสามคน ซึ่งกำลังวิ่งตามชายขี่ม้า หัวขบวน เราสามารถสรุปได้ว่าขบวนนี้เป็นขบวนของขุนนาง เพราะม้าที่เราเห็นคือม้าสีขาวและเมื่อดูจากอานบนหลังม้าแล้วน่าจะเป็นม้าของราชสำนัก แต่ที่เหลือครึ่งตัวเป็นเพราะส่วนหน้าชำรุดในช่วงก่อนราชวงศ์หมิง⁷⁸ ด้านล่างของขบวนมีชายแก่กำลังรีบเรียกให้หลานเข้าบ้าน เพราะม้ายังวิ่งมาด้วยความเร็ว กล่าวหาหลานจะถูกม้าเหยียบ ด้านซ้ายสุดของภาพมีวัวสองตัวที่ถูกเลี้ยงไว้ข้างทาง

ด้านบนก่อนถึงฟาร์มเราจะเห็นกำแพงดินที่ถูกสร้างกั้นไว้เพื่อแบ่งสัดส่วน ด้านในมีแปลงผักขนาดใหญ่ แต่เราไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นพืชชนิดใด อาจเป็นข้าวหรือผักชนิดอื่น ๆ ด้านบนซ้ายสุดมีบ่อน้ำบาดาลแบบชักรอกเพื่อใช้อุปโภค บริโภคและทำสวน บ้านของชายแก่กับหลานด้านล่างก็ใช้กำแพงดินเช่นเดียวกับฟาร์มด้านบน

ส่วนด้านล่างสุดของภาพมีขบวนคนที่กำลังจะข้ามลำธาร ผู้หญิงสวมผ้าคลุมผมสองคนอยู่บนหลังลา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีฐานะร่ำรวย ไม่อย่างนั้นคงจะต้องนั่งเกี้ยว แต่การนั่งลานั้นก็ยังแสดงให้เห็นได้ว่าไม่ได้มีฐานะยากจนเช่นเดียวกัน ในขบวนยังมีผู้ชายสามคนเดินเท้า หนึ่งคนจูงลานำขบวน อีกสองคนแบกของบนบ่า

⁷⁸ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV. June, 29.

ส่วนที่ 8

ถนนจากส่วนที่แล้วนำสายตาผู้ชมมาสู่ส่วนชานเมือง ซึ่งวิถีชีวิตยามเช้ากำลังดำเนินไปด้วยดี ด้านหลังต้นทิวด้านล่างคือเรือขนส่งสินค้าขนาดกลางจอดเทียบท่าอยู่ เหล่าคนงานกำลังขนสินค้าลงจากเรือ ซึ่งคาดว่าเป็นผลผลิตจากทางใต้ ยังสามารถสังเกตเห็นได้ว่าเรือลำนี้ไม่ใช่เรือของราชสำนัก เนื่องจากไม่มีทหารมาคอยคุ้มกัน เหนือกลุ่มคนงานเราจะเห็นคนแก่ในชุดยาวถือธงที่มีตัวอักษรเขียนอยู่ ซึ่งไม่สามารถอ่านได้ คาดว่าน่าจะเป็นหมอดู ร้านด้านหลังหมอดูคือโรงน้ำชาที่มีคนจำนวนหนึ่งกำลังทานอาหารเช้าอยู่ หน้าร้านทางขวามีลาหนึ่งตัวถูกล่ามไว้กับเสารั้วร้าน ส่วนทางซ้ายมีพ่อค้าเร่กำลังสวมเสื้ออยู่ สินค้าที่เสียบไม้ขายถูกกองไว้ที่พื้น

ศาลาส่งสร้างจากอิฐด้านหลังโรงน้ำชาคือหอรบ่วงเพลิง อาณาจักรช่งเหนือถือเป็นรัฐแรกในโลกที่ได้จัดตั้งระบบการดับเพลิงขึ้น เนื่องจากอาคารต่าง ๆ ในเมืองล้วนมีโครงสร้างจากไม้ การควบคุมไฟจึงสำคัญมาก ระบบการดับเพลิงของช่งเหนือถือว่าดีมาก มีการจัดตั้งหอรบ่วงเพลิงไว้บริเวณถนนสำคัญทุกสาย⁷⁹ ในเมืองไคเฟิงจึงมีหอรบ่วงเพลิงอยู่หลายแห่ง และเจ้าหน้าที่ที่เฝ้าระบ่วงเพลิงในหอรบ่วงจะอยู่เฝ้าตลอดวันและตลอดคืน ด้านล่างหอรบ่วงจะเป็นที่ที่นักดับเพลิงอยู่รอทำหน้าที่ ซึ่งโดยปกติแล้วจะมีเจ้าหน้าที่ประจำการณหลายสิบคน แต่หอรบ่วงกลับไม่มีคนเฝ้าอยู่เลย คาดว่าพวกเขาไปรวมตัวกันอยู่ที่ร้านสุราในเมือง (ส่วนที่ 26)

ฟาร์มด้านบนขวานั้นต่อเนื่องมาจากในส่วนที่ 7 ด้านบนขวาสุดมีชายกำลังแบกน้ำกลับบ้าน จึงเป็นเหตุผลที่กล่าวว่าน้ำในบ่อซักรอกนั้นถูกใช้อุปโภคบริโภคและทำสวน ใต้ต้นไม้ข้างบ้านมีชิงช้าห้อยอยู่ด้วยแสดงให้เห็นว่าบ้านหลังนี้มีเด็ก และเด็ก ๆ ในสมัยนี้ถูกตามใจอีกด้วย

⁷⁹ 锵锵三人行. (2015). “曹星原：《清明上河图》反应北宋危机暗伏.” Broadcast on Phoenix Media Inv, Phoenix North America Chinese Channel. March, 3.

ส่วนที่ 9

วิวแม่น้ำด้านล่างกว้างขึ้นมากเพื่อแสดงภาพเรือขนาดใหญ่สองลำที่ถูกจอดเทียบท่าอยู่ โดยทั่วไปเรือในสมัยนี้มีลักษณะคล้ายบ้าน มีหน้าต่างและหลังคาหลายชั้น อีกทั้งผนังยังเป็นแบบกันน้ำอีกด้วย เมื่อจอดโดยทั่วไปมักจะใช้เชือกยาวผูกเรือไว้กับไม้บนฝั่งเพื่อทำให้เรื่อนั้นอยู่ติดกับตลิ่งและสามารถพาดสะพานเล็ก ๆ เพื่อลงจากเรือได้ ด้านบนฝั่งแม่น้ำเป็นส่วนต่อเนื่องจากส่วนที่แล้ว เราจะเห็นพ่อค้าในชุดยาวนั่งสั่งคนงานให้ขนสินค้าลงจากเรือลำด้านหน้า ด้านหลังพ่อค้าคือร้านอาหารที่เจ้าของร้านกำลังยกธงผ้าขาวรุ่มขึ้นตั้งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าร้านได้เปิดให้บริการแล้ว ด้านข้างร้านริมฝั่งแม่น้ำมีการทำโครงไม้เพื่อพุงพื้นดิน เนื่องจากร้านตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เมื่อเวลาผ่านไปดินบริเวณตลิ่งอาจไหลลงแม่น้ำและทำให้ตัวร้านทรุดตามลงไปด้วยได้ ด้านบนคือหลังคาไม้สานแบบใช้เสาไม้เล็ก ๆ ค้ำ หลังคาประเภทนี้สามารถถอดเสาออกแล้วพับลงมาเป็นผนังปิดด้านข้างของร้านได้อีกด้วย ฝั่งตรงข้ามถนนคือโรงน้ำชาที่ยังไม่เปิดให้บริการ เนื่องจากมีแผงไม้ปิดด้านหน้าไว้ แต่ก็มีคนนำซึ่งนั่งอาหารออกมาตั้งขาย สังเกตจากในมือพ่อค้าแล้วน่าจะเป็นชาลาเปา ซึ่งลูกค้าที่ซื้อก็คือพ่อค้าหาบเร่บนถนนในภาพมีพ่อค้าหาบเร่ถึงสามคน

ถัดจากโรงน้ำชาคือร้านสุราขนาดเล็ก ร้านสุราทุกแห่งในภาพจะประดับหน้าร้านด้วยซุ้มไม้ เรื่อยทำจากไม้ไผ่ที่ต่อเสริมขึ้นเพื่อใช้ตั้งตุลลูกค้าและธงสองสี ด้านบนเขียนว่า ‘สุราสดใหม่’ (新酒) โดยขนาดและความสวยงามของซุ้มและธงก็จะแตกต่างกันไปตามขนาดและความหรูหราของร้าน ร้านสุรามีธรรมเนียมในการแต่งร้านแบบเดียวกันมาตั้งแต่สมัยห้าราชวงศ์แล้ว⁸⁰

ร้านค้าด้านซ้ายบนสุดคือร้านขายสินค้ากระดาษสำหรับเผาในงานศพ ด้านในร้านมีผู้ชายหนึ่งคน คาดว่าเป็นคุณหวัง ซึ่งมีชื่อปรากฏอยู่บนป้ายหน้าร้าน ‘ร้านขายสินค้ากระดาษตระกูลหวัง’ (王家紙馬) แผงที่ขายยอนอกถนนคือบ้านกระดาษหลายชั้น ซึ่งเป็นที่นิยมและสามารถขายให้กับครอบครัวผู้เสียชีวิตได้ตลอดทั้งปี ตามความเชื่อที่ว่าผู้เสียชีวิตจะได้อยู่บ้านแบบนี้ในโลกหลังความตาย

⁸⁰ Jin Zhu. (2015). “Features of Dongjing's Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival.” China City Planning Review Vol. 24, No. 1, 66-75.

ส่วนที่ 10

ส่วนนี้แสดงฉากที่ครึ่งล่างเป็นพื้นน้ำ ครึ่งบนเป็นพื้นดิน บนผิวน้ำด้านล่างมีเรือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่จอดเทียบกันอยู่สองลำ ด้านขวาสุดเราจะเห็นว่าท้ายเรือลำด้านในมีชายคนหนึ่งหลับอยู่ใต้หลังคาโค้งที่มีหมวกกันฝนทรงกลมและเสื้อกันฝนที่ทำจากฟางแขวนอยู่จำนวนมาก ด้านหน้าเรือมีชายคนหนึ่งนั่งพักอยู่บนหลังคา ส่วนท้ายเรือลำด้านหน้ามองเห็นชายคนหนึ่งนั่งอยู่ใต้หลังคา ในส่วนนี้ เราได้เห็นหางเสือท้ายเรือของทั้งสองลำอย่างชัดเจน เนื่องจากอุปกรณ์บังคับเรือนี้ถูกติดตั้งด้านนอกตัวเรือ ซึ่งสามารถลดระดับหรือยกขึ้นได้ตามความลึกของน้ำ หางเสือชนิดนี้สามารถใช้บังคับทิศทางผ่านบริเวณท่าเรือที่แออัด ช่องทางที่คับแคบและทางที่น้ำไหลเชี่ยวได้⁸¹

บนฝั่งมีโรงเตี๊ยมขนาดใหญ่ ซึ่งมุ่งหลังคากระเบื้องทั้งหมด ผนังฝั่งด้านหลังร้าน (ขวาสุด) ทำจากดิน ถัดมาทางซ้ายเป็นไม้สาน ถัดมาเป็นส่วนตัวร้านจึงมีหน้าต่างเปิดให้ลูกค้าได้ชมวิวแม่น้ำ (อธิบายต่อในส่วนที่ 11) ตรงข้ามถนนด้านบนสุดของภาพมีร้านอาหารหรือโรงน้ำชาที่เปิดให้บริการแล้วจำนวนสองร้าน ด้านบนขวาสุดมีผู้หญิงสวมผ้าคลุมผมนั่งบนหลังลา และมีคนงานแบกของตามหลัง

⁸¹ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV. June, 29.

ส่วนที่ 11

สามในสี่ส่วนของฉากนี้คือพื้นที่ส่วนแม่น้ำเพื่อแสดงภาพเรือสินค้าขนาดใหญ่สามลำจอดเทียบกัน หัวเรือด้านขวาสุดมีชายคนหนึ่งกำลังนั่งยอง ๆ อยู่หน้าเตา ถัดมาทางซ้ายเรือสองลำด้านในกำลังจอดเทียบท่าอยู่ ทางขวาสุดเราจะเห็นว่ามีคนงานกำลังขนสินค้าลงจากเรือลำด้านในสุด ส่วนเรือลำด้านนอกสุดในส่วนนี้เราจะเห็นเพียงเชือกที่ถูกดึงขึ้น แต่ก็สามารถอนุมานได้ว่าเสากระโดงเรือกำลังตั้งขึ้น ซึ่งหมายความว่าเรือกำลังแล่นอยู่นั่นเอง

ส่วนพื้นที่บนฝั่งทางซ้ายมีชายสองคนกำลังเดินเข้าโรงเตี๊ยมผ่านทางเข้าเล็ก ๆ ที่ประดับด้วยรั้วไม้สานและธงสามแถบ สาเหตุที่พวกเขาใช้ทางเข้านี้ เป็นเพราะพวกเขาเพิ่งลงมาจากเรือ ส่วนทางเข้าหลักของโรงเตี๊ยมคือบริเวณที่มีซุ้มไม้ใผ่ขนาดใหญ่พร้อมธงตั้งประดับอยู่ เช่นเดียวกับที่กล่าวไปในส่วนที่ 9 ร้านสุราในเมืองจะตกแต่งร้านในลักษณะเดียวกันทั้งหมด ฝั่งตรงข้ามโรงเตี๊ยมคือร้านอาหารแห่งหนึ่ง ด้านหน้ามีพ่อค้ากำลังจัดสัมภาระขึ้นหลังล้อ⁸² ส่วนลักษณะของผ้าคลุมเกวียนจะขอกกล่าวถึงในส่วนที่ 24

⁸² ล้อ เป็นลูกผสมของม้ากับลา มีลักษณะสูงใหญ่เหมือนกับม้า แต่รูปร่างหน้าตาจะคล้ายลา ล้อจะมีความปราดเปรียว อึดและทนต่อความลำบากได้ดีกว่าลา ชาวบ้านจึงนิยมใช้แบกสินค้าหรือลากเกวียนสินค้า

ส่วนที่ 12

สามในสี่ส่วนของฉากนี้ยังคงเป็นพื้นที่ส่วนแม่น้ำเพื่อดึงความสนใจผู้ชมมาที่กิจกรรมบนผืนน้ำ เรือลำด้านนอกสุดนั้นต่อเนื่องมาจากส่วนที่แล้ว และเป็นอย่างที่เราได้อนุมานไว้ เสากระโดงเรือกำลังตั้งอยู่จริง ในส่วนนี้จิตรกรให้รายละเอียดที่ดีมาก เราจะเห็นว่าเชือกที่ผูกเสากระโดงเรือด้านหลังถูกดึงจนตึง ส่วนด้านหน้านั้นมีความหย่อน ซึ่งสามารถแสดงทิศทางที่เรือแล่นไปได้ เชื้อยวด้านบนเป็นตัวกระตุ้นความสงสัยของผู้ชมให้อยากชมฉากต่อไป ด้านล่างเสากระโดงเรือมีชายคนหนึ่งกำลังยื่นออกคำสั่งลูกเรือด้านหน้า ซึ่งกำลังถือไม้ไผ่ยาวใช้สำหรับค้าพื้นดินใต้ผืนน้ำเพื่อบังคับทิศทางเรือ ถัดลงมาเราจะมองเห็นผู้หญิงกับเด็กผ่านหน้าต่างเรือที่เปิดอยู่ ลูกเรือทั้งสองลำซ้ายและขวาทำท่าทางราวกับกำลังสนทนากันอยู่ ถือเป็นอีกหนึ่งรายละเอียดที่จิตรกรทำไว้ได้ดีมาก เรือทางด้านซ้ายเปิดหน้าต่างเกือบทั้งลำทำให้เราสามารถเห็นบริเวณภายในเรือได้ผ่านช่องหน้าต่าง จากเก้าอี้ โต๊ะและลักษณะห้องด้านนั้นเรือลำนี้อาจเป็นเรือสำราญสำหรับนักท่องเที่ยว ด้านหน้าเรือสามารถมองเห็นผู้หญิงคนหนึ่งบริเวณหน้าต่างขนาดใหญ่ที่ตกแต่งอย่างสวยงาม

บนฝั่งทางด้านซ้ายมีชายจำนวนหนึ่งใส่ชุดยาวและผ้าโพกศีรษะคาดว่าเป็นเหล่าบัณฑิตกำลังนั่งเอนหลังอยู่ในร้านอาหาร ข้าราชการลำดับต่ำ บัณฑิต ผู้ลงสมัครสอบรับราชการล้วนใช้ผ้าโพกศีรษะลักษณะนี้ ด้านหน้าร้านฝั่งตรงข้ามมีล่อสองตัวกำลังลากเกวียนที่ปรากฏในส่วนที่แล้ว

ส่วนที่ 13

เชือกยาวจากเสากระโดงเรือลำในส่วนก่อนหน้าก็ได้พามาพบกับทางเท้าเล็ก ๆ ริมฝั่งแม่น้ำ ที่ชายห้าคนกำลังดึงเชือกเพื่อบังคับเรือที่กำลังแล่นสวนกระแสน้ำอยู่ ชายคนที่สามนับจากทางซ้าย สวมหมวกและเสื้อกันฝนพาง ซึ่งมีแขวนอยู่บนหลังคาเรือหลายลำในม้วนภาพ ด้านล่างมีชายแปดคน กำลังใช้พลังทั้งหมดเพื่อยกไม้พายขนาดใหญ่ที่ใช้บังคับเรือ

เมื่อฉากแม่น้ำถูกขยายกว้างขึ้นทำให้เราเห็นอีกฝั่งของแม่น้ำ บนเรือสำปั้นด้านล่างมีผู้หญิง คนหนึ่งซักผ้าและกำลังเทน้ำลงแม่น้ำ เสื้อผ้าถูกตากไว้บนหลังคาเรือ ถัดมาคือผู้หญิงสวมผ้าคลุมผม ลักษณะเดียวกันกับในส่วนที่ 7 และ 10 ซึ่งกำลังชี้ลามุ่งหน้าเข้าเมือง มีคนงานถือธนูและจูงล่านำหน้า

ส่วนที่ 14

เรือลำที่ถูกต้นหลิวบนฝั่งบดบังเกือบทั้งลำนั้น (จากมุมมองของผู้ชม) เป็นส่วนต่อเนื่องมาจากส่วนที่แล้ว แม้ว่าจะถูกต้นหลิวบัง แต่ก็ยังพอเห็นว่าอีกด้านของเรือก็มีกลุ่มคนกำลังบังคับไม้พายขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามเราไม่สามารถทราบได้ว่าเรือลำนี้บรรทุกอะไรหรือมีหน้าที่ทำอะไรกันแน่ ส่วนฉากที่เหลือในส่วนนี้เราจะสังเกตได้ว่าทั้งคนที่นั่งอยู่ด้านล่างและบนเรือด้านบนของภาพนั้นกำลังให้ความสนใจกับฉากที่เกิดขึ้นในส่วนต่อไป

ส่วนที่ 15

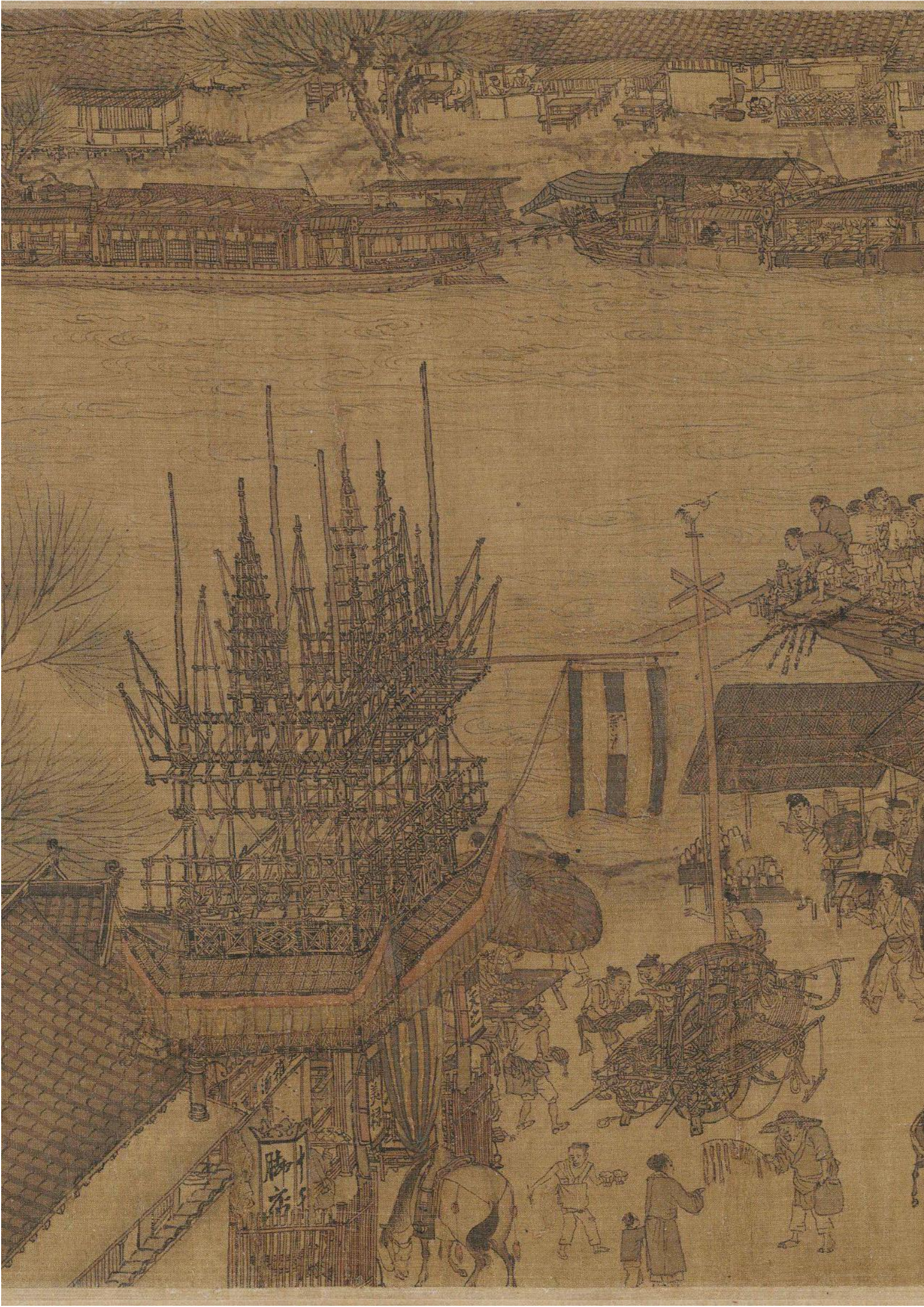
ส่วนนี้ถือเป็นจุดศูนย์กลางของม้วนภาพ นำเสนอมากที่เด่นที่สุดของภาพเขียนม้วนนี้ที่ผู้คนจำนวนมากในบริเวณนี้กำลังให้ความสนใจอยู่ นั่นก็คือฉากอุบัติเหตุเรือชนสังคัมคำใหญ่ที่กำลังจะรอดได้สะพานแต่ยังไม่ทันได้เอาเสากระโดงเรือลงก่อน ผู้คนโดยรอบต่างส่งเสียงและโยนเชือกเพื่อให้ความช่วยเหลือ แต่เมื่อเราสังเกตลักษณะของลูกเรือเหมือนกับว่าพวกเขาจะหาทางแก้ปัญหาได้แล้ว เริ่มจากด้านหน้าเรือ ลูกเรือคนหนึ่งกำลังใช้ไม้ยาวค้ำสะพานเพื่อผลักให้เรือออกห่างจากสะพานอีก ลูกเรือ 5-6 คนกำลังใช้ไม้ยาวค้ำพื้นไต้หน้า เพื่อหยุดการเคลื่อนที่ของด้านหน้าเรือ เราจะเห็นปลายไม้พายขยายใหญ่ของเรือลักษณะเดียวกับเรือในส่วนที่ 13 และ 14 แสดงว่าด้านหน้ามีเรืออีกลำกำลังแล่นผ่าน พวกเขาจึงต้องหยุดเพื่อไม่ให้ชนกับเรือลำนี้ เราจะเห็นลูกเรือด้านหน้า 4-5 คนกำลังยกมือส่งสัญญาณให้เรือลำด้านหน้าหยุด และการใช้แรงค้ำพื้นแค่เพียงบริเวณด้านหน้าเรือเช่นนี้จะช่วยดันให้ท้ายเรือเบี่ยงออกมาบริเวณกลางแม่น้ำหรือทางขวาของภาพมากขึ้น เมื่อเรือหยุดแล่นและท้ายเรือเบี่ยงออกห่างจากสะพานลูกเรือด้านหลังก็จะสามารถเอาเสากระโดงเรือลงได้ทัน และเรือก็จะสามารถแล่นรอดได้สะพานไปได้อย่างปลอดภัยโดยที่ไม่ชนทั้งสะพานและเรือลำด้านหน้า ทั้งนี้ข้อความข้างต้นเป็นเพียงข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยเท่านั้น จิตรต้องการวาดฉากนี้ให้ผู้ชมเกิดความสงสัยและจินตนาการตามว่าอุบัติเหตุในฉากนี้จะจบลงอย่างไร นอกจากนี้ในม้วนภาพผู้ชมสามารถสังเกตจากผิวน้ำได้ว่าน้ำในช่วงเวลานั้นค่อนข้างไหลเชี่ยว ประกอบกับเวลาของภาพคือช่วงฤดูใบไม้ผลิที่น้ำในแม่น้ำไหลเชี่ยวอยู่แล้ว เมื่อนำข้อสังเกตข้างต้นมาใช้จินตนาการร่วมด้วยแล้ว เหตุการณ์ในฉากนี้ก็จะยิ่งหวาดเสียวและน่าสนใจมากขึ้นไปอีก เรือลำนี้อาจกำลังจะชนกับสะพานจริง เนื่องจากน้ำไหลเชี่ยวมากทำให้เรือสูญเสียการควบคุมก็เป็นได้ ลูกเรือด้านที่ใช่ไม้ยาวค้ำพื้นไต้หน้าก็อาจทำไปเพื่อช่วยให้เรือมั่นคงขึ้นไม่ถูกน้ำพัดไปชนกับสะพาน อีกจุดหนึ่งที่หน้าสนใจก็คือการปรากฏตัวของผู้หญิงแก่สองคนบนหลังคาเรือ คนหนึ่งยืนอยู่กับเด็กด้านหน้าเรือ อีกคนกำลังช่วยลดเสากระโดงเรืออยู่ทางท้ายเรือ ตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์นั้นสิทธิของผู้หญิงในสมัยราชวงศ์ถูกกดทับอย่างมาก ผู้หญิงมักจะไม่ได้รับอนุญาตให้ออกนอกบ้านมาทำกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมเท่าไรนัก โดยเฉพาะผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว การปรากฏของพวกเธอในฉากที่สำคัญเช่นนี้จึงถือว่าเป็นรายละเอียดที่น่าสนใจมาก

นอกจากนี้ในส่วนนี้เรายังได้โครงสร้างของสะพานสายรุ้งแห่งนี้ค่อนข้างชัดเจนอีกด้วย สาเหตุที่ถูกเรียกว่าสะพานสายรุ้งนั้นก็เพราะสะพานมีรูปร่างโค้งคล้ายกับสายรุ้ง จากภาพเราจะสังเกตเห็นได้ว่าโครงสร้างของสะพานนั้นสร้างด้วยไม้อย่างประณีตและซับซ้อน คานไม้ถูกยึดเข้าด้วยกันด้วยแถบเหล็ก ใต้สะพานมีทางเท้าเล็ก ๆ ในภาพเราจะเห็นชายสองคนยืนส่งเสียงช่วยบอกทิศทางเรืออยู่

ส่วนที่ 16

ในส่วนนี้แสดงฉากกิจกรรมบนสะพานเกือบทั้งหมด เราจะเห็นได้ว่าในบริเวณเดียวกันนี้ นอกจากอุบัติเหตุของเรือใต้สะพาน (ส่วนที่ 15) ที่ผู้คนบริเวณริมขวาของสะพานกำลังให้ความสนใจอยู่นั้น ยังมีอีกเหตุการณ์หนึ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นบริเวณกลางสะพาน นั่นคือขบวนของขุนนางฝ่ายพลเรือนที่โดยสารเกี่ยวกับขบวนของขุนนางฝ่ายทหารที่ขี่ม้ากำลังจะเผชิญหน้ากัน คนงานด้านหน้าขบวนกำลังเถียงกันเพื่อให้อีกฝ่ายหลบทางให้ แต่ก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีฝ่ายไหนยอมฝ่ายไหนเลยบนทางที่แออัดนี้ สาเหตุที่เส้นทางบนสะพานแออัดเช่นนี้เป็นเพราะมีร้านค้าขายสินค้าหลากหลายประเภทมาตั้งแผงขายกันสองฝั่ง ตั้งแต่บริเวณต้นสะพานไปจนถึงกลางสะพาน มีทั้งขายอาหารและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ร้านด้านซ้ายขายทั้งมีดหลากหลายชนิด กรรไกรและคีม จึงเหลือพื้นที่สำหรับจราจรไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และร้านค้าประเภทนี้ถือเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ส่งผลกระทบมากในสมัยราชวงศ์ซ่ง มีการแจ้งต่อราชสำนักหลายครั้ง แต่ก็ไม่เคยถูกแก้ไขจนสิ้นสุตราวงศ์ ถัดลงมาจากร้านขายมีดซ้ายสุดคือนักวิชาการนั่งอยู่บนหลังม้าพร้อมผู้ติดตามตามมาอีกสองคน ด้านข้างมีชายคนหนึ่งกำลังเข็นรถเข็นล้อเดียว โดยมีชายอีกคนและลาอีกหนึ่งตัวช่วยลากอยู่ด้านหน้า ถัดมาทางขวาบริเวณด้านล่างของภาพมีคนงานแบกสินค้าสามคนกำลังวางสินค้าลงเพื่อซื้อเครื่องดื่มที่ร้านแผงลอยด้านข้าง ซึ่งมีป้ายเล็ก ๆ เขียนว่า เครื่องดื่ม (飮子) ห้อยไว้ที่ร่ม ในภาพนี้เราจะเห็นเสาสูง ๆ สองต้นบริเวณหัวสะพานทั้งสองฝั่ง เนื่องจากภาพถูกแบ่งส่วน แต่เมื่อเราดูภาพรวมทั้งหมดจะเห็นเสาทั้งหมดสี่ต้นด้วยกัน เสาเหล่านี้ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของสะพานเพื่อบอกเรือที่กำลังจะแล่นมาถึง ในตอนกลางคืนจะห้อยโคมไฟไว้ด้านบนเพื่อใช้เป็นไฟนำทางให้กับเรือ

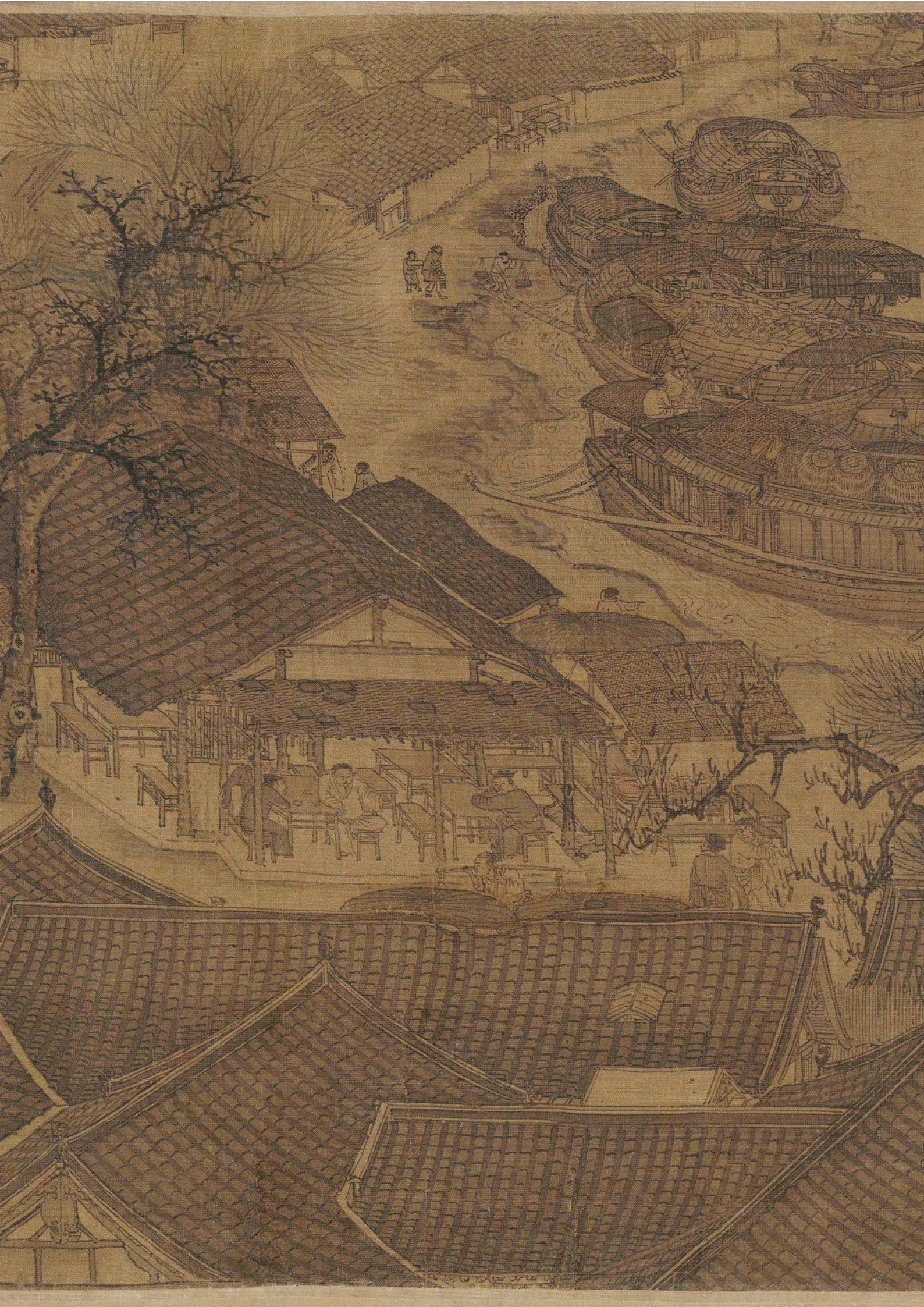
ส่วนที่ 17

เมื่อเรามองตามสะพานต่อเนื่องมาจากส่วนที่แล้วเราจะเห็นท้ายเรือของเรือลำที่อยู่ใต้สะพาน ซึ่งเมื่อสังเกตจากลูกเรือที่ได้วางไม้พายลง และทิ้งสมอเรือลงเพื่อจอดเป็นที่เรียบบริ้ว ลักษณะของโഴ้สมอเรือลำนี้แสดงทิศทางการไหลของน้ำในแม่น้ำแห่งนี้ว่าไหลจากทางซ้ายไปขวา เมื่อเราทราบทิศทางการไหลของน้ำแล้วก็สามารถอนุมานได้ว่าเรือลำที่ประสบอุบัติเหตุในส่วนที่ 15 นั้นไม่สามารถถูกน้ำพัดมาได้ ถัดขึ้นไปด้านบนของเรือเราจะเห็นเรือท่องเที่ยวอีกสองลำจอดอยู่ เรือลำด้านขวาด้านในตกแต่งด้วยกระถางต้นไม้จำนวนมาก ถัดลงมาด้านล่างของเรือด้านซ้ายคือร้านแผงลอยริมน้ำ ซึ่งผู้ชายเป็นหญิงสาว ถัดลงมาอีกคือส่วนที่เป็นจุดเด่นของภาพส่วนนี้ แสดงฉากทางเข้าโรงเตี๊ยมขนาดใหญ่ ชุ่มร้อนไม้ไผ่บริเวณทางเข้าร้านในฉากนี้ได้ถูกแสดงรายละเอียดอย่างชัดเจน ทั้งยิ่งใหญ่ สวยงามและประณีต เช่นเคยด้านบนมีธงสามแถบแสดงสัญลักษณ์โรงเตี๊ยมที่เขียนว่า ‘สุราสดใหม่ (新酒)’ ถัดลงมาจะเห็นว่าชุ่มมีการตกแต่งไม้สานที่มีลักษณะคล้ายกับหลังคาและติดผ้าสีสนสดใส บริเวณทางเขามีสานลายทางถูกรวบเข้าด้วยกันและขมวดปลายขึ้นเพื่อเปิดทางเข้าร้าน เมื่อปิดร้านก็จะปล่อยปลายลงเพื่อปิดด้านหน้าร้าน บริเวณเสาด้านหน้าร้านมีป้ายเล็ก ๆ เขียนว่า ‘สุราแห่งสวรรค์ 天之美祿’ ถัดไปด้านในมีป้ายแบบตั้งพื้นขนาดใหญ่เขียนว่า ‘十千脚店’ ตัวอักษรสองตัวแรกคือชื่อร้าน อ่านว่า ฉือเขียน ตัวอักษรสองตัวหลังหมายถึงโรงเตี๊ยมขนาดเล็กสำหรับพักผ่อนชั่วคราว โรงเตี๊ยมประเภทนี้เป็นสถานที่จัดเลี้ยงที่มีใบอนุญาตขายสุราจากทางการ ซึ่งก็จะขายส่งให้กับโรงเตี๊ยมประเภท 正店 (ส่วนที่ 26 และ 27) และจะขายปลีกให้กับลูกค้าทั่วไปเพื่อเก็บกำไรจากส่วนต่าง ด้านบนประตูทางเข้าด้านในยังมีป้ายแปะไว้ว่า ‘สุราสดใหม่ (新酒)’ อีกด้วย ด้านหน้าร้านมีม้าหนึ่งตัวถูกล่ามไว้กับเสาด้านหน้าร้าน ซึ่งเจ้าน่าจะเข้าไปในร้านเป็นที่เรียบบริ้วแล้ว ถัดมามีคนงานชายคนหนึ่งกำลังถือถ้วยสองใบกับตะเกียบหนึ่งคู่เพื่อไปเสิร์ฟให้กับลูกค้าที่สั่งอาหารไปกินนอกร้าน ด้านหน้าชายคนนี้มีผู้หญิงกับเด็กกำลังยืนเลือกธงขนาดเล็กจากพ่อค้าเร่ ถัดขึ้นไปด้านบนคือรถเข็นล้อเดียวที่มีพ่อค้าสองคนกำลังยืนขายเชือกให้กับชายอีกคน

ส่วนที่ 18

ม้วนภาพเลื่อนมาทางซ้ายเผยให้เห็นฉากชั้นสองของโรงเตี๊ยม หน้าต่างถูกเปิดรอบด้านเพื่อให้ลูกค้าได้ชมวิวเมืองและวิวแม่น้ำเปียน ลูกค้าคนหนึ่งกำลังทำแขนกับรื้อระเบียบและมองออกมาราวกับกำลังนั่งชมวิวเมืองอยู่ ด้านบนสุดของภาพแสดงฉากเรือใหญ่สองลำแล่นส่วนกัน ลำด้านซ้ายมีฝีพายหกคนทั้งหัวและท้ายเรือกำลังพายเรือตามกระแสน้ำด้วยไม้พายขนาดใหญ่ ส่วนเรือลำด้านขวายกเสากระโดงขึ้นเพื่อให้ลูกเรือห้าคนด้านบนฝั่งช่วยลากเรือที่กำลังแล่นทวนกระแสน้ำอยู่ ลูกเรือหนึ่งคนด้านหลังเรือกำลังใช้ไม้ไผ่ยาวค้ำพื้นเพื่อช่วยบังคับทิศทางเรือไม่ให้ไถลฝั่งมากเกินไป

ส่วนที่ 19

ด้านล่างสุดของภาพแสดงรายละเอียดหลังคากระเบื้องในสมัยนั้น ถัดขึ้นมาแสดงภาพของชายจำนวนหนึ่งกำลังนั่งสนทนากันในร้านอาหารริมทาง ด้านขวาแสดงภาพความโศกของแม่น้ำซึ่งอาคารบนฝั่งก็ถูกสร้างรับกับความโศกของแม่น้ำด้วย ริมฝั่งมีเรือจอดเรียงกันอยู่สีละ ลูกรือล่ำที่สองกำลังขนของขึ้นเรือ

ส่วนที่ 20

ภาพนี้แสดงการสัญจรบริเวณสี่แยกขนาดเล็ก ถนนด้านบนมีลักษณะโค้งรับกับแม่น้ำ สองข้างทางเต็มไปด้วยร้านค้า ด้านบนสุดแสดงภาพขบวนลาชนส่งสินค้าสามตัวกำลังมุ่งหน้าเข้าเมืองมีชายหนึ่งคนถือไม้เท้าขบวนและชายอีกคนเดินปิดท้ายขบวน ถัดลงมาทางซ้ายแสดงภาพกลุ่มคนกำลังยืนล้อมเพื่อฟังนักเล่าเรื่อง ซึ่งก็คือชายแก่ที่นั่งอยู่กลางวง ดูจากท่าทางแล้วเขากำลังเล่าเรื่องอยู่นักเล่าเรื่องเป็นอาชีพที่เกิดขึ้นมาจากการที่หนังสือสามารถเข้าถึงได้ง่าย เนื่องจากราชวงศ์ซ่งได้ประดิษฐ์เทคโนโลยีการพิมพ์หนังสือขึ้นใช้ ถัดลงมาคือพ่อค้าเร่คนหนึ่งที่กำลังแบกซึ่งหนึ่งอาหารไว้บนไหล่ซ้ายและมีมือขวากำลังถือโต๊ะเล็ก ๆ สำหรับลูกค้า ด้านหน้าเขาคือร้านช่างไม้เล็ก ๆ ด้านหน้าร้านมีช่างไม้กับผู้ช่วยของเขา กำลังทำงานอยู่ ช่างไม้กำลังใช้ค้อนค่อย ๆ เคาะวงล้อด้านนอกให้ติดเข้ากับซี่ล้อด้านใน ในขณะที่ผู้ช่วยของเขา กำลังไสหน้าไม้สำหรับทำซี่ล้อให้เรียบพร้อมใช้งาน คาดว่าในภาพนี้เป็นเวลาใกล้เที่ยง เนื่องจากสาวรับใช้ที่ม้วนผมขึ้นกำลังนำถ้วยจากร้านอาหารด้านหลังเธอมาเสิร์ฟให้กับนายหญิงที่นั่งอยู่ในเกี้ยว ทางด้านขวามีชายร่างท้วมสองคน คนหนึ่งกำลังจะขึ้นหลังลาเพื่อเดินทางกลับ ส่วนชายอีกคนคาดว่าเป็นเจ้าของม้าตัวด้านหลังกำลังยื่นส่งชายคนด้านหน้า คนรับใช้สองคนทางขวากำลังย่อตัวเพื่อยกของขึ้นมาแบกไว้บนหลัง ด้านหน้าร้านทางซ้ายมีเกวียนเล่มหนึ่งจอดอยู่ฝั่งตรงข้าม ถัดมาด้านล่างสุดของภาพแสดงขบวนเกวียนที่ใช้วัวสองตัวลาก ชายคนหนึ่งเดินนำประกบวัวตัวด้านหน้า ชายอีกคนประกบวัวตัวด้านหลัง จากมุมนี้เราจะเห็นแค่แขนของเขาเพราะถูกเกวียนบัง บริเวณล้อเกวียนทั้งสองข้างมีคนเดินประกบอยู่ด้วย มีขบวนของหญิงสาวขี่ม้าตามหลังผู้หญิงที่แต่งงานแล้วในสมัยนี้จะม้วนผมขึ้น⁸³ แต่ผู้หญิงบนหลังม้าในภาพปล่อยผมลงมา และผู้หญิงที่กำลังโดยสารม้าหรือลาในภาพทั้งหมดจะใส่หมวกแบบเดียวกัน แสดงว่าเธอยังไม่ได้แต่งงาน ด้านหน้ามีคนรับใช้สองคนนำขบวน คนด้านหน้าถือพัด คนด้านหลังจูงม้า

⁸³ 锵锵三人行. (2015). “曹星原：《清明上河图》反应北宋危机暗伏。”

Broadcast on Phoenix Media Inv, Phoenix North America Chinese Channel. March, 3.

ส่วนที่ 21

เมื่อมองตามถนนที่เกวียนจอดอยู่ในฉากที่แล้วจะพามาพบกับชายคนหนึ่งกำลังนั่งดูดวงอยู่ในร้านด้านหลังต้นหลิว ป้ายที่ห้อยอยู่หน้าร้านเขียนว่า ‘กำหนดวันมงคล (變輿)’ ‘ดูดวงชะตาชีวิต (看命)’ ‘การพยากรณ์ (神課)’ ด้านหลังร้านเป็นคูน้ำเล็ก ๆ เมื่อมองตามคูน้ำถัดมาทางซ้ายข้ามสะพานเล็ก ๆ ไปจะพบกับทางประตูเข้าค่ายทหาร สังเกตได้จากไม้ไผ่แหลมด้านบนกำแพงดิน ด้านในเป็นลานกว้างมีม้าตัวหนึ่งนั่งพักอยู่ ด้านหน้าประตูมีทหารอยู่ แต่หลังจากกินข้าวกลางวันพวกเขาก็นั่งพัก บ้างก็นั่งพับหน้าจิบเหล้าอยู่ใต้ต้นไม้ ด้านล่างของภาพแสดงภาพแสดงภาพโรงเตี๊ยมขนาดเล็ก สังเกตได้จากธงหน้าร้าน ด้านหลังร้านเห็นคนงานกำลังยกของไปเสิร์ฟผ่านช่องประตูที่เปิดอยู่ ส่วนร้านด้านมุมขวากลางแสดงภาพเด็กน้อยกำลังขึ้นไปที่คนงานแบกของที่กำลังเดินผ่านหน้าร้าน

ส่วนที่ 22

มองตามถนนเส้นเดิมเราก็ได้เห็นทหารเฝ้าประตูค่ายอีกสองคนกำลังจับลับอยู่ คนหนึ่งนอนคว่ำหน้าอยู่ที่ใต้ต้นหลิว อีกคนนั่งพิงกำแพง ในฉากนี้เผยให้เห็นทิศทางของคูน้ำเล็ก ๆ ซึ่งถูกขุดขึ้นเพื่อใช้ล้อมรอบกำแพงของค่ายทหารอีกชั้น ทำให้ยากต่อการลักลอบเข้าไป ถัดจากทหารหน้าประตูจะเห็นพ่อค้าหาบเร่สองคนกำลังยืนสนทนากัน ด้านขวามีผู้หญิงคนหนึ่งกำลังจะขึ้นเกี้ยว ถัดขึ้นไปด้านบนมีกลุ่มลาสามตัวที่บ่นลึงใส่อาณสำหรับนั่งไว้ ด้านหลังผู้หญิงคนหนึ่งกำลังยืนอุ้มลูกอยู่ ถนนด้านล่างมีขบวนเกวียนกำลังเลี้ยวขวา เกวียนเล่มนี้ใช้วัวลากสามตัว มีชายคนหนึ่งจูงวัวตัวหน้าสุดนำขบวน ชายอีกสองคนเดินประกบวัวอีกสองตัวด้านหลัง ภายในเกวียนมีคนนั่งอยู่หนึ่งคน ด้านหลังเกวียนมีคนช่วยดันเกวียนอีกหนึ่งคน ในภาพนี้เราจะเห็นเพียงส่วนหัวของวัวตามหลังเขามา ดังนั้นก็น่าจะมีเกวียนตามหลังมาอีกเล่ม ด้านซ้ายของขบวนมีผู้หญิงใส่หมวกถือพัดนั่งบนหลังม้า ด้านหลังมีคนรับใช้หาบของตาม ด้านหน้ามีคนรับใช้อีกคนจูงม้าและกำลังขึ้นไปทำอะไรบางอย่าง มุมขวาล่างเผยให้เห็นโต๊ะด้านในของโรงเตี๊ยม ซึ่งเป็นโต๊ะที่คนงานในส่วนที่ 21 กำลังยกอาหารไปเสิร์ฟนั่นเอง

ส่วนที่ 23

ในส่วนนี้ด้านขวาสุดเราจะเห็นส่วนด้านหน้าของม้า ซึ่งถูกตัดจากภาพผู้หญิงถือพัดในส่วนที่แล้ว คนรับใช้ที่กำลังจูงม้าขี่มาที่ขบวนเกวียนด้านหน้าที่เพิ่งจะข้ามสะพานมา วิวตัวด้านหน้าสุดถูกตัดเหลือเพียงครึ่งตัว อีกครึ่งตัวส่วนหัวคือส่วนที่ตามหลังขบวนเกวียนในส่วนที่แล้ว เกวียนเล่มจึงเป็นส่วนหนึ่งของขบวนเกวียนในส่วนที่ 22 ทำให้มีลักษณะคล้ายกัน ต่างกันที่จากมุมมองนี้เราไม่สามารถมองเห็นด้านในของเกวียนได้ว่ามีคนนั่งอยู่หรือไม่และด้านหลังของเกวียนไม่มีคนอีกคนคอยช่วยดัน ด้านหลังของเกวียนมีชายกำลังหาบของอยู่ จากท่าทางแล้วชายคนนี้น่าจะเป็นคนงานของชายขี่ลา ด้านข้างมากกว่า ด้านซ้ายของภาพแสดงภาพพื้นน้ำอีกครั้ง บนฝั่งด้านบนซ้ายเมื่อสังเกตจากตรงและม่านที่คั่นเคยหน้าร้าน เราจึงสามารถระบุได้ว่านี่คือโรงเตี๊ยมเล็ก ๆ อีกหนึ่งแห่ง ถัดมาทางด้านขวาคือวัดในศาสนาพุทธ สังเกตได้จากรูปทรงหลังคา เสาด้านหน้า ประตูไม้ดอกหมุดเหล็กขนาดใหญ่ ทั้งสองฝั่งประตูมีรูปปั้นเทพพระเจ้าผู้คุ้มครองอยู่ และที่สำคัญบริเวณริมขวาสุดปรากฏภาพพระสงฆ์สามเณรยืนอยู่ด้านหน้าประตู ถัดมาด้านล่างมีฝูงหมูป่า (เมื่อรวมกับในส่วนที่แล้ว) 5-6 ตัวกำลังเดินอยู่ ด้านบนขบวนเกวียนทางขวามีพ่อค้ากำลังขายไม้กวาดต้นหลิวอยู่ บริเวณมุมขวาล่างมีชายแก่ที่มากับเด็กน้อยกำลังยืนสนทนากับหญิงแก่อยู่

ส่วนที่ 24

สะพานทำหน้าที่นำสายตาผู้ชมมาจากส่วนที่แล้ว ริมสะพานทั้งสองฝั่งมีผู้คนยืนเท้าแขนกับรั้ว ก้มลงมองน้ำด้านล่าง ตั้งแต่ส่วนนี้เป็นต้นไปม้วนภาพจะแสดงให้เห็นคนอีกกลุ่มหนึ่งมากขึ้น อย่างในภาพนี้ชายที่ใส่ชุดคลุมยาวสวมหมวกคาดหัว (รวมถึงบนสะพานในส่วนที่แล้วด้วย) ล้วนแต่เป็นบัณฑิต ในทางตรงกันข้ามเหล่าคนงานจะสวมกางเกงเพื่อให้งานต่อการเคลื่อนไหว บริเวณกลางภาพมีลาตัวหนึ่งกำลังลากรถเข็นล้อเดียวพร้อมกับชายอีกสองคน ผ้าใบคลุมสินค้ามีลักษณะเดียวกันกับในส่วนที่ 11 ด้านบนเขียนด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่ที่ไม่สามารถอ่านออกได้ เนื่องจากเป็นตัวอักษรโบราณที่เรียกว่า ฉ่าซู (草书) ดังนั้นผ้าใบผืนนี้ควรจะถือเป็นงานศิลปะชิ้นหนึ่งเลย ภาพขนาดใหญ่และตัวอักษรโบราณขนาดใหญ่ลักษณะนี้ควรจะถูกใส่กรอบไว้ในบ้านของคนรวยหรือแม้แต่ในพระราชวัง สาเหตุงานเขียนเหล่านี้ถูกมองข้ามไปคาดว่าผู้เขียนภาพอาจถูกปฏิเสธ เขาอาจเคยเป็นส่วนหนึ่งของพรรคซูซีและหวง ถึงเจียน ซึ่งในช่วงต้นรัชสมัยฉงหนิง จักรพรรดิฮุยจงได้ออกคำสั่งให้ทำลายชิ้นงานทั้งหมดที่เคยเป็นของพรรคเก่าที่ถูกเก็บสะสมไว้ในทุกครัวเรือน⁸⁴ งานเหล่านี้จึงกลายมาเป็นผ้าใบคลุมสินค้าแทน ด้านหลังรถเข็นคือผู้หญิงสวมหมวกที่มีผ้าปิดบังใบหน้ากำลังนั่งอยู่บนหลังม้า ชายที่กำลังนั่งชุกเข้าด้านหน้าเธอกำลังทำอะไรบางอย่างซึ่งสามารถดึงความสนใจจากเธอและผู้คนโดยรอบ ด้านบนขวาสุดมีขบวนเกี้ยวกำลังเดินทางไปนอกเมือง

⁸⁴ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV. June, 29.

ส่วนที่ 25

ส่วนนี้แสดงฉากประตูเมืองเปียนจิงหรือไคเฟิง ซึ่งเป็นจุดเด่นของภาพจุดสุดท้าย ป้อมประตูเมืองสูงใหญ่นี้สร้างอิฐ ด้านบนของป้อมประตูปรากฏป้ายแผ่นหินสลัก ซึ่งโดยปกติแล้วจะเขียนชื่อประตูเมืองไว้ แต่ในภาพนี้ที่จิตรกรเขียนไว้ผู้ชมมองออกเพียงคำว่า ‘ประตู (门)’ ส่วนตัวอักษรด้านหน้ามองไม่ชัดว่าเป็นตัวอักษรใด (กล่าวในบทต่อไป) และเรายังสามารถสังเกตเห็นว่าประตูเมืองนั้นเปิดออกกว้างอย่างแท้จริง ด้านบนป้อมไม่ปรากฏทหารเฝ้ารักษาการณ์อยู่เลย มีเพียงชายคนหนึ่งกำลังมองลงไปที่ยถนนด้านในเมือง จึงสามารถอนุมานได้ว่าเขาไม่ใช่ทหาร เพราะทหารรักษาการประตูเมืองควรจะเฝ้าดูความเรียบร้อยด้านนอกประตู ถัดลงมาด้านล่างเราจะเห็นอุรุขณสีน้ําดำด้านหน้าประตูแน่นอนว่าต้องมาจากต่างแดน อาจเป็นทะเลทรายทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีนหรือดินแดนในตะวันออกกลาง แต่ก็สามารถผ่านเข้าออกประตูเมืองไปได้อย่างง่ายดาย ส่วนล่างของภาพเราจะเห็นว่าประตูเมืองที่ทำจากดินนี้ก็ถูกปล่อยทิ้ง ต้นไม้บนกำแพงเมืองนั้นเติบโตสูงใหญ่มาก แสดงให้เห็นว่ากำแพงนี้ไม่ได้รับการซ่อมแซมมาหลายปี

ส่วนที่ 26

ถัดจากกำแพงเมืองส่วนนี้ถือเป็นส่วนแรกภายในกำแพงเมืองไคเฟิง ในบริเวณนี้ปรากฏภาพกระบวนการขนส่งสินค้าในช่วงเวลานั้น ภายในอาคารแรกถัดจากประตูเมืองแสดงภาพชายคนหนึ่งในชุดยาวกำลังเขียนบางอย่างอยู่ที่โต๊ะ เมื่อเราสังเกตเหตุการณ์โดยรอบ เราก็จะสามารถทราบได้ว่าอาคารแห่งนี้คือ สำนักงานจัดเก็บภาษี ขบวนการสินค้าทุกขบวนการจะต้องหยุดแจ้งการเสียภาษีในบริเวณนี้ จะเห็นได้ว่าชายทางด้านซ้ายกำลังยื่นใบรายการสินค้าให้กับเจ้าหน้าที่จัดเก็บภาษี ด้านหน้าอาคารมีเจ้าหน้าที่อีกคนกำลังยื่นชีไปที่สินค้าและบอกราคาให้กับผู้เสียภาษี ชายคนด้านขวาสุดกำลังอ้าปากเหมือนกับกำลังตกใจและพูดว่า แพงอะไรขนาดนี้ เนื่องจากภาษีในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือนั้นขึ้นชื่อว่ามีราคาแพงมากและอาจแพงที่สุดในประวัติศาสตร์จีนโบราณ ราคาภาษีที่สูงที่สุดในสมัยนั้นคือสิ่งทอ (textiles) สินค้าในภาพนี้ก็คือสิ่งทอต่าง ๆ ที่ส่งมาขายในเมือง⁸⁵ ซึ่งนี่ก็ถือเป็นอีกหนึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น การวาดภาพแสดงสีหน้าลักษณะนี้สามารถดึงความสนใจจากผู้ชมได้ บนถนนในภาพทางขวาคือขบวนอูฐขนส่งสินค้า เมื่อสังเกตจากเชือกที่ผูกติดกันเป็นขบวนแล้ว คาดว่าจะเป็นขบวนเดียวกันกับอูฐในส่วนที่ 25 และแม้ว่าในสมัยนั้นราชวงศ์ซ่งเหนือนั้นจะมีการติดต่อค้าขายกับดินแดนตะวันออกกลางแล้ว แต่เมื่อสังเกตจากคนงานด้านหลังขบวน ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับชาวจีนทั่วไปในภาพ ขบวนอูฐขนส่งสินค้านี้จึงน่าจะมาจากทะเลทรายทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีนมากกว่า ส่วนสินค้าบนหลังอูฐนั้นเราไม่ทราบแน่ชัดว่าคืออะไร โดยปกติแล้วในการทำธุรกิจเจ้าของอูฐเหล่านี้ควรซื้อสินค้าบางอย่างแล้วขนออกไปส่ง แต่บนหลังอูฐในภาพนั้นแทบไม่มีสินค้าอยู่เลย ถัดมาด้านซ้ายคือกลุ่มลาลากเกวียนขนสินค้า เกวียนสินค้าเล่มด้านหน้านั้นคาดว่าพวกเขาจ่ายภาษีเรียบร้อยแล้ว และพ่อค้าสามคนกำลังแบ่งผลประโยชน์กัน ถัดขึ้นไปด้านบนสังเกตได้จากขุมเรือนไม้ที่เราคุ้นเคยก็สามารถบอกได้ว่านี่คือโรงเตี๊ยมอีกแห่งของม้วนภาพ ป้ายด้านล่างถูกชายที่กำลังยื่นมือเกาศีรษะบัง จึงสามารถอ่านได้เพียงหนึ่งตัวคือคำว่า ‘หอม (香)’ ซึ่งอาจต้องการสื่อถึงสุราที่มีกลิ่นหอมก็เป็นได้ เมื่อเรามองผ่านช่องทางต่างจะเห็นลูกค้าหนึ่งโต๊ะและด้านบนชั้นสองอีกหนึ่งโต๊ะ ด้านหลังโรงเตี๊ยมแสดงภาพไหม้มักเหล้าตั้งซ้อนกันถึงห้าชั้น (อธิบายต่อในส่วนถัดไป) ด้านข้างร้านมีชายสามคนกำลังซ่อมธนู ด้านหน้าพวกเขาคือถังใส่สุราจำนวนมาก ซึ่งชายเหล่านี้ก็นักดับเพลิงที่หายไปในส่วนที่ 8 เหมือนยังไม่เกิดเหตุการณ์อะไร พวกเขาจะต้องมาฝึกซ้อม แต่ในอีกแห่งหนึ่งคือพวกเขาอาจกำลังละลายหน้าที่อยู่ เนื่องจากเหล่าทหารในสมัยราชวงศ์ซ่งก็มักทำธุรกิจร่วมด้วย พวกเขาอาจเป็นเจ้าของถังใส่สุราเหล่านี้ก็เป็นได้ บริเวณมุมขวาล่างสุดชายคนหนึ่งกำลังโกนหนวดให้ชายอีกคน

⁸⁵ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV 4. June, 29.

李家應

錦美店

正店

ส่วนที่ 27

ในส่วนนี้แสดงภาพด้านหน้าของโรงเตี๊ยมขนาดใหญ่ ชும்ด้านหน้ามีขนาดใหญ่และลวดลายสวยงามมาก ทางเข้าด้านหน้าเปิดกว้าง มีลูกค้ำกำลังเดินเข้าไปหลายราย ป้ายตั้งพื้นด้านข้างเขียนว่า 正店 ซึ่งหมายถึงสถานจัดเลี้ยงระดับสูง โรงเตี๊ยมลักษณะนี้จะมีใบอนุญาตให้สามารถกลั่นสุราได้เอง จึงเป็นเหตุผลที่ปรากฏภาพไหหมักสุราจำนวนมากบริเวณหลังร้านในส่วนที่ 26 ด้านบนตรงแสดงสัญลักษณ์โรงเตี๊ยมนั้นมีชื่อร้านเขียนอยู่ว่า ‘ร้านของตระกูลซุน 孫羊店’ ด้านหน้าร้านมีกลุ่มผู้หญิงยืนล้อมรอบตะกร้าใส่ไม้กวาดต้นหลิวอยู่ ถัดมาทางด้านซ้ายคือร้านขายขนม ด้านบนซ้ายสุดของภาพมีป้ายร้านเขียนว่า ‘ร้านตระกูลหยาง 楊家庭店’

บนถนนด้านหน้าโรงเตี๊ยมมีขบวนเกี้ยวสองคันกำลังสัญจรอยู่ คันด้านหลังมีผู้หญิงเปิดหน้าต่างออกมามองด้านนอก คาดว่ากำลังคุยอยู่กับคนรับใช้ด้านข้าง ด้านหลังมีชายที่คาดว่าเป็นขุนนางขี่ม้าตาม มือซ้ายกำลังถือพัดอยู่

劉家上色泥種樓

王食外家

ส่วนที่ 28

ในส่วนนี้แสดงภาพของผู้คนหลากหลายสถานะ ด้านขวาของภาพมีเหล่าบัณฑิตยืนรวมกลุ่มล้อมรอบนักเล่าเรื่องอยู่ในกลุ่มนี้มีพระสงฆ์หนึ่งรูปร่วมฟังด้วย ถัดขึ้นไปด้านบนมีขบวนเกวียนสองเล่มที่ลากด้วยลาสี่ตัวกำลังมุ่งหน้าเข้ามา บริเวณมุมขวาบนคือร้านขายเสื้อผ้า ป้ายแนวนอนหน้าร้านเขียนว่า ‘ร้านขายเสื้อผ้าและผ้าไหมตระกูลหวัง Wang’s Silk and Cloth Shop’ ส่วนร้านบริเวณกลางภาพที่มีซุ้มไม้ขนาดเล็กตกแต่งหน้าร้านนั้นคือ ‘ร้านเฟอร์นิเจอร์ไม้จันทน์ชนิดดีของตระกูลหลิว 劉家上色沉檀棧 X’ ตัวอักษรตัวสุดท้ายที่ป้ายแนวตั้งหน้าร้านถูกรดเข็นล้อเดียวบังอยู่ ถัดมาด้านล่างมีชายคนหนึ่งกำลังใช้พัดปิดหน้าอยู่ พัดในสมัยนี้ไม่ได้มีไว้สำหรับพัดเมื่อรู้สึกร้อนเท่านั้น จะเห็นได้ว่าช่วงเวลาในม้วนภาพนั้นไม่ใช่ฤดูร้อน และในช่วงฤดูใบไม้ผลินี้อากาศก็ยังคงเย็นอยู่ แต่ก็ยังเห็นผู้คนจำนวนมากถือพัดที่มีลักษณะเหมือนกัน (ส่วนที่ 18 20 22 23 และ 27) การปรากฏตัวของพัดเหล่านี้เป็นการสะท้อนถึงธรรมเนียมในสมัยนั้น พัดลักษณะนี้ถูกเรียกว่าเปี่ยนเมี่ยน 便面 ซึ่งจะถูกใช้ในทุก ๆ ฤดู ใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการพบเห็นคนที่พวกเขาารู้สึกไม่เจริญตาและไม่อยากทักทาย พวกเขาจะใช้พัดเหล่านี้ปิดหน้าไว้ อย่างเช่นในภาพด้านข้างของเขามีชายคนหนึ่งที่กำลังขี่ม้าอยู่หันหน้าเข้ามาเหมือนกำลังจะทัก เขาไม่ต้องการสนทนาด้วยจึงถือพัดปิดหน้าไว้ ด้านล่างของพวกเขาคือชายสองคนในชุดยาวสีขาว ประกอบปิ่นที่ปักอยู่ที่ผม ทำให้ระบุได้ว่าพวกเขาคือนักบวชลัทธิเต๋า ถัดลงมา มีชายคนหนึ่งกำลังยืนคุยกับพระสงฆ์

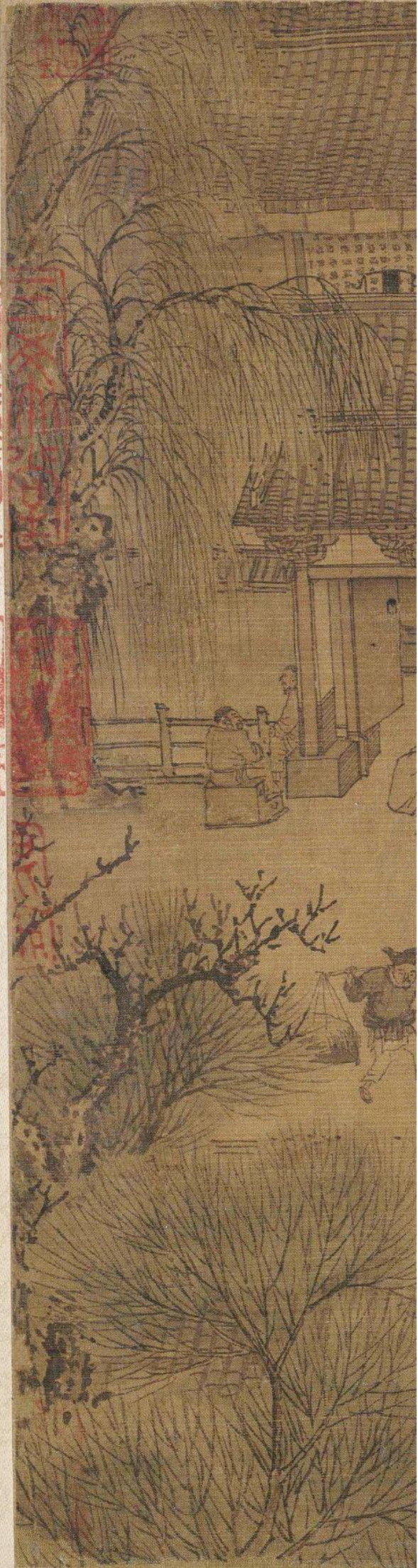
บริเวณมุมซ้ายล่างชายคนหนึ่งกำลังสอนเด็กเดิน ด้านข้างเขาคือลาสองตัวกำลังลากเกวียนบรรทุกถึงที่คาดว่าบรรจุสุราไว้ ป้ายร้านด้านข้างเขียนว่า ‘王貞外家’ ส่วนป้ายทางขวาเขียนว่า ‘ร้านขนส่งสินค้าตระกูลหลิว 李家輪賣店’

ส่วนที่ 29

บริเวณกลางภาพคือบ่อน้ำซักรอกขนาดใหญ่ที่ชายสองคนกำลังย่นถ้ำน้ำที่ผูกเชือกลงไป เพื่อตักน้ำขึ้นมา ชายอีกคนด้านซ้ายกำลังจะยกน้ำขึ้นหาบ ร้านด้านข้างมีป้ายชื่อร้านขนาดใหญ่แปะอยู่หน้าร้าน เขียนว่า ‘คลินิกหมอหลวงจ้าว 赵太丞家’ ชายที่ยืนอยู่ในร้านคาดว่าคือจ้าว ซึ่งเป็นหมอของราชสำนัก มาเปิดคลินิกที่บ้านของตนเองหลังจากปลดเกษียณ ด้านในร้านยังมีผู้หญิงสองคน กำลังอุ้มลูกอยู่ คาดว่ากำลังปรึกษาหมอว่าเป็นโรคอะไร ด้านหน้าประตูคลินิกมีป้ายโฆษณาเขียนว่า ‘เชี่ยวชาญในด้านปัญหาการตี๋มสุรา’ ผู้หญิงสองคนนี้อาจมาที่นี่เพื่อซื้อยา บางทีอาจเป็นเพราะสามีของเขาเมาอยู่ที่บ้าน อาคารด้านหลังคลินิกที่บนหลังคามีปล่องไฟคือบ้านของจ้าว มีลานสองฝั่ง ฝั่งขวาตกแต่งด้วยต้นไผ่และหินสวยงาม ฝั่งซ้ายตกแต่งด้วยภาพเขียนอักษรวิจิตร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจ้าวเป็นผู้มีฐานะร่ำรวยมากคนหนึ่งเลย ด้านหลังป้ายโฆษณาของคลินิกมีชายคนหนึ่งในมือถือกล่องขนมกำลังถามทางอยู่ ส่วนถนนด้านหน้าคลินิกมีขุนนางสวมหมวกปีกกว้างและขี่ม้าอยู่ ด้านหน้าคือพ่อค้าเร่ที่แบกของด้านหลัง ซึ่งมีลักษณะโค้งขึ้นคล้ายหลังคาด้านบนมีหมวกปีกกว้างวางอยู่ และมีของเล่นห้อยลงมา พ่อค้ากำลังทำทางทางเรียกลูกค้า ในสมัยนั้นพ่อค้าเร่จะร้องเพลงขายของด้วย

บริเวณมุมด้านขวาล่างมีป้ายเขียนว่า ‘ดูดวง 算命’ ซุ้มด้านหน้ามีกลุ่มคนที่แต่งตัวคล้ายกัน และมีอายุไล่เลี่ยกันนั่งล้อมรอบชายแก่ พวกเขากำลังดูดวงอยู่ เนื่องจากหลังช่วงเซ็งเซ็ง ในช่วงสิ้นเดือนจะมีการสอบบรรณาการระดับสูงสุด (jinsshi) ซึ่งจะจัดสอบทุก ๆ 3 ปีในเมืองหลวงไคเฟิง ซึ่งในสมัยนั้นถือเป็นเรื่องปกติที่เหล่าผู้สมัครจะไปดูดวงก่อนสอบ

ส่วนที่ 30

ส่วนนี้เป็นส่วนสุดท้ายของภาพ ซึ่งม้วนภาพถูตัดจบด้วยการใช้ต้นไม้ปิดฉาก ผู้วิจัยคาดว่าจิตรตั้งใจจบภาพด้วยวิธีนี้ ซึ่งเป็นวิธีที่เรียบง่ายและผู้ชมยังสามารถจินตนาการต่อไปได้อีกด้วย อาคารหลังสุดท้ายทางขวาเป็นอีกฝั่งของบ้านหมอหลวงจ้าว (ส่วนที่29) ต่อเนื่องจากส่วนที่แล้วคือด้านข้างคลินิกคือทางเข้าหลักของบ้าน ด้านหน้าประตูมียามสองคนนั่งเฝ้าอยู่ ลานกลางบ้านฝั่งนี้ด้านในมีภาพเขียนอักษรวิจิตรขนาดใหญ่แขวนอยู่ ด้านหน้ามีเก้าอี้ตั้งอยู่หนึ่งตัว ด้านซ้ายของม้วนภาพเป็นส่วนต่อเติมด้วยผ้าไหมเช่นเดียวกันกับด้านหน้าของม้วนภาพในส่วนที่ 1 มีไว้สำหรับประทับตราประทับส่วนตัวของผู้ถือภาพ ที่ปรากฏในส่วนนี้มีทั้งหมด 9 ตรา

บทที่ 5

วิเคราะห์ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)

5.1 รูปแบบภาพเขียน

ม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) นั้นมีลักษณะเป็นภาพเขียนทิวทัศน์ขนาดยาว วาดลงบนผ้าไหมในลักษณะภาพม้วน เนื่องจากข้อสันนิษฐานของวิจัยเล่มนี้คือม้วนภาพนี้เป็นงานจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ในหัวข้อนี้เราจึงต้องพิจารณาเชิงเปรียบเทียบถึงรูปแบบและเทคนิคการวาดของม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu กับลักษณะจิตรกรรมภาพทิวทัศน์ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

ด้วยพัฒนาการหลายร้อยปีตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ภาพเขียนทิวทัศน์ได้เปลี่ยนจากการเป็นพื้นหลังในภาพบุคคลมาเป็นรูปแบบภาพเขียนรูปแบบหนึ่งด้วยรูปแบบการแสดงออกที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น⁸⁶ ภาพเขียนทิวทัศน์ของราชวงศ์ซ่งเหนือเน้นสืบทอดรูปแบบจิตรกรรมภาพทิวทัศน์แบบภูมิประเทศทางตอนเหนือมาจากสมัยห้าราชวงศ์สิบอาณาจักร นั่นคือภาพภูเขาที่สูงตระหง่านมีเมฆหมอกที่เชิงเขาและมีต้นไม้ที่หงิกงอ⁸⁷ อย่างไรก็ตามแม้รูปแบบการวาดภาพทิวทัศน์ในสมัยนี้จะยังคงสืบทอดต่อกันมาจากยุคก่อนหน้า แต่ก็มีกลิ่นอายใหม่ ๆ ด้วย ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับความนิยมสากลของราชวงศ์ถัง จิตรกรช่งหันหลังให้โลกภายนอกเพื่อแสวงหาแรงบันดาลใจในค่านิยมของจีนแบบดั้งเดิมตามที่ปรากฏในศิลปะและวรรณคดีสมัยโบราณ รวมทั้งอิทธิพลที่เพิ่มขึ้นของลัทธิขงจื้อใหม่หรือการปฏิรูปแนวความคิดของลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋าและพุทธศาสนาแบบเดิม ทำให้เกิดความเคารพต่อธรรมชาติ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในวิวัฒนาการของภาพเขียนทิวทัศน์ สำหรับนักวิชาการลัทธิขงจื้อใหม่หลักการทางศีลธรรมหรือหลักเป็นความสอดคล้องที่สำคัญระหว่างรูปแบบธรรมชาติทุกรูปแบบและรูปแบบสูงสุด (Supreme Ultimate) จากการศึกษาโลกแห่งธรรมชาติ ผู้ฝึกฝนหวังว่าจะเข้าใจได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับสิ่งที่ลัทธิเต๋าเรียกว่า "หนทาง the Way" ดังนั้นการสังเกตภูมิทัศน์ของโลกที่ตามองเห็นได้และการพยายามวาดออกมานั้นจึงถูกเข้าใจว่าเป็นเส้นทางที่ต้องที่จะปฏิบัติตามในการแสวงหาปัญญาและการเติบโตทางจิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง⁸⁸ ภาพทิวทัศน์ในสมัยซ่งมีทั้งการวาดภาพแมลง นก ปลา ดอกไม้ ต้นไม้ กระท่อม พระราชวัง ชีวิตภายในราชสำนักและชีวิตของสามัญชน ซึ่งในสมัยนี้มนุษย์เป็นเพียงตัวประกอบของธรรมชาติเท่านั้น และมีจุดประสงค์คือเพื่อจับภาพจิตวิญญาณของธรรมชาติ (qi-yun) แทนที่จะเป็นเพียงการพรรณนาถึงรูปลักษณ์ภายนอกของ

⁸⁶ 中国文物学会专业委员会. (n.d.). Chinese Art History. 中国对外翻译出版有限公司, trans. Anhui: Huangshan Publishing House.

⁸⁷ อชิริซัน ไชยพจน์พานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

⁸⁸ Cooper, Rhonda and Jeffrey. (1997). Masterpieces of Chinese Art. Twickenham: Tiger Books International PLC.

ธรรมชาติ จิตรกรช่งเหนื่อ Guo xi (ค.ศ. 1020-1090) กล่าวว่าภาพวาดทิวทัศน์สามารถทดแทนความเป็นจริงทำให้ผู้ชมรู้สึกราวกับว่าพวกเขาอยู่ในสถานที่ที่ปรากฏในภาพ

Li Gonglin (ค.ศ. 1049-1106) เป็นตัวอย่างของบัณฑิตจิตรกรสมัยราชวงศ์ช่งเหนื่อที่สร้างงานศิลปะเพื่อเข้าถึงสังคมในธรรมชาติ สัจนิยมในช่งเหนื่อนั้นมีลักษณะแสดงความเชื่อสัตย์ต่อเนื้อหาที่มีรูปร่างต่าง ๆ และลงสีให้ตรงกับสิ่งที่วาด การแสดงถึงสัจนิยมในเนื้อหาและสิ่งที่เป็นจริงในธรรมชาตินั้นเป็นสิ่งที่จิตรกรจีนให้ความสนใจมานานแล้ว แต่เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์ช่งเหนื่อ จิตรกรหลายคนพยายามสร้างผลงานให้เป็นไปตามลัทธิสัจนิยมแท้ ๆ ทั้งการวาดต้นไม้ โขดหิน ขุนเขา คน สัตว์ บ้านเรือน เรือและแม่น้ำ ตามสถานที่จริงในธรรมชาติ แต่ผลงานของจิตรกรช่งเหนื่อก็ยังไม่นับว่าเป็นสัจนิยม (realism) อย่างแท้จริง เพราะยังแฝงอารมณ์และจินตนาการของจิตรกรผู้วาดอยู่มาก ทั้งนี้ก็ต้องยอมรับว่าการถอดแบบธรรมชาติลงสู่กระดาษหรือผ้าไหมให้เสมือนจริงในสมัยโบราณนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย

นักวิจารณ์ศิลปะจีนในสมัยแรก ๆ ได้เน้นให้เห็นถึงความเป็นจริงในธรรมชาติ เพราะเป็นสิ่งยิ่งใหญ่เพียงสิ่งเดียวที่ทุกคนสามารถเข้าใจ รู้สึกซาบซึ้งและผูกพันกับชีวิต ก่อนสิ้นสุดสมัยราชวงศ์หยันมีหลักฐานแสดงว่าจิตรกรในมณฑลเสฉวนค้นพบวิธีการวาดภาพให้ดูลึก ไกลไกลเช่นเดียวกับที่ตาเห็น แต่วิธีการในสมัยนี้เป็นเพียงแค่การจัดวางภาพให้ทับซ้อนกันหรือกำหนดตำแหน่งที่ตั้งและขนาดเพื่อให้ได้ผลดังกล่าว ยังไม่มีการใช้หลักทัศนียภาพวิทยา (perspective) เหมือนในปัจจุบัน ต่อมาจิตรกรสมัยราชวงศ์ถังได้เริ่มใช้หลักทัศนียภาพวิทยาที่ใกล้เคียงกับปัจจุบัน ดังภาพในถ้ำตุนหวง จิตรกรวาดภาพบ้านเรือนโดยใช้หลักทัศนียภาพวิทยาอย่างถูกต้อง เมื่อมาถึงสมัยราชวงศ์ช่งความรู้ในหลักทัศนียภาพวิทยาก็ชัดเจนขึ้นอีก จิตรกรช่งสามารถนำหลักทัศนียภาพวิทยามาใช้วาดความลึกตื้นและใกล้ไกลในภาพเขียนก่อนที่จิตรกรยุโรปจะรู้จักวิธีนี้หลายร้อยปี ซึ่งจิตรกรช่งมักใช้เส้นเป็นหลัก เนื่องจากการแลงเงานั้นเป็นเรื่องยากสำหรับการใช้พู่กัน ไม่เหมาะกับการวาดและระบายด้วยสีน้ำแบบจีน จิตรกรจึงทำแต่เพียงเล็กน้อยให้พอรู้เท่านั้น ไม่นิยมทำอย่างชัดเจนเหมือนยุโรป⁸⁹

จิตรกรในสมัยราชวงศ์ช่งยังเริ่มคิดที่จะลงชื่อตัวเองในผลงาน แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของจิตรกรจีนที่เริ่มต้องการแสดงความเป็นปัจเจกของตัวเองให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ช่วงปลายสมัยราชวงศ์ช่งเหนื่อเริ่มมีปัญญาชนหันมาสนใจเขียนจิตรกรรมภาพม้วนมากขึ้น เรียกจิตรกรกลุ่มนี้ว่า ‘จิตรกรปัญญาชน’ โดยก่อนหน้านี้อปัญญาชนจีนโบราณนิยมสร้างงานศิลปะในรูปแบบการเขียนตัวอักษรจีนด้วยหมึกดำหรืออักษรวิจิตร (Calligraphy) เมื่อปัญญาชนเริ่มหันมาวาดภาพจิตรกรรมมากขึ้น จึงนำรสนิยมการเขียนตัวอักษรจีนที่คุ้นเคยมาปรับใช้ จุดประสงค์ที่แท้จริงของการวาดภาพไม่ใช่การวาดให้เหมือนจริง แต่เป็นการ ‘เล่นน้ำหมึก’ เพื่อแสดงอารมณ์ความคิดของจิตรกรมากกว่า⁹⁰

⁸⁹ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁹⁰ อชิรัชน์ ไชยพจน์พานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

นักประวัติศาสตร์ศิลปะนิยมแบ่งจิตรกรรมในสมัยราชวงศ์นี้ออกเป็น 2 สกulptด้วยกันคือ สกulpt จิตรกรรมภาคเหนือและสกulptจิตรกรรมภาคใต้ โดยยึดกฎเกณฑ์ในการพิจารณาที่รูปแบบเป็นสำคัญ ในที่นี้เราจะเน้นไปที่การพิจารณาสกulptช่วงเหนือ ซึ่งสนใจที่จะแสดงถึงเรื่องโครงสร้าง มีการใช้เส้นที่หนักและหนา แสดงแง่มุมให้ดูเป็นเหลี่ยมและสัน มีการวาดอย่างฉับพลัน แสดงถึงการตัดกันระหว่างเส้นกับน้ำหนักขาวดำอย่างชัดเจนและดูไม่นุ่มนวล ทั้งเป็นลักษณะของจิตรกรรมนักวิชาการและจิตรกรอาชีพที่คำนึงถึงกฎเกณฑ์และฝีมือเป็นสำคัญ

หลักการขั้นพื้นฐานของการวาดภาพทิวทัศน์จีนมีทั้งหมด 4 วิธีด้วยกันคือ 1. เส้น (line หรือ miao fa) 2. การระบายสีหมึกชุ่ม (ink wash) 3. รอยพู่กัน (texture stroke หรือ ts'un) และ 4. การแต้มเป็นจุดเป็นดวง (dot หรือ tien) จากวิธีที่ 1 และ 2 จิตรกรจีนได้เรียนรู้วิธีการอย่างชำนาญมาตั้งแต่โบราณ จิตรกรในสมัยราชวงศ์อื่นจะต้องศึกษาและฝึกปฏิบัติการระบายสีหมึกให้น้ำหนักอ่อนแก่อย่างชำนาญ ต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังได้ขยายวิธีการระบายออกไปอีก แต่ทั้งหมดสัมฤทธิ์ผลสูงสุดในสมัยราชวงศ์ซ่ง จิตรกรซ่งได้พัฒนาหลักที่มีอยู่เดิมให้พลิกแพลงหลากหลายขึ้น เช่น กรรมวิธีการวาดเส้น หลักเดิมกำหนดว่าควรจะต้องเรียบและมั่นคง ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากวิธีการเขียนตัวอักษร แต่ต่อมาจิตรกรซ่งได้พัฒนาการใช้เส้นในแตกพร่า การหักเส้นให้เป็นเหลี่ยมเป็นแง่มุม สร้างเส้นให้ดูแข็งเคล้าเคล้าไปกับเส้นที่อ่อนนุ่มและเส้นที่แตกพร่า⁹¹

เทคนิคการวาดภาพในสมัยนี้พัฒนาไปในสองทิศทางคือ รูปแบบการใช้พู่กันอย่างพิถีพิถัน และใช้สีเส้นที่หลากหลาย โดยจะใช้โทนสีมากกว่าสมัยราชวงศ์ถัง และภาพ Ink-and-wash อย่างไม่ได้ดีในสมัยราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ่ง จิตรกรมักจะใช้สีที่สงบและลายเส้นที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อนอย่างกู ไคจื่อ (Gu Kaizhi) อู่ เต้าจื่อ (Wu Daozi) และหลี่ กงหลิน (Li Gonglin) (ค.ศ. 1049-1106) จิตรกรในราชวงศ์ซ่งเหนือ มีชื่อเสียงในด้านการวาดโครงสร้างโดยมีลักษณะ "พู่กันอ่อนนุ่ม หมึกเจือจาง การไม่มีสีและการล้าง" การวาดโครงสร้างเป็นเทคนิคเดิมที่ใช้ในการร่างภาพวาดเช่นเดียวกับการสกัดซ์ภาพในภาพวาดตะวันตก หลังจากทีนักวิจารณ์ภาพเขียนของอู่ เต้าจื่อ (Wu Daozi) ตระหนักได้ว่าการผสมผสานระหว่างการวาดภาพและการเขียนอักษรวิจิตรนั้นจะทำให้ภาพวาดสีเดียวควรค่าแก่การชื่นชมยกย่องเช่นเดียวกับภาพเขียนอักษรวิจิตร การวาดโครงสร้างสามารถสร้างผลลัพธ์ที่น่ามหัศจรรย์โดยไม่ต้องใช้สี ภาพ Taoist Gods Visiting the Primeval Lord of Heaven (Chaoyuan Xiangzhang Tu) เป็นภาพวาดโครงสร้างที่มีชื่อเสียงที่สุดในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ⁹²

สำหรับภาพบุคคลนั้นได้พัฒนาอย่างเต็มที่ในราชวงศ์จินและราชวงศ์ถังจึงยังดำเนินต่อไปในราชวงศ์ซ่ง ในด้านเทคนิคการวาด Li Gonglin แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือได้พัฒนาการวาดเส้นด้วยหมึกและพู่กัน (ink-and-brush line drawing) ในภาพวาดจีนแบบดั้งเดิมจนสมบูรณ์ ต่อมาเทคนิคนี้ก็

⁹¹ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁹² Lin ci. (2017). Chinese Painting. Translated by Yan Xingjian and Ni Yanshuo. Beijing: China Intercontinental Press.

กลายเป็นรูปแบบการแสดงออกที่สำคัญในการวาดภาพบุคคลของจีนโบราณ เทคนิคนี้เริ่มและพัฒนาขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง หลี่ได้ปรับในด้านความหนาบาง ทิศทางและความแน่นของเส้นเพื่อแสดงภาพวัตถุโดยไม่ต้องลงสีได้อีก⁹³

ทั้งนี้ราชวงศ์ซ่งเหนือไม่ใช่ยุคทองของการวาดภาพบุคคล แต่กลับเป็นยุคที่เกิดผลงานที่น่าสนใจประเภทหนึ่งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน นั่นคือการวาดบุคคลและเรื่องราวที่สะท้อนวิถีชีวิตของคนชนชั้นล่าง เนื่องจากในสมัยก่อนหน้านั้นภาพเขียนวิถีชีวิตและสังคมจะมีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตของคนชนชั้นสูงเป็นหลัก และแทบจะไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลทั่วไปเลย ซึ่งภาพวาดวิถีชีวิตของคนชนชั้นล่างนี้แตกต่างจากภาพวาดเชิงจินตนาการอย่างสิ้นเชิง ทั้งยังสะท้อนถึงแนวคิดเชิงประจักษ์หรือสามัญที่เกิดขึ้นในช่วงนี้⁹⁴ พร้อมกับการเริ่มมีตลาดขนาดใหญ่เพื่อเป็นแหล่งรวมความเจริญในเมืองต่าง ๆ ทำให้ชนชั้นล่างสามารถไต่เต้าเลื่อนชนชั้นขึ้นได้ คนกลุ่มนี้จึงมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ จนอาจส่งผลต่อความคิดในการนำเสนอวิถีชีวิตของคนเหล่านี้ผ่านงานศิลปะกรรมด้วย

ลักษณะรูปแบบและเรื่องราวของเนื้อหาภาพในสมัยนี้มีทั้งที่เป็นแบบสามัญและจิตนิยม เมื่อเทียบกับราชวงศ์ถังภาพเขียนของห้าราชวงศ์ ราชวงศ์ซ่งเหนือครอบคลุมเนื้อหาอื่น ๆ มากกว่า เช่น ตำนานทางศาสนา เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของนักวิชาการ จิตรกรส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการบรรยายในการแสดงออกเบื้องหน้าและความรู้สึกภายในด้วยความสามารถในการถ่ายทอดสภาพจิตใจที่เพิ่มขึ้น⁹⁵

จิตรกรสมัยซ่งได้บรรลุถึงความเชี่ยวชาญอย่างสูงในการวาดภาพทิวทัศน์ เพียบพร้อมทั้งคุณค่าการใช้พู่กันและหมึก กรรมวิธีการวาดที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณที่ได้รับการขัดเกลามาอย่างดีจากพระพุทธศาสนา ลัทธิขงจื้อหรือเชินและลัทธิเต๋า กลั่นออกมาเป็นภาพที่สะท้อนถึงสรรพสิ่งต่าง ๆ รอบตัว แสดงรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ดูไร้ค่าแต่มีความสลับซับซ้อนเช่นเดียวกับชีวิตของมนุษย์ จิตรกรซ่งแสวงหาความมีชีวิตของจิตวิญญาณ (ch'i) ในภาพเขียน โดยที่ไม่จำเป็นต้องแสดงออกด้วยรูปแบบอันหรูหรา⁹⁶

เมื่อพิจารณาข้อมูลข้างต้นกับม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu ภาพทิวทัศน์ที่วาดลงบนผ้าไหมในรูปแบบของภาพม้วน ซึ่งเป็นลักษณะที่นิยมในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ภาพเขียนทิวทัศน์นั้นมีจุดเด่นอยู่ที่ภูเขาสูงตระหง่านกลางภาพ แม้ม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu นั้นเป็นภาพที่เล่าเรื่องชีวิตคนชนชั้นล่างในเมืองหลวง แต่ก็ยังคงรักษาองค์ประกอบตามหลักภาพเขียนทิวทัศน์เอาไว้ สะพาน

⁹³ 中国文物学会专业委员会. (n.d.). Chinese Art History. 中国对外翻译出版有限公司, trans. Anhui: Huangshan Publishing House.

⁹⁴ อธิรัตน์ ไชยพจน์พานิช. (2562). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

⁹⁵ Lin ci. (2017). Chinese Painting. Translated by Yan Xingjian and Ni Yanshuo. Beijing: China Intercontinental Press.

⁹⁶ กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สายรุ้งกลางภาพถือเป็นจุดสนใจของภาพในลักษณะเดียวกับภาพภูเขาสูงกลางภาพเขียนทิวทัศน์ของราชวงศ์ซ่ง การตั้งอยู่ของประตูเมืองและต้นหลิวขนาดใหญ่ นั้นคล้ายกับยอดสูงในองค์ประกอบของภาพเขียนทิวทัศน์

ม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu ยังถือเป็นตัวอย่างที่ดีของภาพแบบสัจนิยม ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ แม้จะมีผู้คนอยู่มากแต่ก็ถูกวาดให้กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติโดยรอบ มีการลงสีและให้น้ำหนักของสีตามความเป็นจริงในรูปแบบของสัจนิยมในราชวงศ์ซ่งเหนือ ทั้งบ้านเรือน ผู้คน เรือ สะพานและแม่น้ำ เป็นไปตามสถานที่จริงในธรรมชาติ และยังแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างน่าสนใจ เช่น ภาพคนกำลังนั่งรับประทานอาหารภายในร้านอาหาร ทั้งยังวาดรายละเอียดของเครื่องเรือนอย่างชัดเจนตามสภาพที่เป็นจริงอีกด้วย อย่างไรก็ตามม้วนภาพยังแฝงอารมณ์และเรื่องราวตามจินตนาการของจิตรกรอยู่ อย่างสถานการณ์เจ้าอารมณ์ของผู้ชมนั้นจะสามารถพบได้ในบริเวณ 3 จุดหลักของภาพ คือในช่วงต้นภาพบริเวณต้นหลิวขนาดใหญ่มีขบวนเกี้ยวซึ่งมีม้านำขบวน ม้าตัวนี้วิ่งมาด้วยความเร็ว ชายแก่จึงร้องเรียกให้หลานที่ยังเป็นเด็กรีบวิ่งเข้าบ้าน ผู้คนที่กำลังทานอาหารในร้านฝั่งตรงข้ามก็กำลังให้ความสนใจกับเหตุการณ์นี้ จุดต่อมาคือบริเวณกลางม้วนภาพ ฉากแม่น้ำและสะพานสายรุ้งที่มีชื่อเสียง ใต้สะพานมีเรือลำหนึ่งกำลังสูญเสียการควบคุมลอยขวางทางแม่น้ำ เหล่าลูกเรือและผู้คนโดยรอบกำลังพยายามช่วยกันหาทางออกไม่ให้เรื่อนั้นปะทะกับเรืออีกลำที่กำลังแล่นมา บนสะพานก็มีผู้คนเบียดตัวกันเข้ามาดูเหตุการณ์ที่น่าระทึกนี้ จุดสุดท้ายคือด้านหน้ากำแพงเมือง ผู้หญิงที่ขี่ลาขนของพ่อค้าคนหนึ่งหล่นและกำลังถกเถียงกันขวางทางเข้าออกของประตูเมือง ซึ่งมีขบวนอุฐูชนสิ้นค้ากำลังเคลื่อนขบวนออกมา ชายคนนำขบวนก็ได้ร้องให้หลีกทาง ทั้งนี้การเล่าเรื่องของจิตรกรนั้นน่าสนใจมาก และทิ้งปริศนาไว้ให้ผู้ชมได้คิดต่อและใช้จินตนาการถึงเหตุการณ์ที่จะสามารถเกิดขึ้นได้ต่อไป เป็นรสนวนกรรมที่แฝงอยู่ในภาพเขียนของจิตรกรราชวงศ์ซ่ง อีกทั้งจิตรกรยังวาดออกมาได้สมจริงราวกับผู้ชมสามารถได้ยินเสียงเอะอะโวยวายออกมาจากภาพ แต่เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไปข้างต้น ภาพลักษณะนี้ไม่ถือเป็นภาพสัจนิยมอย่างแท้จริง แต่ถือเป็นภาพสัจนิยมที่แฝงอารมณ์และจินตนาการของจิตรกรแบบที่จิตรกรช่งเหนือนิยมวาด

จิตรกรยังนำหลักทัศนียภาพวิทยามาใช้อย่างชัดเจน สร้างแสงและเงาที่ช่วยให้สิ่งก่อสร้าง เรือ และคนมีความกลมกลืนและมีปริมาตร แสดงความลึกตื้น ใกล้ไกลขององค์ประกอบต่าง ๆ ในภาพได้อย่างสมจริง มีลักษณะเป็นภาพโครงร่างที่ใช้เส้นเป็นหลัก ซึ่งการแลเงาเป็นเรื่องยาก จิตรกรจึงแลเงาและลงสีเพียงเล็กน้อยให้ภาพพอมิมีมิติเท่านั้น เส้นที่ใช้ในภาพมีลักษณะหนักและหนาสลับกับเส้นบางและเบา แสดงแง่มุมเป็นเหลี่ยมเป็นสันอย่างชัดเจน ทั้งยังแสดงถึงความตัดกันระหว่างเส้นกับน้ำหนักขาวดำอย่างชัดเจนตามรูปแบบของจิตรกรรมสกุลช่งเหนือ

ภาพผู้คนในม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu นั้นทำให้ม้วนภาพมีชื่อเสียงในหมู่คนทั่วไป จากเทคนิคการวาดภาพบุคคลที่ Li Gonglin ได้พัฒนาขึ้นโดยใช้ความหนาบางและทิศทางของเส้น แทนการลงสี และการแสดงภาพวาดที่สะท้อนสังคมของคนชนชั้นล่างที่เริ่มขึ้นในสมัยราชวงศ์ช่งเหนือ

นั้นสอดคล้องกับม้วนภาพ ซึ่งปรากฏภาพผู้คนจำนวนมากกำลังใช้ชีวิตประจำวันของตนเอง จิตรกรตั้งใจวาดออกมาให้แต่ละคนมีลักษณะแตกต่างกันตามความเป็นจริง ทั้งยังแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกและสถานะทางสังคมของแต่ละคนอย่างชัดเจนอีกด้วย ซึ่งคนส่วนใหญ่ในภาพคือคนชนชั้นล่างสอดคล้องกับรูปแบบการวาดภาพบุคคลในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ นักวิชาการหลายคนยังยกให้ม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu เป็นภาพเขียนบุคคลที่มีคุณค่ามากที่สุด เพราะสามารถบันทึกสภาพชีวิตของชาวเมืองในสมัยนั้นไว้ได้อย่างสมบูรณ์

นอกจากจะเล่าเรื่องวิถีชีวิตของคนชนชั้นล่างในเมืองหลวงแล้ว ทั้งม้วนภาพดูเหมือนจะเน้นไปที่เรื่องราวและลักษณะที่สอดคล้องกันคือ กล่าวถึงการคมนาคมที่นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่เมืองหลวงในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งฤดูใบไม้ผลิถือเป็นช่วงเวลาที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการขนส่งธัญพืช และเป็นเนื้อหาที่เป็นที่นิยมมากในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ⁹⁷

5.2 ความหมายของชื่อภาพ

ด้านความหมายของชื่อภาพดั้งเดิมในภาษาจีน ‘Qingming Shanghe Tu (清明上河图)’ แน่่อนว่าคำว่า Shanghe tu (Along the river) สื่อความถึงแม่น้ำที่เห็นในภาพ ส่วนความหมายของ Qingming (Clear-bright) อาจหมายถึงเทศกาลเซ็งเม้ง ภาพเขียนจำนวนมากในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมักมีคำว่า Qingming 清明 (Clear-bright) ในชื่อภาพ เพื่อสื่อว่าศิลปินได้บรรยายถึงเทศกาลเซ็งเม้งหรือ Qingming Festival ซึ่งเป็นวันหยุดในช่วงเวลาก่อนฤดูใบไม้ผลิและเป็นเวลาທີ່คนจีนจะได้ไปทำความสะอาดหลุมศพของครอบครัว เมื่อสังเกตเรื่องราวในภาพเขียนม้วนนี้ อย่างเช่นในตอนต้นของม้วนภาพจะมีขบวนของกลุ่มคนพร้อมเกี้ยวที่มีไม้กวาดต้นหลิวเสียบอยู่ ซึ่งน่าจะเพ็งกลับจากการทำความสะอาดหลุมศพในชนบทและกำลังมุ่งหน้าเข้าเมือง (ภาพส่วนที่ 6) และเหล่าผู้หญิงที่ยืนกระจุกตัวกันอยู่รอบ ๆ ตะกร้าไม้กวาดต้นหลิวที่หน้าโรงเตี๊ยมสามชั้น (ภาพส่วนที่ 27) อีกทั้งผู้เขียนบันทึกถ่ายภาพอย่างจาง จูยงลงวันที่ว่าถัดจากชิงหมิง (清明) หนึ่งวันอีกด้วย จึงเป็นไปได้ที่ Qingming 清明 จะหมายถึงเทศกาลเซ็งเม้ง (清明节) แต่จิตรกรกลับไม่ได้บรรยายกิจกรรมในเทศกาลเซ็งเม้งมากไปกว่าที่กล่าวมาข้างต้นเลย อย่างการแขวนกิ่งหลิวไว้บนหลังคา ผู้หญิงนำกิ่งหลิวมาทัดผม การกินเกี้ยว

เหมิง หยวนเหล่า (Meng Yuanlao) ได้เขียนบันทึกชีวิตในเมืองหลวงไคเฟิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือไว้ก่อนที่ราชวงศ์จะล่มสลายในปี ค.ศ. 1126 เขาได้พูดถึงร้านค้าที่ขายสินค้ากระดาษและรูปเพื่อใช้สำหรับบูชาเทพเจ้า ในช่วงเทศกาลเซ็งเม้งร้านเหล่านี้จะนำบ้านกระดาษหลายชั้นออกมาวางขาย บ้านกระดาษเหล่านี้สามารถขายได้ตลอดทั้งปีให้กลับครอบครัวผู้เสียชีวิต ซึ่งจะนำไปเผาในงานศพด้วยความหวังว่าผู้ตายจะได้รับบ้านแบบนี้ในโลกหลังความตาย ในภาพเขียนนี้มีร้านดังกล่าว

⁹⁷ Tsao Hsingyuan. (2003). “THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING.” *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

แค่เพียงหนึ่งร้าน (ภาพส่วนที่ 9 ด้านบนซ้ายสุด) แต่ร้านกลับเจียบเหงาและไม่มีลูกค้าเลยแม้แต่คนเดียว แทบจะไม่เป็นจุดสนใจในเทศกาลอันรื่นวายนี่เลย เหมิงยังเขียนไว้อีกว่าในเทศกาลเซงเม้ง ประตูเมืองทุกแห่งและถนนทุกสายจะเต็มไปด้วยผู้คน ทุกทิศรอบเมืองล้วนมีผู้คนหนาแน่นเช่นเดียวกับตลาด⁹⁸ แต่ในภาพม้วนนี้ผู้คนมารวมตัวกันข้างนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฉากใกล้กับจุดสิ้นสุดของม้วนภาพ แต่ก็ไม่ได้รวมกลุ่มกันที่ถนน อีกทั้งฉากขบวนของกลุ่มคน (ภาพส่วนที่ 6) ที่กล่าวไปข้างต้นนั้น นักวิชาการส่วนใหญ่มักยกขึ้นมาเป็นหลักฐานแสดงถึงประเพณีที่ชาวจีนนิยมปฏิบัติกันในประเทศการเซงเม้งอย่างการทำความสะอาดหลุมศพหรือในภาษาจีนที่เรียกว่าเซ่ามู่ (扫墓) จึงทำให้หลายคนเข้าใจว่าภาพเขียนนี้บรรยายถึงเทศกาลเซงเม้ง

อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาก่อนราชวงศ์เหวยเหนือ (ค.ศ. 420-589) คำว่า ชิงหมิง (Qingming 清明) นั้นเคยใช้เพื่ออธิบายสังคมในอุดมคติ ผู้เขียนบรรณานุกรมบันทึกภาพฉบับหลัง ๆ จึงเข้าใจว่าภาพนี้เป็นการระลึกถึงสังคมที่สงบสุข และเนื่องจาก ชิงหมิง (Qingming 清明) ยังมีความหมายว่า ‘สงบและเป็นระเบียบ’ จึงมีการแปลชื่อภาพว่า ‘Peace Reigns Over the River’ ‘Going Upriver for the Qingming Festival’ และ ‘Qingming Festival on the River’⁹⁹ การตีความแบบนี้เข้ากันได้ดีกับอุดมคติที่แพร่ไปทั่วม้วนภาพ เนื่องจากภาพม้วนนี้แสดงความงดงามทั้งหมดของเมืองไม่ว่าจะเป็นตึกสูง ถนนอันกว้างขวาง สะพานที่มีโครงสร้างอันซับซ้อนและร้านอาหารหรู โดยที่ไม่มีสิ่งมโหรีของเมือง (Urban blight) ติดมาด้วยเลย ไม่มีความสะดวก ไม่มีขอราน ไม่มีความหิวโหย ไม่มีความเจ็บป่วย ผู้คนในทุก ๆ สาขาอาชีพตั้งแต่นักวิชาการในชุดยาวไปจนถึงคนงานในทางเกวียนล้วนแต่ทำหน้าที่ของตนเองอย่างมีความสุข และยังเป็นกรกล่าวถึงความสงบเรียบร้อยและความสงบสุขในเมืองที่มาจากเส้นทางน้ำและการค้าทางน้ำที่เจริญรุ่งเรือง

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเชื่อว่า ชิงหมิง (Qingming 清明) นั้นหมายถึงระยะหนึ่งใน 24 ระยะตามระยะสุริยคติ (廿四节气) ของปฏิทินกสิกรรมจีนที่ชาวจีนกำหนดไว้ในรอบหนึ่งปี ซึ่งชิงหมิง 清明 (Clear-bright) คือระยะที่ 5 ชื่อว่า ‘Qingming jieqi 清明节气’ อยู่ในช่วงฤดูใบไม้ผลิเริ่มประมาณวันที่ 10 ของเดือนที่ 3 (ตามจันทรคติ) ระยะนี้ถูกบันทึกไว้ใน Huainan zi (淮南子) ของหลิว อัน (Liu An, 劉安, 179-122 ปีก่อนคริสตกาล) สำหรับถวายเป็นจักรพรรดิฮั่น ชิงหมิง 清明 (Clear-bright) เป็นช่วงเวลาแห่งสายลมอันอบอุ่นที่พัดเอาความหนาวเย็นของฤดูหนาวที่อันยาวนานออกไป พุ่งนาถูกไถและลงเมล็ด ที่สำคัญที่สุดคือน้ำแข็งในแม่น้ำละลายแล้ว

กว่าหนึ่งร้อยปีหลังจากที่ Huainan zi (淮南子) ของหลิว อันถูกนำถวายเป็นจักรพรรดิฮั่น ‘ชิงหมิง 清明’ ได้ถูกใช้สำหรับการยกย่อง ชิวประวัติของนักประวัติศาสตร์ Ban Gu 班固 (ค.ศ. 32-92) กล่าวถึงช่วงเวลาหนึ่งของ ‘ความสว่างบริสุทธิ์’ ต่อมา ‘Qingming shengshi 清明

⁹⁸ Hansen, Valerie. (1996). 清明上河图. New York: Yale University.

⁹⁹ Tsao Hsingyuan. (2003). “THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING.” Journal of Song-Yuan Studies 33. 156-177.

盛世’ (ความสว่างบริสุทธิ์ของยุครุ่งเรือง) มักถูกใช้เพื่ออธิบายระบอบการปกครองในอุดมคติ ในจีนโบราณช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาที่สังคมมีความมั่นคงและปลอดภัย ทั้งยังมีเสปียงอาหารที่เพียงพอ จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 6 เมื่อเทศกาลหานฉือ (Hanshi, 寒食节) หรือเทศกาลอาหารเย็น ซึ่งจัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษของตนนั้นถูกย้ายไปจัดที่หนึ่งวันก่อนระยะชิงหมิง ทำให้คำว่าชิงหมิงหมายถึงเทศกาลหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ และค่อย ๆ กลายมาเป็นขั้นตอนสุดท้ายของเทศกาลหานฉือ (Hanshi, 寒食节) ในช่วงต้นฤดูใบไม้ผลิ

เทศกาลหานฉือเริ่มขึ้นในต้นศตวรรษที่ 5 เพื่อยกย่องชีวิตของนักบวชที่ชื่อว่าเจี๋ย จีทุย (Jie Zitui, 介子推) เจี๋ยได้ช่วยจักรพรรดิเหวินแห่งราชวงศ์จิน 晉文公 (ประมาณ 636 ปีก่อนคริสตกาล) ในการกลับขึ้นมาครองราชอีกครั้ง แต่เมื่อความพยายามของเขาไม่ได้ผล เขาก็ถอยกลับไปอยู่ที่เขา หลังจากจักรพรรดิรู้ถึงความผิดพลาดของเจี๋ย จึงสั่งให้เจี๋ยกลับไปที่ราชสำนัก แต่เขาไม่ยอมกลับ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับ เขาจึงเกาะอยู่กับต้นไม้และเสียชีวิตในกองไฟที่ถูกจุดเพื่อไล่เขาออกมา เมื่อจักรพรรดิสำนึกผิดจึงสั่งให้ต่อจากนี้ไปห้ามจุดไฟในช่วงเดือนที่เจี๋ยเสียชีวิต แต่เมื่ออยู่โดยไม่มีไฟหรืออาหารร้อนเป็นเวลาหนึ่งเดือนในฤดูหนาวเป็นความลำบากมากเกินไปสำหรับพลกนิกรของเขา จักรพรรดิอู่แห่งราชวงศ์เว่ยเหนือ (魏武帝) จึงได้ย้ายวันที่ของเทศกาลหานฉือจากช่วงฤดูหนาวไปเป็นต้นเดือนที่สาม หนึ่งวันก่อนระยะชิงหมิง โดยการรวมเทศกาลหานฉือเข้ากับชิงหมิง เพื่อแสดงความคิดที่ "สว่างบริสุทธิ์" (ชิงหมิง 清明) ต่อประชาชนของเขา (Tsao Hsingyuan, 2003)

วันแรกของระยะชิงหมิงและเทศกาลหานฉือรวมเป็นวันเดียวกันหรือที่รู้จักกันว่า ‘เทศกาลเซงเม้ง’ ในช่วงต้นราชวงศ์ซ่งใต้ จากบันทึกของเหมิง หยวนเหล่า (Meng Yuanlao) วันแรกของระยะชิงหมิงหรือเทศกาลเซงเม้งตรงกับวันที่ 105 หลังจากวันเหมายัน (ระยะสุริยคติที่ 22) โดยทั่วไปถือว่าเป็นหนึ่งวันในเทศกาลหานฉือ เหมิงยังได้อธิบายถึงทั้งสามขั้นตอน (วัน) ของเทศกาลไว้ด้วยว่า ขั้นตอน (วัน) แรกเรียกว่า chuishu 炊熟 จะมีการเตรียมอาหารให้เพียงพอสำหรับสามวัน และกิจกรรมส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในวันถัดไป ซึ่งเป็นวันหลักของเทศกาลหานฉือ (วันที่ 105 หลังจากวันเหมายัน) ผู้คนเฉลิมฉลองด้วยการไปเยี่ยมหลุมศพของครอบครัว (扫墓) ส่วนชิงหมิง (เซงเม้ง) คือวันที่สาม และในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือผู้คนจะต้องทนกินอาหารเย็นถึงสิบแปดมื้อหรือที่เรียกว่า Hanshi shibadun 寒食十八頓 บันทึกของราชวงศ์ซ่งเหนือที่น่าสนใจที่สุดเกี่ยวกับเทศกาลนี้คือบันทึกของ Cai Tao 蔡徐 ซึ่งเขียนว่าในวันก่อนเทศกาลชิงหมิงหรือเซงเม้งไฟทั้งหมดจะถูกดับลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งไฟจากเตาทำอาหาร ในเช้าตรู่ของวันที่สี่ (วันที่สามของระยะสุริยคติที่ 5 หรือชิงหมิง) ถ่านจะถูกนำออกจากพระราชวังเพื่อจุดเตาไฟของครอบครัวขึ้นสูงไม่กี่ครอบครัวก่อนหลังจากพิธีจุดไฟแล้ว เตาไฟทั้งหมดก็จะถูกจุดขึ้นได้¹⁰⁰ ในม้วนภาพนั้นผู้คนกำลังทำอาหารอยู่ทั่วไป ทั้งบนเรือ บนท้องถนนและในร้านอาหาร ภาพนี้จึงเกี่ยวข้องกับการบรรยายภาพการกินและการดื่ม

¹⁰⁰ Tsao Hsingyuan. (2003). "THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING." *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

มากกว่าเทศกาลเซ็งเม้ง นักวิชาการจำนวนมากคาดเดาว่ากลุ่มคนพร้อมเที่ยวบริเวณจุดเริ่มต้นของม้วนภาพนั้นเพิ่งกลับมาจากการไปกวาดหลุมศพ (扫墓) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของเทศกาลหวนฉือ อย่างไรก็ตามเมื่อดูอย่างละเอียดจะเห็นว่าแท้จริงแล้วคนกลุ่มนี้กลับมาจากการเดินทางล่าสัตว์ที่ประสบความสำเร็จแล้ว ชายคนหนึ่งถือคันธนู อีกคนหาบไม้ยาวที่มีนกแขวนอยู่ที่ปลายทั้งสองข้าง อากาศในภาพนั้นเริ่มอบอุ่นแล้ว เห็นได้จากผู้ชายบางคนใส่เสื้อแขนสั้นและฤดูล่าสัตว์ก็เริ่มขึ้นแล้ว ซึ่งเป็นการยืนยันว่าภาพวาดนี้ไม่ได้เป็นภาพบรรยายเทศกาลหวนฉืออย่างแน่นอน เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวถูกห้ามในช่วงเทศกาล ดังนั้น 清明节 (Qingming jie) ที่จาง จูได้เขียนไว้ท้ายภาพและ 清明 (Qingming) ในชื่อภาพจึงน่าจะหมายถึงระยะชิงหมิง หรือ 清明节气 มากกว่า ซึ่งตรงกับวันที่ 4-6 เดือนเมษายน หนึ่งในภาวะของช่วงฤดูใบไม้ผลิ

5.3 องค์ประกอบในภาพ

5.3.1 เมือง

นักวิชาการทั้งชาวจีนและตะวันตกหลายคนยอมรับข้อสันนิษฐานดั้งเดิมที่ว่าเมืองในม้วนภาพ Qingming shanghe tu คือเมืองตงจิงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ทั้งบันทึกท้ายภาพอย่างของจาง กงเหยา (张公乐, ค.ศ. 1190) เขียนว่า “ทางตะวันออกของประตูระบายน้ำเชื่อมต่อกับคลองสุย (Sui Canal)” คลองสุย เป็นชื่อเรียกโดยทั่วไปของแม่น้ำเปี่ยน (汴河) เนื่องจากถูกขุดในสมัยราชวงศ์สุยเพื่อเชื่อมกับคลองต้ายวินเหอ (大运河) และบันทึกของจาง ชื่อจื่อ (张世积) เขียนกลอนไว้ว่า “แม่น้ำเปี่ยนไหลไปทางทิศตะวันออกอย่างรวดเร็ว” และ “ดินแดนระหว่างสองแม่น้ำ”¹⁰¹ แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนบันทึกท้ายภาพชาวจีนทั้งสองคนเชื่อว่าเมืองในภาพคือเมืองหลวงเดิมของราชวงศ์ซ่งเหนือ (เมืองตงจิงหรือเมืองไคเฟิงในปัจจุบัน) อย่างไรก็ตามในช่วงปลายศตวรรษที่ 12 นักวิชาการของราชสำนักจินที่เมืองเยียนจิง (燕京, เมืองปักกิ่งในปัจจุบัน) ไม่สามารถรู้จักเมืองตงจิงในช่วงเวลา ก่อนที่จะถูกอาณาจักรจินยึดไปได้และไม่น่าจะเคยไปเห็นเมืองตงจิงด้วยตัวเอง ทั้งนี้จึงมีความเป็นไปได้ว่าพวกเขาอาจเพียงแค่อ้างอิงข้อมูลที่รับมาเท่านั้น นอกจากนี้ภายในม้วนภาพเองก็ไม่ปรากฏแลนมาร์กทางสถาปัตยกรรมหรือทางภูมิศาสตร์ที่จะสามารถระบุเมืองใดในราชวงศ์ได้ ดังนั้นจึงต้องใช้การวิเคราะห์หลักฐานภายในภาพ การเปรียบเทียบภูมิศาสตร์ของเมืองตงจิง และข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลทางโบราณคดีและวรรณกรรมเป็นหลัก

หากกล่าวว่ามีม้วนภาพนี้บรรยายภาพเมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งเหนือที่รุ่งเรืองในศตวรรษที่ 12 ดังนั้นเมืองนี้ก็คือเมืองตงจิง ก่อนที่จะกลายเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์ซ่งเหนือนั้นเมืองนี้เริ่มต้นจากการเป็นตลาดบริเวณแม่น้ำเปี่ยนในช่วงเวลา ก่อนที่ราชวงศ์สุยปกครองแผ่นดินจีน และได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถังหรือในช่วงที่แม่น้ำเปี่ยนได้เชื่อมเข้ากับระบบเส้นทางน้ำของคลองต้ายวินเหอ (大运河) ต่อมาในช่วงปลายราชวงศ์ถังก็ได้กลายเป็นเมืองหลวงที่มี

¹⁰¹ Johnson, Linda Cooke. (1996). “The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing.” *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

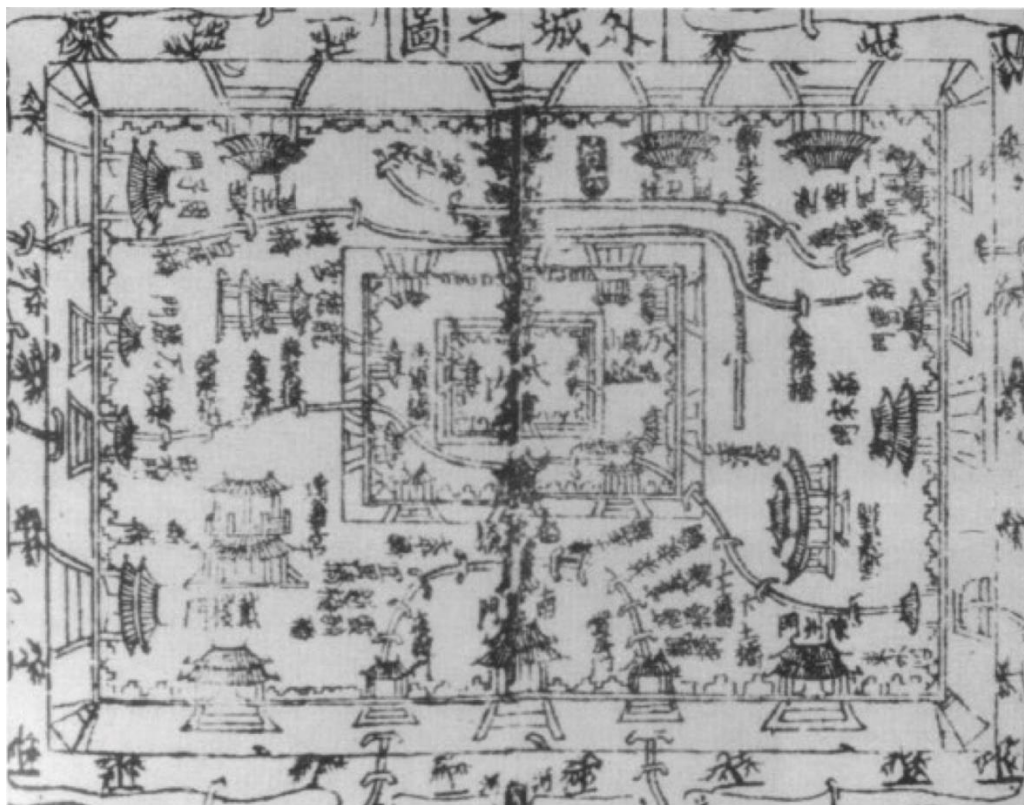
กำแพงล้อมรอบและถูกเรียกว่าเมืองเปียนโจว (汴州) ในช่วงสมัยที่มีแต่ความวุ่นวายหลังการล่มสลายของราชวงศ์ถัง เมืองเปียนโจวก็ได้กลายเป็นกองบัญชาการของราชวงศ์ที่ปกครองเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ หลายราชวงศ์ด้วยกัน ทั้งราชวงศ์โฮ่วเหลียง (ค.ศ. 907-923) และราชวงศ์โฮ่วโจว (ค.ศ. 951-960) ในฐานะที่เป็นเมืองหลวงจึงได้ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นเหลียงจิง (梁京) หรือเปียนจิง (汴京) หรือในบางครั้งก็ถูกเรียกว่าเปียนเหลียง (汴梁) ในช่วงเวลานี้เมืองได้เติบโตขึ้นและกำแพงชั้นที่สองก็ได้ถูกสร้างขึ้นใกล้กับกำแพงเมืองเดิม โดยพื้นที่ด้านในกำแพงเดิมกลายเป็นพื้นที่ส่วนพระราชวังเท่านั้น ต่อมาในช่วงสิ้นสุตราวงศ์โฮ่วโจวกำแพงเมืองชั้นที่สามก็ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อขยายพื้นที่ของเมืองออกไปอีก เมื่อจักรพรรดิเกาจื่อตั้งราชวงศ์ซ่งก็ยังคงตั้งเมืองหลวงที่เปียนจิง แต่ได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็นตงจิง (東京) และเมืองรองอื่น ๆ มีชื่อว่า เป่ยจิง (北京) ซีจิง (西京) และหนานจิง (南京)¹⁰² (Linda Cooke Johnson, 1996)

แม้ว่าเมืองตงจิงจะมีประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นและมีหลักฐานทางวรรณกรรมจำนวนมาก แต่ผังเมืองกลับไม่ได้ถูกบันทึกไว้อย่างดีเท่าที่ควร มีเพียงแผนที่สองฉบับในสารานุกรมของเฉิน หยวนจิง (陳无靓) ที่มีชื่อว่า Shilin guangji (事林廣記, ค.ศ. 1279) เป็นข้อมูลในช่วงปลายสมัยราชวงศ์ซ่งต้นราชวงศ์หยวน แต่เนื่องจากสารานุกรมฉบับนี้เป็นงานที่รวบรวมขึ้น ดังนั้นจะต้องมีแผนที่ต้นฉบับอยู่ก่อนหน้านี้อย่างแน่นอน แผนที่ฉบับแรกแสดงภาพเมืองตงจิงในสมัยห้าราชวงศ์ ในช่วงเวลาที่ยังเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์เหลียง แผนที่นี้เป็นมุมสูงและลักษณะเหมือนภาพสี่เหลี่ยมซ้อนกันสองชั้น โดยที่ทั้งสองชั้นมีกำแพงล้อมรอบ กำแพงชั้นในล้อมรอบส่วนที่เป็นพระราชวัง ส่วนกำแพงชั้นนอกล้อมรอบเมืองตงจิงทั้งหมด แผนที่ฉบับที่สองนั้นแสดงภาพเมืองที่มีกำแพงเมืองทั้งหมดสามชั้น คาดว่าเป็นช่วงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ (ภาพที่ 3) เขตพระราชวังอยู่ด้านในกำแพงเมืองชั้นในสุด กำแพงชั้นกลางเป็นที่รู้จักกันในชื่อ กำแพงเก่า (jiucheng, 舊城) ซึ่งเคยเป็นกำแพงชั้นนอกในสมัยราชวงศ์เหลียง แต่ในช่วงเวลานี้เป็นกำแพงล้อมรอบเมืองชั้นใน ส่วนกำแพงใหม่ชั้นนอกสุดสร้างเสร็จในปี ค.ศ. 956 และถูกเรียกว่า กำแพงใหม่ (xincheng, 新城) ใช้ล้อมรอบพื้นที่ชานเมืองที่เพิ่งขยายออกมา¹⁰³ แผนที่ฉบับนี้เป็นประโยชน์อย่างมาก เนื่องจากให้ข้อมูลทั้งชื่อของประตูเมืองหลักและสถานที่อื่น ๆ ทั้งยังแสดงภาพเส้นทางน้ำภายในเมืองและคูน้ำด้านนอกกำแพง

¹⁰² ในสมัยราชวงศ์ซ่ง เมืองเป่ยจิงหรือปักกิ่ง (北京) เดิมคือเมืองต้าหมิง (大名府) ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลเหอเป่ย์ (河北) ชื่อเป่ยจิงเพราะเป็นเมืองที่อยู่ทางทิศเหนือของเมืองตงจิง (เป่ยแปลว่าทิศเหนือ) ส่วนเมืองซีจิง (西京) เดิมคือเมืองลั่วหยาง (洛阳) ชื่อซีจิงเพราะตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองตงจิง (ซีแปลว่าทิศตะวันตก) และเมืองหนานจิง (南京) เดิมคือเมืองยงเทียน (应天府, เมืองเซี่ยงชิว มณฑลเหอหนานในปัจจุบัน) ชื่อหนานจิงเพราะตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองหลวงตงจิง (หนานแปลว่าทิศใต้)

¹⁰³ Johnson, Linda Cooke. (1996). "The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing." *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

เมืองอีกด้วย อย่างไรก็ตามแผนที่ฉบับนี้ไม่ได้ให้รายละเอียดภายนอกเมืองอย่างบริเวณชานเมือง แม่น้ำ หรือสะพานด้านนอกซึ่งปรากฏอยู่ในม้วนภาพ

ภาพที่ 3 แผนที่เมืองตงจิงในช่วงต้นสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ จาก (Shilin guangji 事林廣記)
ที่มา: Linda Cooke Johnson (1996)

ช่วงเวลาที่สารานุกรม shilin guangji ถูกเขียนขึ้นนั้นส่งผลให้แผนที่ฉบับนี้รวมถึงข้อมูลอย่างสังเขปที่มาด้วยกันกลายเป็นแหล่งข้อมูลที่เก่าแก่ที่สุดของเมืองตงจิงในเวลานั้น ซึ่งถือว่าเก่าแก่กว่าตัวสารานุกรมเอง แต่ความแม่นยำทางภูมิศาสตร์อาจยังคงเป็นปัญหา เนื่องจากแผนที่ลักษณะนี้ได้รับการออกแบบขึ้นมาเพื่อนำเมืองตงจิงไปสู่รูปแบบการออกแบบเชิงเส้นตรงของเมืองหลวงเชิงสัญลักษณ์อย่างเมืองฉางอันอย่างชัดเจน แผนที่ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานเมืองไคเฟิง (Kaifeng Municipal Museum) ซึ่งได้มาจากการขุดค้นทางโบราณคดีของกำแพงบางส่วนในสมัยราชวงศ์ซ่งแสดงให้เห็นว่ากำแพงเมืองมีรูปร่างเป็นวงรีมากกว่าสี่เหลี่ยมจัตุรัสในแผนที่เมืองตงจิงฉบับที่สอง แต่ภูมิทัศน์ที่มีอยู่รอบ ๆ เมืองไคเฟิงไม่ได้เป็นแนวทางที่เชื่อถือได้สำหรับลักษณะของเมืองตงจิงในศตวรรษที่ 12 เมืองตงจิงยังถูกปล้นและรุกรานจากอาณาจักรจินในช่วงปี ค.ศ. 1125-1126 ต่อมาได้

ถูกฟื้นฟูขึ้นใหม่หลังปี ค.ศ. 1131 เพื่อเป็นเมืองหลวงทิศใต้ของอาณาจักรจีน แต่หลังจากนั้นก็เสื่อมโทรมลงอย่างช้า ๆ และไม่เคยกลับมาโดดเด่นเหมือนช่วงก่อนหน้าได้อีก¹⁰⁴

การเปลี่ยนแปลงของวัฏจักรในเส้นทางแม่น้ำหวงเหอ (黄河) ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งส่งผลกระทบต่อเมืองตงจิง เกิดน้ำท่วมทุกปีทำให้เกิดการทับถมของชั้นตะกอน ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เมื่อแม่น้ำไหลไปในเส้นทางทางเหนือซึ่งตั้งอยู่เหนือเมืองไคเฟิงในปัจจุบัน 50 กิโลเมตรจะทำให้ที่ราบระหว่างแม่น้ำกับเมืองบริเวณทางเหนือของจินนั้นขยายออก ในปัจจุบันแม่น้ำอยู่ห่างจากกำแพงเมืองไคเฟิงเพียง 18 กม. รัฐและเขตปกครองทั้งหมดในอดีตเคยตั้งอยู่ทางใต้ของแม่น้ำ แต่ในปัจจุบันตั้งอยู่ทางเหนือของแม่น้ำ ในขณะที่ดินแดนส่วนใหญ่ที่อยู่ไกลออกไปทางใต้ได้ถูกทำลายไปแล้ว พื้นที่ลุ่มน้ำทางตอนใต้ของแม่น้ำในสมัยราชวงศ์ซ่งนั้นรองรับแม่น้ำหลายสาย ซึ่งบางสายเป็นเส้นทางคมนาคมหลักอย่างแม่น้ำเปียน จนในที่สุดเมืองเก่าก็ถูกทำลายและสภาพแวดล้อมโดยรอบก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวรในปี ค.ศ. 1642 เมื่อ Li Zizheng จงใจทำลายเขื่อนของแม่น้ำหวงเหอ มีเพียงเจดีย์เหล็กอันโด่งดังและฐานของวัดเพียงไม่กี่แห่งที่ยังคงอยู่เหนือพื้นดินในฐานะอนุสรณ์สถานจากเมืองตงจิงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ส่วนร่องรอยของกำแพงเมือง ประตูเมือง แม่น้ำและสะพานทั้งหมดล้วนสูญหายไปอย่างสิ้นเชิง และเนื่องจากชั้นตะกอนที่หนาถึง 10-12 เมตรในบางพื้นที่ทำให้ไม่สามารถใช้การถ่ายภาพทางอากาศหรือแม้แต่การสำรวจระยะไกล (Remote Sensing) เพื่อค้นหาโครงสร้างเมืองของราชวงศ์ซ่ง ทั้งยังเป็นอุปสรรคในการขุดค้นทางโบราณคดีอีกด้วย

แต่บางอย่างก็ดูเหมือนกับไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปมากเท่าไรนัก ที่ราบทางเหนือยังคงค่อย ๆ เอียงจากทางตะวันตกเฉียงเหนือไปทางตะวันออกเฉียงใต้ เชื่อนตามแนวแม่น้ำหวงเหอยังทำให้เกิดพื้นที่ลุ่มน้ำเช่นเดียวกันกับในศตวรรษที่ 12 ซึ่งน้ำจะไหลออกจากแม่น้ำแทนที่จะไหลไปตามแม่น้ำเหมือนกับหุบเขาแม่น้ำส่วนใหญ่

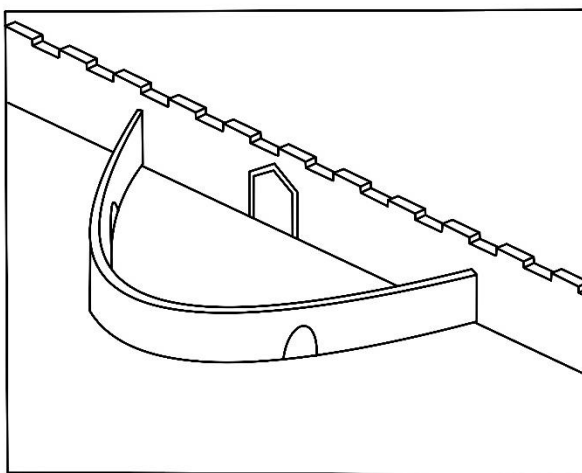
เมืองไคเฟิงในปัจจุบันแม้ว่าจะตั้งอยู่บนที่ตั้งของเมืองตงจิง แต่ก็มีขนาดเล็กกว่าเมืองตงจิงในศตวรรษที่ 12 มาก กำแพงเมืองเก่าที่เห็นในปัจจุบันสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่งเท่านั้น และล้อมรอบพื้นที่ขนาดเท่ากับเมืองตงจิงในสมัยราชวงศ์ถังโดยประมาณ แม้ว่าเขตชานเมืองจะขยายออกไปไกลมากจากกำแพงเมือง แต่เมืองก็ยังไม่ได้มีขนาดใหญ่เท่ากับเมืองตงจิงที่กำแพงชั้นนอกสุดของราชวงศ์ซ่งล้อมรอบไว้ (Linda Cooke Johnson, 1996)

5.3.2 ประตูเมืองและกำแพงเมือง

จากหนังสือ Songshi (宋史) และบันทึกชื่อว่า Dongjing meng Hua lu (東京夢華錄, Record of Eastern Capital) เขียนขึ้นในปี ค.ศ. 1243 โดยเหมิง หยวนเหล่า (Meng Yuanlao 孟元老) ชาวเมืองตงจิงในราชวงศ์ซ่งเหนือ รวมถึงแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ระบุว่ากำแพงชั้นนอกของเมืองหลวงราชวงศ์ซ่งมีประตูเมืองทั้งหมด 12 ประตู ทุกประตูจะสูง 3 ชั้น และมี 2 ประตูด้วยกันคือ ประตูโค้ง (vase gates) และประตูจื่อเหมิน (zhimen) หรือประตูทางตรง

¹⁰⁴ Johnson, Linda Cooke. (1996). "The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing." *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

ประตูโค้ง (vase gates) สร้างขึ้นพร้อมกับกำแพงเสริมป้องกันลักษณะโค้งหรือ barbican ตัวถนนจะต้องตัดผ่านกำแพงรูปครึ่งวงกลมด้านนอกและประตูอีกหนึ่งถึงสองประตู จึงทำให้เกิดทางเลี้ยวจำนวนมากก่อนจะผ่านตัวประตูหลัก (ประตูเมืองลักษณะนี้อาจยังหลงเหลือให้เห็นที่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือของกำแพงเเก่รอบเมืองปักกิ่งและที่เมืองซาซีอู (沙市) ตามตัวอย่างในภาพที่ 4 ด้านล่าง) ประตูเมืองในม้วนภาพสูง 2 ชั้นและไม่มีกำแพงโค้งป้องกัน ดังนั้นประตูเมืองในม้วนภาพจะต้องเป็นหนึ่งในสี่ประตูจื่อเหมิน (zhimen) หรือประตูทางตรง

ภาพที่ 4 ภาพจำลองประตูเมืองซาซีอู (沙市)
ที่มา: Linda Cooke Johnson (1996)

ประตูเมืองทิศใต้หรือหนานซวินเหมิน (Nanxun men) เป็นประตูพระราชพิธีหลักของเมืองตงจิงและรองรับถนนสามสาย ดังนั้นประตูเมืองในภาพไม่สามารถเป็นหนานซวินเหมินได้เนื่องจากมีถนนสายตรงเพียงสายเดียวเท่านั้น

โดยปกติประตูเมืองจะมีชื่อสลักจารึกไว้บนแผ่นหินขนาดเล็กเหนือซุ้มประตูได้ขยายคาเหมือนกับที่ปรากฏในม้วนภาพ (ภาพที่ 5) แต่ตัวอักษรในม้วนภาพกลับมองไม่ชัดแม้ในรูปภาพที่คัดลอกมาจากชิ้นงานจริงก็ตาม จากการใช้แว่นขยายตรวจสอบสำเนาภาพถ่ายดังกล่าวในพิพิธภัณฑ์ประจำจังหวัดเจียงโจวสังเกตเห็นว่าส่วนล่างของตัวอักษรแรก (ด้านขวา) นั้นเป็นตัวอักษรที่ซับซ้อนมีหนึ่งเส้นตรงและมีเส้นแนวเอียงหลายเส้นคล้ายกับส่วนล่างของตัวมู่ 木 mu หรือตัวต้า 大 da ซึ่งสอดคล้องกับส่วนล่างของคำว่าเจิ้ง 鄭¹⁰⁵ ส่วนตัวอักษรตัวที่สองคือเหมิน 門 men (ประตู) อย่างชัดเจน

¹⁰⁵ Johnson, Linda Cooke. (1996). "The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing." *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

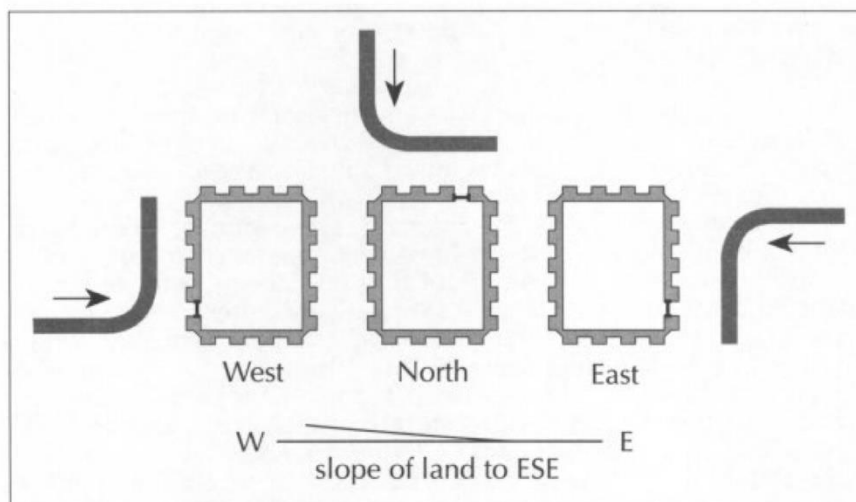

ภาพที่ 5 ป้ายประตูเมืองในภาพ Qingming Shanghe Tu

ชื่อทางการของประตูเมืองทางตรงที่กำแพงชั้นนอกทิศตะวันตกคือ ชุ่นเทียนเหมิน (順天門) ส่วนชื่อโดยทั่วไปคือ เจิ้งเหมินใหม่ (新鄭門, Xin Zheng men)¹⁰⁶ ในภาพฉบับเลียนแบบดูเหมือนกับว่าผู้คัดลอกจะเข้าใจว่าประตูเมืองคือประตูเมืองทางตรงทิศตะวันตก แต่ในม้วนภาพฉบับดั้งเดิมของจาง เจ๋อตวนั้นก็ไม่ได้ให้ข้อสรุปไว้ จึงต้องพิจารณาจากความสัมพันธ์ของกำแพงเมืองประตูเมืองและแม่น้ำ แม่น้ำในม้วนภาพห่างจากกำแพงเมืองประมาณหนึ่งลี้ จากข้อมูลในบันทึกทำยภาพ แม่น้ำแห่งนี้คือแม่น้ำเปียน เส้นทางน้ำสายหลักของเมืองตงจิง

ความสัมพันธ์ระหว่างกำแพงเมือง ประตูเมืองและแม่น้ำที่เป็นไปได้มี 3 แบบดังในภาพที่ 6 ถ้าประตูเมืองในม้วนภาพคือประตูทิศตะวันออก แม่น้ำจะไหลจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก แต่ความลาดเอียงของแผ่นดินไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งไม่สอดคล้องกับการไหลไปทางทิศตะวันตกของแม่น้ำ เนื่องจากน้ำจะไม่ไหลขึ้นที่สูง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะเป็นประตูเมืองทิศตะวันออก หากเป็นประตูทิศเหนือ แม่น้ำจะไหลมาจากทางเหนือและเลี้ยวไปทางตะวันออกก่อนจะถึงสะพาน ตำแหน่งนี้ไม่สอดคล้องกับตำแหน่งของแหล่งที่มาของแม่น้ำที่ปากแม่น้ำหรือเปียนโค่ว (Biankou) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกไม่ใช่ทางทิศเหนือของเมือง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะเป็นประตูเมืองทิศเหนือ หากเป็นประตูทิศตะวันตก แม่น้ำจะไหลจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกและเลี้ยวขึ้นไปทางทิศเหนือก่อนจะถึงสะพาน ซึ่งตำแหน่งนี้สอดคล้องกับความลาดเอียงของแผ่นดินและตำแหน่งของเปียนโค่ว (Biankou) ทางทิศตะวันตกของเมือง ทั้งยังมีข้อมูลลายลักษณ์อักษรอย่างบันทึกทำยภาพสนับสนุนด้วย ซึ่งเขียนว่า ‘แม่น้ำเปียนไหลไปทางตะวันออก’ ดังนั้นหากแม่น้ำในภาพคือแม่น้ำเปียน ตำแหน่งของแม่น้ำก็คือทางฝั่งตะวันตกของเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการค้าบริเวณชานเมืองตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำและคูเมือง จึงถูกเรียกว่า ‘ดินแดนระหว่างแม่น้ำสองสาย ณ เมืองตงจิง’ ซึ่งเป็นพื้นที่ประชากรหนาแน่นและรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ

¹⁰⁶ Johnson, Linda Cooke. (1996). “The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing.” *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

ภาพที่ 6 ภาพจำลองความสัมพันธ์ของประตูเมืองและทิศทางการไหลของแม่น้ำเปี่ยน
ที่มา: Linda Cooke Johnson (1996)

จากหลักฐานทางอุทกวิทยาและวรรณกรรม ประตูเมืองทิศตะวันตกมีความเป็นไปได้มากที่สุด อย่างไรก็ตามเมืองตงจิงมีประตูเมืองบริเวณกำแพงเมืองทิศตะวันตกหลายประตูด้วยกัน แต่มีเพียงประตูเจิ้งเหมิน (鄭門) เท่านั้นที่เป็นประตูทางตรง ซึ่งอยู่ทางทิศใต้สุดในประตูทั้งสามของกำแพงเมืองทิศตะวันตก และเนื่องจากถนนที่ตัดผ่านประตูนี้มุ่งไปสู่เจิ้งโจว (鄭州) จึงถูกรู้จักโดยทั่วไปว่าประตูเจิ้งเหมินใหม่ (新鄭門, Xin Zheng men) ประตูเจิ้งเหมินเก่าเคยอยู่ในบริเวณนี้ จากบันทึกของเหมิง ประตูเจิ้งเหมินใหม่เป็นประตูของราชสำนัก ซึ่งจักรพรรดิและผู้ติดตามจะใช้ผ่านเพื่อไปเยี่ยมขมสวน ทะเลสาบ และที่พักด้านนอก หรือเพื่อไปชมขบวนเรือบนแม่น้ำเปี่ยนและสระน้ำจินหมิง (金明) ประตูนี้ยังเป็นหนึ่งในสถานที่เพียงไม่กี่แห่งในเมืองหลวงตงจิงที่นักโบราณคดีขุดค้นพบจากการขุดค้นในปี ค.ศ. 1983 กำแพงทิศตะวันตกนั้นถือว่าอยู่ในสภาพดีกว่ากำแพงทิศเหนือและทิศตะวันออก พบซากดินของประตูเจิ้งเหมินที่มีความลึกเพียงสองในสิบเมตรใต้ถนนราชวงศ์หมิง เหรียญที่ถูกพบในพื้นที่เดียวกันนี้มีข้อความจารึกว่าเป็นของรัชสมัยเทียนเซิง (Tiansheng, ค.ศ. 1023-1032) และจื่อผิง (Zhiping, ค.ศ. 1064-1068) ส่วนตัวประตูเมืองนั้นถูกสร้างขึ้นจากดินสีแดงและสีเหลืองสลับกันหลายชั้น ดินสีแดงนี้นำเข้ามาจากดินแดนที่ห่างไกล ทั้งยังพบเศษกระเบื้องแตก ขี้เถ้าสีขาวและเศษไม้ตกแต่งซึ่งเป็นหลักฐานยืนยันถึงโครงสร้างส่วนบนที่ทำด้วยไม้ของประตูเมืองในอดีต (Linda Cooke Johnson, 1996)

ฐานของกำแพงเมืองหนาประมาณ 15-20 เมตร ถูกพบบริเวณลึกลงไป 4-6 เมตร การขุดพบนั้นทำให้ทราบว่าตัวประตูเมืองมีโครงสร้างขนาดใหญ่ ฐานของประตูวัดจากทิศเหนือไปได้ได้ประมาณ 165 เมตร มีถนนกว้าง 20 เมตรตัดผ่านประตู ขนาดประตูจากทิศตะวันตกไปตะวันออกคือประมาณ 120 เมตร ฐานของประตูนี้มีขนาดเท่ากับประตูหนานชวินทางทิศใต้ซึ่งถูกสำรวจไปก่อนหน้าแล้ว ความกว้างของถนนประมาณ 20 เมตรมีหลักฐานสนับสนุนคือท่อนซุงขนาดใหญ่ที่ยังอยู่ในสภาพดี ซึ่ง

วางอยู่บนฐานรองรับหินใต้ประตูและถูกคลุมไว้ด้วยสื่อและดิน การขุดค้นยังพบว่าดินจากคูน้ำนั้นไม่เพียงพอสำหรับการสร้างกำแพงเมือง ดินที่นำมาเพิ่มนั้นมาจากเขาหูเหล่า (虎牢) ที่อยู่ห่างออกไปหลายร้อยลี้

ตำแหน่งของประตูเมืองในม้วนภาพนั้นสอดคล้องกับหลักฐานทางโบราณคดีของประตูเจิ้งเหมิน ซึ่งเป็นประตูที่สูง 2 ชั้น ชั้นล่างทำจากดินสองสี่สลับกันหลายชั้น ส่วนชั้นบนตอกตกแต่งด้วยโครงสร้างไม้ทาสีและหลังคากระเบื้อง สำหรับโครงสร้างด้านในประตูเมืองพบเสาไม้แนวตั้งสองเสาคาดว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ใช้ไม้กันเพื่อเสริมความแข็งแรงซึ่งจะถูกหมุนเข้าที่เมื่อประตูถูกปิด กลไกลักษณะนี้เป็นกลไกที่เป็นแบบฉบับของการสร้างประตูเมืองในสมัยราชวงศ์ซ่ง¹⁰⁷

เมื่อพิจารณาประตูเมืองในม้วนภาพ สัดส่วนของประตูนั้นสอดคล้องกับที่นักโบราณคดีระบุไว้ แต่อาจจะไม่ใหญ่เท่า สัญลักษณ์อีกประการที่ช่วยระบุได้ว่าประตูเมืองในม้วนภาพคือประตูเมืองฝั่งตะวันตกคือการปรากฏตัวของขบวนอุฐูที่กำลังเคลื่อนตัวผ่านประตูเมือง ขบวนอุฐูลักษณะนี้เป็นสัญลักษณ์ของภูมิภาคตะวันตก ซึ่งจะเดินทางจากประตูทางทิศตะวันตกของเมืองบนที่ราบทางตอนเหนือของจีนอย่างเมืองฉางอันหรือเมืองตงจิงไปยังเส้นทางสายไหมเก่า บริเวณอาณาจักรเหลียวและซีเซี่ยทางตะวันตกของจีน

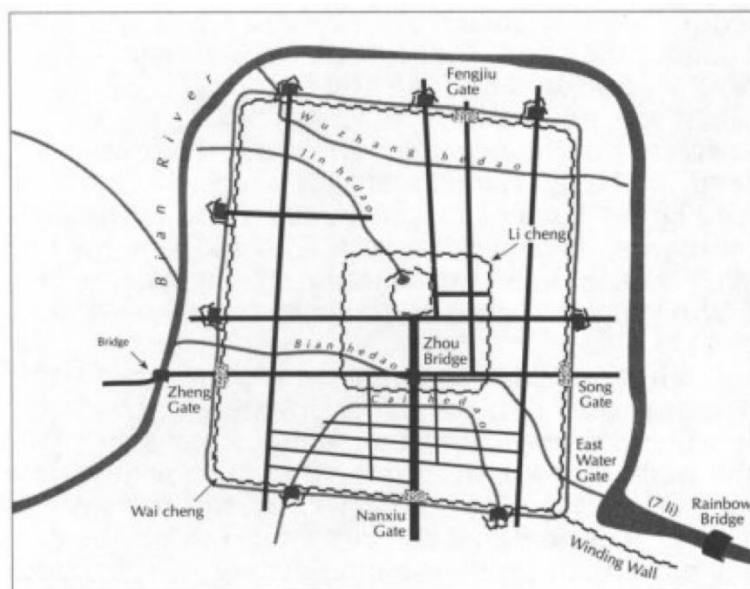
ดังนั้นเมื่อรวมหลักฐานทางอุทกวิทยาของแม่น้ำเปียนและเมืองตงจิงหรือไคเฟิงในศตวรรษที่ 12 ชื่อที่จารึกไว้บนป้ายของประตูเมืองในม้วนภาพและหลักฐานทางโบราณคดีจากการขุดค้นประตูเจิ้งเหมิน รวมถึงการระบุว่าประตูเมืองในภาพเป็นประตูเจิ้งเหมินของผู้คัดลอกภาพสมัยใหม่ทั้งหมดนี้เป็นหลักฐานที่มีน้ำหนักมาพอในการระบุว่าประตูเมืองในม้วนภาพคือประตูเจิ้งเหมินใหม่ ที่อยู่ทิศใต้สุดของกำแพงชั้นนอกฝั่งทิศตะวันตกและเป็นประตูทางตรงเพียงหนึ่งเดียวของกำแพงฝั่งนี้ ซึ่งการกำหนดตำแหน่งของประตูเมืองนั้นจะช่วยกำหนดทิศทางการวิเคราะห์พื้นที่ที่เหลือได้ม้วนภาพได้ ทั้งนี้ข้อมูลในภาพไม่สามารถอ้างอิงจากบันทึกของเหมิงได้ เนื่องจากบันทึกของเหมิงส่วนใหญ่กล่าวถึงพื้นที่ฝั่งตะวันออกของเมือง แต่พื้นที่ในม้วนภาพคือพื้นที่ฝั่งตะวันตก

ส่วนกำแพงเมืองของตงจิงหรือไคเฟิงในศตวรรษที่ 12 มีสามชั้นด้วยกัน (ภาพที่ 3) ชั้นแรกล้อมรอบพื้นที่พระราชวังและสามารถระบุเวลาย้อนไปได้ถึงช่วงเวลาที่เมืองตงจิงยังเป็นหัวเมืองหนึ่งในสมัยราชวงศ์ถัง ส่วนกำแพงชั้นที่สองสร้างขึ้นภายหลัง และกำแพงชั้นที่สามถูกเรียกว่าซินเฉิง (新城) หรือกำแพงใหม่ สร้างขึ้นในปี ค.ศ. 953-956 อ้างอิงจากสารานุกรม Shilin guangji (ค.ศ. 1279) กำแพงชั้นนี้ยาวถึง 40 ลี้ Song Minqiu (宋敏求, ค.ศ. 1019-1079) ยังกล่าวไว้อีกว่าทางการเข้ามาดูแลทั้งการวัด การสำรวจ การเว้นระยะความกว้างและความยาวของทางสัญจรและตรอกซอกซอยเล็ก ๆ กำแพงแห่งนี้จึงสร้างเสร็จภายใน 3 ปี ในช่วงเวลา que เมืองกลายมาเป็นเมืองหลวงใหม่ที่ชื่อว่าเหลียงโจวหรือเปียนเหลียง (汴梁) ทั้งกำแพงเมืองและถนนต่าง ๆ ภายใน

¹⁰⁷ Johnson, Linda Cooke. (1996). "The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing." *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

เมืองถูกปรับให้อยู่ในรูปแบบทิศเหนือไปทิศใต้และทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก เพื่อให้มีลักษณะเหมือนกับการกำหนดรูปแบบดั้งเดิม (Linda Cooke Johnson, 1996)

กำแพงเมืองซินเจียงสร้างขึ้นจากดินเช่นเดียวกับกำแพงเมืองจีนส่วนใหญ่ในช่วงเวลาก่อนราชวงศ์หยวน เนื่องจากในสมัยราชวงศ์หมิงกำแพงเมืองจะถูกสร้างด้วยอิฐ (เช่น กำแพงเมืองเก่าปักกิ่ง)¹⁰⁸ ในม้วนภาพแม้ว่าตัวประตูเมืองจะถูกสร้างด้วยอิฐ แต่กำแพงเมืองทั้งสองข้างนั้นสร้างขึ้นจากดิน ซึ่งถูกกัดเซาะได้ง่ายจึงต้องได้รับการซ่อมแซมอยู่เสมอ และเมื่อได้รับการซ่อมแซมกำแพงเมืองก็มักจะขยายออก ดังนั้นความยาวรอบกำแพงก็จะเพิ่มขึ้น แม้ว่าผังเมืองจะมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมตั้งในแผนที่ไม้แกะสลักในภาพที่ 3 และในแผนที่เมืองสมัยใหม่ในภาพที่ 7 แต่ในความเป็นจริงแล้วกำแพงเมืองเป็นวงรี กำแพงเมืองซึ่งไม่ได้แสดงถึงลักษณะของการออกแบบเส้นตรงที่เข้มงวดอย่างในภาพที่ 3 และภาพที่ 7

ภาพที่ 7 แผนที่เมืองตงจิง

ที่มา: Linda Cooke Johnson (1996)

กำแพงเมืองได้รับการซ่อมแซมและขยายออกทั้งหมด 4 ครั้งตลอดสมัยราชวงศ์ซ่ง การซ่อมแซมครั้งแรกเกิดขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิเจิ้นจง (Zhenzong) ในปี ค.ศ. 1016-1019 ครั้งที่สองในรัชสมัยจักรพรรดิเฉินจง (Shenzong) ในปี ค.ศ. 1075-1078 โดยเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปหวังอันฉือ กำแพงชั้นนอกจึงมีความยาวโดยรอบมากกว่า 40 ลี้ หรือประมาณ 29 กิโลเมตรและล้อมรอบพื้นที่เกือบ 30 ตารางกิโลเมตร คูน้ำรอบกำแพงกว้าง 10 จ้าง (丈) หรือประมาณ 100 ฟุต ส่วนกำแพงเมืองหลังจากการซ่อมแซมของหวังอันฉือก็สูงถึง 4 จ้าง (ประมาณ 40 ฟุต) และกว้าง

¹⁰⁸ 百家讲坛. (2012). “清明上河读宋朝.” Broadcast on CCTV 10. May, 6.

มากกว่า 5 จ้าง (50 ฟุต) ส่วนการซ่อมแซมกำแพงเมืองครั้งที่สามและสี่เกิดขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิฮุยจง ปี ค.ศ. 1106 และปี ค.ศ. 1116 ตามลำดับ เพื่อปกป้องเมืองจากการรุกรานของอาณาจักรเหลียว (ค.ศ. 1106) และอาณาจักรจิน (ค.ศ. 1116) (Linda Cooke Johnson, 1996)

กำแพงเมืองในม้วนภาพนั้นอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัด และไม่ได้เป็นเส้นตรง ไม่มีลักษณะของชั้นของดินให้เห็นและมีต้นไม้เล็ก ๆ เติบโตอยู่ด้านบน แม้ว่าสัดส่วนของกำแพงจะสอดคล้องกับการวัดฐานกำแพงที่นักโบราณคดีขุดพบ แต่เมื่อพิจารณาจากขนาดของสัตว์และคนในภาพ ประตูเมืองน่าจะมีขนาดเล็กกว่า 120x165 เมตร

เมื่อเทียบกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ กำแพงเมืองในภาพมีสภาพไม่เหมือนกับกำแพงที่ได้รับการซ่อมแซมแล้ว ซึ่งเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1106 และปี ค.ศ. 1116 ส่วนขนาดของกำแพงนั้นใกล้เคียงกับที่ระบุไว้ในสารานุกรม Songhuiyao Jigao ว่าสูง 4 จ้างและกว้าง 5 จ้าง มากกว่าขนาด 120x165 เมตรจากรายงานของนักโบราณคดี อย่างไรก็ตามกำแพงในม้วนภาพจะต้องอยู่ในช่วงเวลาหลังการซ่อมแซมของรัชสมัยจักรพรรดิเจิ้งโจวในปี ค.ศ. 1078 เนื่องจากต้นหลิวที่ปลูกในช่วงเวลานั้นมีปรากฏให้เห็นทั้งสองข้างทางของคูน้ำในม้วนภาพ ดังนั้นข้อสรุปที่สมเหตุสมผลจากหลักฐานต่าง ๆ คือ กำแพงในภาพนั้นอยู่ในช่วงเวลาประมาณปี ค.ศ. 1100 ซึ่งก็คือช่วงเวลา 20 กว่าปีหลังการปลูกต้นหลิวและก่อนการซ่อมแซมในรัชสมัยจักรพรรดิฮุยจง ซึ่งเป็นช่วงที่กำแพงเมืองถูกสร้างให้ใหญ่ขึ้นและเสริมกำลังป้องกัน

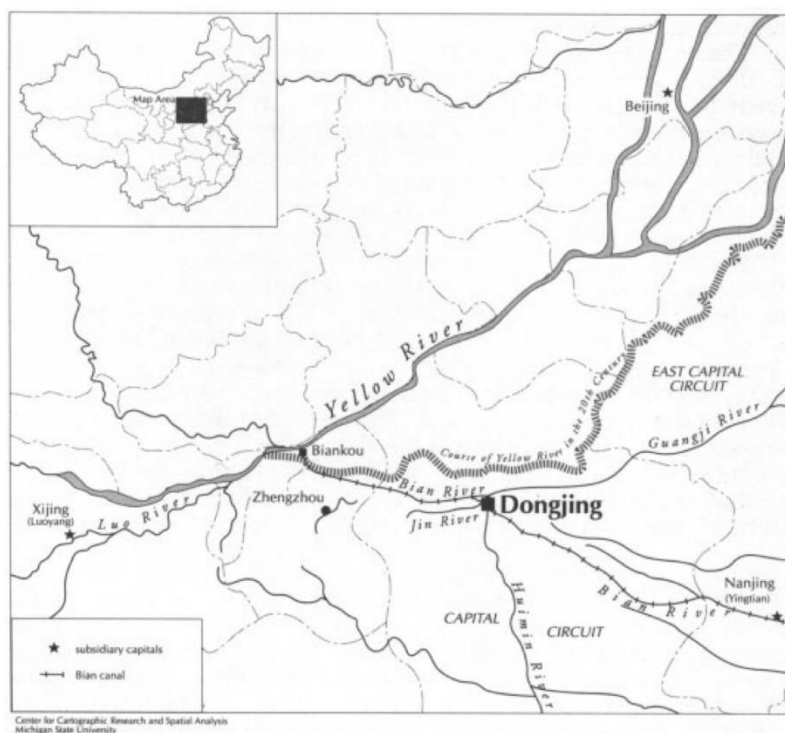
5.3.3 แม่น้ำและเส้นทางน้ำ

หากเรายอมรับว่าประตูเมืองในภาพคือประตูเจิ้งเหมินที่ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของเมือง ดังนั้นแม่น้ำในภาพก็คือแม่น้ำเปี่ยน (汴水) เช่นเดียวกับที่บันทึกท้ายภาพของราชวงศ์จินฉบับหนึ่งระบุว่า “แม่น้ำไหลไปทางทิศตะวันออกอย่างรวดเร็ว” และอีกฉบับระบุว่า “แม่น้ำไหลเข้าสู่คลองสุยทางทิศตะวันออกของประตูกันน้ำ” แม่น้ำที่ปรากฏในม้วนภาพนั้นมีกระแสน้ำไหลเร็ว ซึ่งเป็นอันตรายและอาจก่อให้เกิดการปะทะกันของเรือสองลำบริเวณใกล้กับสะพาน แม่น้ำในม้วนภาพอยู่ด้านนอกกำแพงเมือง ห่างออกมาประมาณ 1 ลี้ (1-3 ไมล์) กว้างประมาณสามเท่าของคูน้ำที่ปรากฏในม้วนภาพ และสามารถรองรับเรือขนาดใหญ่ที่มีเสากระโดงเรือได้ ในม้วนภาพเรือจำนวนมากจากภาคใต้กำลังแล่นอยู่ในแม่น้ำหรือทอดสมอเทียบฝั่งส่งสินค้าจากลุ่มแม่น้ำแยงซีให้กับเมืองหลวง แม่น้ำไหลมาจากทางทิศตะวันตกและตีโค้งเมื่อถึงบริเวณเมือง แล้วจึงเลี้ยวขึ้นไปทางเหนือขนานไปกับกำแพงเมือง

แม่น้ำเปี่ยนมีเดิมต้นกำเนิดมาจากภูเขาทางทิศตะวันตกของเมืองเปียนโจวแห่งราชวงศ์ถัง กระแสน้ำไหลจากทิศตะวันออกไปทิศใต้และจากทิศใต้ไปทิศตะวันออก แม่น้ำเปี่ยนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบคลองตัวยวี่นเหอในสมัยราชวงศ์สุยและถัง เมื่อได้มีการขุดแม่น้ำให้ลึกขึ้นและเชื่อมเข้ากับแม่น้ำลั่ว (Luo river) ที่ไหลผ่านเมืองลั่วหยาง แม่น้ำเปี่ยนในช่วงเวลานั้นได้เชื่อมแม่น้ำลั่วเข้ากับลุ่มแม่น้ำหวายและเชื่อมกับแม่น้ำหยางโจว (Yangzhou) ในท้ายที่สุด เมืองเปียนโจวประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจเนื่องจากความใกล้ชิดกับแม่น้ำเปี่ยน คลองที่เชื่อมแม่น้ำเปี่ยนกับแม่น้ำลั่วนั้นเสื่อมสภาพในช่วงต้นศตวรรษที่ 10 เมื่อเมืองตงจิงได้กลายมาเป็นเมืองหลวงแห่งใหม่ของราชวงศ์

ซึ่ง แหล่งน้ำแห่งใหม่ก็ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับการสร้างประตูน้ำที่เปียนโค่ว (Biankou) ทางฝั่งใต้ของแม่น้ำหวงโหหรือทางตะวันตกของเมือง และได้เชื่อมเข้ากับแม่น้ำหวงโหเพื่อไหลเข้าสู่กระแสน้ำตามธรรมชาติ ทั้งยังได้รับการขุดและพัฒนาตลอดสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แม่น้ำเปียนจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบคลองตายวินเหอที่กว้างขวาง และทอดยาวจากเปียนโค่ว (Biankou) ทางทิศตะวันตกไปยังจุดเชื่อมต่อกับแม่น้ำหวาย (Huai river) ทางตอนเหนือของเมืองอันฮุย (Anhui) และเจียงซู (Jiangsu) เมื่อแม่น้ำเจริญรุ่งเรืองสูงสุดได้จัดส่งธัญพืชจากหวายหนาน (Huainan, 淮南) และเจียงหนาน (Jiangnan) สู่มืองหลวงเป็นจำนวนหนักถึงแปดล้านชือ (shi)¹⁰⁹ ต่อปี (Linda Cooke Johnson, 1996)

จากบันทึกของเหมิง ก่อนที่แม่น้ำเปียนจะไหลเข้าเมือง ได้ปันน้ำเข้าสู่สระจินหมิงก่อน แล้วจึงไหลเข้าเมืองผ่านประตูน้ำทิศตะวันตก ไหลผ่านเมืองและไหลออกทางประตูน้ำทิศตะวันออก ดังนั้นแม่น้ำเปียนได้ไหลมาจากแม่น้ำลั่วผ่านเข้าเมืองตงจิง และไหลไปทางตะวันออกสู่มืองชื่อโจว (ตั้งอยู่บริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองมณฑลอันฮุยในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แม่น้ำเปียนไหลเชื่อมกับแม่น้ำหวาย (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 แม่น้ำและเส้นทางน้ำบริเวณเมืองหลวงตงจิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ
ที่มา: Linda Cooke Johnson (1996)

¹⁰⁹ ชือ (shi) เป็นหน่วยชั่งเงินโบราณ 1 ชือเท่ากับ 60 กิโลกรัม (132 ปอนด์) โดยประมาณ 1 ชือสมัยใหม่เท่ากับ 71.68 กิโลกรัม (157.89 ปอนด์)

ถัดจากประตูน้ำทิศตะวันออกคือท่าเรือแม่น้ำเปี่ยนสำหรับส่งสินค้าที่มาจากทางใต้ แม่น้ำขยายกว้างขึ้นในบริเวณนี้จึงเกิดเป็นท่าเรือ มีกำแพงเมืองเลียบบฝั่งแม่น้ำยาวหลายร้อยหลาที่เรียกว่า ‘กำแพงโค้ง’ ช่วยเพิ่มการป้องกันสำหรับการขนส่งสินค้า และกำแพงโค้งริมฝั่งแม่น้ำเปี่ยนนี้ก็ถูกค้นพบโดยนักโบราณคดี

ฟาน จูยวี (Fan Zuyu, 范祖禹, ค.ศ. 1041-1098) กล่าวว่าคูน้ำที่ล้อมรอบเมืองตงจิงนั้น มีขนาดกว้างกว่าแม่น้ำเปี่ยนสามเท่า ซึ่งคูน้ำมีขนาดกว้าง 10 จ้าง ดังนั้นแม่น้ำจะกว้างประมาณ 3 จ้างหรือ 30 ฟุต แต่แม่น้ำในม้วนภาพนั้นมีขนาดใหญ่กว่าคูน้ำสามเท่าหรือมีขนาดประมาณ 300 ฟุต จากบันทึกของเหมิงประตูน้ำที่ใหญ่ที่สุดคือประตูน้ำทิศตะวันออก แต่ประตูลักษณะนี้มีขนาดกว้างที่สุดได้ไม่เกิน 20-30 ฟุต ซึ่งไม่สามารถรองรับแม่น้ำที่มีขนาดกว้างเท่าในม้วนภาพได้หรือแม่น้ำที่สามารถรองรับเรือสินค้าที่เข้ามาส่งในเมืองตงจิงผ่านเส้นทางน้ำด้านนอก

ไม่มีเรือขนาดใหญ่เท่าในม้วนภาพผ่านเข้าเมืองโดยเมืองน้ำเปี่ยนได้ บันทึกของเหมิงระบุว่าสะพานสายรุ้งนั้นอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองไป 7 ลี้ และเรือลักษณะนี้สามารถแล่นผ่านใต้สะพานได้อย่างแน่นอน แต่สะพานจำนวนมากในเมืองมีลักษณะแบน เช่น สะพานโจว (州橋) ด้านหน้าวัดเซียงกั๋ว (相國寺) ซึ่งเป็นเส้นทางของราชสำนักที่นำไปสู่พระราชวัง สะพานโจวแห่งนี้ก็มีลักษณะแบนเนื่องจากเป็นสะพานสำหรับพิธีการ ผู้รับใช้ราชสำนักจะต้องเข้าและออกจากพระราชวังผ่านสะพานนี้ เหมิงยังระบุไว้ว่า เรือสินค้า (ที่มีเสากระโดงเรือ) ไม่สามารถแล่นผ่านสะพานโจวได้ จะมีเพียงเรือเล็กและแบน (平) เท่านั้นที่สามารถผ่านเส้นทางนี้ได้

ทั้งนี้แม่น้ำเปี่ยนไม่ใช่เส้นทางเดียวด้านในกำแพงเมือง ยังมีเส้นทางน้ำเล็ก ๆ อีกสี่สายที่ถูกระบุไว้ในบันทึกของเหมิงและในแผนที่ไม้สลัก (ภาพที่ 3) ทางน้ำทุกสายด้านในใช้ชื่อเดียวกับแม่น้ำที่ไหลอยู่ด้านนอกเมือง แม่น้ำสายที่อยู่ทางทิศใต้สุดคือแม่น้ำข่าย (蔡河) บริเวณกลางเมืองคือแม่น้ำเปี่ยน ทิศตะวันออกเฉียงเหนือคือแม่น้ำอู่จ้าง (五丈河) และทิศตะวันตกเฉียงเหนือคือแม่น้ำจิน (金河)

ข้อมูลในแผนที่ไม้สลัก (ภาพที่ 3) สอดคล้องกับบันทึกของเหมิง แม่น้ำข่ายไหลเข้าและออกเมืองผ่านประตูน้ำในกำแพงเมืองทิศใต้ เกิดเป็นทางเลียวยรูปตัวยูด้านในกำแพงเมือง แม่น้ำจินไหลเข้าเมืองบริเวณมุมตะวันตกเฉียงเหนือและสิ้นสุดที่สระน้ำภายในพระราชวัง และสายย่อยของแม่น้ำอู่จ้างไหลเข้าเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและเชื่อมกับแม่น้ำเปี่ยนภายในเมือง แล้วไหลออกจากเมืองที่ประตูน้ำทิศตะวันออก

จากหนังสือ Songshi (宋史) แม่น้ำสายหลักในพื้นที่ทางใต้ของแม่น้ำหวงเหอในสมัยราชวงศ์ซ่งคือแม่น้ำเปี่ยน แม่น้ำข่ายหรือแม่น้ำฮุยหมิน (惠民河) แม่น้ำอู่จ้างหรือกวงจี (廣濟) และแม่น้ำจินซึ่งเป็นทางน้ำสายที่เล็กที่สุดในเมือง มีต้นกำเนิดมาจาก Longquan Dragon Spring (龍泉) บนภูเขาทางตะวันออกของเมืองเจิ้งโจว แม่น้ำจินรองรับการสัญจรเล็กน้อย แต่น้ำในแม่น้ำก็ยังคงสะอาด จึงป็นเข้าสู่สระน้ำในพระราชวัง ส่วนแม่น้ำข่ายและแม่น้ำฮุยหมินมาจากทางทิศใต้หรือตะวันตกเฉียงใต้ แม่น้ำทั้งสองจัดส่งธัญพืชจากมณฑลหูหนานและเสฉวนสู่เมืองหลวงปีละสองหมื่นถึง

สี่หมื่นชื่อ แม่น้ำกวางจีหรืออู่จ่างเกิดบริเวณทางเหนือของเมืองตงจิงและเป็นส่วนหนึ่งของคลองตัวยวันเหอเดิมในสมัยราชวงศ์ถัง ขุดขึ้นในช่วงรัชสมัยจักรพรรดิฉินอู่ แม่น้ำกวางจีหรืออู่จ่างจัดส่งธัญพืช 550,000 ชื่อต่อปี รวมถึงเชื้อเพลิงและเหล็กด้วย (Linda Cooke Johnson, 1996)

แม่น้ำเปียนมีความสำคัญมากที่สุดและมีข้อมูลมากที่สุดในเส้นทางน้ำทั้งหมดของเมืองตงจิง แม่น้ำเปียนไหลออกจากเมืองตงจิงทางทิศตะวันออกไปทิศตะวันออกเฉียงใต้สู่พื้นที่ของเมืองชื่อโจว (Sizhou) ซึ่งเป็นบริเวณที่เชื่อมเข้ากับแม่น้ำซือ (Si) และชาน (Can) แม่น้ำสายย่อยของแม่น้ำหวยและเชื่อมเข้ากับลุ่มแม่น้ำแยงซี ในสมัยราชวงศ์ซ่งเมื่อเมืองตงจิงกลายเป็นเมืองหลวงแรก เศรษฐกิจทั้งหมดก็เคลื่อนตัวมาทางทิศตะวันออก จากพื้นที่แม่น้ำเว่ย-ลั่วในสมัยราชวงศ์ถังมาสู่ภูมิภาคขนาดใหญ่แห่งใหม่นั้นคือพื้นที่แม่น้ำเปียน-หวย (ภาพที่ 8)

คำอธิบายเดียวที่สมเหตุสมผลคือแม่น้ำเปียนสายหลักปรากฏในม้วนภาพและไหลรอบเมือง ในขณะที่สายย่อยไหลบ้นเข้าสระจินหมิงและแยกเป็นทางน้ำสายย่อยไหลผ่านด้านในเมือง หลักฐานในม้วนภาพแสดงให้เห็นว่าแม่น้ำเปียนสายหลักไหลขึ้นเหนือเลียบบำแพงเมืองทิศตะวันตก

แหล่งข้อมูลอื่นระบุว่าแม่น้ำเปียนถูกขุดขึ้นในศตวรรษที่ 10 และเชื่อมกับแม่น้ำกวางจีทางทิศเหนือของเมือง และแม่น้ำทั้งสองสายก็ได้รวมเข้ากับคลองสุยเก่าทางทิศเหนือของเมือง ถัดออกมาจากกำแพงทิศเหนือแม่น้ำเปียนก็ได้แยกตัวออกจากแม่น้ำอู่จ่างซึ่งไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ชานานไปกับแม่น้ำหวงเหอ หลังจากนั้นแม่น้ำเปียนก็ได้ไหลย้อนกลับมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้สู่บริเวณท่าเรือด้านนอกประตูน้ำทิศตะวันออก คำอธิบายใหม่นี้อ้างอิงจากกรณีหลักฐานของภูมิภาคและหลักการทางชลศาสตร์ (ในสมัยราชวงศ์ซ่งและในปัจจุบัน) จึงกล่าวได้ว่าแม่น้ำเปียนได้ไหลล้อมรอบเมืองตงจิงสามด้านและมีสายย่อยไหลผ่านตัวเมืองด้านใน แม่น้ำสายหลักที่ไหลรอบเมืองตงจิงนั้นมีระยะห่างออกมาจากตัวเมืองเล็กน้อย ในขณะที่คูน้ำนั้นอยู่ล้อมรอบกำแพงเมือง

ในช่วงก่อตั้งราชวงศ์ซ่ง คลองที่เชื่อมแม่น้ำเปียนเข้ากับแม่น้ำลั่วเสื่อมสภาพลง ดังนั้นหนึ่งในภารกิจแรกของรัฐคือการขุดแม่น้ำเปียนและสร้างประตูน้ำบริเวณเปียนโค่วเพื่อรับน้ำจากแม่น้ำหวงเหอ เป้าหมายคือการจัดหาแม่น้ำและการเชื่อมต่อกับแหล่งน้ำที่มีอยู่ทั้งหมดเพื่อให้ได้ความลึกเพียงพอที่จะรองรับเรือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่จากทางภาคใต้ การรับน้ำจากแม่น้ำหวงเหอช่วยอำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้า ในขณะที่เดียวกันก็รับตะกอนมาจำนวนมาก¹¹⁰ รัฐบาลช่งเหนือได้ใช้เวลาและความพยายามอย่างมากในการจัดการและปรับปรุงระบบแม่น้ำเปียน ปัญหาที่ยากอย่างหนึ่งคือการกำจัดตะกอนออกจากกันแม่น้ำอย่างสม่ำเสมอไม่เช่นนั้นน้ำในแม่น้ำจะล้นออกหรือเกิดปัญหาน้ำท่วมขึ้นได้¹¹¹ จึงนำไปสู่การทำความสะอาดเส้นทางน้ำทุกปีตลอดสายแม่น้ำเปียนตั้งแต่เปียนโค่วไป

¹¹⁰ Johnson, Linda Cooke. (1996). "The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing." *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

¹¹¹ Tsao Hsingyuan. (2003). "THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING." *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

จนถึงชื่อโจว และเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลของระดับน้ำทั้งในบริเวณเปียนโคว่และปลายน้ำ แม่น้ำจะสามารถใช้งานได้ประมาณเดือนที่ 2 ถึงเดือนที่ 10 ของปี (ตามจันทรคติ) ในเดือนธันวาคมถึงเดือนมีนาคมแม่น้ำจะเกือบแห้งและมักจะเป็นน้ำแข็ง ไม่สามารถเดินเรือขนส่งสินค้าได้ ในช่วงต้นฤดูใบไม้ผลิประตูน้ำที่เปียนโคว่จะสามารถเปิดใช้งานอีกครั้งและแม่น้ำก็จะกลับมาใช้งานได้ เหตุการณ์นี้เรียกว่าฟางต้ง (fangdong, 放凍) หรือการละลายน้ำแข็ง

อย่างไรก็ตามปัญหาที่ร้ายแรงกว่าการทับถมของตะกอนและน้ำท่วมหนักก็คือช่วงเวลาที่มีน้ำแข็งจำนวนมาก (lingpai, 凌牌) ที่ปกคลุมแม่น้ำหวงเหอเริ่มละลาย แล้วไหลมาตามกระแสน้ำที่เชี่ยวกรากอาจทำให้เกิดอันตรายร้ายแรงต่อเรือ สะพานและทรัพย์สินอื่น ๆ ได้ บางครั้งเขื่อนก็ได้รับความเสียหายและมีคนเสียชีวิต ดังนั้นเพื่อปกป้องเส้นทางน้ำและเมืองโดยรอบ จึงมีการสร้างเขื่อนกั้นน้ำสำหรับฤดูหนาวบริเวณที่แม่น้ำเปียนและแม่น้ำหวงเหอมาบรรจบกัน น้ำจึงไม่สามารถเข้าสู่แม่น้ำเปียนได้อีกและการจราจรในแม่น้ำจะหยุดลงจนกว่าจะมีการเปิดเขื่อนหลังจากช่วงต้นฤดูใบไม้ผลิหรือในเดือนที่สามตามจันทรคติ (ต้นเดือนเมษายน)

โดยปกติรัฐบาลจะลงทุนเงินและกำลังคนจำนวนมากเพื่อสร้างเขื่อนสำหรับฤดูหนาว ก่อนที่แม่น้ำหวงเหอจะแข็งตัวและขุดตะกอนออกจากแม่น้ำเปียนในฤดูใบไม้ผลิ แม้ว่าเขื่อนจะมีความจำเป็นในการปกป้องคลองและพื้นที่โดยรอบ แต่ก็ได้ใช้งานน้อยกว่าสองร้อยวันในแต่ละปี ประกอบกับในช่วงกลางศตวรรษที่ 10 มีตะกอนจำนวนมากสะสมในแม่น้ำเปียนทำให้ระดับน้ำสูงขึ้นเกือบสี่หลา น้ำท่วมจึงกลายเป็นภัยคุกคามร้ายแรง และเมื่อพิจารณาร่วมกับความจำเป็นในการขนส่งทางแม่น้ำตลอดทั้งปีจึงต้องมีการปรับปรุงเส้นทางน้ำ มีการเสนอแนวทางแก้ไขในช่วงปลายทศวรรษที่ 1070 โดยให้เปลี่ยนแหล่งที่มาของน้ำในแม่น้ำเปียน จากแม่น้ำหวงเหอเป็นแม่น้ำลั่ว ผู้อำนวยการเส้นทางน้ำ (dushi jiancheng, 都水監丞) Fan Ziyuan (范子淵) รายงานว่า "ตามคำสั่ง (ของจักรพรรดิ) การสำรวจภูมิประเทศเสร็จสมบูรณ์ ในพื้นที่สิบไมล์จาก Heyin 河陰 ถึงแม่น้ำลั่ว ภูมิประเทศทางตะวันตกสูงกว่าทางตะวันออก จึงเป็นเงื่อนไขที่สมบูรณ์แบบของการเปลี่ยนเส้นทางแหล่งน้ำ ฉันทขอแนะนำให้ส่งเจ้าหน้าที่ด้านเส้นทางน้ำไปมากขึ้นเพื่อทำการสำรวจอีกครั้ง" Zhang Dun ได้เขียนใน 'บันทึกการทำความสะอาดแม่น้ำเปียน' ไว้ว่า "ในฤดูร้อนปีที่สามของยุคหยวนเฟิง (ค.ศ. 1080) โอรสสวรรค์ (จักรพรรดิ) ได้สั่งให้สร้างคลองใหม่ระหว่างแม่น้ำเปียนและแม่น้ำลั่วเพื่อหลีกเลี่ยงการใช้จากแม่น้ำหวงเหอ คลองใหม่ถูกขุดขึ้นตามเชิงเทือกเขา Guangwu เพื่อส่งน้ำจากแม่น้ำลั่วไปยังแม่น้ำเปียน ปัจจุบันน้ำในแม่น้ำเปียนไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้อย่างช้า ๆ ด้วยกระแสน้ำที่ลึก ไสและราบรื่น ทั้งยังไม่เหือดแห้งในฤดูหนาวหรือฤดูใบไม้ผลิ หลังจากความสำเร็จครั้งนี้ความแข็งแกร่งของภูมิทัศน์ ความสวยงามและความมั่งคั่งของเมืองหลวงก็มาถึงจุดสมบูรณ์แบบ" ในปี ค.ศ. 1079 หลังจากพิธีเปิดโครงการได้มีการสร้างคลองสายที่สองเพื่อดึงน้ำจากแม่น้ำลั่วนำมาซึ่งการยุติพิธีกรรมประจำปีในการเปิดเขื่อนฤดูหนาวในวันแรกของระยชะงิงหมิง และพิธีเปิดแม่น้ำก็ค่อย ๆ เลือนหายไป น้ำในเส้นทางใหม่นั้นสะอาดกว่ามากสำหรับการอุปโภคและบริโภค อีกทั้งเมืองหลวงยังไม่ถูกคุกคามจากน้ำท่วมอีก (Tsao Hsingyuan, 2003)

นโยบายของรัฐบาลหลายประการได้รับการแก้ไขหลังจากการกำหนดเส้นทางแหล่งน้ำใหม่ คณะกรรมาธิการการเงินของรัฐ (三司) กล่าวว่า "ก่อนหน้านี้นี้คณะกรรมาธิการการจ้ดหา (發運司) กำหนดให้การขนส่งธัญพืชครั้งแรกเป็นวันแรกของระยะชิงหมิง หลังจากน้ำจากแม่น้ำลั่วไหลเข้าสู่แม่น้ำเปียน กำหนดการณ์ก็เปลี่ยนเป็นวันแรกของเดือนที่สอง (ตามจันทรคติ) แต่ในช่วงฤดูหนาวเมื่อแม่น้ำเปียนยังใช้งานได้" ดังนั้นจึงมีเพียงช่วงเวลาสั้น ๆ ต้นราชวงศ์ซ่งเท่านั้นที่วันแรกของระยะชิงหมิงนั้นตรงกับวันเปิดใช้งานแม่น้ำ แต่หลังจากการเปลี่ยนเส้นทางน้ำในปี ค.ศ. 1079 เมื่อแม่น้ำยังคงเปิดตลอดทั้งปี ชิงหมิงถูกใช้ความหมายที่แตกต่างออกไป¹¹²

จากข้อมูลเรื่องเปลี่ยนแปลงแหล่งน้ำของแม่น้ำเปียนนี้ช่วยให้เราสามารถประมาณช่วงเวลาของแม่น้ำในม้วนภาพได้ว่าเป็นช่วงเวลาต้นราชวงศ์ซ่งก่อนการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำในปี ค.ศ. 1079 เนื่องจากหลังจากเปลี่ยนเส้นทางน้ำแล้วนั้นกระแสน้ำในแม่น้ำเปียนจะไหลอย่างช้า ๆ ทำให้การเดินทางในแม่น้ำง่ายและปลอดภัยขึ้น แต่แม่น้ำในม้วนภาพนั้นไหลค่อนข้างเชี่ยวจนเกิดปัญหาเรือเสียการควบคุมบริเวณใกล้กับสะพาน ม้วนภาพยังแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการขนส่งธัญพืชจำนวนมากไปยังเมืองหลวงหลังจากการเปิดใช้แม่น้ำเปียนในระยะชิงหมิง

5.3.4 สะพาน

จุดดึงดูดสายตาของผู้ชมในม้วนภาพคือสะพานไม้สูงร่วมกับฉากร้านอาหารของเรือสินค้าที่กำลังพยายามจะแล่นผ่านใต้สะพาน แต่ยังไม่ได้อาเสาะกระโดงเรือลงและอยู่ในลักษณะขวางทางน้ำ ซึ่งอาจชนกับเรือลำใกล้เคียงได้ สำหรับตัวสะพานถือเป็นงานวิศวกรรมที่ยอดเยี่ยม เป็นสะพานไม้ที่มีคานและแถบเหล็กเสริมคาน ซึ่งเป็นลักษณะของสะพานทั่วไปในสมัยราชวงศ์ซ่ง รู้จักกันในชื่อว่า ‘สะพานสายรุ้ง หรือหงเหี้ยว 虹桥’ ใน 《石渠宝笈三编》 จะถูกเรียกว่า ‘悬臂梁桥 หรือ สะพานที่ใช้คานยื่น’ รายละเอียดของการใช้เหล็กในโครงสร้างของสะพานนั้นสอดคล้องกับการพัฒนาในระดับสูงของอุตสาหกรรมเหล็กในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ใต้สะพานมีถนนเล็ก ๆ ที่ใช้เป็นทางเท้ามีลักษณะเป็นระเบียงยื่นออกมาเหนือผิวน้ำ (ภาพที่ 9) อย่างไรก็ตามสะพานลักษณะนี้มีความสามารถในการรับน้ำหนักค่อนข้างต่ำ ดังนั้นเทคโนโลยีการก่อสร้างของสะพานประเภทนี้จึงสูญหายไปหลังจากราชวงศ์ซ่ง¹¹³ อย่างไรก็ตามภาพฉบับเลียนแบบของราชวงศ์ซ่ง สะพานในภาพล้วนเป็นสะพานหิน เนื่องจากผู้วาดไม่ได้มีภาพอยู่ในมือขณะวาด ทุกภาพเลียนแบบจิตรกรได้เห็นภาพต้นฉบับแล้วจึงกลับไปวาด รายละเอียดจึงไม่เหมือนกัน แตกต่างไปตามยุคสมัย

¹¹² Tsao Hsingyuan. (2003). "THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING." *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

¹¹³ 百家讲坛. (2012). "清明上河读宋朝." Broadcast on CCTV 10. May, 6.

ภาพที่ 9 สะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) ในภาพ Qingming shanghe tu

ในบันทึกของเหมิง หยวนเหล่าระบุไว้ว่าบนแม่น้ำเปี่ยนจากทิศตะวันออกถึงตะวันตกมี สะพานข้ามทั้งหมด 13 สะพาน แต่เหมิงให้ความสำคัญกับสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) ที่ตั้งอยู่ ห่างจากเมืองทางทิศตะวันออก 7 ลี้เป็นพิเศษ เขาบันทึกไว้ว่า “เป็นโครงสร้างที่ไม่มีเสารองรับ แต่ ใช้ไม้โค้ง (จากฝั่งถึงไปถึงอีกฝั่งของแม่น้ำ) ดังนั้นสะพานจึงดูเหมือนกับสายรุ้งที่ลอยอยู่”¹¹⁴ ซึ่งสะพาน ที่เหมิงกล่าวถึงมีลักษณะคล้ายกับสะพานในม้วนภาพ เป็นสะพานที่ไม่มีเสาค้ำได้สะพาน และแน่นอน ว่าต้องเป็นแลนมาร์คที่รู้จักกันดีในเมืองหลวง แต่เมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดจะพบว่าสะพานใน ม้วนภาพนั้นไม่เหมือนกับสะพานที่เหมิงกล่าวถึง สะพานสายรุ้งของเหมิงตั้งอยู่ห่างจากประตูทิศ ตะวันออกเจ็ดลี้ ในขณะที่สะพานในภาพห่างจากประตูเมืองไม่เกินหนึ่งลี้

Needhamระบุว่าสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) เป็นชื่อประเภทของสะพานที่มีโครงสร้าง แบบคานไม้ ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในสมัยราชวงศ์ซ่ง แขนคานทั้งสองข้างถูกสร้างขึ้นด้วยไม้ที่ซ้อนทับจาก ด้านข้าง แล้วเชื่อมต่อกันตรงกลางด้วยคานไม้ยาว ฐานของคานอยู่ด้านบนหรือด้านในฐานอิฐหรือหิน บนทั้งสองฝั่งของแม่น้ำ ซึ่งสะพานที่มีลักษณะโค้งโดยที่ไม่มีเสารองรับในแม่น้ำและมีถนนโค้งสูงอยู่ ด้านบนลักษณะนี้ทำให้เรือขนาดใหญ่สามารถแล่นผ่านใต้สะพานได้

หวัง ปี้จื่อ (Wang Bizhi, 王闢之) ระบุว่าในรัชสมัยชิงลี่ (Qingli, ค.ศ. 1040-1048) เฉิน ซีเลียง (陳希亮) ผู้ปกครองเมืองซูโจว (宿州) สังเกตเห็นว่าสะพานต่าง ๆ ในแม่น้ำเปี่ยนมัก จะไม่ได้รับการซ่อมแซม สร้างความเสียหายให้กับเรือสินค้าของทางการและคร่าชีวิตของนักท่องเที่ยว

¹¹⁴ Tsao Hsingyuan. (2003). “THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING.” *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

เขาจึงสั่งให้มีการสร้างสะพานใหม่ตามรูปแบบของ ‘สายรุ้ง’ จึงเป็นเหตุให้ทุกสะพานในแม่น้ำเปี่ยนมีลักษณะเช่นนี้ ผู้คนทั่วไปเรียกสะพานลักษณะนี้ว่า ‘สะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥)’ ดังนั้น สะพานสายรุ้งจึงไม่ใช่ชื่อของสะพาน แต่เป็นคำเรียกทั่วไปของรูปแบบสะพานที่มีโครงสร้างเป็นคานไม้ ซึ่งใช้สร้างสะพานโดยทั่วไป หากหวัง ปี้จื่อ (Wang Bizhi, 王闢之) กล่าวว่าทุกสะพานบนแม่น้ำเปี่ยนถูกสร้างใหม่ในรูปแบบนี้ในช่วงกลางศตวรรษที่ 11 ดังนั้นก็ต้องมีสะพานสายรุ้งมากกว่าหนึ่งสะพานอย่างแน่นอน ในบันทึกของเหมิงค้ำว่าสะพานสายรุ้งหมายถึงชื่อสะพานหรือลักษณะของสะพานนั้นไม่แน่ชัด

นอกจากนี้หากประตูเมืองในม้วนภาพคือประตูเจิ้งเหมิน บริเวณในม้วนภาพก็คือฝั่งตะวันตกของเมือง แต่สะพานสายรุ้งของเหมิงนั้นตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออก เหมิงยังได้กล่าวถึง “สะพานค้ำนอกประตูฝั่งตะวันตก ชื่อว่า Hengqiao 横橋¹¹⁵ ตัวอักษร เหิง 横 หมายถึงแนวนอนหรือแนวขวาง เช่นเดียวกับคำว่า 横木 (คาน) และ 横路 (ทางแยก) สะพานลักษณะนี้อาจแตกต่างจาก Pingqiao 平橋 ที่มีลักษณะแบนอย่างสะพานข้ามคูน้ำหน้าประตูเมืองที่ปรากฏในม้วนภาพ แต่ไม่ว่าเหิง 横 จะหมายถึงคานแนวขวางของสะพานที่ไชร้อรับถนนโค้งด้านบนหรือทางแยกที่ถัดออกมาจากสะพาน คำเรียกของสะพานนี้ก็สอดคล้องกับสะพานในม้วนภาพ

ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่าสะพานในม้วนภาพเป็นหนึ่งในสะพานสายรุ้งจำนวนมากบนแม่น้ำเปี่ยน และตั้งอยู่ด้านนอกประตูเมืองทิศตะวันตก ประกอบกับข้อมูลที่ว่าเคยมีสะพานไม้กระดาน (Wooden Plank Bridge) ในตำแหน่งนี้ที่เป็นแลนมาร์กมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ชื่อของสะพานยังถูกเอาไปตั้งชื่อร้านอาหารว่า ร้านอาหารสะพานไม้กระดาน Wooden Plank Bridge Restaurant ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งทิศตะวันออกของแม่น้ำด้านข้างสะพาน¹¹⁶ ในม้วนภาพก็ปรากฏร้านอาหารในตำแหน่งเดียวกันแต่ไม่ปรากฏชื่อร้าน

5.3.5 ตลาดและการค้า

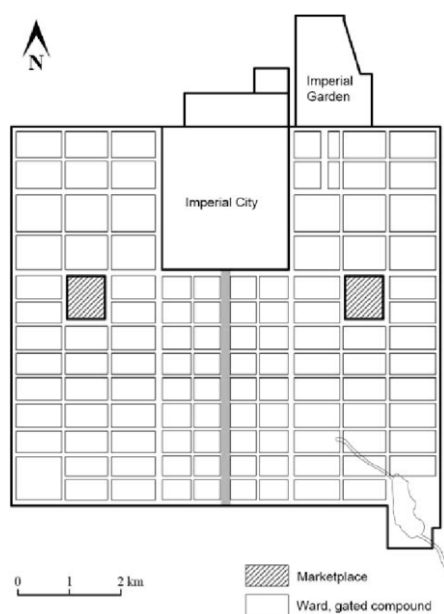
ราชวงศ์ซ่งเหนือได้มีการปฏิรูประบบตลาดซึ่งได้ทำลายข้อจำกัดเชิงพื้นที่สำหรับการพัฒนาสินค้าเศรษฐกิจในสังคมศักดินา และได้เปลี่ยนระบบตลาดรวมศูนย์ในเมืองต่าง ๆ ของช่วงก่อนราชวงศ์ถึงตอนกลางให้เป็นระบบเครือข่ายการค้าที่แผ่กิ่งก้านสาขาออกไป การปฏิรูปนี้ไม่เพียงแต่เปลี่ยนรูปลักษณ์ของเมือง แต่ยังก่อให้เกิดนวัตกรรมการวางผังเมืองในจินโบราณ

ความสำเร็จของการปฏิรูปสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากการเปรียบเทียบระหว่างเมืองหลวงฉางอันในราชวงศ์ถังและเมืองหลวงตงจิงในราชวงศ์ซ่งเหนือ เมืองฉางอันอยู่ภายใต้

¹¹⁵ Tsao Hsingyuan. (2003). “THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING.” *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

¹¹⁶ Johnson, Linda Cooke. (1996). “The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing.” *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 145-182.

ระบบปิดและระบบรวมศูนย์ โดยมีตลาดที่ได้รับการอนุญาตให้จัดตั้งได้เฉพาะสองฝาง¹¹⁷ ที่กำหนดเท่านั้น และมีสิ่งทีเรียกว่าชื่อฝาง Shi-Fang (Commercial Block) เช่น ตลาดตะวันตกและตลาดตะวันออก (ภาพที่ 10) โดยห้ามตั้งตลาดที่อื่นโดยเด็ดขาด พื้นที่ตลาดแต่ละแห่งครอบคลุมประมาณสองฝาง (พื้นที่ 650 x 650 ก้าว) ตลาดตะวันออกเป็นพื้นที่พิเศษสำหรับสินค้าหรูหรา ในขณะที่ตลาดตะวันตกเป็นพื้นที่จับจ่ายของพลเรือนทั่วไป เนื่องจากกฎระเบียบที่เข้มงวด ตลาดและฝางจึงเปิดและปิดตามเวลาที่กำหนด แต่เพื่อควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจสินค้าโภคภัณฑ์ในราชวงศ์ถัง ระบบตลาดปิดก็ค่อย ๆ หละหลวมและมีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่เชิงพาณิชย์เพิ่มเติม ด้วยเหตุนี้ข้อจำกัดที่เคร่งครัดเกี่ยวกับฟางและตลาดจึงค่อย ๆ ถูกทำลายลงในเมืองการค้าขนาดใหญ่ เช่น เมืองหยางโจว ในช่วงกลางราชวงศ์ถัง และพ่อค้าจำนวนมากเริ่มตั้งร้านค้าในย่านที่อยู่อาศัย¹¹⁸

ภาพที่ 10 ผังเมืองฉางอันในสมัยราชวงศ์ถัง

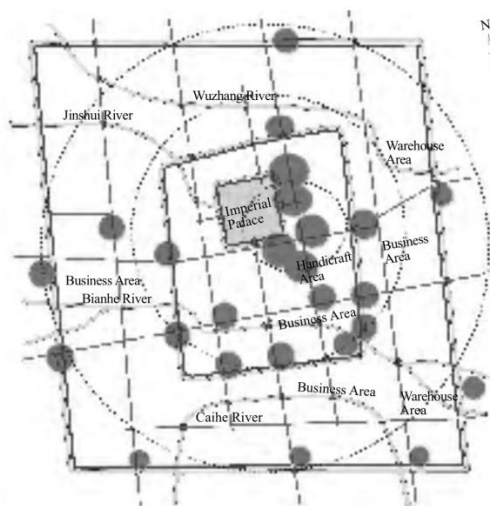
ที่มา: Jin Zhu (2015)

แต่เนื่องจากความขัดแย้งทางสังคมในช่วงปลายราชวงศ์ถังและห้าราชวงศ์ รวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจสินค้าในช่วงปีแรก ๆ ของราชวงศ์ซ่งเหนือถูกจำกัดโดยเงื่อนไขบางประการ การออกแบบเมืองหลวงตงจิงจึงยังคงรักษาระบบFang-Shiแบบดั้งเดิมไว้ อย่างไรก็ตามในช่วงรัชสมัยของ

¹¹⁷ ฝาง (Fang) เป็นหน่วยบล็อกเมืองที่แน่นอนในสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งจะมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและล้อมรอบด้วยกำแพง ผู้คนผ่านเข้าออกทางประตูทั้งสี่ของฟางซึ่งเปิดและปิดตามเวลาที่กำหนด พื้นที่การใช้งานทั้งหมดของเมืองถูกจัดตั้งภายในฟางเหล่านี้

¹¹⁸ Jin Zhu. (2015). "Features of Dongjing's Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival." *China City Planning Review* Vol. 24, No. 1, 66-75.

จักรพรรดิเหรินจง (ค.ศ. 1010 - 1063) จะได้เห็นการพัฒนาอย่างรวดเร็วของเศรษฐกิจในเมืองหลวง และความต้องการพื้นที่เชิงพาณิชย์ที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ดังนั้นระบบเก่าจึงถูกยกเลิก พื้นที่เชิงพาณิชย์ จึงค่อย ๆ แทรกซึมเข้าไปในผัง และในที่สุดก็กระจายไปทั่วเมือง ถนนการค้า พื้นที่เชิงพาณิชย์ พื้นที่ โรงแรม พื้นที่คลังสินค้า ฯลฯ เกิดขึ้นจากการปฏิรูประบบตลาดที่ประสบความสำเร็จ (ภาพที่ 11) (Jin Zhu, 2015)

ภาพที่ 11 พื้นที่เชิงพาณิชย์ในเมืองตงจิง
ที่มา: Jin Zhu (2015)

เนื่องจากการปฏิรูประบบตลาดอาคารต่าง ๆ ตามถนนก็ได้ทำลายกำแพงที่จำกัดของผังและเปิดประตูออกสู่ด้านนอก เช่นเดียวกับอาคารที่ปรากฏในม้วนภาพ ซึ่งปรากฏอาคารที่มีทางออกจำนวนห้าสิบแปดแห่ง อาคาร 96% มีประตูเปิดออกด้านนอกและ 60% มีประตูแบบ "เปิดอย่างเต็มบาน" หรือ "เปิดออกกว้างมาก" ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมในเมืองตงจิงของราชวงศ์ซ่งเหนือมีลักษณะเปิดสู่ภายนอกที่ดีเยี่ยม ซึ่งอำนวยความสะดวกให้ถนนการค้าเกิดขึ้น อย่างถนน Yujie ถนน Panlou ถนน Donghuamenwai ถนน Xiangguosi Dongmen และถนนการค้าภายในประตูเมือง Dongshui¹¹⁹ การเกิดขึ้นของร้านค้าริมถนนและอาชีพบนท้องถนนมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังที่ปรากฏในม้วนภาพ พื้นที่ถนนเต็มไปด้วยซุ้ม โต๊ะและเก้าอี้ที่กระจุกกระจาย สร้างภาพวิวทัศน์ที่มีชีวิตชีวา (ภาพที่ 12)

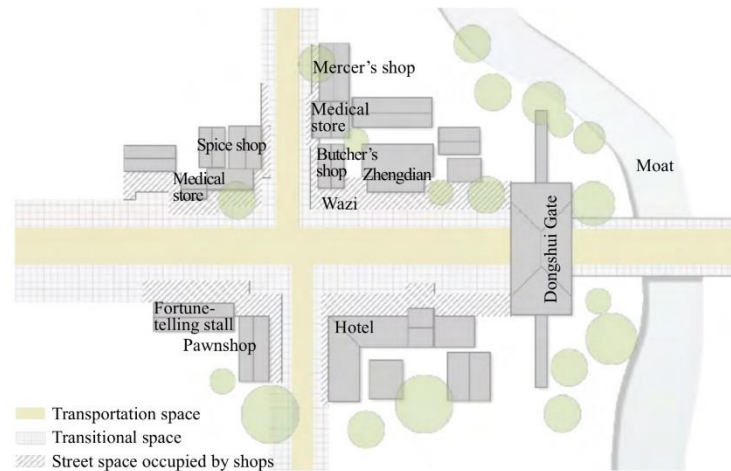
¹¹⁹ Jin Zhu. (2015). "Features of Dongjing's Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival." China City Planning Review Vol. 24, No. 1, 66-75.

ภาพที่ 12 ชุมริมถนนในภาพ Qingming shanghe tu

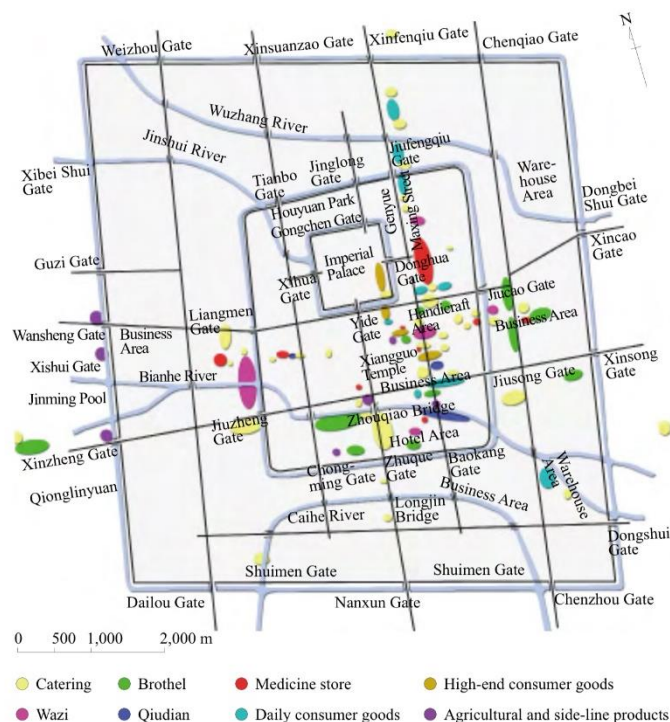
หลังจากทำลายกำแพงที่จำกัดของฝางแล้ว ร้านค้าต่าง ๆ ก็ค่อย ๆ รวมกับที่พักอาศัยในสองลักษณะ ลักษณะแรกแรกคือพื้นที่อยู่อาศัยสลับกับพื้นที่เชิงพาณิชย์ ในลักษณะที่หลังหนึ่งคือบ้านอีกหลังหนึ่งรองรับทั้งกิจกรรมที่อยู่อาศัยและกิจกรรมเชิงพาณิชย์ โดยส่วนหน้าจะใช้เพื่อการพาณิชย์และส่วนหลังใช้เพื่อการอยู่อาศัย แต่ห้องโถงในส่วนที่อยู่อาศัยก็จะใช้เพื่อสร้างความบันเทิงให้กับลูกค้าประจำและใช้ในการเจรจาธุรกิจ สามารถเห็นได้จากภาพวาดที่มีตัวอักษรจีน ‘家’(Jia, หมายถึงบ้านหรือครอบครัว) ซึ่งปรากฏบนป้ายจำนวนมากในม้วนภาพ เช่น ‘王貞外家 Wang Yun Waijia’ ‘楊家庭店 Hu Family Store’ ‘赵太丞家 Zhao Taicheng's House’

ถนนสายหลักในเมืองตงจิงกว้าง 40-50 เมตรและถนนทั่วไปกว้างเพียง 20-30 เมตร ซึ่งแคบกว่าถนนของเมืองหลวงฉางอันในราชวงศ์ถังเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของอาชีพนถนน การพัฒนาเชิงเส้นของพื้นที่เชิงพาณิชย์ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของเมือง กล่าวคือการเปลี่ยนจากย่านเป็นรูปแบบถนน หลังจากการปฏิรูประบบตลาด กำแพงฝางตามถนนได้เปลี่ยนเป็นร้านค้าหลากหลายประเภทในสภาพที่ไม่เป็นระเบียบเช่นเดียวกับที่ปรากฏในม้วนภาพ ด้วยเหตุนี้พื้นที่ถนนจึงแบ่งออกได้เป็นสามส่วนคือ พื้นที่ขนส่ง พื้นที่จับจ่ายและพื้นที่ระหว่างความเป็นสาธารณะ (ภาพที่ 13) พื้นที่ขนส่งส่วนใหญ่ใช้สำหรับคนเดินเท้าและรถม้า พื้นที่จับจ่ายเป็นส่วนขยายจากโซนในร่มของร้านค้าต่าง ๆ ซึ่งจะเต็มไปด้วยซุ้ม โต๊ะและเก้าอี้ พื้นที่ระหว่างความเป็นสาธารณะ (transitional area) เป็นจุดรวมตัวชั่วคราวสำหรับคนเดินเท้าที่ถูกดึงดูดโดยกิจกรรมทางธุรกิจต่าง ๆ และด้วยเหตุนี้ชีวิตบนท้องถนนจึงมีสีสัน มีชีวิตชีวาและมีหลายระดับ อีกทั้งเอกลักษณ์ของท้องถนนได้รับการปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นจากที่มีป้ายโฆษณาและป้ายเชิงพาณิชย์ทุกประเภท

ภาพที่ 13 ภาพจำลองพื้นที่การค้าภายในภาพ Qingming shanghe tu
ที่มา: Jin Zhu (2015)

เมืองตงจิงยังมีการสร้างระบบเครือข่ายเชิงพาณิชย์ กำหนดโหนดพื้นฐานในเครือข่ายการค้าซึ่งหมายถึงสถานที่เชิงพาณิชย์สำหรับสินค้าหรือบริการประเภทเดียว เช่น โรงเหล้า โรงน้ำชา โรงแรมและหอนางโรม ซึ่งกระจุกกระจายไปทั่วเมือง ในฐานะที่เป็นฐานขององค์กรตามแนวตั้ง (vertical organization) ของเครือข่ายการค้า จึงมีหน้าที่รับผิดชอบในการหมุนเวียนสินค้าและสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของผู้คน เค้าโครงของโหนดการค้าพื้นฐานเหล่านี้เกี่ยวข้องกับลักษณะและขนาดของร้านค้า โดยทั่วไปร้านค้าขนาดใหญ่จะจัดตั้งในย่านการค้าใจกลางเมืองที่กว้างขวาง บริเวณทางแยกถนน ท่าเทียบเรือและศูนย์กลางการขนส่งอื่น ๆ ในขณะที่ร้านค้าธรรมดาขนาดเล็กกระจายไปตามย่านต่าง ๆ (Jin Zhu, 2015) (ภาพที่ 14)

ภาพที่ 14 โหนดการค้าต่าง ๆ ในเมืองตงจิง
ที่มา: Jin Zhu (2015)

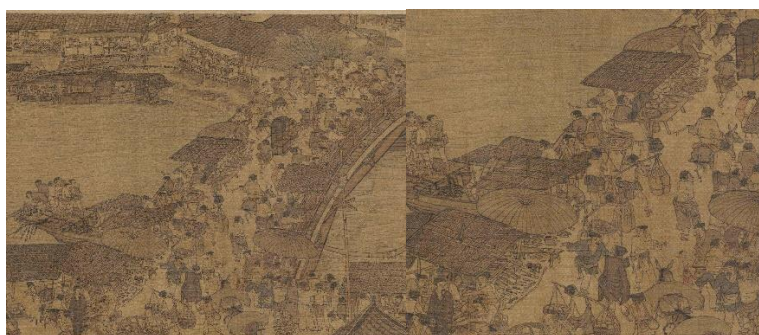
โหนดการค้าพื้นฐานในตลาดริมถนนที่ปรากฏในม้วนภาพส่วนใหญ่ ได้แก่ อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมโรงแรมและอุตสาหกรรมเภสัชกรรม ‘孫羊正店 Sun Yang’s Store’ ในภาพเป็นร้านอาหารขนาดใหญ่ที่ตกแต่งอย่างหรูหรา ซึ่งชั้นสองเต็มไปด้วยลูกค้ำ และมีผู้คนม้าและรถม้าจำนวนมากอยู่หน้าประตู แม้ว่าขนาดของ ‘十千腳店 Shiqian Store’ ข้างสะพานหงเฉียวจะเทียบไม่ได้กับขนาดของ ‘Sun Yang’s Store 孫羊正店’ แต่ก็เต็มไปด้วยลูกค้ำ นอกจากนี้ยังมีร้านอาหารเล็ก ๆ อยู่นอกประตูเมือง¹²⁰ ซึ่งความแตกต่างของ 正店 (Zhengdian) และ 腳店 (Jiaodian) คือ 正店 (Zhengdian) นั้นแปลว่าร้านหลัก สื่อความว่าเป็นร้านสุราที่มีความสำคัญ ส่วน 腳店 ร้านขายปลีกหรือร้านรอง มีเฉพาะร้านหลักเท่านั้นที่จะได้รับการอำนวยความสะดวกและการอนุญาตจากรัฐให้ผลิตสุราเอง ร้านรองทำได้เพียงขายเท่านั้น ซึ่งสุราที่ขายที่นั่นมาจากร้านหลักในระแวกใกล้เคียง ในราชวงศ์ซ่งเห็นว่าการผลิตสุราถูกควบคุมอย่างเข้มงวดมากกว่าในราชวงศ์ก่อนหน้า โดยควบคุมจากการขายยีสต์ของโรงกลั่นที่ผลิตโดยรัฐบาล ยีสต์ที่ผลิตโดยรัฐถูกใช้ในร้านหลักทุกร้านในเมืองหลวง ทำให้สามารถตรวจสอบจำนวนการผลิตและการขาย การขนส่งสุราเพื่อขายในปริมาณมากเป็นสิ่งต้องห้ามอย่างเด็ดขาดและผู้ที่พบว่ามีความผิดอาจถูกลงโทษอย่าง

¹²⁰ Jin Zhu. (2015). “Features of Dongjing’s Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival.” *China City Planning Review* Vol. 24, No. 1, 66-75.

รุนแรง ชาวบ้านจะได้รับอนุญาตให้ซื้อและขนส่งในปริมาณที่เพียงพอต่องานแต่งงานหรืองานศพ เท่านั้น (Tsao Hsingyuan, 2003)

ในม้วนภาพมีร้านสุราจำนวนมากแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพการขนส่งธัญพืช เนื่องจากการที่ร้านขายสุราจำนวนมากที่เติบโตได้นั้นจะต้องมีธัญพืชจำนวนมากส่งมายังเมืองตงจิง เนื่องจากสุรา 20 ปอนด์ทำมาจากธัญพืช 100 ปอนด์¹²¹ ป้ายต่าง ๆ ประดับประดาตามประตูแสดงให้เห็นถึงการเติบโตที่น่าตื่นตาของเมืองตงจิง Yang Kuan (2006) ได้วิเคราะห์ร้านอาหารและอุตสาหกรรมการจัดเลี้ยงของเมืองตงจิง โดยระบุว่า ‘正店 (Zhengdian)’ ทั้งหมดตั้งอยู่ในย่านใจกลางเมืองที่มีชีวิตชีวาและตลาดริมถนนรอบประตูเมืองใหญ่ นอกจากนี้โรงแรมไร้ชื่อจำนวนมากริมแม่น้ำเปียนยังแสดงให้เห็นถึงอุตสาหกรรมโรงแรมที่เฟื่องฟู

การพัฒนาเชิงพาณิชย์ในเมืองหลวงตงจิงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือไม่เพียงแต่ทำลายข้อจำกัดของกำแพงฝางเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตของกำแพงเมืองไปยังนอกเมืองอีกด้วย การเกิดขึ้นของ ‘caoshi’ หรือตลาดระดับรากหญ้า (grassroots markets) ทำให้พื้นที่เชิงพาณิชย์ขยายไปยังเมืองรอบนอก ด้วยการสนับสนุนนโยบายที่เป็นประโยชน์และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ตลาดระดับรากหญ้าในราชวงศ์ซ่งเหนือล้ำหน้าราชวงศ์ก่อนหน้า ทั้งในด้านขนาด ปริมาณ และความเจริญรุ่งเรือง ในม้วนภาพตลาดรากหญ้าส่วนใหญ่อยู่ริมแม่น้ำเปียน อย่างตลาดบนสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) ซึ่งเต็มไปด้วยสินค้าขนาดเล็ก เช่น แผงขายมิดและของใช้ในชีวิตประจำวัน (ภาพที่ 15) เช่นเดียวกับตลาดที่อยู่ชานเมือง การก่อตัวของตลาดรากหญ้ามบนสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) ได้รับแรงหนุนจากการจัดตั้ง ‘Nie Tou’ ซึ่งเป็นหน่วยงานศุลกากรสำหรับการจัดเก็บภาษีเกี่ยวกับการขนส่งทางเรือในแม่น้ำเปียน

ภาพที่ 15 ตลาดบนสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) ในภาพ Qingming shanghe tu

การพัฒนาเมืองของเมืองตงจิงได้รับแรงหนุนจากการเติบโตของตลาดระดับรากหญ้ามามากโดยตลอด เมืองตงจิงเคยถูกเรียกว่าเปียนโจวในสมัยราชวงศ์ถังเมื่อตลาดระดับรากหญ้าหลายแห่งกระจาย

¹²¹ Tsao Hsingyuan. (2003). “THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING.” *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

ไปตามแม่น้ำเปี่ยน ด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัยและเหตุผลอื่น ๆ ฝ่ายบริหารจึงทำให้แม่น้ำเปี่ยนเป็นส่วนหนึ่งของเมืองในระหว่างการขยายตัว เมื่อเปี่ยนโจวกลายเป็นเมืองหลวงของรัฐเหลียง จิน ฮั่น และโจวในสมัยห้าราชวงศ์ มีการกำหนดให้ตลาดระดับรากหญ้าอยู่ห่างจากเมืองประมาณ 7 ลี้ (3.5 กม.) แต่ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือกฎระเบียบเหล่านี้ถูกยกเลิก และมีการตั้งตลาดระดับรากหญ้าตามกำแพงเมืองตงจิง หลังจากนั้นไม่นานเขตเมืองใหม่ก็ก่อตัวขึ้นนอกกำแพงเมืองตามตลาดระดับรากหญ้า ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ดังนั้นเมืองตงจิงจึงมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ (Jin Zhu, 2015)

ในด้านเวลาสำหรับกิจกรรมทางการค้าในราชวงศ์ซ่งเหนือนี้ได้ขยายออกไปอย่างมากเมื่อเทียบกับราชวงศ์ถัง ตลาดกลางคืนและตลาดเช้าที่เฟื่องฟูทำลายข้อจำกัดด้านเวลาสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นเรื่องที่มีมนุษยธรรมกว่าสมัยก่อนหน้ามาก เห็นได้จากมีวนภาพวากล่องไฟ (light-boxes) สำหรับโฆษณา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับไฟนีออนในปัจจุบันถูกใช้ในร้านค้าหลายแห่ง เช่น ‘正店’ และ ‘脚店’ เพื่อดึงดูดลูกค้าในเวลากลางคืน (ภาพที่ 16) กล่องไฟบ่งบอกถึงความเฟื่องฟูของตลาดกลางคืนในราชวงศ์ซ่ง จักรพรรดิไท่จู จักรพรรดิคนแรกของราชวงศ์ซ่งเหนือเคยออกคำสั่งว่า “ห้ามขัดขวางตลาดกลางคืนในเมืองหลวง แม้ตลาดจะมีอยู่จนถึงเที่ยงคืนก็ตาม” ตลาดกลางคืนจึงได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในรัชสมัยของจักรพรรดิฮุยจง จากบันทึกของเหมิง หยวนเหล่านระบุว่า “ตลาดกลางคืนเปิดจนถึง San Geng (ประมาณ 23.00 น. ถึง 01.00 น. ของวันถัดไป) และเปิดอีกครั้งใน Wu Geng (ประมาณตี 3 ถึงตี 5) และบางครั้งก็เปิดให้บริการตลอดเวลา มีตลาดกลางคืนจนถึงเที่ยงคืนในช่วงฤดูหนาวแม้ว่าสภาพอากาศจะเลวร้าย เช่น พายุหิมะหรือพายุฝน ทั้งยังมีคนขายชาตอนเที่ยงคืนด้วย” นอกจากนี้ยังมีคำอธิบายเกี่ยวกับตลาดเช้าว่า “ตลาดหลายแห่งบนสะพานใกล้กับประตูเมืองเปิดให้บริการแล้วในตอนเช้าตรู่พร้อมแสงเทียน เจ้าของร้านเหล่าชายเหล่าในราคาน้อยกว่า 20 เหวิน (หน่วยเงินในจีนโบราณ) พร้อมโฉกและของว่าง ในบางครั้งยังมีผู้ชายผลิตภัณฑ์ทำความสะอาดผิวหน้า ขนมหอด ซุปชาและยาจนถึงรุ่งสาง พ่อค้าเร่ขายยาหรืออาหารต่าง ๆ จะร้องเพลงขายในลักษณะต่าง ๆ ตามท้องถนน ตั้งแต่สะพาน Zhouqiao บนถนน Yujie ไปจนถึงทางตอนใต้ของเมืองชั้นใน” ดังนั้นหลังจากยกเลิกข้อจำกัดด้านเวลาในการทำธุรกิจ ตลาดในเมืองตงจิงจึงยังคงเปิดให้บริการเกือบ 24 ชั่วโมงต่อวัน¹²² ถือเป็นระดับเศรษฐกิจในเมืองที่แข็งแกร่งซึ่งราชวงศ์ก่อนหน้าไม่สามารถเข้าถึงได้

¹²² Jin Zhu. (2015). “Features of Dongjing's Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival.” *China City Planning Review* Vol. 24, No. 1, 66-75.

ภาพที่ 16 กล่องพายไฟโฆษณาในภาพ Qingming shanghe tu

การขนส่งในภาพที่เห็นได้ชัดเจนและเป็นจุดเด่นเลยคือเรือขนส่งสินค้า เรือเหล่านี้บรรทุกสินค้ามาจากทางใต้ ลักษณะของเรือตรงกับเรือในสมัยราชวงศ์ซ่ง คือมีรูปพรรณสัณฐานเหมือนกับบ้านเรือน ทางเสื่อยาวหลายสิบศอกซึ่งเหมาะสมกับกับตัวเรือ ซึ่งแบบติดท้ายเรือ (Stern-mounted or stern-post) ช่วยพัฒนาการควบคุมท้ายเรือ ในภาพที่ 17 เราจะเห็นหางเสื่อท้ายเรือของทั้งสองลำอย่างชัดเจน เนื่องจากอุปกรณ์บังคับเรือนี้ถูกติดตั้งด้านนอกตัวเรือ ซึ่งสามารถลดระดับหรือยกขึ้นได้ตามความลึกของน้ำ หางเสื่อชนิดนี้สามารถใช้บังคับทิศทางผ่านบริเวณท่าเรือที่แออัด ช่องทางที่คับแคบและทางที่น้ำไหลเชี่ยวได้¹²³ การขนส่งในสมัยนี้นอกจากเรือบรรทุกสินค้าแล้ว ยังมีการบรรทุกสินค้าบนกระเปาะสะพายหลัง รถล้อลากขนาดใหญ่ เกวียน ลาและอูฐ ในสมัยราชวงศ์ซ่งเริ่มใช้เกี้ยวแบบเก้าอี้หามเป็นพาหนะ (ภาพที่ 18) ซึ่งเราสามารถเห็นได้ทั่วไปในม้วนภาพ ส่วนขบวนอูฐในม้วนภาพนั้นเป็นสัญลักษณ์ของภูมิภาคตะวันตก (ภาพที่ 19) ซึ่งจะเดินทางจากประตูทางทิศตะวันตกของเมืองบนที่ราบทางตอนเหนือของจีนอย่างเมืองฉางอันหรือเมืองตงจิงไปยังเส้นทางสายไหมเก่า บริเวณอาณาจักรเหลียวและซีเซียทางตะวันตกของจีน หรืออาจมาจากเอเชียตอนใน ข้ามทะเลทรายขนาดใหญ่จากทางตะวันตกที่ห่างไกล ซึ่งราชวงศ์เหนือได้ทำการค้าด้วย

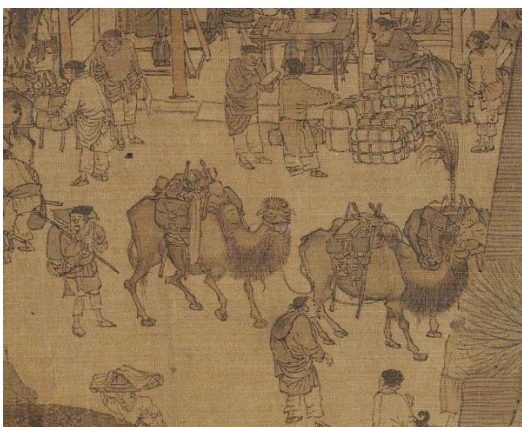

ภาพที่ 17 หางเสื่อของเรือขนส่งสินค้าในภาพ Qingming shanghe tu

¹²³ 文明之旅. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV. June, 29.

ภาพที่ 18 เกี่ยวแบบเก้าอี้หามในภาพ Qingming shanghe tu

ภาพที่ 19 ขบวนอูฐขนส่งสินค้าในภาพ Qingming shanghe tu

5.3.6 ผู้คน

จากการคำนวณจำนวนคนในม้วนภาพพบว่าม้วนภาพทั้งหมดประมาณ 500 คน ถนนการค้าภายใน ประตูเมืองเต็มไปด้วยผู้คนมากกว่า 150 คน ซึ่งสอดคล้องกับความหนาแน่นของประชากรที่ค่อนข้างสูงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ประชากรของเมืองหลวงตงจิงในราชวงศ์ซ่งเหนือมีจำนวนมากกว่าราชวงศ์ก่อนหน้ามาก แต่จำนวนที่แน่นอนนั้นไม่มีอยู่ในบันทึกทางประวัติศาสตร์ Chen Zhen (ค.ศ. 1981) คาดว่ามีจำนวน 1.2 ล้านคนในปีที่ 5 ของรัชสมัยจักรพรรดิเทียนซี (ค.ศ. 1021) คำนวณจากจำนวนคริวเรือและจำนวนคนต่อคริวเรือในแปดย่านของเมือง รวมทั้งจำนวนทหารในกองทัพจักรวรรดิและครอบครัวของพวกเขา และนักบวช เป็นต้น Wu Tao (ค.ศ. 1984) ใช้วิธีการที่คล้ายกันและพบว่า มีจำนวน 1.4 ล้านคนในรัชสมัยฉงหนิง (Chongning) ของจักรพรรดิฮุยจง (ค.ศ. 1102 - 1104) Chen Changyuan (ค.ศ. 1956) สรุปได้ว่าจำนวนประชากรสูงสุดของเมืองตงจิง สามารถสูงได้ถึง 1.4-1.7 ล้านคนตามจำนวนคริวเรือในช่วงรัชสมัยฉงหนิงที่บันทึกไว้ใน Geographia of Song Dynasty (Song Shi · Dili Zhi) Zhou Baozhu (ค.ศ. 1992) คาดการณ์ว่าจำนวนประชากรอาจสูงสุดอาจสูงถึง 1.5 ล้านคน จากการตรวจสอบปริมาณอาหารที่จัดหาได้จากการขนส่งทางน้ำ ผู้วิจัย

เชื่อว่าตัวเลข 1.5 ล้านคนมีความเป็นไปได้ เมืองใหญ่ ๆ ในเอเชียในเวลานั้น เช่น เมืองเกียวโตในญี่ปุ่น หรือเมืองแคซงในเกาหลี มีประชากรเพียง 200,000 คน ในขณะที่แบกแดดซึ่งเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของเอเชียตะวันตกในเวลานั้นมีเพียง 300,000 คน ดังนั้นเมืองตงจิงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือจึงเป็นเมืองที่มีประชากรมากที่สุดในโลกในเวลานั้น ความหนาแน่นของประชากรในเมืองตงจิงในรัชสมัยฉงหนิงมีมากกว่าเมืองฉางอันแห่งราชวงศ์ถังในรัชสมัยโคหยวนและเทียนเป่าถึงสามเท่า¹²⁴ การประชากรจำนวนมาก แต่มีพื้นที่ในเมืองขนาดเล็กไม่เพียงแต่อำนวยความสะดวกในการสื่อสารระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่ยังกระตุ้นการเกิดขึ้นของตลาดเสรีและการเติบโตของสิ่งอำนวยความสะดวกทางการค้าทุกประเภท

ม้วนภาพ Qingming shanghe tu แสดงภาพผู้คนจากหลากหลายอาชีพและสถานะทางสังคม จิตรกรตั้งใจวาดผู้คนที่มีสถานะทางสังคมแตกต่างกันสวมเสื้อผ้าที่บ่งบอกถึงสถานะของตัวเอง เพื่อให้ผู้ชมภาพของเขาสามารถมองออกได้ทันที บนพื้นดินเราเห็นพ่อค้าและผู้ช่วยร้านค้าสวมเสื้อคลุมยาวกับหมวกธรรมดา ชาวไร่ชาวนาสวมหมวกกันแดดทรงกลมหรือผ้าคาดศีรษะ เสื้อตัวสั้นกับกางเกงที่ถูกม้วนขึ้น คนเมืองก็สวมผ้าคาดศีรษะ เสื้อตัวยาวกับกางเกง ในขณะที่นักบวชลัทธิเต๋าสวมชุดคลุมยาวและพับแขนเสื้อที่ยาวขึ้น ขุนนางระดับต่ำ เสมียน นักเรียน และผู้เข้าสอบบรรพการล้วนสวมผ้าคาดศีรษะผูกติดกับแผ่นแข็ง ๆ สีดำ (putout, 幞頭) บนน้ำเราเห็นผู้คนบนเรือที่สวมหมวกกันแดดทรงกลมหรือผ้าคาดศีรษะ เสื้อตัวสั้นกับกางเกงที่ถูกม้วนขึ้น แม้ว่าเราจะปรากฏภาพผู้หญิงอยู่น้อยมากในม้วนภาพ มีเพียงลักษณะการแต่งกายของผู้หญิงเท่านั้นที่จะสามารถระบุเวลาของภาพได้ ชัดเจนว่าการแต่งกายของผู้ชาย เนื่องจากลักษณะการแต่งกายของผู้หญิงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่นเดียวกับในปัจจุบัน มีลักษณะตามสมัยนิยม อย่างไรก็ตามม้วนภาพการแต่งกายผู้หญิงที่ชัดเจนคือเสื้อตัวนอกของผู้หญิงเรียกว่า เป่ย์จี้ 褙子 นั้นในสมัยก่อนหน้าจะลักษณะทั้งตัวยาวปิดหน้าเท้า แต่เมื่อถึงช่วงสิ้นสุดศตวรรษที่ 11 ในโรงอุปรากรบางแห่ง นักแสดงหญิงเริ่มใส่เสื้อตัวนอกแบบสั้นเหนือหัวเข้า¹²⁵ ดังที่ปรากฏในม้วนภาพ (ภาพที่ 20) ดังนั้นเราจึงสามารถระบุได้ว่าภาพนี้อยู่ในช่วงสมัยก่อนหรือในรัชสมัยฉงหนิง 崇寧 (ค.ศ. 1102-1106) แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งผู้หญิงจะเริ่มใส่เสื้อคลุมสั้นในช่วงเวลานี้ ทั้งทรงผมของผู้หญิงในสมัยราชวงศ์เหนือยังมีลักษณะมวยผมขึ้นเช่นเดียวกับในม้วนภาพ (ภาพที่ 20) นอกจากการแต่งกายของผู้หญิงแล้วเราจะสามารถสังเกตการแต่งกายของคนงานหรือสามัญชนชายทั่วไปซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในม้วนภาพ ในสมัยราชวงศ์ซ่งเสื้อคลุมจะถูกยกขึ้น

¹²⁴ Jin Zhu. (2015). "Features of Dongjing's Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival." China City Planning Review Vol. 24, No. 1, 66-75.

¹²⁵ 文明之旅. (2013). "余辉解密《清明上河图》." Broadcast on CCTV 4.

และเหน็บไว้ที่เอวเพื่อความสะดวกในการเดินและการทำงาน สวมกางเกงขาสั้น รองเท้าแตะและหมวกที่ทำจากผ้าขึ้น¹²⁶ เช่นเดียวกับผู้คนส่วนใหญ่ที่กระจายอยู่ทั่วม้วนภาพ (ภาพที่ 21)

ภาพที่ 20 การแต่งกายของผู้หญิงในภาพ Qingming shanghe tu

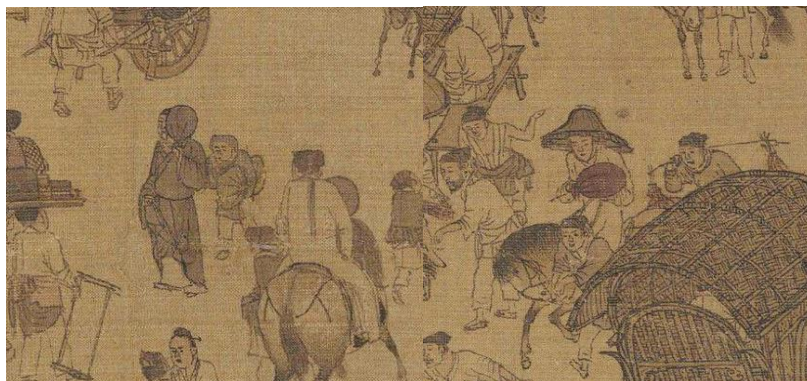
ภาพที่ 21 การแต่งกายของสามัญชนชายในภาพ Qingming shanghe tu

ผู้คนเกือบทั้งหมดในม้วนภาพเป็นสามัญชน มีปรากฏขุนนางและชนชั้นสูงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ที่จริงในพื้นที่ตลาดการปรากฏตัวของเครื่องแต่งกายของขุนนางในราชสำนักท่ามกลางผู้คนทั่วไปนั้นถือเป็นเรื่องไม่ปกติ การเดินท่ามกลางหมู่พ่อค้าเร่และคนชนของ ขุนนางจะต้องปลอมตัวในชุดคลุมธรรมดาและจะถือวัตถุคล้ายพัดทรงกลมที่เรียกว่าเปี่ยนเมี่ยน (bianmian 便面) เพื่อปกปิดใบหน้า (ภาพที่ 22) แต่ก็เป็นเรื่องยากที่จะเจอขุนนางระดับสูงปลอมตัวในเสื้อคลุมผ้าฝ้ายบริเวณตลาด¹²⁷ จิตรกรตั้งใจวาดผู้คนที่แต่งกายต่างกัน มีสถานะทางสังคมต่างกันรับประทานอาหารร้านเดียวกันและเดินอยู่บนถนนสายเดียวกัน และที่สำคัญก็คือพวกเขาไม่สนทนากัน หรืออาจจะเป็น

¹²⁶ China Whisper. (2012). 15 Pictures of Traditional Chinese Clothes in Song and Tang Dynasties. Accessed March, 13. Available from <https://www.chinawhisper.com/15-pictures-of-traditional-chinese-clothes-in-song-and-tang-dynasties/>

¹²⁷ Tsao Hsingyuan. (2003). "THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING." *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

เพราะว่าจิตรกรไม่ได้รับอนุญาตให้ผสมรวมระหว่างกลุ่มทางสังคม ในฉากบริเวณท้ายภาพปรากฏภาพขุนนางขี่ม้า สวมเสื้อคลุมยาวและสวมหมวกปีกกว้างทรงกลม แต่ที่พิเศษคือด้านบนหมวกสวมสิ่งทีเรียกว่า li笠 (ภาพที่ 23) ซึ่งลักษณะในภาพในสมัยราชวงศ์ซ่งเรียกว่า Zhongdai 重戴 มีแค่ในสมัยราชวงศ์นี้เท่านั้น เป็นลักษณะที่ขุนนางในสมัยราชวงศ์ซ่งนิยมสวม หลังจากราชวงศ์ซ่งไม่ปรากฏแล้ว¹²⁸ จึงเป็นอีกหนึ่งรายละเอียดเล็ก ๆ ที่ช่วยยืนยันว่าภาพนี้คือภาพสังคมในสมัยราชวงศ์ซ่ง

ภาพที่ 22 คนใช้เปื้อนเมียน (bianmian 便面) ในภาพ Qingming shanghe tu

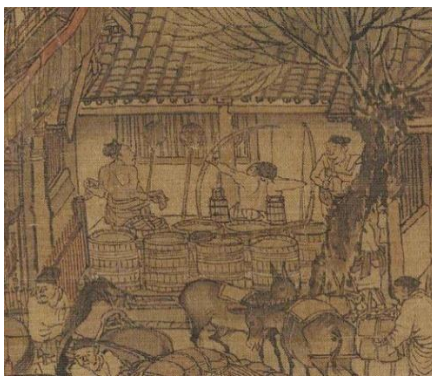

ภาพที่ 23 ขุนนางสวม Zhongdai 重戴 ในภาพ Qingming shanghe tu

แม้ว่าม้วนภาพจะปรากฏภาพขุนนางหรือชนชั้นสูง แต่คนส่วนใหญ่ในม้วนภาพเป็นสามัญชน เราจึงสามารถพบอาชีพต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่งได้ในม้วนภาพ บันทึกของเหมิง หยวนเหล่าระบุว่า “ผู้คนทำงานตั้งแต่เช้าตรู่จนถึงดึกดื่น” ดังนั้นเราจึงรู้ว่าชีวิตประจำวันของชาวเมืองหลวงตงจิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือเป็นไปอย่างกระฉับกระเฉงเช่นเดียวกับในม้วนภาพ และหากเราต้องการทราบถึงคุณภาพชีวิตของชาวเมืองตงจิงทั่วไปแล้วจะต้องพิจารณาจากรายได้ของพวกเขาในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตามรายได้ของชาวเมืองทั่วไปไม่ได้ถูกบันทึกไว้ จึงต้องเทียบจากรายได้ของทหารซึ่งคาดว่ามี

¹²⁸ 百家讲坛. (2012). “清明上河读宋朝.” Broadcast on CCTV 10. May, 6.

มาตรฐานใกล้เคียงกัน เนื่องจากทหารในสมัยราชวงศ์ซ่งไม่ได้มีสถานะเป็นชนชั้นสูงและทำงานหลายประเภท เช่นในม้วนภาพปรากฏภาพกลุ่มคนที่คาดว่าเป็นทหารบริเวณโรงเตี๊ยมขนาดใหญ่ภายในเมือง (ภาพที่ 24) ด้านหน้าของพวกเขาถือถังสุรา จึงคาดว่าพวกเขาอาจรับงานส่งสุราด้วย ซึ่งผู้คนในม้วนภาพส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่น่าจะได้ทำงานประเภทเดียวกันจึงมีรายได้ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการผลิตประเภทต่าง ๆ เพื่อพู่ในช่วงราชวงศ์ซ่ง ทั้งยังมีการสร้างทางน้ำและถนนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว เงินจากภาครัฐและเอกชนถูกอัดฉีดเข้าไปในงานประเภทนี้และมีการว่าจ้างแรงงานเพื่อทำงาน ดังนั้นโครงการเหล่านี้จึงเปิดโอกาสให้คนทั่วไปมีรายได้โดยตรงจากบันทึกของเหมิง หยวนเหล่า ระบุว่าผู้คนที่ย้ายอยู่ในเมืองไม่ว่าจะเป็นคนขายของข้างถนนและพ่อค้าเร่ขายสินค้าที่พวกเขาแบกอยู่บนไหล่ นักแสดง ช่างฝีมือและผู้คนที่การค้าบริการ รวมถึงนักบวชคนเหล่านี้จะได้รับรายได้จากการใช้แรงงานรายวัน¹²⁹ ซึ่งอาชีพเหล่านี้ส่วนใหญ่ปรากฏในม้วนภาพ

ภาพที่ 24 ภาพทหารในภาพ Qingming shanghe tu

สำหรับรายได้ของทหารซึ่งสามารถใช้เป็นพื้นฐานในการตรวจสอบรายได้ของแรงงานสมัยนี้ ต่อปีอยู่ที่ 50-70 กวนเหวิน (guanwen, 貫文) อย่างไรก็ตามระบบเงินตราในช่วงเพลงมีความซับซ้อนและมีการตีความทางวิชาการแตกต่างกันไป โดยพื้นฐานแล้วเงินหนึ่งกวนเหวินคือ 1,000 เหยิน (เหรียญทองแดง) ที่ร้อยกันเป็นหนึ่งพวง แต่ 1,000 เหยินก็ไม่ได้มีการพิจารณาว่าเทียบเท่ากับหนึ่งกวนหรือหนึ่งพวงเสมอไป ดังนั้นผู้ที่ได้รับ 150 เหยินต่อวันอาจไม่ได้รับเหรียญ 150 ชิ้น เงินเดือนประจำปีของทหารคือ 50-70 กวนเหวิน เท่ากับประมาณเดือนละกวนเหวินหรือประมาณ 170 เหยินต่อวัน อย่างไรก็ตามการคำนวณนี้คือการทำงาน 365 วัน ดังนั้นควรสรุปว่าทหารได้รับรายได้ประมาณ 200 เหยินต่อวันซึ่งเป็นรายได้ที่สูงกว่ามาก พบบันทึกที่ระบุว่าผู้คนในชนบทมีรายได้เพียงหลายสิบเหินต่อวัน แต่ผู้วิจัยคาดว่าคนที่ใช้แรงงาน เช่น คนถ่ายสินค้าตามที่ปรากฏในม้วนภาพ ซึ่งเป็นเมืองหลวงที่เจริญรุ่งเรืองได้รับค่าจ้างเทียบเท่ากับทหาร ทั้งนี้รายได้ของผู้ที่ทำงานในแม่น้ำหวงเหอหรือผู้ที่ประกอบอาชีพเดินเรือได้รับการบันทึกไว้ ตามบันทึกเหล่านั้นรายได้ประจำวันของผู้ที่

¹²⁹ Ihara Hiroshi. (2001). "The Qingming shanghe tu by Zhang Zeduan and its relation to Northern Song society." *Journal of Sung-Yuan Studies* 31. 135-156.

ทำงานรับจ้างในแม่น้ำหรือบนบกสองฝั่งของแม่น้ำแตกต่างกันไป แต่คนส่วนใหญ่มีรายได้ระหว่าง 150 ถึง 300 เหวินต่อวัน ซึ่งเป็นค่าจ้างที่ค่อนข้างดี ชาวเรือดูเหมือนจะได้รับค่าจ้างที่คล้ายกัน ตามบันทึกทางประวัติศาสตร์พวกเขาได้รับค่าจ้างมากกว่ารายจ่ายต่อวัน และยังได้รับเงินร่วมกับสิ่งจำเป็นอื่น ๆ เช่น อาหาร

สำหรับความแตกต่างของรายได้ในหมู่สามัญชนคาดว่าแตกต่างกันมากในขณะนั้น เนื่องจากผู้คนสร้างรายได้ในปริมาณที่ใกล้เคียงกันนำไปสู่ชีวิตแบบเดียวกันดังที่ปรากฏในม้วนภาพ แน่หนอนว่าต้องมีความแตกต่าง ซึ่งขึ้นอยู่กับอาชีพของและปัจจัยอื่น ๆ อย่างไรก็ตามหากผู้คนบนท้องถนนมีรายได้แตกต่างกันมากจะก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม ซึ่งในม้วนภาพคนส่วนใหญ่กินอาหารในสถานที่ใกล้เคียงกันและมีทรัพย์สินที่คล้ายคลึงกันเนื่องจากระดับรายได้ของพวกเขาไม่แตกต่างกันมากนัก

ดังนั้นคนส่วนใหญ่ในม้วนภาพ Qingming shanghe tu มีรายได้ 100-150 เหวินต่อวันและสูงสุดที่ 300 เหวิน อย่างไรก็ตามเราต้องพิจารณาว่าผู้คนมีแหล่งรายได้มากกว่าหนึ่งแหล่งดังที่กล่าวไปก่อนข้างต้น ดูเหมือนว่าแรงงานและลูกเรือในม้วนภาพ จะได้รับอาหารนอกเหนือจากรายได้ที่เป็นเงินสด คนทั่วไปก็ดูเหมือนจะมีแหล่งรายได้หลายช่องทาง เพราะในสังคมก่อนสมัยใหม่มีระบบรายได้หลายประเภทจึงเป็นไปได้ว่าครอบครัวหนึ่งมีแหล่งรายได้ย่อยหลายประเภท ดังในบันทึกของเหมิง หยวนเหล่า และอี เจียนจื่อ (夷堅志) กล่าวถึงกรณีที่ข้าราชการกลับมาจากการไปทำงานในชนบทและได้นำของที่พวกเขาฝากกลับมาขายที่ตลาดในเมือง¹³⁰ ซึ่งหมายความว่ารายได้ของชาวเมืองในสมัยราชวงศ์ซ่งนั้นเพียงพอสำหรับการใช้ชีวิตอย่างปกติสุข

นักวิชาการหลายคนสันนิษฐานว่าสังคมในช่วงยุคก่อนสมัยใหม่ (pre-modern) เป็นช่วงเวลาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์ และได้พัฒนาข้อโต้แย้งในสมมติฐานที่ว่าผู้คนถูกกดขี่ ดังที่เห็นในม้วนภาพแทบทุกคนดูมีความสุข แม้แต่คนงานบนเรือและจับกังที่กำลังลากเรือทวนกระแสน้ำ อีกทั้งทุกคนยังดูสะอาดอีกด้วย

ส่วนเรื่องสถานะของผู้หญิงในสมัยราชวงศ์ซ่งนั้นปรากฏในม้วนภาพ ซึ่งแตกต่างจากบันทึกของเหมิง หยวนเหล่า ในม้วนภาพปรากฏภาพผู้หญิงเพียง 20 คนเท่านั้น ฉากสะพานเต็มไปด้วยผู้คนสัญจรผ่านไปมากลับไม่มีผู้หญิงเลย แต่เมื่อสายตาของผู้ชมปรับให้ชินแล้ว จะพบว่าผู้หญิงในภาพนั้นมองออกง่าย ผู้หญิงที่ออกมาด้านนอกโดยที่ไม่มีผู้ชายอยู่ด้วยคือผู้หญิงที่มีสถานะทางสังคมต่ำ ในช่วงต้นของม้วนภาพมีผู้หญิงสองคนขี่ลาไปตามทาง เครื่องประดับศีรษะของพวกเธอเหมือนกับของผู้หญิงในภาพ Knickknack Peddler ของหลี่ ช่ง (李嵩) และมีผู้หญิงสถานะทางสังคมต่ำอีกคนคือคนที่กำลังเทน้ำออกจากเรือกำปั่น ส่วนผู้หญิงสถานะสูงมักจะอยู่ในบ้าน ด้านเหตุผลที่จิตรกรวาดผู้หญิงน้อยขนาดนี้ยังไม่ทราบแน่ชัด ทั้งนักประวัติศาสตร์สังคมไม่ทราบขอบเขตที่แน่ชัดของผู้หญิงที่อยู่อย่างสันโดษในช่วงศตวรรษที่ 12 แต่ภาพเขียนราชวงศ์ซ่งที่วัด Yan Shan มีจำนวนผู้หญิงมากกว่าของ

¹³⁰ Ihara Hiroshi. (2001). "The Qingming shanghe tu by Zhang Zeduan and its relation to Northern Song society." *Journal of Sung-Yuan Studies* 31. 135-156.

ม้วนภาพ Qingming shanghe tu¹³¹ แสดงให้เห็นว่าวิถีทัศน์ของงานนี้ติดอยู่กับความเข้มงวดแบบเก่า ๆ ที่กำหนดให้ผู้หญิงต้องอยู่ภายในบ้าน ในขณะที่ผู้ชายสามารถออกไปเที่ยวเล่นได้ ผู้หญิงจำนวนมากหลีกเลี่ยงข้อบังคับเหล่านี้และออกไปมีความสุขกับชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเทศกาล แต่หากเรามองม้วนภาพนี้เหมือนกับภาพถ่ายของช่วงเวลานั้นก็สามารถสรุปได้ว่าผู้หญิงถูกบังคับให้อยู่แต่ในบ้านในช่วงเวลาของม้วนภาพ

เด็กในสมัยราชวงศ์ซ่งนั้นมีค่ามากในระบบครอบครัว เพราะพวกเขาทำให้เกิดความต่อเนื่องของตระกูล แม้ว่าจะถูกคาดหวังให้เป็นคนกตัญญู แต่ก็ยังถูกตามใจ¹³² เราสามารถสังเกตได้จากม้วนภาพ จิตรกรมักจะวาดให้คนเร่ขายของเล่นถูกรายล้อมไปด้วยเด็ก ๆ ที่ดูตื่นเต้น

5.4 ผู้ถือภาพ

ในช่วงรัชสมัยต้ากวน (Daguan reing, ค.ศ. 1107-1110) จักรพรรดิฮุยจง (Huizong) ได้เขียนชื่อภาพพร้อมประทับตราประทับส่วนพระองค์และมอบให้กับตระกูลเซียง (Xiang) ด้วยเหตุนี้เซียง จงฮุย (Xiang Zonghui) จึงนำภาพเขียนใส่เข้าไปหนังสือ Xiang's Comments on Paintings และจัดให้อยู่ในอันดับสูงสุด เนื่องจากเป็นเรื่องยากที่จักรพรรดิฮุยจงจะเขียนชื่อของภาพวาดใด ๆ ภาพเขียนนี้อาจได้มาตรฐานของจักรพรรดิในการเป็นภาพวาดที่ดี ซึ่งประกอบไปด้วยการแสดงถึงธรรมชาติที่ไม่ได้เลียนแบบคนรุ่นก่อนและงานฟุ้งกันที่เรียบง่ายแต่สง่างาม เซียง จงฮุย หัวหน้าตระกูลเซียงในเวลานั้น เป็นเหลนชายของเซียง หมินจง (ค.ศ. 949-1020) อัครมหาเสนาบดีในจักรพรรดิเจินจง และเป็นพี่ชายของอัครมหาเสนาบดีเซียงในจักรพรรดิเจินจง (ค.ศ. 1046-1101) ซึ่งเป็นผู้ที่ทำให้เจ้าจีได้ขึ้นเป็นจักรพรรดิฮุยจง จักรพรรดิฮุยจงจึงได้แต่งตั้งให้เซียง จงฮุย อาของพระองค์ขึ้นเป็นขุนนาง ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่ของสะสมของตระกูลเซียงบางชิ้นจะเป็นของขวัญจากจักรพรรดิ ภาพเขียนนี้ก็ได้อีกส่งต่อให้กับหัวหน้าตระกูลเซียงคนต่อไป จนถึงช่วงสุดท้ายของราชวงศ์ซ่งเหนือ ตามบันทึกประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าเซียง จื่อเฮ่า (Xiang Zihao) หรือ เหวอชิง (Heqing) อาวุโสที่สุดในหมู่พี่น้อง ดังนั้นจึงมีสิทธิ์ที่จะเป็นผู้เก็บทรัพย์สินและบัญชีของบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาที่อาณาจักรจินบุกเมืองหลวงระหว่างเหตุการณ์จิงคัง (Jingkang) หรืออาจกล่าวได้ว่าเขาเป็นผู้ถือภาพในเวลานั้น เซียง จื่อเฮ่าได้เป็นผู้นำขบวนการต่อต้าน แต่ในท้ายที่สุด เขาก็ถูกจับและเสียชีวิตด้วยความอภัยในวัย 50 ปี แน่แน่นอนว่าภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) และ Regatta On the West Lake ต้องเป็นของมีค่าที่กองทหารจินปล้นไป และในอีก 58 ปีต่อมา จาง จู๋

¹³¹ Hansen, Valerie. (1996). "The Mystery of the Qingming Scroll and Its Subject: The Case Against Kaifeng". *Journal of Sung-Yuan Studies* 26. 183-200.

¹³² Martin, Roberta. (2018). *The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World*. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

จึงได้เขียนบันทึกท้ายภาพขึ้น¹³³ อย่างไรก็ตามทั้งชื่อภาพที่เขียนโดยจักรพรรดิซุยจงและหนังสือ Xaing's Comments on Paintings นั้นไม่หลงเหลือมาถึงปัจจุบัน รวมทั้งบันทึกท้ายภาพของจาง จู๋ ยังเขียนไว้ว่า ‘藏者宜寶之 ผู้ถือภาพควรเก็บไว้เป็นสมบัติ’ ซึ่งเป็นไปได้ว่าหลังสิ้นสุตราวงศ์ซ่ง เหนือม้วนภาพนี้ถูกส่งต่อกันภายในกลุ่มของบุคคลทั่วไปมากกว่าถูกเก็บไว้ในราชสำนัก ประกอบกับที่ บนม้วนภาพนั้นมีรอยประทับตราประทับของบุคคลทั่วไปจำนวนมาก ดังนั้นการอ้างว่าชื่อภาพเขียน โดยจักรพรรดิซุยจงนั้นก็อาจเพิ่มมูลค่าให้กับภาพได้ ทั้งนี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานของผู้วิจัยเท่านั้น

หลังจากสิ้นสุตราวงศ์ซ่ง เมื่อราชวงศ์หยวนก่อตั้งขึ้นก็ได้รวบรวมภาพเขียนและหนังสือที่มีค่าต่าง ๆ มาจากเมืองหลวงของอาณาจักรจีนและเมืองหลวงทางโจวของราชวงศ์ซ่งใต้ ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu ก็เป็นหนึ่งในนั้น แต่ผู้ปกครองราชวงศ์นี้ไม่ได้ให้ความสนใจมากนัก ต่อมา มีขุนนางคนหนึ่งพบเข้าแล้วขโมยออกมาขายในเมืองหลวง ในช่วงเวลานั้นคือเมืองปักกิ่ง จึงได้มาตกอยู่ในมือของหยาง จุ่น (杨准) ชาวมณฑลเจียงซี ซึ่งได้เขียนบันทึกท้ายภาพเอาไว้ด้วย ในสมัยราชวงศ์หมิง หลี่ ตงหยาง (李东阳) นักศึกษามหาวิทยาลัยเหวินหยวนเกอ (文渊阁大学) ได้เขียนบันทึกท้ายภาพไว้อีกฉบับ ในรัชสมัยเจียจิ้ง (嘉靖) ก็ได้ตกไปอยู่ในมือของหลู หวาน (陆完) แห่งกระทรวงสงคราม (兵部尚书) และส่งต่อกันในตระกูล หลังจากนั้นม้วนภาพก็ถูกนำเข้าราชสำนักอีกครั้ง แต่ในปี ค.ศ. 1578 ม้วนภาพตกอยู่ในมือของเฟิง เป่า (冯保) ซึ่งได้เขียนบันทึกท้ายภาพไว้ คาดว่าเขาได้ขโมยภาพนี้ออกมาจากราชสำนัก เนื่องจากในช่วงเวลานี้มีคนจำนวนมากต้องการครอบครองภาพเขียน Qingming Shanghe Tu แต่มีคนได้เห็นภาพจริงน้อยมาก จึงมีการทำภาพเลียนแบบจำนวนมาก บางภาพก็ใกล้เคียงกับต้นฉบับ แต่บางภาพนั้นก็แตกต่างและแทบจะไม่ได้บรรยายเรื่องเดียวกัน ต่อมาในสมัยราชวงศ์ชิง รัชสมัยเจียชิ่ง (嘉庆) จักรพรรดิพบม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu ที่บ้านของ畢沅 (毕沅) ผู้ว่าราชการเมืองหูกว่าง (湖广总督) ม้วนภาพจึงถูกนำเข้าราชสำนักอีกครั้ง จักรพรรดิเฉิงหลงและจักรพรรดิเจียชิ่งได้ประทับตราลงบนภาพ และถูกนำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ 《石渠宝笈三编》¹³⁴ และในปี ค.ศ. 1924 จักรพรรดิองค์สุดท้าย พู่ อี้ เมื่อสละราชบัลลังก์แล้วก็ได้นำภาพม้วนนี้ติดตัวไปด้วยขณะหนีไปทางตะวันออกเหนือของจีน¹³⁵ แต่ในที่สุดภาพเขียน Qingming Shanghe Tu ก็มาอยู่ในการครอบครองของพิพิธภัณฑ์พระราชวังปักกิ่ง ในปี ค.ศ. 1945 นักวิชาการชาวจีนได้ประกาศการค้นพบภาพเขียนโบราณ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ในพิพิธภัณฑ์พระราชวังปักกิ่ง ซึ่งเป็นสถานที่

¹³³ Yu Hui. (2007). “Queries Prompted by Zhang Zhu’s Colophon on Along the River During the Qingming Festival.” The Pride of China, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.

¹³⁴ 百家讲坛. (2012). “清明上河读宋朝.” Broadcast on CCTV 10. May, 6.

¹³⁵ Yu Hui. (2007). “Queries Prompted by Zhang Zhu’s Colophon on Along the River During the Qingming Festival.” The Pride of China, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.

ที่ได้ภาพเขียนม้วนนี้คืนจากแมนจูเรียหลังสงครามโลกครั้งที่ 2¹³⁶ นักวิชาการในปัจจุบันได้ให้การยอมรับว่าเป็นภาพเขียนม้วนที่เก่าแก่ที่สุด ได้รับการขนานนามว่าเป็น ‘สารานุกรม’ ในราชวงศ์ซ่งเหนือ และได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในงานที่ดีที่สุดในประวัติศาสตร์ภาพเขียนจีนและแม้แต่ในศิลปะจีน แม้ว่าจะถูกวาดขึ้นมาอย่างน้อยเมื่อ 9 ศตวรรษที่แล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงเป็นงานที่ควรค่าแก่การไตร่ตรองถึงบทบาทในการพัฒนาภาพเขียนจีน

5.5 ช่วงเวลาในภาพและเวลาที่ภาพถูกวาดขึ้น

สำหรับช่วงเวลาภาพเขียนม้วนนี้ถูกวาดขึ้นนั้น เวลาแรกสุดที่เป็นไปได้ถูกตัดลอกจากภูมิทัศน์ในภาพ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากหลี่ เฉิง (Li Cheng, ค.ศ. 919-967) และกัว ซี (Guo Xi, ค.ศ. 1000-1090) แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ในด้านรูปแบบของต้นไม้ ก้อนหินและลายเส้น ดังนั้นภาพเขียนม้วนนี้อาจถูกวาดขึ้นในระหว่างทศวรรษที่ 1101 และ 1110 ประกอบกับการที่ภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ถูกจัดอันดับอยู่ในหนังสือ Xiang's Comments on Paintings ซึ่งผู้เขียนคือ เซียง จงฮุย (向宗徽, Xiang Zonghui) มีชีวิตอยู่ระหว่างปีที่ 8 ของรัชสมัยชิงลี่ (Qingli) หรือปีที่ 5 ของรัชสมัยหวงโย่ว (Huangyou) (ค.ศ. 1048-1053) และเสียชีวิตด้วยอายุ 62 ปี ในช่วงระหว่างปีที่ 4 ของรัชสมัยต้ากวน (Daguan) หรือปีที่ 7 ของรัชสมัยจื่อเจิง (Zhizheng) (ค.ศ. 1110-1117) บนภาพยังมีตราประทับมังกรคู่ของจักรพรรดิซุยจง (ค.ศ. 1100-1125) อีกด้วย จึงสามารถกล่าวได้ว่าภาพเขียนม้วนนี้ถูกวาดขึ้นล่าสุดในช่วงท้ายของรัชสมัยต้ากวน หรือในปี ค.ศ. 1107-1110¹³⁷

ฉากในม้วนภาพนั้นมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถใช้ระบุได้ว่าอยู่ในช่วงสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือได้นั้นน้อย บันทึกท้ายภาพฉบับแรกนั้นระบุเวลาในปี ค.ศ. 1186 ซึ่งซ้ำเกินไป และยังเป็นช่วงที่หนังสือของเซียงเขียนจบแล้ว (สูญหายไปแล้ว) บันทึกท้ายภาพปี ค.ศ. 1352 ระบุว่าบริเวณด้านหน้าของภาพเขียนเดิมมีชื่อภาพที่เขียนขึ้นโดยจักรพรรดิซุยจง แต่ตัวอักษรเหล่านั้นไม่ได้ปรากฏบนม้วนภาพแล้ว¹³⁸

ช่วงเวลาของฉากในภาพโดยทั่วไปจะระบุไว้ในช่วงต้นศตวรรษที่ 12 โดยอ้างอิงจากหลักฐานภายในเป็นส่วนใหญ่ อย่างเมืองหลวงตงจิงในภาพนั้นสงบสุขและรุ่งเรือง ไม่มีสัญญาณของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่เกิดขึ้นหลังปี ค.ศ. 1115 เลย อีกทั้งภายในเมืองยังแทบไม่มีทหารประจำการณรวมถึงประตูเมืองก็ยังไม่มีการสร้างป้อมป้องกันหรือมีทหารประจำการอยู่เลยแสดงให้เห็นว่ายังไม่ได้

¹³⁶ Hansen, Valerie. (1996). 清明上河图. New York: Yale University.

¹³⁷ Yu Hui. (2007). “Queries Prompted by Zhang Zhu’s Colophon on Along the River During the Qingming Festival.” The Pride of China, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.

¹³⁸ Hansen, Valerie. (1996). “The Mystery of the Qingming Scroll and Its Subject: The Case Against Kaifeng”. Journal of Sung-Yuan Studies 26. 183-200.

อยู่ในช่วงเวลาที่มีเมืองถูกรุกรานจากอาณาจักรเหลียว (ค.ศ. 1106) และอาณาจักรจิน (ค.ศ. 1116) กำแพงเมืองถูกทิ้งร้างจนมีต้นไม้ขึ้น แต่ภายในภาพก็ปรากฏต้นหลิวเติบโตตลอดสองข้างทางน้ำ จึงสามารถระบุได้ว่าภาพอยู่ในช่วงเวลาประมาณปี ค.ศ. 1100 ซึ่งก็คือช่วงเวลา 20 กว่าปีหลังการปลูกต้นหลิวและก่อนการซ่อมแซมกำแพงเมืองในรัชสมัยจักรพรรดิฮุยจง

ช่วงเวลาในภาพคือฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งมีรายละเอียดจำนวนมากในม้วนภาพที่ใช้สนับสนุนข้อสรุปนี้ ต้นหลิวเพิ่งเริ่มออกใบใหม่และต้นไม้เนื้อแข็งไม่มีใบอ่อนงอก อากาศในภาพก็เริ่มอุ่นแล้ว สังเกตได้จากกิจกรรมกลางแจ้งของผู้คนในภาพ ทุกคนกำลังเพลิดเพลินกับอากาศเย็นสบาย คนงานจำนวนมากใส่เสื้อแขนสั้นหรือถอดเสื้อ ด้านในกำแพงเมืองปรากฏภาพกระป๋องตัวหนึ่งกับลูก ซึ่งสัตว์เลี้ยงจะมีลูกในช่วงฤดูใบไม้ผลิ ประกอบกับฉากขบวนเกี้ยวบริเวณต้นม้วนภาพแสดงให้เห็นว่าฤดูล่าสัตว์ได้เริ่มขึ้นแล้ว และที่สำคัญคือฉากแม่น้ำซึ่งสอดคล้องกับช่วงเวลาต้นฤดูใบไม้ผลิ แม่น้ำในม้วนภาพนั้นมีน้ำในอยู่เต็มเปี่ยม ทั้งกระแสน้ำยังไหลเร็ว และเป็นช่วงเวลาที่เรือสินค้าขนาดใหญ่จากทางใต้สามารถแล่นขึ้นมาเมืองตงจิงได้แล้ว เนื่องจากน้ำในแม่น้ำกลับมาเปิดอีกครั้งหลังจากการแข็งตัวในช่วงฤดูหนาว

ซึ่งช่วงเวลาแรกที่แม่น้ำเปิดก็คือระยะชิงหมิง (清明节气) หนึ่งใน 24 ระยะตามระยะสุริยคติ (廿四节气) ของปฏิทินกสิกรรมจีนที่ชาวจีนกำหนดไว้ในรอบหนึ่งปี ซึ่งตรงกับวันที่ 4-6 เดือนเมษายน ฉากในภาพอาจเป็นในวันใดก็ได้หลังจากวันแรกของระยะชิงหมิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจเป็น "วันถัดจาก (วันแรกของ) ชิงหมิง" ตามที่ระบุไว้ในบันทึกท้ายภาพฉบับแรก บรรยายภาพแห่งการเฉลิมฉลองและความรื่นเริงในภาพสื่อถึงพิธีการเปิดแม่น้ำในช่วงเวลานี้ ตามคำบอกเล่าของขุนนางในศตวรรษที่สิบเอ็ด Zhang Dun 章惇 "ในวันแรกของชิงหมิง (清明日至)¹³⁹ น้ำจากแม่น้ำหวงเหอจะถูกดึงเข้าสู่แม่น้ำเปียนอีกครั้ง และจะไม่มีชั้ววันเดียวที่แม่น้ำเปียนจะไม่เต็มไปด้วยเรือบรรทุกสินค้า" แต่เมื่อพิจารณาพร้อมกับข้อมูลการเปลี่ยนแปลงแหล่งน้ำของแม่น้ำเปียนในปี ค.ศ. 1079 ที่กล่าวไปข้างต้นแล้วนั้น ผู้วิจัยจึงขอสรุปว่าฉากในภาพอยู่ในวันใดวันหนึ่งของระยะชิงหมิง ช่วงฤดูใบไม้ผลิและช่วงเวลาก่อนปี ค.ศ. 1079 ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ม้วนภาพแสดงถึงช่วงเวลาแห่งการเฉลิมฉลองเมื่อปากแม่น้ำเปิดในวันแรกของระยะชิงหมิง ช่วงเวลาประมาณ 9-10 นาฬิกา เนื่องจากคนบางกลุ่มในสมัยราชวงศ์ซ่งนิยมรับประทานอาหารวันละสองมื้อ ร้านอาหารในม้วนภาพทั้งในและนอกกำแพงเมืองมีลูกค้าแล้ว แต่บางร้านมีลักษณะเหมือนเพิ่งเปิดร้าน จึงคาดว่า เป็นช่วงเวลาดังกล่าว

¹³⁹ Tsao Hsingyuan. (2003). "THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING." *Journal of Song-Yuan Studies* 33. 156-177.

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ของ จาง เจ้อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端) พบว่าภาพนี้เป็นภาพทิวทัศน์ที่วาดลงบนผ้าไหมในรูปแบบของภาพม้วน ซึ่งเป็นลักษณะที่นิยมในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ แม้เป็นภาพที่เล่าเรื่องชีวิตคนชนชั้นล่างในเมืองหลวง แต่ก็ยังคงรักษาองค์ประกอบตามหลักภาพเขียนทิวทัศน์เอาไว้ สะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) กลางภาพถือเป็นจุดสนใจของภาพในลักษณะเดียวกับภาพภูเขาสูงกลางภาพเขียนทิวทัศน์ของราชวงศ์ซ่งเหนือ ทั้งยังถือเป็นตัวอย่างที่ดีของภาพแบบสำนึกนิยมที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ แม้จะมีภาพคนอยู่มากแต่ก็ถูกวาดให้กลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติโดยรอบ มีการลงสีและให้น้ำหนักของสีตามความเป็นจริงในรูปแบบของสำนึกนิยมในราชวงศ์ซ่งเหนือ ภาพเขียนมีลักษณะเป็นภาพโครงร่างที่ใช้เส้นเป็นหลัก จิตรกรแลเงาและลงสีเพียงเล็กน้อยให้ภาพพอมิติดีเท่านั้น เส้นที่ใช้ในภาพมีลักษณะหนักและหนาสลับกับเส้นบางและเบา แสดงแง่มุมเป็นเหลี่ยมเป็นสันอย่างชัดเจน ทั้งยังแสดงถึงความตัดกันระหว่างเส้นกับน้ำหนักขาวดำอย่างชัดเจนตามรูปแบบของจิตรกรรมสกุลซ่งเหนือ แม้ภาพจะมีขนาดยาวมากแต่ก็ไม่น่าเบื่อ เนื่องจากจิตรกรมีชีวิตอยู่ในสมัยนั้นจึงวาดออกมาได้อย่างเป็นธรรมชาติ อย่างไรก็ตามแง่มุมที่ล้ำค่าที่สุดของม้วนภาพอยู่ที่การสะท้อนภาพชีวิตในช่วงเวลานั้นอย่างซื่อสัตย์และมีรายละเอียด ฉากส่วนใหญ่สอดคล้องกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นม้วนภาพจึงมีความสำคัญทั้งในเชิงศิลปะและประวัติศาสตร์

ม้วนภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) แสดงให้เห็นถึงฉากชีวิตริมแม่น้ำเปี่ยน (汴河) ในเมืองหลวงตงจิงแห่งราชวงศ์ซ่งเหนือ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่และมั่งคั่ง หลักฐานที่ยืนยันว่าเมืองภายในภาพเป็นเมืองหลวงตงจิง (東京) ในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ (เมืองไคเฟิงในปัจจุบัน) นั้นมีทั้งบันทึกภาพถ่ายที่ระบุว่า “ทางตะวันออกของประตูระบายน้ำเชื่อมต่อกับคลองสุย (Sui Canal)” ซึ่งคลองสุย เป็นชื่อเรียกโดยทั่วไปของแม่น้ำเปี่ยน (汴河) เนื่องจากถูกขุดในสมัยราชวงศ์สุยเพื่อเชื่อมกับคลองตายนินเหอ (大运河) และบันทึกที่ระบุว่า “แม่น้ำเปี่ยนไหลไปทางทิศตะวันออกอย่างรวดเร็ว” และ “ดินแดนระหว่างสองแม่น้ำ” ช่วยยืนยันว่าฉากในม้วนภาพเป็นพื้นที่ฝั่งตะวันตกของเมืองตงจิง ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการค้าบริเวณชานเมืองตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำและคูเมือง จึงถูกเรียกว่า ‘ดินแดนระหว่างแม่น้ำสองสาย ณ เมืองตงจิง’ เป็นพื้นที่ที่มีประชากรหนาแน่นและรุ่งเรืองมากในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ประตูเมืองในม้วนภาพคือประตูเจิ้งเหมินใหม่ (新鄭門, Xin Zheng men) เป็นประตูทางตรงแห่งเดียวบริเวณกำแพงเมืองทิศตะวันตก ส่วนสะพานสายรุ้ง (หงเฉียว 虹桥) กลางม้วนภาพนั้นไม่ถือเป็นแลนด์มาร์คของเมืองตงจิง แต่เป็นหนึ่งในสะพานสายรุ้งจำนวนมากบนแม่น้ำเปี่ยน ซึ่งตั้งอยู่ด้านนอกประตูเมืองทิศตะวันตก

ราชวงศ์ซ่งเหนือเป็นยุคที่การค้ารุ่งเรืองทั้งทางน้ำและทางบก สามารถสังเกตเห็นได้ตลอดม้วนภาพ บนแม่น้ำเปี่ยนมีเรือขนส่งสินค้าขนาดใหญ่จากทางใต้จำนวนมากแล่นเข้ามาเทียบท่าส่งสินค้าให้กับเมืองหลวง ส่วนพื้นที่บนบกนั้นสามารถสังเกตเห็นการปฏิรูประบบตลาดที่ประสบความสำเร็จ ยกเลิกระบบฝาง (Fang) ในราชวงศ์ถัง พื้นที่เชิงพาณิชย์กระจายอยู่ทั่วเมือง เกิดเป็นถนนการค้าและอาชีพบนท้องถนนเช่นในม้วนภาพ การขนส่งในสมัยนี้นอกจากเรือบรรทุกสินค้าแล้ว ยังมี การบรรทุกสินค้าบนกระเปาะสะพายหลัง รถล้อลากขนาดใหญ่ เกวียน ลาและอูฐ ขบวนอูฐในม้วนภาพเป็นสัญลักษณ์ของภูมิภาคตะวันตก แสดงถึงการค้าบนเส้นทางสายไหมเก่าซึ่งรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ การค้าที่รุ่งเรืองส่งผลให้ประชากรในเมืองหลวงหนาแน่น จากการคำนวณจำนวนคนในม้วนภาพพบว่าทั้งหมดประมาณ 500 คน ถนนการค้าภายในประตูเมืองเต็มไปด้วยผู้คนมากกว่า 150 คน ซึ่งสอดคล้องกับความหนาแน่นของประชากรที่ค่อนข้างสูงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ทั้งเครื่องแต่งกายยังสอดคล้องกับสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ เมื่อวิเคราะห์เทียบรายได้กับอาชีพที่เห็นเป็นส่วนใหญ่ในม้วนภาพ นั่นคือแรงงาน แสดงเห็นว่าชาวเมืองตงจิงในสมัยนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความสุขดังเช่นที่ปรากฏในม้วนภาพ จิตรกรวาดวิถีชีวิตของชาวเมืองออกมาได้อย่างสมบูรณ์

ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ถูกวาดขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือระหว่างทศวรรษที่ 1101 และ 1110 โดยประมาณ ตัดสินจากภูมิทัศน์ภายในภาพ ฉากในภาพโดยทั่วไประบุไว้ในช่วงต้นศตวรรษที่ 12 จากการวิเคราะห์หลักฐานภายในภาพเป็นส่วนใหญ่ จึงสรุปได้ว่าฉากในภาพนั้นอยู่ในช่วงเวลาก่อนปี ค.ศ. 1079 หรือก่อนช่วงเวลาแม่น้ำเปี่ยนจะเปลี่ยนแหล่งน้ำ ซึ่งทำให้พิธีเปิดแม่น้ำในช่วงฤดูใบไม้ผลินั้นหายไปและกระแสน้ำไหลช้าลง แต่ฉากในม้วนภาพยังมีกลิ่นอายของงานเฉลิมฉลองการเปิดแม่น้ำในช่วงฤดูใบไม้ผลิและกระแสน้ำในภาพยังคงไหลเชี่ยวอยู่ ทั้งยังเป็นช่วงเวลาก่อนที่จะมีการซ่อมกำแพงเมืองในปี ค.ศ. 1106 เนื่องจากกำแพงเมืองในภาพยังอยู่ในสภาพรกร้าง ไม่ได้รับการซ่อมแซมมาหลายปี นอกจากนี้เมืองหลวงตงจิงในภาพนั้นสงบสุขและรุ่งเรือง ไม่มีสัญญาณของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำที่เกิดขึ้นหลังปี ค.ศ. 1115 เลย อีกทั้งภายในเมืองยังแทบไม่มีทหารประจำการณ์ รวมถึงประตูเมืองก็ยังไม่มีการสร้างป้อมป้องกันหรือมีทหารประจำการณ์อยู่เลยแสดงให้เห็นว่ายังไม่ได้อยู่ในช่วงเวลาที่เมืองถูกรุกรานจากอาณาจักรเหลียว (ค.ศ. 1106) และอาณาจักรจิน (ค.ศ. 1116) หากระยะเวลาให้ชัดเจนอีก ฉากในภาพนั้นอยู่ในช่วงระยะชิงหมิง (清明节气) ซึ่งตรงกับวันที่ 4-6 เดือนเมษายน เป็นช่วงระยะทางสุริยคติหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ

จากม้วนภาพหลักฐานที่สนับสนุนช่วงเวลาฤดูใบไม้ผลินั้นมีมาก เช่น สภาพอากาศ การแต่งกายของผู้คน บันทึกถ่ายภาพและชื่อภาพที่กล่าวถึงคำว่า ชิงหมิง (清明) ฉากในภาพอาจเป็นวันใดก็ได้หลังจากวันแรกของระยะชิงหมิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจเป็น "วันถัดจาก (วันแรกของ) ชิงหมิง" ตามที่ระบุไว้ในบันทึกถ่ายภาพฉบับแรก บรรยายภาพแห่งการเฉลิมฉลองและความรื่นเริงในภาพสื่อถึงพิธีการเปิดแม่น้ำในช่วงเวลานี้ เมื่อสังเกตจากม้วนภาพเรายังสามารถระบุได้อีกว่าฉากใน

ภาพอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 9-10 นาฬิกา เนื่องจากคนบางกลุ่มในสมัยราชวงศ์ซ่งนิยมรับประทานอาหารวันละสองมื้อ ร้านอาหารในม้วนภาพทั้งในและนอกกำแพงเมืองมีลูกค้าแล้ว แต่บางร้านมีลักษณะเหมือนเพิ่งเปิดร้าน

หลังจากราชวงศ์ซ่งเหนือล่มสลาย ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图) ก็ถูกส่งต่อกันในหมู่สามัญชนทั่วไป และถูกนำเข้าออกราชสำนักหลายครั้ง ในที่สุดภาพเขียนม้วนนี้ก็มาอยู่ในการครอบครองของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระราชวังปักกิ่ง นักวิชาการในปัจจุบันได้ให้การยอมรับว่าเป็นภาพเขียนม้วนที่เก่าแก่ที่สุด ได้รับการขนานนามว่าเป็น ‘สารานุกรม’ ในราชวงศ์ซ่งเหนือ และได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในงานที่ดีที่สุดในประวัติศาสตร์ภาพเขียนจีนและแม้แต่ในศิลปะจีนด้วยความที่เป็นภาพเขียนที่มีค่าและมีชื่อเสียงมาตลอดช่วงสมัยจีนโบราณ จึงมีการทำภาพเลียนแบบขึ้นมาหลายม้วน แต่ก็ไม่มีม้วนไหนเลยที่บรรยายวิถีชีวิตชาวเมืองตงจิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือได้สมบูรณ์และเป็นธรรมชาติเท่าม้วนภาพต้นฉบับของจาง เจ๋อตวน

ข้อเสนอแนะงานวิจัยในอนาคต

นอกจากภาพ Qingming Shanghe Tu (清明上河图) แล้วภาพเขียนจีนที่สองของเมืองตงจิง คือ Qixiyi shiyu 七夕夜市圖 (Seventh Evening (Festival) in the City) วาดโดยเยียน เหวินกั๋ว (燕文貴) ซึ่งเป็นภาพม้วนและมีข้อมูลหลายแหล่งสนับสนุน เช่นเดียวกับภาพ Qingming Shang he Tu ภาพม้วนนี้ได้บรรยายฉากถนนของเมืองตงจิงในช่วงเทศกาล Qixiyi ในวันที่ 7 เดือน 7 (จันทรคติ) ช่วงต้นฤดูใบไม้ร่วง เพื่อเฉลิมฉลองตำนานของสาวทอผ้ากับหนุ่มเลี้ยงวัว Ge Lu และ Ke Di กล่าวว่าภาพนี้เป็นภาพวาดผู้คนและเมืองค้ประกอบเหมือนกับภาพ Qingming Shanghe Tu ในรูปแบบที่เรียกว่าเจี่ยฮว่า (界畫) หรือการวาดแบบมีเส้นกำกับ จึงควรศึกษารูปแบบของภาพเขียน จิตรกรผู้วาด องค์ประกอบภายในภาพทั้งอาคาร ถนน ผู้คน สะพาน เรือ และแม่น้ำ รวมถึงตำแหน่งของฉากในภาพ เมื่อเราทราบว่าเป็นเมืองตงจิง ดังนั้นจึงควรศึกษาว่าเป็นส่วนไหนของเมืองตงจิงในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือ ทั้งช่วงเวลาที่แน่นอนของฉากในภาพและเทศกาล Qixiyi ในสมัยนั้น เนื่องจากภาพนี้บรรยายเทศกาล Qixiyi ซึ่งเฉลิมฉลองกันในเวลากลางคืน จึงควรศึกษาตลาดกลางคืนของเมืองตงจิงจากภาพเขียนด้วย

บรรณานุกรม

หนังสือและเอกสารตีพิมพ์ภาษาไทย

- กำจร สุนพงษ์ศรี. (2551). **ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คาริริงตัน กูตรีช. (2553). **ประวัติศาสตร์จีน**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- จันทรฉาย ภัคอธิคม. (2550). **ประวัติศาสตร์จักรวรรดิจีน History of imperial China**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพโรจน์ โพธิ์ไทร. (2517). **ภูมิหลังของจีน**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง.
- วีระชัย โชคมุกดา. (2558). **ประวัติศาสตร์จีน มหาอำนาจผู้กุมชะตาโลกจากโบราณถึงปัจจุบัน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เอส.เค.เอส. อินเตอร์พรีนซ์ จำกัด.
- หลี่เฉวียน. (2556). **ประวัติศาสตร์จีนฉบับย่อ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- อชิรัน ไชยพจน์พานิช. (2562). **ประวัติศาสตร์ศิลปะจีนโดยสังเขป**. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส.

หนังสือและเอกสารตีพิมพ์ภาษาต่างประเทศ

- Cooper, Rhonda and Jeffrey. (1997). **Masterpieces of Chinese Art**. Twickenham: Tiger Books International PLC.
- Fairbank, John King, and Goldman, Merle. (2006). **China: a new history**. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts, London: The banknap press of Harvard University press.
- Hansen, Valerie. (1996). "The Mystery of the Qingming Scroll and Its Subject: The Case Against Kaifeng". **Journal of Sung-Yuan Studies** 26. 183-200.
- Hansen, Valerie. (1996). **清明上河图**. New York: Yale University.
- Ihara Hiroshi. (2001). "The Qingming shanghe tu by Zhang Zeduan and its relation to Northern Song society." **Journal of Sung-Yuan Studies** 31. 135-156.
- Jin Zhu. (2015). "Features of Dongjing's Commercial Space in the Northern Song Dynasty: An Interpretation Based on Riverside Scene at Qingming Festival." **China City Planning Review** Vol. 24, No. 1, 66-75.
- Johnson, Linda Cooke. (1996). "The Place of Qingming Shanghe Tu in the Historical Geography of Song Dynasty Dongjing." **Journal of Sung-Yuan Studies** 26. 145-182.
- Li Shi. (2012). **Fun reading about China: History of China**. Anhui: Huang Shan Publishing House.

- Lin ci. (2017). **Chinese Painting**. Translated by Yan Xingjian and Ni Yanshuo. Beijing: China Intercontinental Press.
- Ong Siew Chey. (2006). **China condensed: 5000 years of history and culture**. Singapore: Marshall Cavendish Editions.
- Qunyue Liu, Yiwei Lin et al. (2017). "Analysis on the Street Landscape in Riverside Scene at Qingming Festival and Its Enlightenment." **Advances in Social Science, Education and Humanities Research**, No. 144: 339-344.
- Roberts, J.A.G. (2006). **A history of China**. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, Bradley. (1973). **China: A History in Art**. New York: Harper & Row.
- Tsao Hsingyuan. (2003). "THE QINGMING SHANGHE TU BY ZHANG ZEDUAN AND ITS RELATION TO NORTHERN SONG SOCIETY: LIGHT AND SHADOW IN THE PAINTING." **Journal of Song-Yuan Studies** 33. 156-177.
- Yu Hui. (2007). "Queries Prompted by Zhang Zhu's Colophon on Along the River During the Qingming Festival." **The Pride of China**, 42-47. Produced by the Hong Kong Museum of Art. Hong Kong: Leisure and Cultural Services Department.
- 中国文物学会专业委员会.(n.d.). **Chinese Art History**. 中国对外翻译出版有限公司, trans. Anhui: Huangshan Publishing House.

ข้อมูลจากเว็บไซต์

- Along the River During the Qingming Festival**. (2015). Accessed September 16. Available from <https://archive.shine.cn/sunday/now-and-then/Along-the-River-During-the-Qingming-Festival/shdaily.shtml>
- China online museum**. (2019). Accessed September 17. Available from <https://www.comuseum.com/painting/history/>
- China Whisper. (2012). **15 Pictures of Traditional Chinese Clothes in Song and Tang Dynasties**. Accessed March, 13. Available from <https://www.chinawhisper.com/15-pictures-of-traditional-chinese-clothes-in-song-and-tang-dynasties/>
- Classic Chinese Paintings: Song Dynasty (960-1279)**. (n.d.). Accessed September 16. Available from <http://mesosyn.com/cp4-2.html>
- Martin, Roberta. (2018). **The Song Dynasty in China: The Most Advanced Society in the World**. Accessed September 9. Available from <http://afe.easia.columbia.edu/songdynasty-module/index.html>

- Sarah. (2019). **Chinese Painting**. Accessed September 16. Available from <https://www.chinahighlights.com/travelguide/culture/painting.htm>
- Shanghai Daily. (2015). **Along the River During the Qingming Festival**. Accessed September 16. Available from <https://archive.shine.cn/sunday/now-and-then/Along-the-River-During-the-Qingming-Festival/shdaily.shtml>
- The Song Dynasty**. (n.d.). Accessed September 16. Available from <https://courses.lumenlearning.com/boundless-arthistory/chapter/the-song-dynasty/>

ข้อมูลจากสื่อโทรทัศน์วัสดุ

- 文明之旅**. (2013). “余辉解密《清明上河图》.” Broadcast on CCTV 4. June, 29.
- 百家讲坛**. (2012). “清明上河读宋朝.” Broadcast on CCTV 10. May, 6.
- 锵锵三人行**. (2015). “曹星原：《清明上河图》反应北宋危机暗伏.” Broadcast on Phoenix Media Inv, Phoenix North America Chinese Channel. March, 3.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางสาวณัฐญา ศาลยาชีวิน
วันเกิด	13 เมษายน พ.ศ. 2542
ที่อยู่	343/1 หมู่ 7 ตำบลโพธิ์พระยา อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี 72000
หมายเลขโทรศัพท์	0944868654
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2560	สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนสงวนหญิง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี
พ.ศ.2564	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะอักษรศาสตร์ สาขาวิชาเอเชียศึกษา อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

แบบโอนลิขสิทธิ์สารนิพนธ์

สาขาเอเชียศึกษา คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ข้าพเจ้า นางสาวณัฐญา ศาลยาชีวิน
 นักศึกษาชั้นปีที่ 4 วิชาเอเชียศึกษา ภาษาเลือกภาษาจีน
 สารนิพนธ์ ภาพเขียน Qingming Shanghe Tu (清明上河图)
 ของ จาง เจ๋อตวน (Zhang Zeduan, 張擇端)
 ชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ อาจารย์สุพิชฌาย์ แสงสุขเอี่ยม
 ที่อยู่ติดต่อได้ภายหลังสำเร็จการศึกษา 343/1 หมู่ 7 ตำบลโพธิ์พระยา อำเภอเมืองสุพรรณบุรี
 จังหวัดสุพรรณบุรี 72000
 หมายเลขโทรศัพท์ที่สามารถติดต่อได้ 0944868654

ลิขสิทธิ์ของสารนิพนธ์อันเป็นผลมาจากการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรระดับปริญญาบัณฑิต ข้าพเจ้ายินดีโอนลิขสิทธิ์ตามมาตรา 17 วรรค 2 แห่ง พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 เป็นของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีกำหนดตลอดอายุคุ้มครองสิทธิ์

ลงนามผู้โอน.....

(นางสาวณัฐญา ศาลยาชีวิน)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ลงนามผู้รับโอน.....

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....